

प्रस्ताविका ।

पूर्वे किलास्मिन्भारते वर्षे जातक-महिता-गणितरूपत्रिस्कन्धज्यो-
तिश्शास्त्रवेत्ता सुमुहूर्तकथनादिनापादितासेरिदुर्गग्रहणकृत्यादिल्लीमत-
ह्रीश्वराच्छाहाकच्चरसार्वभौममुग्यात्सम्प्राप्तसरसत्रिरुद्र-शाण्डिल्य-
गोत्रोत्पन्नः केशवदेवज्ञात्मभरो नृसिंहदेवज्ञो देवभूदेवससेत्रितायां
वाराणस्यां निवसति स्म । तदात्मजन्मना रघुनाथदेवज्ञेन सत्त्व-
प्यनेकेषु चिन्तामणि रत्नमाला-मार्तण्ड-तत्त्वादिमुहूर्तग्रन्थेषु
तेषां कृतिताछन्दआदिचातुरीपरतया सौगम्येनार्थावबोधकत्वाभाव वि-
मृशता प्रयुक्तप्रथमनक्तव्यपदार्थनामत्वान्मुहूर्तविशेषपृच्छासमय एव त
प्रापकपद्यस्य श्रुतित्युपस्थितिकारकोऽमन्देतरधिपणमीहूर्तिकोपकारको-
ऽयं मुहूर्तमालाख्योऽपूर्वो ग्रन्थः सप्तदशाधिकसप्तदशशतमितसप्तती-

(२)

इत्येतैर्मुद्रापित उपलभ्यते । तस्मिन्नेतद्दीकारुदनुपात्तं क्रमेण सङ्क्रान्ति
गोचरप्रकरणयोः सङ्गृहीतं जलनाडीचक्राष्टकवर्गसृष्टिरूप प्रक-
रणतैशिएष्टं दृश्यते । किञ्च स्थलविशेषे घृतपाठभेदी क्रियामु स्थलेषु
मुहूर्तपत्र-पर्याय-क्षेपकाणां चाधिक्यं कुत्रचित्कमनैपरीक्ष्यमित्यादिरूपा
बहुविधा भिन्नता दृश्यते । परं त्विदं पुस्तकमेतत्पुस्तकमुद्रणकाले नो-
पलब्धमतस्तत्तत्स्थले पाठादिभेदप्रदर्शने न लब्धोऽवसरः । अस्मि-
न्ग्रन्थे गोविन्दात्मज चिन्तामण्याचार्यैः सम्मतिचिन्ताम-
ण्याख्याऽन्यापि टीकाहृतास्तीति श्रूयते । न तामद्याप्युपलभामहे वयम् ॥

भ्रान्तिः पुरुषधर्मोऽयं तदत्र न्यूनमस्ति यत् ।

क्षन्तव्यं तद्विपश्चिद्भिः प्रार्थयामो हि तान्वयम् ॥ १ ॥

शके १८१४ तद्वर्गनाम्न्ये
भाषाऽनु० १४ शर्मा ।
निकामी माहाशालायाम् ।

}

करण्डोपाह वामनात्मज
भट्ट-रामचन्द्रशर्मा ।

अनुक्रमणिका.

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
संज्ञाप्रकरणम् १			४५ नक्षत्रमोगाः	१२	
१ मङ्गलाचरणम्... ..	१		४८ प्रकारान्तरेण रात्रिमान-		
२ स्वाभिधेयनिरूपणपूर्वकं			ज्ञानम्... ..	१२	
ग्रन्थकरणप्रतिज्ञा ...	२		४९ शङ्कुलक्षणम्	१३	
३ क्रमशः प्रकरणनामानि	२		५० दिवा कालज्ञानम् ...	१३	
४-७ पीरमापा	३		५१ पादच्छायाध्यायः पालमान-		
८ गुणनहारफलयोर्लक्षणम्	४		ज्ञानम्	१४	
१० सङ्ख्याङ्कसज्ञा.... ..	५		५२ दिनमध्यमाज्ञानम् ...	१५	
१८ तासा पर्यायशब्दकल्पना	६		५३ शतपदचक्रोक्तनक्षत्रच-		
१९ संवत्सरसज्ञाः... ..	६		रणसज्ञाः	१५	
२५ तत्फलकपनम्	७		६० एयामुपयोगो राशिल-		
२६ सीम्ययाम्यायनयोर्लक्षणे			क्षण च	१६	
तत्फलं च... ..	७		६१ राश्यशादीना परिभाषा	१७	
२७ भासभेदास्तल्लक्षणानि च	८		६२ नवाशरूपना	१७	
२९ चैत्रादीना सज्ञाः ...	८		६३ राशचक्रम्	१७	
३० पञ्चाङ्गशुद्धिः	८		६४ मेषादिराशीना पर्यायाः	१७	
३१ तिथीज्ञाः	९		६८ चरादिभेदाः	१८	
३२ वृद्धिक्षयलक्षणे ...	९		६९ राशीना जलचरादिभेदाः	१८	
३३ नक्षत्रस्वामिन.	९		७० राशिपर्याया भीमशनिप-		
३४ अभिजिज्ञानम्	९		र्यायाश्च	१९	
३५ नक्षत्रतारासङ्ख्यास्तत्प्र-			७१ राशीना पृष्ठोदयादिसज्ञाः	१९	
योजनं च... ..	१०		७२ विष्कम्भादियोगसज्ञास्त-		
३७ नक्षत्राकृतयः... ..	१०		रूपानि च	१९	
४० तेषा योगताराः ...	१०		७५ नवादिकरणाणि तदुत्प-		
४२ राजावलि चेष्टकालसाध-			त्तिस्तत्स्वभावश्च ...	२०	
नोपाय'... ..	११		७७ ग्रहाणा पुंस्त्वादिभेदा-		
४३ रात्री भुक्तघटीज्ञानम्	११		स्तत्स्वभावश्च	२०	
४४ भोग्यघटीज्ञानम् ...	१२		७८ चन्द्रमुधयोर्विशेषः ...	२०	
			७९ ग्रहस्वरूपाणि... ..	२०	

श्लोकाः	विचाराः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विचाराः	पृष्ठम्
८०	प्रदानामस्त्यादित्क्षणानि	२१	९	अन्तर्निषयः	२८
८१	प्रदानमुदयदिहयनम्	२१	१०	शृङ्गयोगः	२९
८२	प्रदानो वशीभवन्क्ष- णम्	२१	११	यमघण्टः	२९
८३	तेषां मघत्रभ्रमागाल	२२	१२	कुम्भिकाः	२९
८४	इददत्तप्रार्थना सदाः	२२	१३	अर्धगामाः सिद्धिनिषयश्च	२९
८५	मयको प्रदानो विनोम- गन्ता भ्रमणम्	२२	१४	अमृतमिद्विद्योगाः अन्य- राज्यश्च	३०
८६	लमादीनां वेन्द्रादिगता- वयनम्	२३	१५	सूच्यनिषयः	३०
८७	लमादीनां पर्वथाः	२३	१७	सूच्यनक्षत्राणि	३१
९१	वेन्द्रादिपर्वथाः सूर्या- दीनां विरोधानि च	२४	१८	वर्गा अमृतमिद्विद्योगाः	३१
९३	सूर्यादीनामुपपन्नमौषानि	२४	१९	घानचन्द्राः	३२
९४	मीथानि	२०	घानतिषयः घानकाराश्च	३२
९५	प्रदाना पादादि दृष्टयः	२५	२१	घाननक्षत्राणि... ..	६२
९६	तत्र दान्यादीनां विशेषः	२५	२२	घानचन्द्रादीं तुनधुन्यनु- मानम्	३३
९७	सुहृत्तलक्षणम्... ..	२६	२३	पर्वानि	३३
९८	प्रहरणोपतहायः	२६	२४	सूच्यलमानि	३३
<hr/>			२५	दग्धनिषयः	३४
स्याज्यात्याज्यप्रकरणम् २			२६	निपुष्करयोगः सफलः	३४
१	योगविशेषरूपनप्रतिष्ठा	२६	२७	द्विपुष्करयोगः सफलः	३४
२	सूच्यलक्षणक्षणेः प्राश- स्याप्राशस्त्यरथनम्	२६	२८	आनन्दादियोगाः (३८)	३५
३	तिथीनां नन्दादिमहास्त- त्फलानि च	२७	३१	तेषां मन्त्रोपायः	३५
४	पक्षरन्ध्रतिषयः	२७	३२	तेषु कियतां दृष्टयोगाना- मावश्यककृतेपरिहारः	३५
५	अमृततिषयः	२७	३४	यमघण्टादिषु त्याज्य- घन्यः	३६
६	प्रकचर्मेवनी	२७	३५	हालदृष्टयोगाः	३६
७	दग्धादियोगाः	२८	३७	तिथिमात्रयोगेन नक्षत्र- दोषाः	३६
८	दग्धनक्षत्राणि	२८	३८	विष्कम्पादीनां त्याज्य- घटयः	३७

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
३९	पक्षरन्ध्रतिथीनां परिहारः	३७
४०	त्रिविधगण्डान्तानि तेषां त्याज्यघट्यश्च ...	३७
४२	पूर्वोक्तदुष्टयोगानामपवादः	३८
४४	संवर्तादिदुष्टयोगानां परि- हारः	३८
४५	देशभेदेनापवादः ...	३९
४६	शून्यतिथ्यादीनामपवादः	३९
४७	दोषसहापवादभूता रवि- योगाः	४०
४८	करणस्वभावः ...	४०
४९	विष्टिज्ञानम्	४०
५०	विष्टपवादः	४१
५१	लोकभेदेन विष्टपवादः	४१
५२	भद्रायां विहितरुर्माणि	४२
५३	भद्रायामुल्लपुच्छविभागः	४२
५४	त्याज्यान्तराणि ...	४२
५५	सकलापवादानि षडि- दिलमानि	४३
५७	एषा शून्यराशीनां चाप- वादः	४३
५८	नाडीनक्षत्राणि ...	४३
६०	विषयश्चत्तासां स्पष्टीक- रणं च	४४
६३	ग्रहणर्क्षस्य ग्रासभेदेन त्याज्यावधिः	४५
६४	प्रस्तोदयादी पूर्वापरवर्ज्य- कालः	४५
६५	आवश्यकत्वे मतान्तराणि	४६
६६	अयनांशाः	४६
६७	गोलमंज्ञा समरात्रिदिव- कालश्च	४६

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
६८	पलभाशनं चरखण्डसा- धनं च	४७
६९	सूर्यस्पष्टगतिः ...	४७
७०	रविस्पष्टीकरणम् ...	४८
७१	भुजज्ञानम्	४८
७२	चरसाधनम्	४८
७३	चरसंस्कृते दिनरात्रिमाने	४९
७४	वारप्रवृत्तिः	४९
७६	कालदोषा	५०
७७	तत्पयोजनम्	५१
७८	दिवाभूर्तस्वामिनः ...	५१
७९	रात्रिभूर्तस्वामिनः ...	५१
८०	दुर्मुहूर्ताः	५२
८१	रविवारादिषु कुलिकार्ध- यामयमघण्टादिव्या- ज्या दुर्मुहूर्ताः	५२
८३	रविवारादिषु नक्षत्रविशे- षैः सिद्धियोगाः ...	५३
८५	कुलिकयमघण्टयोरपवादः	५३
८६	भृगोर्बाल्यवार्धक्यदिन- सङ्ख्या	५३
८७	गुरोर्बाल्यवार्धक्यं मता- न्तरं च	५४
८८	चन्द्रस्य बाल्यवार्धके बाल्ये मतान्तरं च	५४
८९	गुरुशुक्रयोरस्तादिषु व- र्ज्यरुर्माणि	५४
९१	आदिशब्देन गृहीता दो- षविशेषाः	५५
९२	मतान्तरेण गुर्वोदित्यम्	५५
९३	लुप्तसवत्सरदोषः ...	५५
९४	तदपवादः	५५

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
१५	तिहस्यगुरोरपवादस्या- ज्यान्तराणि च ...	५६
१६	मकरवक्रगयोरपवादः	५६
१७	देशपरतया होलिकाष्टक- निषेधः	५६
१८	मन्वादियुगादितिथयः	५७
१००	प्रातःसहवादिभेदाः ...	५७
१०२	अनुक्तस्थले तिथ्यादि- विधानम्	५८
१०३	पद्माक्षेपु दुष्टत्वेन प्रसि- द्धाया शनिवासगदी- नामुत्प्रेक्षा ...	५८
१०४	प्रकरणोपसंहारः ...	५८

प्रकीर्णप्रकरणम् ३

१	प्रकीर्णप्रकरणोपक्रमः...	५९
२	धुरादिनक्षत्राणि तत्तत्क- त्यानि च	५९
५	स्थिरादिवाराः ...	६०
६	वज्रभूषणमुहूर्तः ...	६०
७	सुभगाविषये ध्रुवादिक्- र्मापवादः... ..	६०
८	पादुकादिधारणमुहूर्तः	६०
९	वज्रदाहादी गुभाशुभफलम्	६१
१०	उक्तार्थस्य शय्यादावति- देशः सूचीर्यम् च	६१
११	वज्रशालनमुहूर्तः ...	६१
१२	सुवर्णादिपात्रभोजने मुहूर्तः	६१
१३	भूषणघटनमुहूर्तः ...	६२
१४	रत्नादियुगभूषणघटनमुहूर्तः	६२
१५	मुद्रापादनमुहूर्तः ...	६२

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
१६	शस्त्रघटनमुहूर्तः शस्त्रधा- रणमुहूर्तश्च ...	६३
१८	नीकाघटने शिल्पविद्यार- म्भे च मुहूर्ता ...	६३
१९	अध्ययनारम्भमुहूर्तः...	६४
२१	अपूर्वराजदर्शने हस्तिक- र्मणि च मुहूर्तः ...	६४
२२	अश्वकृत्ये मुहूर्तोऽश्वारी- हणेऽथचक्र च ...	६५
२३	गवां प्रत्यविक्रये दक्षिण- न्यने च मुहूर्तो ...	६५
२४	पशुरक्षणारी मुहूर्तः ...	६५
२५	जलाशयस्नने मुहूर्तः	६६
२६	क्षुरकर्मणि मुहूर्तः ...	६६
२७	तत्र विशेषतो निषिद्ध- नक्षत्राणि	६६
२८	राशौ रमभुक्कर्मणि विशेषः	६७
२९	तिथिविशेषे त्याग्यानि	६७
३०	अभ्यङ्गादी क्षीरनिषेधः	६७
३१	क्षीरादी जन्मनक्षत्रत्यागः	६७
३२	क्षीरशोषाणां परिहारः	६७
३३	सेवककरणे मुहूर्तः ...	६८
३४	स्थापितः सेवकस्तोत्तम- र्णोदयमर्णस्य च द्वि- तीयनक्षत्रनिषेधः...	६८
३५	क्षणदाने मुहूर्तः ...	६८
३६	क्षणच्छेदे धनसङ्ग्रहे च भोग्यपुष्यवारयोः प्रा- शस्त्यम्	६८
३७	प्रथमदलप्रवहणे मुहूर्तः हस्तवर्क च ...	६९

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
३९	यीजनपने मुहूर्तस्तदु- पयुक्त फणिचक्रं च	६९
४०	विहृदशान्यानी स्थला- न्तरारोपे मुहूर्तः ...	७०
४१	अन्तर्पहरिहाणि नक्ष- त्राणि ...	७०
४२	क्षेत्रक्षार्थं कुटीकरणे मु- हूर्तः ...	७०
४३	क्षेत्रे स्तम्भस्थापने मुहूर्तः	७०
४४	वृक्षादीनामारोपणे मुहूर्तः	७१
४५	तत्रापि योगविशेषाः ...	७१
४६	पुंगारोपे मुहूर्तविशेषः...	७१
४७	महातरारोपणे मुहूर्तः...	७१
४८	नारीकेलारोपे नागवल्ली- रोपणे च मुहूर्तः ..	७१
४९	धान्यच्छेदमुहूर्त ...	७१
५०	धान्यमर्दनाद्वने स्तम्भ- निखननमुहूर्तः ...	७२
५१	धान्यमर्दनमुहूर्तः ...	७२
५२	धान्यसप्रदमुहूर्तः ...	७२
५३	धान्यवृद्धौ (धान्यरूपक्र- णदाने) मुहूर्तः ...	७२
५४	नवाग्रभक्षणे मुहूर्तः ...	७२
५५	कोटिहोमादिघर्मक्रि- यायां मुहूर्तः ...	७३
५६	शान्तिके मुहूर्तः ...	७३
५७	जारणमारणादौ मुहूर्तः	७३
५८	अभिहोत्रारम्भमुहूर्तः	७३
५९	तत्र योगविशेषः ...	७४
६०	होमाहुतिज्ञानम् ...	७४
६१	होमचिकीर्षादिनेऽग्निनि- वासज्ञानम् ...	७५

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्
६२	तत्फलम् ...	७५
६३	केचिन्मते होमे साज्यं खेटसप्तम्...	७५
६४	नक्षत्रविशेषे ज्वरोत्पत्तौ- तन्निवृत्तिदिनसङ्ख्या	७५
६५	रोगोत्पत्तौ शीघ्रमृत्युका- रको योगविशेषः...	७६
६६	सर्पदंशे तरालमृत्युका- रकनक्षत्राणि ...	७६
६७	शिरावेधेनाद्यमोक्षे रे- चने वमने च मुहूर्ताः	७६
७०	रोगनिर्मुक्तज्ञानमुहूर्तः	७७
७२	जलाशयादिप्रतिष्ठामुहूर्तः	७७
७३	तत्र देवप्रतिष्ठायां विशेष	७८
७७	श्रवणिक्रयमुहूर्तां ...	७९
७८	विक्रये लग्नशुद्धिः ...	७९
७९	विपणी (पण्यवीथिकायां स्थित्वा क्रयविक्रय- होमे कर्मणि) मुहूर्तः	८०
८०	सह्यकरणे मुहूर्त ...	८०
८१	राजाभिषेकमुहूर्तः ...	८०
८२	तत्र लग्नशुद्धिः ...	८०
८३	तत्र श्रेष्ठलग्नाणि ...	८१
८४	तत्र पापग्रहाणां स्थान- विशेषात्फलविशेषाः	८१
८५	चिरराज्यकरयोगविशेषी	८१
८६	वृत्त्यारम्भमुहूर्तः ...	८२
८७	दिव्यपरीक्षामुहूर्तः ...	८२
८८	नक्षत्राणामन्धादिसंज्ञाः	८३
८९	तत्कथनप्रयोजनं नष्ट-	

श्लोका.	विषया	पृष्ठम्.	श्लोका.	विषया	पृष्ठम्.
	व्यादि लभ्यं न वेति		४	उष्मादिनक्षत्रवशेन ता	
	ज्ञानम्	८३		एव सङ्गाः ...	८८
१०	अन्धादिनक्षत्रैर्नष्टवस्तुनो		५	सत्फलानि सङ्गान्तिपु-	
	दिग्दानम्	८३		ष्यफलम् ...	८८
११	नष्टप्रयुक्तधनयोर्लाभता-		६	सङ्गातीना विपुतादिसंज्ञा	८९
	भविष्येकं	८३	७	तासामतिपुण्यदा घञ्च	८९
१२	धनिष्टोत्तराषादिनक्षत्रप-		८	दिग्गान्तिविभागेन सङ्गा-	
	ञ्चके यज्यानि ...	८४		न्तेरशुभफलम् ...	८९
१३	काष्ठारिसङ्गदोचिनच-		१०	जन्मनक्षत्रवशेन फलम्	९०
	मम्	८४	११	सुमाद्यस्त्रायो रविः स-	
१४	भनुलस्थले लग्नप्रक्षिः	८४		क्रमस्तत्फल च...	९०
१५	ऊर्ध्वमुखादि नक्षत्राणि		१२	अधिमार्गक्षयमासयोर्ल-	
	सङ्गत्वानि च ...	८५		क्षणम्	९०
१७	सप्तमतिवृत्तिदाहे पाल-		१३	रविसङ्क्रमणक्षरसङ्क्रमण	
	शक्तिः	८५		द्वितीयादि चैतत्फलम्	९१
१८	तत्र यज्यान्तराणि ...	८६	१५	नक्षत्राणां समादिसंज्ञा	९१
१९	तत्रोत्तममध्यमाधम-		१६	सङ्गान्तिफलानां फ-	
	कन्याः	८६		लानि च... ..	९१
१०१	कालान्तात्रियावरणे मु-		१७	सङ्क्रमणमयोत्पन्न वृष्टे	
	हृतं	८६		फलम्	९१
१०२	त्रिपुण्यरद्विपुण्यरयोर्मरणे		१८	योगवशेन पुण्याधिक्यम्	९२
	परिहास	८७	१९	सङ्गालक्ष्य सप्तमयन-	
१०३	प्रहरणयोगदाहः ...	८७		ज्ञान्तिप्रहृतागमि-	
				कन्यापथादहः पु-	
				ष्यकालिर्णय ...	९२
	सङ्गान्तिप्रकरणम् ४		२०	अस्तोदयतत्पूर्वमयन-	
१	सङ्गान्तिप्रकरणं तत्रसमा			सङ्गमे पुण्यालानि-	
	च	८७		र्णयः	९२
२	सङ्गापुनरापरवशेन स-		२१	अपेक्षप्रममे सङ्गमे	
	ज्ञानिफलम् ...	८८		पुण्यादनिर्णयः ...	९२
३	तथा धारवशेन महावि-		२२	अपेक्षप्रममे पततध	
	शेषाः	८८			

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
	सङ्क्रमे पुण्यकालनि- र्णयः	९३	३	चन्द्रचारफलम् ...	९८
२३	विषुवादिसङ्क्रमे शुभरु- र्मणि त्याज्यकालः ...	९३	४	भीमचारफलम् ...	९८
२४	सूर्यादीनां सङ्क्रमे क्रमेण शुभरुर्मणि त्याज्या घट्यः	९३	५	बुधचारफलम् ...	९८
२५	चलसङ्क्रान्तिसाधनम्...	९४	६	शुक्रचारफलम् ...	९८
२६	सूर्यादिवारेषु फलसङ्क्रमे बुधैर्विशेषकालस्तद्वि- न बुधफलं च...	९४	७	शुक्रचारफलम् ...	९८
२७	पञ्चकं करिदिनानि च	९४	८	शनिचारफलम् ...	९९
२८	रविमङ्क्रान्तेर्षवादिकरण- वशेन वाहनानि ...	९५	९	राहुचारफलम् ...	९९
२९	जातयः	९५	१०	केतुचारफलम् ...	९९
३०	यज्ञानि	९५	११	कार्यविशेषे ग्रहविशेष- लम्	९९
३१	भक्षानि	९५	१२	ग्रहवेधः	९९
३२	लेपाः... ..	९६	१६	शुक्रपक्षे चन्द्रवेधे वि- शेषः	१०१
३३	पुण्याणि “दीक्षायां वयो- ऽवस्थाः”	९६	१७	वामवेधः	१०१
३४	आयुषानि	९६	१८	तत्र देशभेदेन वेधे गण- नाया च मतभेदः ...	१०१
३५	वाहनानि खशादि देश- विशेषे नक्षत्रवशेना- न्यत्र करणोद्भवानि	९६	१९	वेधविधि विना गोचर- फलरूपेण हानिः...	१०२
३६	एतत्करणप्रयोजनम् त- त्तदुपजीविनां नाश- करणम्	९६	२०	ग्रहाणां फलदानकालः	१०२
३७	प्रकरणोपसंहारः ...	९७	२१	ग्रहाणां गन्तव्यराशेः प्राप्तफलदानकालः	१०२
	गोचरप्रकरणम् ५		२२	चन्द्रफलविशेषः ...	१०३
१	गोचरतात्पर्यरूपणम्...	९७	२३	सूर्यादिप्रीत्यै तत्तद्वत्तन्धार- णादिकम्	१०३
२	सूर्यचारफलम् ...	९७	२४	एतदशक्ती प्रकारान्तरेण धारणादिकम् ...	१०३
			२५	ग्रहपीडापरिहाराय औषधिविशेषपञ्चानानि	१०४
			२६	सूर्यादिदक्षिणाः ...	१०४
			२७	चन्द्रावस्थामनोपायः	१०४
			२८	आप्तमन्त्रयोः संज्ञाः...	१०४
			२९	सङ्कटे चन्द्रफलम् ...	१०५

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
८३	मातरिरजस्वलायां वी- लायकरणम् ...	१३३
८४	छुरिनावन्धनमुहूर्तः ...	१३३
८५	गोदानमुहूर्तः समावर्तन- मुहूर्तश्च ...	१३३
८६	प्रकरणोपसंहारः ...	१३४

विवाहप्रकरणम् ७

१	प्रकरणोपक्रमः ...	१३४
२	उद्देशतोऽष्टरूपनम्	१३४
३	तत्र वर्णरूपम् (१) ...	१३५
४	वश्यरूपम् (२) ...	१३५
५	तारारूपम् (३) ...	१३५
६	योनिरूपम् (४) ...	१३५
८	महर्षीरूपम् (५) ...	१३७
१०	प्रसन्नादधिमित्रादिरुध- नम् ...	१३८
११	गणरूपम् (६) ...	१३८
१३	राशिरूपम् (७) ...	१३९
१४	नाडीरूपम् (८) ...	१३९
१६	गतद्विभं वर्णरूपम् ...	१४०
१८	दुष्टभरूपगणरूपयोः वादः ...	१४०
२०	नेक्षत्रराशौरेकत्वे विशेषे- षः ...	१४१
२१	वधूनक्षत्राद्वितीयं वरन- क्षत्रं चेत्फलम् ...	१४१
२२	आश्लेषादिनक्षत्रोत्पन्नव- धूनयोर्वरणभेदात्फ- लानि ...	१४२
२३	अज्ञातजन्मनक्षत्राणां व- र्णादिचिन्तनप्रकारः	१४२

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
२४	गुणनात्म्यादित्यार्थ- चिन्तने व्यवस्था	१४२
२५	दम्पत्योगुर्वादिषलावश्य- कता ...	१४२
२६	द्विज्येष्टत्रिज्येष्टयोर्निषेधः मापवादः...	१४३
२७	वादिष्यमुहूर्तः ...	१४३
२८	कन्यावरवरणमुहूर्तौ ...	१४३
२९	विवाहे मासशुद्धिः ...	१४३
३०	सौरचान्द्रमासयोर्महर्षे म- तान्तरम् ...	१४४
३१	प्रसारान्तरेण तत्र व्यव- स्था ...	१४४
३२	विवाहे तिथ्यादि शुद्धिः	१४४
३३	आयणर्धविषये वर्ग्या- न्तराणि ...	१४४
३४	पुनर्विवाहे त्याग्यान्तरा- णि ...	१४४
३५	पञ्चशलाशाचक्रसाधनम्	१४५
३६	तस्य सप्तशलाशाचक्र- स्यापि विधेः त्याग्य- त्वम् । तत्र टीकायां तयोस्त्याग्यत्वे विशेषे- षः ...	१४५
३७	विवाहे महविशेषयोगजं फलम् ...	१४५
३८	शुभपापमहार्गा चन्द्रेण सह योगे फलं ताप- वादम् ...	१४६
३९	कर्तरीदोषः सफलः ...	१४६
४०	महापातसम्भवः ...	१४६
४१	पातदुष्टनक्षत्राणि ...	१४६

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
४२	स्वार्जुनदोषः	१४७
४३	लत्तादोषः	१४७
४४	उपग्रहः	१४७
४५	देशभेदेन कियतामपवादः	१४७
४६	लम्पादिस्थानवशादिष्टम्-	
	हाः	१४८
४७	लम्पमहयोगाः	१४८
४८	पञ्चापिरुन्यूनैर्महैरिष्टा-	
	निष्टत्वम्	१४८
४९	सापवादीऽष्टमलमदोषः	१४९
५०	जन्मलमादिभ्यो द्वादश-	
	राशेश्वरलमे चरांश-	
	स्य च निषेधः	१४९
५१	वर्गोत्तमलक्षणम्	१४९
५२	लमेऽष्टमस्थाननवांशा-	
	दीना निषेधः	१४९
५३	जामित्रदोषः	१५०
५४	तदपवादभूत सूक्ष्मजा-	
	मिषम्	१५०
५५	द्वष्टमहाणा निशोपकाः	१५०
५६	सूर्यादीनां षलाबलवशा-	
	द्भर्त्रादीनां शुभाशुभ-	
	फलानि	१५०
५७	नक्षत्रविशेषैर्विधादिप्रीतिः	१५१
५८	अस्तोदयशुद्धिः	१५१
६२	अंशविशेषैर्योगविशेषः	१५२
६३	पञ्चकम्	१५३
६४	प्राचा मते प्रकाशान्तरेण	
	याणः	१५३
६५	तत्रापि विशेषतस्त्याज्यः	
	सशल्ययाणः	१५३

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
६६	कार्यादिभेदेन याणपरि-	
	हारः	१५४
६८	दशयोगदोषः	१५४
६९	अष्टमर्मादीनामपवादः	१५५
७०	वर्षमासाद्यनेरुदोषाणाम-	
	पवादः	१५५
७१	अष्टमलमापवादः	१५५
७२	दुर्महूर्तकुनवाशादीनाम-	
	पवादः	१५५
७३	स्वार्जुनपातादीनामपवादः	१५६
७४	लत्तादिदोषाणामपवादः	१५६
७५	गोघृष्टिकाः	१५६
७६	गोधूत्यामवश्यवर्जनीय-	
	दोषाः	१५६
७७	तस्या पञ्चाङ्गशुद्ध्याद्यपेक्षा	१५७
७८	गोधूत्यधिकारिणः	१५७
७९	सङ्कीर्णजातीनां विवादः	१५७
८०	गान्धर्वविवाहे त्रिपट्टीच-	
	करुणम्	१५७
८१	दलनरुण्डनादी मुहूर्तः	१५८
८२	मण्डपस्तम्भनिवेशने वि-	
	शेषः	१५८
८३	वेदीलक्षणम्	१५८
८४	प्रागुक्तास्त्रिलदोषेभ्य ए-	
	कविश्रुतिमहादोषो-	
	द्धरणम्	१५८
८७	तेषां विवाहेऽवश्यवज्ये-	
	त्वम्	१५९
८८	मण्डनादिभ्यो मुण्डना-	
	दीनां निषेधोक्तिः	१५९
८९	वाग्दानोत्तर प्रतिहृष्टे	
	निर्णयः	१६०

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
१०	सोदराणां धन्वास्तमध्वे महतादिनिषेधस्तद- पवादश्च ...	१९०
११	यमलसोदरभ्रातृविषये विशेष ...	१९०
१२	वपुर्वेक्षमुहूर्तं ...	१९०
१४	प्रथमवर्षे कथेष्टमासादीं विशेषः ...	१९१
१६	द्वितीयमनमुहूर्तं ...	१९१
१७	तत्र रम्यादिषट्पक्षेष्टा	१९२
१८	प्रतिद्विमासवादः ...	१९२
१९	प्रथमौषधेष्टादयः ...	१९२

यात्राप्रकरणम् ८

१	यात्रायां जम्बलमारिभ्यो क्षुभाक्षुभहानादीनां मावश्यकता ...	१९२
२	तत्र जलकारकयोगवि- शेषा ...	१९२
४	अभ्युदयि तारयोगः ...	१९४
५	पराजयहारयोगाः ...	१९४
६	उद्दिष्टदिग्गमने प्रतिषेध- कारकयोगा ...	१९४
७	योगवशाद्गन्धर्वदिग्गमम्	१९५
८	सङ्क्रान्तिदशनेन यात्रायां प्रदत्त कालः ...	१९५
९	दिक्परात्वेन मामुद्घो- र्षः ...	१९५
१०	यात्रायां निष्ठादिर्हर्षः	१९५
११	वायुः ...	१९६
१२	मध्यमः ...	१९६

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
१३	यात्रायां निषिद्धनक्षत्रा- णां वर्ज्यपक्षः मना- न्तरं च ...	१९६
१५	योगिनीचक्रम् ...	१९६
१६	कालशतः ...	१९७
१८	आश्विनशुक्लदशम्याः प्रा- शस्त्यश्च ...	१९७
१९	नक्षत्राणां जीविपक्षादिस- फलः सप्ताः ...	१९७
२१	राहुषणम् ...	१९८
२५	अथ कल्पाः ...	१९९
२६	कुलाम्यो गणः ...	१९९
२७	अनुलादयो गणः ...	१९९
२८	कुलानुलक्षणे गण एषां फलानि च ...	१७०
२९	भरतवृष्ट्यादीं गमन- निषेधः ...	१७०
३०	मातृपरात्वेनाकारवृष्टीत्या ज्येष्ठानामि ...	१७०
३१	अथावश्यकगमने परि- हारः ...	१७०
३२	अथमुहूर्तः ...	१७१
३४	त्रेधा सम्मुखद्वन्द्वदोषः	१७१
३५	बुधगम्भिरदोषः ...	१७१
३६	तत्र सम्मुखद्वन्द्वदोष- वादः ...	१७२
३७	मार्गे क्षुभायसानिषेधः	१७२
३८	दिग्धीक्षान्तेषु वेदशेषेषु तद्दिग्गमनम् ...	१७२
३९	लालाटिवाः ...	१७२
४०	पशुपिण्डायायोगप्रणम्	१७३
४१	हीनदोषः ...	१७३

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
४२	सर्वाङ्गयोगज्ञानम् ...	१७३
४४	आहलभ्रमणाख्यौ योगौ	१७४
४५	एकदिनसाध्ये निर्गमप्र- वेशरूपे कार्ये विचा- र्यम्	१७४
४७	प्रवेशाभिर्गोमाभ्यां निर्य- मप्रवेशयोर्नवमति- ध्यादेर्निषेधः ...	१७४
४८	नीकायाने विशेषः	१७५
४९	नीकाचक्रम्	१७५
५०	दिग्द्वाराराशयस्तद्वशेन ग- न्तुजेयाजयौ ...	१७५
५२	दिग्माशितौ लभे तृतीय- राशौर्निषेधः दिग्वक्षा- त्समयविशेषत्वागच्छ	१७६
५३	परिघट्टः	१७६
५४	विदिग्गमनक्रमः ...	१७६
५५	आवश्यकं परिघापवादः	१७६
५६	सर्वदिग्द्वारानक्षत्राणि ...	१७७
५७	वर्गोत्तमलमचन्द्रयोः प्रा- शस्त्यम्	१७७
५८	यात्रायां लभशुद्धिः ...	१७७
५९	लभे त्याज्यानि ...	१७७
६०	मीनलभ्रमीनांशयोर्निषे- धस्तदपवादश्च ...	१७८
६१	जन्मराशिलभाभ्या प- ष्टाष्टमराशिरूपे लभे मृत्युरूपं फलम् ...	१७८
६२	भृगोर्वेत्तास्तादिशेषः ...	१७८
६३	जयकारकयोगी ...	१७८
६५	उक्तानुवादपूर्वकं योगशा- स्त्रारूपनप्रतिज्ञा ...	१७८

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
६६	प्रतिश्लोकं नृपतेर्जयकार- कयोगविशेषाः ...	१७९
८८	सामिधानं योगत्रयं तत्फ- लानि च	१८२
९०	जययोगी	१८३
९२	क्षीणस्याष्टमस्यस्य च च- न्द्रस्य योगमाहात्म्या- च्छ्रुमत्वनिरूपणम्	१८३
९३	महाणां योगविशेषात्फल- विशेषशायकत्वनिरू- पणम्	१८३
९४	लभादिषट्सेतस्यपि शकुन- निमित्तयोः शुभयो- रसत्ये गमननिषेधः	१८४
९५	योगयात्रौपसहारः ...	१८४
९६	शकुनाः	१८४
९८	अपशकुनाः	१८५
१००	अन्येऽपि शकुनापशकु- नाः (टीकायां देश- कालादिभेदेन क्रिय- तां वैष्णव्यं च) ...	१८६
१०३	आवश्यकं कार्येऽपशकु- नपरिहारः ...	१८७
१०५	भयादौ शकुनापशकुन- योर्वैपरित्यम् ...	१८७
१०६	प्रमाणकर्तुर्नियमाः ...	१८८
१०७	अन्यान्यपि रोगमृत्युसु- राणि	१८८
१०८	यात्राभिरुचौ गृहप्रवेशमु- हूर्तः	१८८
१०९	दिग्वशेन यात्रायां वाह- नानि	१८८

श्लोका	विषया	पृष्ठम्
११०	गमने विधि .	१८८
१११	आवश्यकज्ञायादिना ग मास्य विलम्बे क्षु- हूर्ते स्थलातरे वर्ण परत्वेन वस्तुविशेष स्थापनम्	१८९
११२	प्रस्थाने राजादीना नि वासादीनानि	१८९
११३	प्रस्थाने दिग्बिषयेण दि ननियम ..	१८९
११४	मतभेदेन प्रस्थानपरिमा- णम् . .	१९०
११५	यात्रादौ पूर्व छासद्दिनि षेध	१९०
११७	नक्षत्रदोहदम्	१९०
१२०	वारदोहदम् .	१९१
१२१	तिथिदोहदम् दिग्दोहद ष . .	१९१
१२३	एतेषा प्रयोजनम्	१९२
१२४	प्रकरणोपसंहार	१९२
वास्तुप्रकरणम् ९		
१	गृहनिर्माणप्रयोजनपूर्वि का वारतुप्रकरण- धनप्रतिष्ठा	१९३
२	यज्ञगरे गृहनिर्माणमिध्य ते तत्र स्वस्य क्षमा क्षमविचार	१९३
३	प्रामात्मनोरुत्तमणाधम णत्वम् .	१९३
४	स्वराशिवशक्त्युपनिवासे निषिद्धस्थानानि ...	१९४

श्लोका	विषया	पृष्ठम्
५	अवर्गादवज्ञेन द्वारे दि- क्षिषेध ...	१९५
६	गृहादीना नक्षत्रकल्पना	१९५
७	ध्वजायाया	१९५
८	भूमनिस्तारादिसाधनार्थ क्षेत्रफलम् .	१९६
९	क्षेत्रफलमृदस्य दैर्घ्यादि- साधनम्	१९६
१०	तत्र विशेष	१९७
११	ध्वजायायवज्ञेनदिक्षु द्वा ररचनम्	१९७
१२	वर्णराशिपरतया द्वारक ल्पना .	१९७
१३	नक्षत्रपरतया द्वारकल्पना	१९८
१४	शालाभुवाङ्गा .	१९८
१५	धवादिशङ्का	१९८
१६	आयःपङ्क्त्यादिशङ्क गृहम्	१९९
१७	अर्थता अनायासन हातु स्पृष्टा	१९९
२१	व्ययादिचयनम्	१९९
२२	अंगारु	००
२३	केचिन्मतेन गृहण्यायुग दिनवक्त्रम्	२००
२४	क्रमेण तमिर्देश	२०१
२८	गृहारम्भे मासशुद्धिद्वार नियमश्च	२०२
३२	तिथिपरत्वेन द्वारनिषेध	२०३
३३	गृहारम्भे पञ्चाहशुद्धि	२०३
३४	तन्मादिशुद्धि	२०४
३५	वास्तुचयनम् . . .	२०४

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
३६	सूक्तिकाष्टदेदिङ्गियमो न- क्षत्रनियमश्च ...	२०४	५५	प्रवेशे नक्षत्राणि ...	२१०
३७	दिक्परतयोपकरणगृहाणि	२०५	५६	द्वारपरतया त्रिययः ...	२११
३८	देवालग्नदो विचार्ये हा- हुमुखम् ...	२०५	५७	लमासिद्धिः ...	२११
४०	साताचारम्भेविशेषः...	२०६	५८	स्वेर्वाभगतिज्ञानम् ...	२११
४१	वास्तुरूपजननेदिङ्गिपेधः	२०६	५९	प्रवेशे कलसचक्रम् ...	२१२
४२	गृहारम्भे योगविशेषी...	२०७	६०	द्वन्द्वामयप्रवेशः ...	२१२
४३	अन्ययोगद्वयं सफलम्	२०७	६१	अग्रात्यन्तनिषिद्धम् ...	२१२
४४	अन्ययोगत्रयम् ...	२०७	६२	वास्तुशान्ती नक्षत्रशुद्धिः	२१३
४५	योगवशाद्गृहस्य परहस्त- मामिस्वम्...	२०८	६३	नूतनप्रवेशादावपि साधा- रणं यसिष्ठवपनम्	२१३
४६	द्वारचक्रम् ...	२०८	६४	पूर्वग्रन्थेभ्योऽप्य विशेष- प्रतिपादनम् ...	२१३
४७	निषिद्धयोगान्तरम् ...	२०८	६५	स्वदेशकुलादिकथनपूर्वक कविनामरूपनम्...	२१५
४८	प्रशस्तयोगः ...	२०९	७०	ग्रन्थसमाप्तिकालः ...	२१६
४९	योगान्तरम् ...	२०९	७२	ग्रन्थान्ते धीरामपदक्रम- लपरामवर्णनरूप म-	
५०	धनधान्यप्राप्त्ययोगवि- शेषः ...	२०९	कलम् ...		२१६
५१	पिशाचदूषणयोगः ...	२०९	७३	मुन्यमरकृतिमनकतद्व- र्णनपूर्वक पाठकेभ्य	
५२	तृणकाष्ठादिनिर्मितगृहे विशेषः ...	२०९	आशीर्वादः ...		२१७
५३	गृहप्रवेशस्य त्रैविध्यम्	२१०	७४	प्रहरणोपमहारः ...	२१७
५४	तन्नापूर्वसुपूर्वशीर्मासशुद्धिः	२१०			

श्रीः ।

सौन्दर्यबोधिन्याख्यव्याख्यासमेता

मुहूर्तमाला ।

संज्ञाप्रकरणम् १

शिवी शिवङ्करी नत्वा जगतः पितरौ परौ ।

व्याख्या मुहूर्तमालायाः कुर्वे सौन्दर्यबोधिनीम् ॥ १ ॥

श्रीमान्मनुनायदैवज्ञः चिक्कीर्षितग्रन्थस्य निर्भिन्नपरिसमाप्त्यर्थं शिष्टा-
चारानुमितश्रुतिबोधितकर्तव्यतायां आशीर्वादरूपं मङ्गलं वसन्ततिलकयो-
पनिबन्नाति—

प्रेक्षन्नखच्छविमिथश्छुरितेन यस्मि-

व्रक्ताञ्जलग्रथनकौतुकमन्वकारि ।

स्वेदोद्गमद्विगुणदानजलः स भूयान्

भूयात्करग्रहविधिः शिवयोः शिवाय ॥ १ ॥

सः शिवयोः करग्रहविधिः शिवाय भूयात् । शिवा च शिवश्च
शिवा “पुमान्छ्रिया” इत्येकशेषः । तयोः करग्रहो विनाहस्तद्विधिः
शिवाय कल्याणाय भूयात् भवतु । पुष्पाकमिति शेषः । कीदृशो विनाह-
विधिः । यस्मिन्प्रेक्षन्नखच्छविमिथश्छुरितेन रक्ताञ्जलग्रथनकौतुकमन्वकारि
यस्मिन्विनाहमिथो प्रेक्षता स्फुरता उभयोर्नखानां छत्रयो दीप्तयस्तासां
मिथश्छुरितेन परस्परमिथनेन कर्त्रा रक्तवस्त्राञ्जलग्रथनरूपं कौतुक-
मन्वकारि अनुवृत्तम् । विनाहे वभूवरयोर्गद्गाञ्जलग्रथनं क्रियते आचारात् ।
वासमी च प्रायश आरक्ते स्तः । नखदीप्तयश्चारक्ताः प्रसृतास्तन्मिथश्छु-
रणस्य रक्ताञ्जलग्रथनकौतुकानुकारित्वं युक्तम् । पुनः कीदृशः । स्वेदोद्गम-

द्विगुणदानजलः । स्वेदस्योद्गमेन निःसरणेन द्विगुणं दानजलं यत्र सः । यावती दानोदकधारा तावती स्वेदधारापि यत्रासीदित्यर्थः । अनेन परस्परसात्त्विकभावातिशयः सूचितः । अत्राह वात्स्यायनः—“कन्या तु प्रथमसमागमे स्विन्नाङ्गुलिः स्विन्नमुखी भवति । पुरुषस्तु रोमाञ्चितो भग्न्येभिरनयोर्भावः परीक्षेत” इति । इदमेभिरिति बहुवचनस्वारस्यात्सात्त्विकभावनान्नोपलक्षणम् । तेन “रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः स्विन्नाङ्गुलिः पुङ्गवकेऽपरासीत्” । इति कुमारसम्भवे व्युत्क्रमवचनं सङ्गच्छते । अतो भूयान् महान् । छुरितेनेति भावे निष्ठा । कर्तरि तृतीया ॥

अथ कथिर्व्यवहाराय नामधेयं सूचयंश्चिकीर्षितं गीतीछन्दसा प्रतिजानीते—

रचयति कृष्णप्रीत्यै रघुनाथः सरसदैववित्तनयः ।

गुण्यां मुहूर्तमालामर्थवतीं सूक्तिमौक्तिकैर्वृत्तैः ॥ २ ॥

सरसदैववित्तनयः सरसनामकज्योतिर्विदः पुत्रः रघुनाथः कृष्णप्रीत्यै श्रीवासुदेवप्रीत्यर्थं गुण्यां गुणवतीं अर्थवतीं सदभिधेयनिशिष्टां मुहूर्तमालाम् । मुहूर्तशब्देन कालो लक्ष्यते । मुहूर्तानां दिनशुद्धिनिशेषाणां मालेव मुहूर्तमाला तां वृत्तैर्गीत्यादिनिशिष्टैः सूक्तिमौक्तिकैः सूक्तय एव मौक्तिकानि तैः रचयति । अन्योऽपि वृत्तैर्वर्तुलैर्मुक्ताफलेः सूत्रयुक्तां अर्थो धनं तदस्ति मूल्यत्वेन यस्यास्ता महामूल्या माला कृष्णप्रीत्यर्थं रचयति ॥

अथात्र वक्ष्यमाणप्रकरणानि क्रमेणोदिशति—

संज्ञात्याज्यात्याज्यप्रकीर्णसंक्रान्तिगोचराः क्रमशः ।

संस्कृतिदोर्ग्रहयात्रा वास्तून्यस्या नव प्रकरणानि ॥ ३ ॥

संज्ञाप्रकरणं प्रथमे त्याज्यात्याज्यं द्वितीये एवं क्रमशोऽस्या मुहूर्तमालायां प्रकरणानि नव । वक्ष्यन्त इति शेषः । तत्र दोर्ग्रहो निवाहः । प्रथमप्रकरणे प्रसङ्गात्परिभाषादेर्निरूपितवेपि संज्ञानां प्रायशः कथना-

संज्ञाप्रकरणम् १

त्संज्ञेयमभिधीयते । “वास्तुरस्त्रियाम्” इत्यमरः । अनेनास्य प्रकरणगत-
मुहूर्तसमुदायाः प्रतिपाद्यत्वेन विषया इत्युक्तम् । संबन्धस्त्वार्षवचनमू-
लकत्वेन ब्रह्मवसिष्ठादिपरम्परया एव । मुहूर्तानां ग्रन्थस्य च प्रतिपाद्यप्रति-
पादकभावोऽर्थसिद्धः ॥

अथ शीघ्रोपस्थितये चिकीर्षितां रीतिमुपजातिकया प्रतिजानीते—

उत्सर्गतोऽत्र प्रथमं प्रयुज्य क्रमेण वक्तव्यपदार्थनाम ।

एकैकयोक्त्या स्फुटमेकमेकं वक्ष्ये यथा शीघ्रमुपस्थितिः स्यात् ४

अत्र ग्रन्थे उत्सर्गनः प्रायशः क्रमेण वक्तव्यपदार्थानां तिथीशनक्ष-
त्रेश्वरादीनां अभिधानं ‘तिथीश्वराः’ ‘भेशाः’ इत्यादिरीत्या प्रथमं पूर्वं
प्रयुज्य प्रतिज्ञाय पश्चादेकैकयोक्त्या तिथिनक्षत्रादेरसङ्कीर्णयोक्त्या स्फुटं
यथा स्यात्तथा एकमेकं मुहूर्तविशेषं वक्ष्ये । तथा चात्र वस्त्रादिधारणा-
भिधानं ‘वस्त्रभूषणविधिः’ इति प्रथमं प्रयुज्य पश्चात् ‘ध्रुवाश्विनी’
इत्यादिना मुहूर्तः कथ्यते । तत्प्रयोजनमाह—यथा शीघ्रमुपस्थितिः
स्यात् । येन प्रकारेण मुहूर्तपदस्य क्षटिति प्राप्तिः स्यात् । यथा—
केनचिद्वस्त्रधारणमुहूर्ते पृष्ठे ‘वस्त्रभूषणविधिः’ इति वस्त्रशब्दस्य
प्रथमप्रयोगात्तत्पाठः शीघ्रमुपतिष्ठेतेति । उत्सर्गस्य अपवादमात्रमव्याप्य-
मिति प्रायिकत्वं स्फुटम् । तेन शिल्पविद्यामुहूर्तकथनादौ तादृशप्रथम-
प्रयोगाभावेऽपि न प्रतिज्ञाभङ्गः । एवमस्यावान्तरप्रयोजनान्युक्तानि ।
महाप्रयोजनं तु शुभाशुभनिरूपणम् । यदाह नारदः—“प्रयोजनं तु
जगतः शुभाशुभनिरूपणम्” इति । प्रयोजनप्रसङ्गादत्र बद्ध वक्तव्य-
मपि विस्तरमिष्या नोच्यते । तज्जिज्ञासुभिर्मुहूर्तदीपिकायामुपक्रम एव
द्रष्टव्यम् ॥

ह्रस्वोऽपि वर्णो भवतीह दीर्घः शेषं विधिं वक्ति च पर्युदासः ।
नार्थकदेशात्तदशेषमूहां ज्ञेयः कचिल्लिङ्गविपर्ययोऽपि ॥ ५ ॥

इह कचिद्भ्रस्वोऽपि वर्णो दीर्घो भवति । यथा—‘धाततिथ्यो नपू-

क्ताया एकदेशस्य ह्रस्वस्य स्थाने रीनि दीर्घः प्रयुक्तः । तथा पर्युदासो निषेधः अर्थाच्छेपं विधिं वक्ति । यथा—अर्कभौमशनैश्वरनिषेधोऽवशिष्टान् चन्द्रबुधगुरुशुक्रान्विदधाति । तथा नामैकदेशे नामग्रहणमिति न्यायमनुसृत्य नामैकदेशः कृतः तस्मादशेषं नामोक्तं तर्क्यम् । यथा—‘ज्येष्ठानुपुष्यश्रवसां’ इत्यत्र अन्विति नामैकदेशादनुराधोद्धा । ‘घात-
तिथ्यो नष्टभाभा’ इत्यादौ नन्दाद्या ऊह्याः । कचिद्विद्विपर्ययोऽपि कृतः । यथा—‘मैत्रं मृदुम्’ इति मृदुशब्दस्य पुंस्त्वं तथा तुलायाः स्त्रीत्वे प्रसिद्धे तुलमिति स्त्रीप्रयोगः । एतच्च प्राचां प्रयोगानुसारेण प्रयुक्तमिति द्रष्टव्यम् ॥

मैत्रं मृदुं मित्रमिहानुराधामाह श्रविष्ठामुडु वासवं च ।

भमृक्षमेतद्वितयं च तारां राशिं कचित्कोणमपि त्रिकोणम् ६

इहास्मिन्प्रत्ये मैत्रमिति संज्ञा मृदुं मृदुनक्षत्राण्याह । न ॥ केवला-
नुराधाम् । एवं मित्रमित्यनुराधामाह । वासनमुडु नक्षत्रं श्रविष्ठा धनि-
ष्ठामाह । भमृक्षमिति संज्ञाद्वयं कचित्तरामाह कचिद्राशिम् । त्रिकोण-
मुदयराशेः संकाशान्नपञ्चमस्थानम् ॥

भूतं चतुर्दशी विष्टिभद्रे क्षणमुहूर्तकी ।

द्वीशराधे व्यतीपातपाती माश्रदिती समे ॥ ७ ॥

भूतमिति चतुर्दश्याः संज्ञा । विष्टिर्भद्रेति द्वे सप्तमकरणस्य । द्वीशं राधेति द्वयं विशाखानक्षत्रस्य । माताऽदितिरिति द्वे पुनर्वसुनक्षत्रस्य ॥

अथ गुणनहारफलयोर्लक्षणमुपगीत्याह—

गुणकाङ्केन समाना गुण्यावृत्तिर्भवेदुणनम् ।

यहुणहारः शुद्धयति भाज्याचङ्गागहारफलम् ॥ ८ ॥

येनाङ्केन गुण्यते स गुणकोङ्कः यो गुण्यते स गुण्यः । गुणकस्या-
ङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणनं भवेत् । यथा—गु-
णकः २९ गुण्यः ९ अत्र गुणकसहस्रा पञ्चविंशतिरतः पञ्चविंशतिः ।

वारं गुण्यायाः पञ्चसहस्राया आवर्तने १२५ सपादशतं भवतीदं गुण-
नम् । यद्वा गुणकस्याङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणनं
भवेत् । यथा—गुणकः २५ गुण्यः ५ अत्र गुणकस्य द्वेचिह्ने तत्रैकं
दशकद्वयस्यापरं पञ्चानाम् । अतो दशकद्वयेन पञ्चभिश्च गुण्ये ५ गु-
णिते १२५ आवृत्तिद्वयं भवति । इदं गुणनमुच्यते । यस्य गुणहारो
भाज्याच्छुद्ध्यति तद्भागहारफलम् । यथा भाजकेन ८ भाज्ये ४० भा-
जितेऽस्य ५ गुणहारो ४० भाज्याच्छुद्धः अत इदं ५ भागहारफलम् ॥

शून्येन गुणितं शून्यं भक्तं नाप्यं यथास्थितम् ।

भागावशेषितं तष्टमङ्कानां वामतो गतिः ॥ ९ ॥

शून्येन गुणितोऽङ्कः शून्यमेव भवति । शून्येन भक्त्याप्यं न भवति ।
किन्तु यथास्थितमेव । भागावशेषितं तष्टसंज्ञकम् । यथा—भाज्ये १००
भाजकेन ७ भक्तेऽवशेषितं २ तष्टम् । अङ्कानां गतिर्न्यासः वामतः स-
दक्षिणमारभ्य वामावसाना ज्ञेया ॥

अथ सहस्राङ्कसंज्ञा आहाष्टभिः—

एकं भूमीन्दुरूपं द्वावश्विपक्षासिदोर्यमाः ।

त्रयः क्रमग्रामरामपुरलोकगुणाग्रयः ॥ १० ॥

चत्वारोऽन्विश्रुतिपुगकृताः पञ्चेषुवायवः ।

भूताक्षाः षड्रसाङ्गर्तुतर्काः सप्त स्वरर्पयः ॥ ११ ॥

तुरङ्गपर्वती चाष्टौ वसुसर्पमतङ्गजाः ।

नवसहस्रा नन्दरन्ध्रनिधिगोङ्गनभश्चराः ॥ १२ ॥

दशाशाः शून्यमभ्रं स्यादेकादश महेश्वराः ।

द्वादशार्कास्तथा विश्वे त्रयोदश चतुर्दश ॥ १३ ॥

मन्विन्द्रभुवनं पञ्चदश तिथ्योऽय पौडश ।

कलाष्टिराजोऽथात्यष्टिर्वनाः सप्ताधिका दश ॥ १४ ॥

धृतयोऽष्टादशं प्रोक्ता अतिधृत्यूनविंशतिः ।

स्युर्विंशतिः कृतिनखाङ्गुलयश्चैकविंशतिः ॥ १५ ॥

क्ताया एकदेशस्य ह्रस्वस्य स्थाने रीति दीर्घः प्रयुक्तः । तथा पर्युदासो निषेधः अर्थाच्छेषं विधिं वक्ति । यथा—अर्कमौमशनैश्वरनिषेधोऽवशिष्टान् चन्द्रबुधगुरुशुक्रान्विदधाति । तथा नामैकदेशे नामप्रहणमिति न्यायमनुसृत्य नामैकदेशः कृतः तस्मादशेषं नामोद्धृतव्यम् । यथा—‘ज्येष्ठानुपुष्यश्रवसां’ इत्यत्र अन्विति नामैकदेशादनुराधोद्धा । ‘घात-तिथ्यो नष्टभाभा’ इत्यादौ नन्दाद्या ऊह्याः । कचिल्लिङ्गविपर्ययोऽपि कृतः । यथा—‘मैत्रं मृदुम्’ इति मृदुशब्दस्य पुंस्त्वं तथा तुलायाः स्त्रीत्वे प्रसिद्धे तुलमिति स्त्रीवप्रयोगः । एतच्च प्राचां प्रयोगानुसारेण प्रयुक्तमिति द्रष्टव्यम् ॥

मैत्रं मृदुं मित्रमिहानुराधामाह श्रविष्ठां मुहुं वासवं च ।

भमृक्षमेतद्वितयं च तारां राशिं कचित्कोणमपि त्रिकोणम् ६

इहास्मिन्ग्रन्थे मैत्रमिति संज्ञा मृदुं मृदुनक्षत्राण्याह । न च केवलानुराधाम् । एषं मित्रमित्यनुराधामाह । वासनमुहुं नक्षत्रं श्रविष्ठां धनिष्ठामाह । भमृक्षमिति संज्ञाद्वयं कचित्तरामाह कचिद्वाशिम् । त्रिकोणमुदयराशेः सकाशान्नपञ्चमस्थानम् ॥

भूतं चतुर्दशी विष्टिभद्रे क्षणमुहूर्तकौ ।

द्वीशराधे व्यतीपातपाती मात्रादिती समे ॥ ७ ॥

भूतमिति चतुर्दश्याः संज्ञा । विष्टिभद्रेति द्वे सप्तमकरणस्य । द्वीशं राधेति द्वयं विशाखानक्षत्रस्य । मात्राऽदितिरिति द्वे पुनर्वसुनक्षत्रस्य ॥

अथ गुणनहारफलयोर्लक्षणमुपगीत्याह—

गुणकाङ्केन समाना गुण्यावृत्तिर्भवेद्गुणनम् ।

यद्गुणहारः शुद्धयति भाज्यात्तद्भागहारफलम् ॥ ८ ॥

येनाङ्केन गुण्यते स गुणकोट्यः यो गुण्यते स गुण्यः । गुणकस्याङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणनं भवेत् । यथा—गुणकः २५ गुण्यः ५ अत्र गुणकसहस्रया पञ्चविंशतिरितः पञ्चविंशतिः ।

वारं गुण्यायाः पञ्चसहस्राया आवर्तने १२५ सपादशतं भवतीदं गुण-
नम् । यद्वा गुणकस्याङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणन
भवेत् । यथा—गुणकः २५ गुण्यः ५ अत्र गुणकस्य द्वे चिह्ने तत्रैकं
दशकद्वयस्यापरं पञ्चानाम् । अतो दशकद्वयेन पञ्चभिश्च गुण्ये ५ गु-
णिते १२५ आवृत्तिद्वयं भवति । इदं गुणनमुच्यते । यस्य गुणहारो
भाज्याच्छुद्धयति तद्भागहारफलम् । यथा भाजकेन ८ भाज्ये ४० भा-
जितेऽस्य ५ गुणहारो ४० भाज्याच्छुद्धः अत इदं ५ भागहारफलम् ॥

शून्येन गुणितं शून्यं भक्तं नाप्यं यथास्थितम् ।

भागावशेषितं तष्टमङ्कानां वामतो गतिः ॥ ९ ॥

शून्येन गुणितोऽङ्कः शून्यमेव भवति । शून्येन भक्तमाप्यं न भवति ।
किन्तु यथास्थितमेव । भागावशेषितं तष्टसंज्ञकम् । यथा—भाज्ये १००
भाजकेन ७ भक्तेऽवशेषितं २ तष्टम् । अङ्कानां गतिर्न्यासं वामतो स-
दक्षिणमारभ्य वामावसाना ज्ञेया ॥

अथ सहस्राङ्कसंज्ञा आहाष्टभिः—

एकं भूमीन्दुरूपं द्वावभिवक्षासिदोर्यमाः ।

अथः क्रमग्रामरामपुरलोकगुणामयः ॥ १० ॥

चत्वारोऽन्विश्रुतियुगकृताः पञ्चेपुत्रायवः ।

भूताक्षाः पट्टसाङ्गर्तुतर्काः सप्त स्वरर्पयः ॥ ११ ॥

तुरङ्गपर्वतौ चाष्टौ वसुसर्पमतङ्गजाः ।

नवसहस्रा नन्दरन्ध्रनिधिगोङ्कनमश्वराः ॥ १२ ॥

दशाक्षाः शून्यमभ्रं स्यादेकादश महेश्वराः ।

द्वादशार्कास्तथा विश्वे त्रयोदश चतुर्दश ॥ १३ ॥

मन्विन्द्रमुवनं पञ्चदश तिथ्योऽथ षोडश ।

कलाष्टिराजोऽथात्यष्टिर्वनाः सप्ताधिका दश ॥ १४ ॥

धृतयोऽष्टादश प्रोक्ता अतिष्ठत्यूनविंशतिः ।

स्युर्विंशतिः कृतिनस्त्राङ्गुलयश्चैकविंशतिः ॥ १५ ॥

हित तन्मल्ल दक्षिणे च” इति । अत्र क्रान्वोऽप्यभिधेयाः । ते न मासद्वयात्मकाः मीनादिक्रमेण सौराक्षेत्रादिक्रमेण चान्द्रास्तात्संज्ञाः क्रमेण यथा—वसन्तो प्रीष्णो वर्षाः शरद्धेमन्तः शिशिर इति ॥

अथ मासभेदानाह द्वाभ्याम्—

नाक्षत्रः सावनश्चान्द्रः सौरो मासश्चतुर्विधः ।

नाक्षत्रो भभ्रमादिन्दोर्त्रिंशद्द्वारस्तु सावनः ॥ २७ ॥

नाक्षत्रादिभेदेन मासश्चतुर्विधः । तत्र नाक्षत्र इन्दोर्भ्रमात् । चन्द्रस्य सर्वनक्षत्रभोगेनेत्यर्थः । सावनस्तु त्रिंशदिनात्मकः ॥

चान्द्रो दर्शावधिर्मासः सौरः स्वात्सङ्क्रमाद्रवेः ।

चैत्रादिसंज्ञाश्चान्द्राणां सौराणां च क्षपार्कतः ॥ २८ ॥

चान्द्रो मासो दर्शावधिरमान्तः । शुक्लकृष्णपक्षात्मक इत्यर्थः । त्वेः सङ्क्रमात्सौरः । अर्कसङ्क्रान्तिमारभ्य सङ्क्रान्त्यवधिरित्यर्थः । तत्र संवत्सर-प्रतिपदमारभ्य चान्द्राणां चैत्रादिसंज्ञाः प्रसिद्धाः । सौराणां च क्षपार्कतो मीनादिसङ्क्रमाच्चैत्रादिसंज्ञाः स्युरित्यर्थः । एषां व्यवस्थामाह गर्गः—
“सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः । आम्बिके पितृकार्ये च चान्द्रो मासः प्रशस्यते ॥” इति । विष्णुधर्मे—“नक्षत्रसत्राण्ययनानि चेन्दोर्मासेन कुर्याद्भगणात्मकेन” ॥

अथ चैत्रादीनां क्रमेण संज्ञा आह—

मधुमाधवशुक्रशुचिनभोनभस्येपसंज्ञकोर्जाश्च ।

क्रमतः सहाः सहस्पस्तपास्तपस्यश्च चैत्रतः संज्ञाः ॥ २९ ॥

चैत्रस्य मधुरिति वैशाखस्य माधव इति इष इत्याश्विनस्य ऊर्ज इति कार्तिकस्य संज्ञा ॥

तिथिवासरनक्षत्रयोगानां करणस्य च ।

शुद्धिः पञ्चाङ्गशुद्धिस्तां सर्वत्रादौ विचिन्तयेत् ॥ ३० ॥

सर्वत्र सर्वस्मिन्कर्मणि ॥

तिथीशानाह—

तिथीश्वरा वह्निविरिञ्चिपार्वती-

गणेश्वराशीविषतारकद्विपः ।

रवीशदुर्गान्तकविश्वकेशव-

प्रसूनधन्वेशनिशाकराः क्रमात् ॥ ३१ ॥

एते क्रमात्तिथीनामीश्वराः । आशीविषः सर्पः । प्रसूनधन्वा मदनः । तारकद्विद् स्फुन्दः । ईशः शिवः । एतत्प्रयोजनं तु तत्तत्तिथौ तत्तदे-
यताप्रतिष्ठादिकं देवतासंज्ञया तिथिसंज्ञाज्ञानं च ॥

या तिथिः स्पृशति वासरत्रयं गर्हिता भवति वृद्धिरित्यपि ।

या च न स्पृशति भास्करोदयं साऽवमेत्यखिलकर्मगर्हिता ३२

या तिथिर्दिनत्रयं स्पृशति सा वृद्धिसंज्ञिकापि गर्हिता । या च सू-
र्योदयं न स्पृशति सा अत्रमा क्षयसंज्ञिका सर्वकर्मसु निन्दिता ॥

नक्षत्रेशानाह गीत्यार्याभ्याम्—

मेशा दस्रयमाग्निप्रहोन्दीशादितीज्यकद्रुजाः ।

पितरो भगार्यमार्कत्वष्टसमीरा वृषानलौ मित्रः ॥ ३३ ॥

इन्द्रो निर्ऋतिर्नारं विश्वेविधिहरिवसूदकाध्यक्षाः ।

अजचरणोऽहिर्बुध्न्यः पूषाष्टाविंशतिर्धैते ॥ ३४ ॥

मेशा इति । दस्रादयोऽष्टाविंशतिर्मेशा नक्षत्राणामधिपतयः ।
दस्राश्विनौ । इन्द्रुश्चन्द्रः । ईज्यो गुरुः । कद्रुजाः सर्पाः । वृषानलौ
इन्द्राग्नी विशाखाधिपौ । मिथिरभिजितोऽधिपः । उदकाध्यक्षो वरुणः ॥

अभिजिन्मानमाह—

वैश्वान्त्यपादश्रुत्याद्यतिथ्यंशश्चाभिजिद्भवेत् ।

यत्राष्टाविंशतिर्भानां गण्योऽयं तत्र नान्यथा ॥ ३५ ॥

वैश्वमुत्तरापादा तस्यान्त्यपादश्चतुर्थोऽङ्गिः । श्रुतिः श्रवणस्तस्याद्यति-
थ्यंशः प्रथमपञ्चदशांशो मिलित्वाऽभिजिद्भागो भवेत् । यत्र वेधादौ न-
क्षत्राणामष्टाविंशतिरपेक्षिता तत्रैवायमभिजिद्गण्यो न सर्वत्र ॥

अथ साभिजिन्नक्षत्रतारासङ्ख्यां सप्रयोजनमाह द्वाभ्याम्—

नक्षत्रतारास्त्रिहयद्वेष्ट्वग्निभूवेदवह्निभिः ।

शरेषुद्वयक्षिपञ्चेन्दुभूकृताब्ध्यग्निरूलिभिः ॥ ३६ ॥

नेत्रद्वित्रिज्यब्धिशतद्विद्विदन्तर्मिताः क्रमात् ।

तारासङ्ख्यामितैर्वर्षैर्वैवाहे सदसत्फलम् ॥ ३७ ॥

नक्षत्रेति । अश्विन्यादीनां क्रमेण तारासङ्ख्या ३ । ३ । ६ । ९ ।

३ । १ । ४ । ३ । ९ । ९ । २ । २ । ९ । १ । १ । ४ । ४ ।

३ । ११ । २ । २ । अ० ३ । ३ । ४ । १०० । २ । २ । ३२

निवाहे नक्षत्रसूचितं सदसत्फलं तत्तारासङ्ख्यामितैर्वर्षैर्वैवम् ॥

अथ नक्षत्राणामाकृतीराह द्वाभ्याम्—

नक्षत्राणां रूपं हयमुखयोनिक्षुरानण्णास्पम् ।

मणिगृह्याणमुदर्शनशालाशय्याश्च मशकरमुक्ताः ॥ ३८ ॥

विट्टमतोरणवलिनिभकुण्डलवर्त्तिसहपुच्छगजदन्ताः ।

शय्यात्रिकग्रिविक्रममर्दलवृत्तानि मञ्जयममुरजाः ॥ ३९ ॥

अश्विन्या रूपं हयमुखमश्वमुखसदृशम् । मरण्या योनिर्भगसदृशम् ।

एवं क्रमेणाष्टाविंशतेरपि । तत्रानः शकटम् । एणास्यं मृगमुखम् । सुद-

र्शनश्चक्रम् । कटो हस्तः । बलिनिभं भक्तपिण्डसदृशम् । त्रिकव्रिजोणः ।

त्रिविक्रमवृत्तिचरणाभम् । यमो यमलाभम् । मुरजो मृदङ्गः ॥

अथ रात्री कालमानज्ञानार्थं योगतारमाह—

ब्राह्मपाहिमूलादितिभस्य पूर्वे

याम्यान्त्यपित्र्यानलभस्य याम्ये ।

हस्तश्चविष्टारुयभयोश्च पश्चा-

द्धस्तस्य तत्रोत्तरगा च किञ्चित् ॥ ४० ॥

पूर्वोत्तराश्वीन्दुविशाखिकानां

स्फुटोत्तरस्यां दिशि योगतारा ।

ज्येष्ठानुपुष्यश्रवसां तु मध्ये

स्पृलाथ शेषा प्रकर्तकिकेव ॥ ४१ ॥

ब्राह्म्याहीति । ब्राह्मं रोहिणी । अहिराश्लेषा । अदितिं पुनर्वसुः ।
मूलं स्वष्टम् । एतेषां पूर्वभागे या स्फुटा सा योगतारोच्यते । याम्यं भर-
णी । अन्यं रेवती । पित्र्यं मघा । अनलमं कृत्तिका । एतेषां याम्ये दक्षि-
णभागे । श्रविष्ठा धनिष्ठा । पश्चात्पश्चिमे । तत्रापि हस्तस्य योगतारा ईष-
दुत्तरस्याम् । पूर्वार्जयमुत्तरार्जयमश्विनीमृगशिरो विशाखा चेत्येतेषामुत्तर-
स्याम् । अनु अनुराधा । श्रवः श्रवणः । मध्ये मध्यभागे या स्थूला सा
योगतारा । शेषा एकैका प्रकटैव ॥

परीक्ष्य नक्षत्रमिति क्षपायां

निरीक्ष्यतेऽस्तेऽभ्युदये स्वमध्ये ।

ऋक्षेण कालः किल तेन लक्ष्य-

स्तीक्ष्णांशुशङ्कुप्रभया तथाहि ॥ ४२ ॥

इत्येवप्रकारेण क्षपायां रात्रौ नक्षत्रं परीक्ष्य अस्ते अभ्युदये गग-
नमध्ये वा यन्नक्षत्रं निरीक्ष्यते तेन ऋक्षेण कालो लक्ष्यः । तथाऽदि-
दिवा तीक्ष्णांशोः सूर्यस्य शङ्कुना परीक्षिता या प्रभा छाया तथा कालो
लक्ष्यः ॥

तत्रादौ क्षपाया कालपरीक्षामाह—

सूर्यर्क्षतोऽस्तर्क्षमथोदयर्क्षं स्वमध्यगर्क्षं गणयेत्क्रमेण ।

हीनं कुतिथ्यष्टभिरष्टभक्तं कृत्वा हतं स्युर्निशि भुक्तनाड्यः ४३

सूर्येति । निशि रात्रौ सूर्यर्क्षतः सूर्याधिष्ठितनक्षत्रादस्तनक्षत्रं उद-
यनक्षत्रं वा स्वमध्यगतनक्षत्रं वा गणयेत् । ततः क्रमेण कुतिथ्यष्टभिर्ही-
नम् । अस्तर्क्षे एकः उदयर्क्षे पञ्चदश स्वमध्यगर्क्षेऽष्टौ ऊनाः कार्या इ-
त्यर्थः । तत एतदन्यतमं कृत्वा विंशत्या गुणितमङ्कैर्नवभिर्मक्तं लब्धं भु-
क्तघटिका भवेयुः । यथा—सूर्यर्क्षमश्विनी ततोऽस्तर्क्षे मृगशिरो गणि-
तम् १ एकहीनम् ४ विंशत्या हतम् ८० अङ्गैर्मक्तम् ८ । १३ एता
भुक्तनाड्यः ॥

अथ रात्रौ भोग्यघटीज्ञानमाह—

रविभं खदलोदयास्तभात्क्रमशो नागतिथिसमो नितम् ।

नखनिघ्नमथाङ्कभाजितं निशि भोग्या घटिकाः श्रमं विना ४४

रविभमिति । खमध्यनक्षत्रादुदयभाद्वा सूर्यर्क्षे गणयेत् । क्रमेण नागैः
८ तिथिभिः १५ क्षमया १ ऊनितं कृत्वा नखैः २० हत्वा नवभिर्भ-
जेत् । लब्धं निशि भोग्या घट्य इत्यर्थः । अत्रोदयास्तभानिष्यन्ना घ-
टिका दिनमानरहिताः कार्या अगस्तिकत्वात् । अथ वा 'क्रमशो नाग-
धरातिथिर्विना' इति पाठः सुगमः ॥

अथ प्रकारान्तरेण रात्रिमानज्ञानार्थं तावन्नक्षत्रभोगानाह—

दास्तादिभोगघटिकाः साङ्घिरूपं द्वयं त्रयम् ।

द्वयं साङ्घिद्वयं द्वे च त्रयं सार्धद्वयं दलम् ॥ ४५ ॥

साङ्घित्रयं सार्धयुग्मं द्वयं सार्धद्वयं तथा ।

मार्धिकं त्रितयं साङ्घिद्वयं द्वयमथैककम् ॥ ४६ ॥

द्वयं द्वयं चैकमेकं सपादद्वितयं तथा ।

मार्धिकं पञ्चकं चैकं द्वयं व्यङ्ग्यव्ययः क्रमात् ॥ ४७ ॥

दास्तादीति । अश्विन्यादिभोगघटिकाः क्रमेण यथा—अ० १ ।

१५ भ० २ क० ३ रो० २ मृ० २।१५ आ० २ पुन० ३ पुष्य०
२।३० आ० ०।३० म० ३।१५ पू० २।३० उ० २.६० २।३०
चि० १।३० स्वा० ३ वि० २।१५ अ० २ ज्ये० १ मू० २ पू०
पा० २ उ० पा० १ अभि० १ श्रं० २।१५ धनि० १।३० श०
५ पू० भा० १ उ० भा० २ रे० ३।४५ एवं पष्टिः ॥

सूर्यर्क्षतो गगनमध्यगयोगतारा-

पर्यन्तमृक्षनिचयो वसुभिर्वियुक्तः ।

शेषर्क्षभोगघटिकायुतिरत्र रात्रे-

र्शुक्ता भवन्ति विपरीतविधेस्तु भोग्याः ॥ ४८

सूर्यनक्षत्राद्गगनमध्यस्थयोगतारापर्यन्तं नक्षत्रसमुदायोऽष्टभिर्हीनः
कार्यः । शेषनक्षत्राणां भोगघटिकायोगो रात्रेर्मुक्ता घट्यो भवन्ति । य-
था—सूर्यनक्षत्रादश्विन्याः गगनमध्यगयोगतारा उत्तराफल्गुनी तत्पर्य-
न्तमृक्षनिचयो १२ वसुभिर्वियुक्तः ४ शेषर्क्षाणामश्विन्यादीनां भोगघ-
टिकायुतिः ८ । १५ एता रात्रेर्मुक्ता घटिका भवन्ति ८ ॥ अथ
भोग्यघटीराह—विपरीतविधेस्तु भोग्या इति । विपरीतविधेर्गगनम-
ध्यगयोगतारामारभ्य सूर्यमक्षत्रपर्यन्तगणनाद्भोग्या घट्यो भवन्ति । य-
था—मध्ययोगतारा उत्तराफल्गुनी तामारभ्य सूर्यमक्षत्रादश्विनी तत्पर्यन्त-
मृक्षनिचयः १८ अयं वसुभिर्वियुक्तः शेषर्क्षाणां पूर्वार्षाढाद्यश्विन्यन्तानां
भोगघटीयुतिः २० । ४५ एतदपेक्षया सूक्ष्मघटीज्ञानं तु शेषर्क्षाणि च-
तुर्दशभ्यः संशोभ्यावशिष्टनक्षत्रभोगघटिकायोगो भोग्यघटिका भवन्ति ।
यथा—पूर्वोक्तशेषर्क्षाणि ४ एतद्ग्रहिताश्चतुर्दश १० अवशिष्टानां मृग-
शीर्षादि दश नक्षत्राणां भोगयोगः २२ एता भोग्याः ॥

अथ दिवा शङ्कुच्छायया कालज्ञानं वक्ष्यंस्तावच्छङ्कुलक्षणमाह—

सूचीमुखो द्वादशभिर्मितोऽङ्गुलै-

रथः पृथुस्तिष्ठति यो महीतले ।

विना निखातं गजदन्तनिर्मितः

कीलः स शङ्कुर्नर इत्युदीरितः ॥ ४९ ॥

सूचीमुखं यस्य सः द्वादशभिर्ङ्गुलैः परिमितः निखातं विना
यथा महीतले तिष्ठति तथाऽधः पृथुः एवंभूतो यः कीलः स शङ्कुर्नर
इति च कथितः ॥

स्वाष्ट्यंशहीनं परमेष्ठवासरा-

न्तरं तदष्टांशविहीनभूयुजा ।

वृभार्कभागेन दिनार्धतः क्रमा-

ल्लभ्या गतैष्या घटिका दिनार्धयोः ॥ ५० ॥

दिवा कालज्ञानं यस्मिन्समयेऽपेक्षितं तस्मिन्नेव समये पूर्वोक्तशङ्को-

शुद्धाया यावदङ्गुलमिता स्यात्सा ज्ञातव्या । तत इदमनुष्ठेयम् । परमेष्टवा-
सरान्तरम् । यस्मिन्दिने दिनमानवृद्धेरतिशयस्तत्परमवासरम् । यस्मिन्दिने
कालः परीक्ष्यते तदिष्टवासरम् । अनयोरन्तरं विवरं स्वाष्टयंशहीनं स्वयो-
द्धशांशेन रहितं कार्यम् । तदष्टांशविहीनमूयुजा तस्य विवरस्याष्टमांशेन
विहीना मूरेका घटी तद्युक्तेन नृमार्कभागेन नृमायाः शङ्कुच्छायाया अ-
र्कभागेन द्वादशांशेन घटिकात्मकेन इष्टदिनार्धतो लब्धा घट्यः क्रमेण दि-
नार्धयोर्भुक्ता भोग्याश्च स्युः । पूर्वकपाले भुक्ता उत्तरकपाले भोग्या इत्यर्थः ।
अस्योदाहरणम्—इष्टसमये शङ्कुच्छाया(८)ङ्गुलानि १५ इष्टदेशे
परमवासरमानम् ३२ । १८ इष्टवासरमानम् २८ । १४ अनयोर-
न्तरम् ४ । ४ इदं स्वाष्टयंशेन ० । १५ हीनम् ३ । ४९ एतदष्टांशेन
० । २८ विहीना भूः ० । ३२ अनया नृमार्कभागो १ । १५ युक्तः
१ । ४७ अनेन दिनार्धतो १४ । ७ लब्धा घटिकाः ७ । ५५ एता
मप्याहात्पूर्वं भुक्ताः पश्चाद्भोग्याः । परमवासरमानं तु चरखण्डस्य यो-
गेन द्विगुणेन पञ्चात्मकेन भुक्तात्रिंशद्वयः परमवासरम् । यथा—चर-
खण्डानि ३२ । २६ । ११ एषो योगः ६९ द्विगुणः १३८ एभिः
पलैर्भुक्ता त्रिंशत् ३२ । १८ इष्टदिनमानसाधनं तु यक्ष्यति ॥

अथ प्रकारान्तरेण दिवा कालमानमाह सार्धेन—

नात्युच्चतर्ब्वपुषः पुरुषस्य भानो-

शुद्धाया पदैः परिमिता सहिता च पङ्क्तिः ।

तद्वस्त्रमध्यजभयोर्विवरेण भक्त-

स्त्रिघ्नः परशुमिति मध्यमयोर्वियोगः ॥ ५१ ॥

याताः स्युरहि घटिका दिनमध्यतोऽर्वाङ्

शोपास्तदूर्ध्वमिति वा सुगमप्रकारः ।

नात्युच्चं नातिखर्वं वपुर्यस्य तस्य पुरुषस्य पादैः परिमिता गणिता
भानोःशुद्धाया पङ्क्तिः सहिता कार्या । तस्या वक्ष्यमाणवस्त्रमध्यजभायाश्च
विवरं कर्तव्यम् । तेन भक्तः परशुमानमध्यमयोर्वियोगस्त्रिघ्नः कर्तव्यः ।

ता घटिका दिनमध्यतो मध्याह्नादर्वाक् अह्नि दिवसे याताः मध्याह्ना-
दूर्ध्वं विशेषा भोग्याः स्युः । इति वा कालमानस्य सुगमप्रकारः ।
यथा—पुरुषपदच्छाया १० पङ्क्तिः सहिता १६ अस्या घस्रमध्यजभा-
याश्च ३।२४ विवरेण घटिकात्मकेन १२।३६ परमद्युमितिः ३२।
१८ मध्यभा ३।२४ अनयोर्वियोगः २८।५४ भक्तः २।१७ त्रिजः
६।९१ एता घट्यो दिनार्धात्पूर्वं याताः पश्चाद्भोग्याः ॥

अथ दिनमध्यभाज्ञानमाह वृत्तार्धेन—

स्वीयाङ्गभागरहितं परमद्युमान-

स्वेष्टद्युमानविवरं दिनमध्यभा स्यात् ॥ ५२ ॥

परमद्युमानं स्वेष्टद्युमानं च प्राग्ब्याख्यातम् । तयोर्विवरमन्तरं स्वीया-
ङ्गभागरहितं स्वपङ्क्तेन हीनं दिनमध्यभा स्यात् । यथा—परमद्युमानम्
३२।१८ स्वेष्टद्युमानम् २८।१४ तयोर्विवरम् ४।४ स्वीयाङ्गभागेन
०।४० रहितम् ३।२४ इयं दिनमध्यभा ॥

अथ नामनक्षत्रज्ञानार्थं शतपदचक्रोक्तनक्षत्रचरणसंज्ञा आह
सप्तभिः—

जुचेचोलाश्विनी प्रोक्ता लिङ्गुलेलो भरण्यथ ।

अङ्गुल कृत्तिका स्यादोववीवु तु रोहिणी ॥ ५३ ॥

वेवोक्ककि मृगशिरः कुघळ्छ तथाद्रिका ।

केकोहहि पुनर्वसु हुहेहोड तु पुष्यभम् ॥ ५४ ॥

डिङ्गुडेहो तथाऽऽश्लेषा ममिमुये मघा स्मृता ।

मोटटिटु पूर्वफल्गु टेटोपप्युत्तराफभम् ॥ ५५ ॥

पुपणठ हस्ततारा पेपोररि तु चित्रिका ।

रुरैरोत स्मृता स्वाती तितुतेतो विशाखिका ॥ ५६ ॥

ननिनुनेऽनुराघर्ष ज्येष्ठा नोययिषु स्मृता ।

येयोभभि मूलतारा पूर्वाषाढा बुधाफढा ॥ ५७ ॥

भेभोजज्युचरापाढा जुजेजोखाभिजिद्रवेव ।

खिखुखेखो श्रवणभं गगिगूगे धनिष्ठिका ॥ ५८ ॥

गोससिस्त्र शतभिषा सेसोददि तु पूर्वभा ।

दुवझधोचराभाद्रा देदोचचि तु रेवती ॥ ५९ ॥

चुचेचोलेति चत्वारश्चरणा अधिन्याः । एवं भरण्यादीनाम् । तत्र कृत्तिकादिकमेण अइउएओ एते पञ्चस्वराः पञ्चचरणा ज्ञेयाः । त एव वकारादिष्वञ्जनविशिष्टाः क्रमेण रोहिणीद्वितीयचरणादयः । तत्र घङ्छेत्यादिभिश्चतुर्षु स्थलेषु क्रमो व्यवहितोऽस्ति । अत्र ह्रस्वैर्दीर्घा अपि गृहीताः । यथा—नीलकण्ठ इत्युक्तेऽनुराधाद्वितीयचरण एव ज्ञातव्यः । तथा एकारेण ऐकारः ओकारेण औकारो गृहीतः स्यान्प्र-
यत्नसाम्यात् । तथा वकारेण वकारः सावर्ण्यात् । सकारेण शका-
रोऽपि गृहीतः काशी वाराणसीत्यादी दन्त्यस्थाने तालव्यस्यापि दर्श-
नात् । घकारादिभिर्धकारादयोऽपि गृहीताः । ङकारेण ङकारोऽपि
खकारेण पकारोऽपि गृहीतः । रेफेण ऋणोऽपि । यत्र संयुक्तमक्षरं तत्र
संयुक्तस्य प्रथममेव ध्यजनं ग्राह्यम् । तदुक्तं स्वरशास्त्रे—“संयोगा-
क्षरजे नास्ति ज्ञेयं तत्रादिमाक्षरम् । खपौ शसौ बवौ चैव ज्ञेयाविति
परस्परौ” इत्यादि ॥

अथैषामुपयोगं राशिलक्षणं च रामणीयकेनाह—

नक्षत्रमित्यं चतुरद्विकं भवे-

ज्ञामाक्षरं जन्मनि तस्य युज्यते ।

राशिस्तथैको नवभिस्तद्विभि-

र्नवांशसंज्ञैरजतो विनाऽभिजित् ॥ ६० ॥

इत्थमनेन प्रकारेण चतुरद्विकं चतुश्चरणात्मकं नक्षत्रं भवेत् ।
तस्य नक्षत्रस्य नामाक्षरं च इत्यादि जन्मनि युज्यते । जन्मनास्ति प्रयु-
ज्यत इत्यर्थः । यथा—अश्विनीप्रथमचरणोत्पन्नस्य पुंसश्चतुर्द्विकं जन्म-

नाम चूडामणिरिति । नवांशसंज्ञैः राशिनवांशरूपैर्नवभिस्तदङ्घ्रिभि-
स्तेषां चरणैरेको राशिर्भवति । ते च राशयः वज्रतो मेपादारम्या-
भिजिन्नक्षत्रं विना क्रमेण ज्ञेया इत्यर्थः । यथा—अश्विनी भरणी
कृत्तिकायाः प्रथमपादश्च मेपराशिः । कृत्तिकापादत्रयं रोहिणी मृग-
शिरसोर्ध्वं च वृषभः । मृगशिरोर्ध्वमार्द्रा पुनर्वसुपादत्रयं च मिथुनम् ।
पुनर्वसुपादः पुष्य आश्लेषा च कर्कः । एवमग्रेऽपि ॥

त्रिंशदंशो भवेद्वाशिरंशः पष्टिकलात्मकः ।

कला स्याद्विकलापष्टिरंशभागलवाः समाः ॥ ६१ ॥

राशिर्त्रिंशदंशात्मको भवेत् । एकस्य राशेरंशास्त्रिंशदित्यर्थः । तथा
एकस्यांशस्य कला लिप्तयः पष्टिरित्यर्थः । तथा एकस्याः कलायाः
विकला विलिप्तयः पष्टिरित्यर्थः । अंशो भागो लब्धेति समाः । पर्याय-
शब्दा इत्यर्थः ॥

एको नवांशः स्यादंशत्रयं नवकलाधिकम् ।

एवं नव नवांशाः स्युः राशेर्नवविभागतः ॥ ६२ ॥

त्रिंशदंशात्मकस्य राशेरंशत्रयं विंशतिकलाधेति एको नवांशो भ-
वति । एवमेकस्य राशेर्नवविभागतः नवभिर्विभाजनात् नवांशा नव
स्युः ॥

मेपो वृषो मिथुनकर्कटसिंहकन्या

तौलिश्च वृधिकधनुर्मकराख्यकुम्भाः ।

मीनश्च राशय इमे द्व्यधिका दशैव

चक्रं भचक्रमिति गोलविदो वदन्ति ॥ ६३ ॥

इमे मेपादयः द्वादश राशयः स्युः । इति भचक्रं राशिचक्रमेव
गोलविदः चक्रमिति वदन्ति ॥

अथ मेपादीनां पर्यायानाह चतुर्भिः—

मेपः क्रियोऽजः प्रथमो द्वितीयो

वृषाभिधो गौवृषभश्च तावुरिः ।

मोक्तस्तृतीयो मिथुनं नृयुग्मं
 वीणा यमाख्यं जितुमं मनीषिभिः ॥ ६४ ॥
 कर्ककर्कटकुलीरकर्किणः
 स्याच्चतुर्थमथ पञ्चमं हरिः ।
 सिंहसंज्ञमथ षष्ठमालयं
 कन्यका युवति-योपिदित्यपि ॥ ६५ ॥
 सप्तमं तुलतुलावणिकपर्यं
 तौलिजूकघटसंज्ञकं तथा ।
 अष्टमर्षमलिकीर्षिष्टशिकाः
 स्यात्ततश्च नवमं धनुर्हयः ॥ ६६ ॥
 धन्वी तौक्षिश्च दशमो नक्राख्यो मकरो मृगः ।
 राशिरेकादशः कुम्भो द्वादशो मीनसंज्ञकः ॥ ६७ ॥
 षष्ठमालयं षष्ठो राशिरित्यर्थः । शेषं स्पष्टम् ॥
 अथ चरस्थिरादिभेदानाह—

चरस्थिराद्विस्वभावाः क्रूराक्रूरी नरस्त्रिपौ ।

विषमाविषमौ चेति पुनःपुनरजादयः ॥ ६८ ॥

पुनःपुनर्मेवादयश्चरस्थिराद्विस्वभावाः स्युः । यथा—मेघधरराशिः ।
 वृषभः स्थिरराशिः । मिथुनं द्विस्वभावम् । एवं पुनरपि । कर्कधरः ।
 सिंहः स्थिरः । कन्या द्विस्वभावा । एवं तुलादयोऽपि । तथा पुनः-
 पुनः क्रूराक्रूरी । मेघः क्रूरः । वृषभोऽक्रूरः । मिथुनं क्रूरम् । क-
 र्कोऽक्रूरः । एवं सिंहादयः क्रमेण क्रूराक्रूराः । तथा नरस्त्रिपौ । मेघो
 नरराशिः । वृषभः स्त्री । मिथुनं नरः । कर्कः स्त्री । एवं सिंहादयः ।
 तथा विषमाविषमौ । मेघो विषमः । वृषभः समः एवं । मिथुनादयो
 विषमसमाः ॥

अथ जलराश्यादिभेदानाह सप्तादहत्तेन—

जलेचरोऽन्त्यो मकरोऽर्धं नराः

कुम्भाद्विनायुग्मतुलाधनुः पुरः ।

चतुष्पदाः सिंहवृषक्रियाभिधा

नक्रस्थ पूर्व धनुषः परं दलम् ॥ ६९ ॥

कुलीरवृधिकौ कीटी

अन्यो मीनः मकरस्योत्तरार्धं च जलेचरो जलराशिः कुम्भकन्या-
मिथुनतुलाः धनुषः पूर्वार्धं च नराशयः । सिंहवृषमेपाः मकरस्य पू-
र्वार्धं धनुष उत्तरार्धं च चतुष्पदराशयः । कर्कवृधिकौ कीटसंज्ञौ ॥

राशिषेत्रगृहालयाः ।

वक्राररुधिराः पङ्कमन्दकोणयमाः समाः ॥ ७० ॥

राशिः क्षेत्रं गृहमालयं चेति राशिपर्यायाः । वक्र आरो रुधिर-
क्षेति भौमस्य पर्यायाः । पङ्कगवादयः शनैश्चरपर्यायाः ॥

पृष्ठोदया मृगधनुर्वृषकर्कटाजाः

शीर्षोदयास्तदपरे ह्यभयोदयोऽन्त्यः ।

रात्रिचरा यममृगाश्विपञ्चककर्का-

स्तेभ्यः परे दिनबला मुनिभिः प्रदिष्टाः ॥ ७१ ॥

मकरो धनुर्वृषमः कर्का मेपक्षेति पृष्ठोदया ज्ञेयाः । तथाऽपरे मिथु-
नसिंहकन्यातुलावृषिककुम्भाः शीर्षोदयाः । अन्यो मीन उम-
योदयः पृष्ठोदयः शीर्षोदयश्च । मिथुनमकरधनुर्वृषममेपकर्काः रात्रि-
चराः । रात्रिबला इत्यर्थः । तेभ्यः परे सिंहकन्यातुलावृषिककुम्भ-
मीनाः दिनबलाः प्रदिष्टाः कथिताः ॥

अथ विष्कम्भादिसप्तविंशतियोगसंज्ञा आह त्रिभिः—

विष्कम्भः प्रीतिरायुष्मान्सौभाग्यः शोभनस्तथा ।

अतिगण्डः सुकर्मा च धृतिः शूलस्तयैव च ॥ ७२ ॥

गण्डो वृद्धिर्धुवश्चैव व्याघातो हर्षणस्तथा ।

वज्रं सिद्धिर्व्यतीपातो वरीयान्परिघः शिवः ॥ ७३ ॥

सिद्धः साध्यः शुभः शुक्लो ब्रह्मैन्द्रो वैधृतिस्तथा ।

स्वनामसदृशी ह्येषा योगानां सप्तविंशतिः ॥ ७४ ॥

स्वनामसदृशी । स्वनामसदृशं फलं ददातीत्यर्थः ॥

अथ ववादिकरणसंज्ञास्तदुत्पत्तिं तत्त्वभावं चाह द्वाभ्याम्—

अथ वववालवकौलवतैतिलगरवणिजविष्टयः सप्त ।

शुक्लप्रथमोर्ध्वदलादष्टावृत्त्या चलानि करणानि ॥ ७५ ॥

शकुनिचतुष्पदनागाः किंस्तुघ्नाख्यं च चत्वारि ।

वदिभूतोर्ध्वदलात्सितप्रथमाद्यदलावधि स्थिराणि स्युः ७६

ववादीनि सप्त करणानि तिष्यर्धरूपाणि शुक्लप्रथमोर्ध्वदलाच्छुक्लप्र-
तिपद उत्तरदलमारम्याष्टभिरावृत्तिभिर्भवन्ति । तानि चलानि चलस्व-
भावानि । शकुन्यादीनि चत्वारि वदिभूतोर्ध्वदलात्कृष्णचतुर्दशुत्तर-
दलमारम्य सितप्रथमाद्यदलावधि शुक्लप्रतिपदप्रथमार्धमभिव्याप्य स्थिराणि
स्विरत्वभावानि स्युः ॥

अथ ग्रहाणां पुंस्त्वादिभेदांस्तत्त्वभावाधाह द्वाभ्याम्—

रविकुजधुरवः पुरुषाः स्त्रियौ सितेन्दू बुधार्कजौ स्त्रीषौ ।

सौम्यौ मुरामुरेज्यौ कुजरविरविजागुकेतवः पापाः ॥ ७७ ॥

सूर्यभौमधुरवः पुरुषगृहाः । शुक्रचन्द्रौ स्त्रियौ । बुधमन्दौ नपुंसकौ ।

तथा गुरुमार्गवौ सौम्यौ शुभग्रहौ । भौमरविशनिराहुकेतवः पापग्रहाः ॥

शुक्लपक्षे शशी सौम्यः पापः स्यात्कृष्णपक्षतः ।

बुधः स्वभावात्सौम्योऽपि पापः पापस्य योगतः ॥ ७८ ॥

शुक्ले चन्द्रः शुभग्रहः । कृष्णपक्षतः कृष्णपक्षे । सप्तम्यर्थे तसिः ।

चन्द्रः पापः स्यात् । पापग्रहस्य योगाद्बुधः पापः । अन्यथा शुभः ॥

अथ ग्रहस्वरूपमाह—

प्रकाशमानौ सूर्येन्दू पञ्च ताराग्रहाः कुजात् ।

तमोग्रहौ राहुकेतू शनिवत्फलमेतयोः ॥ ७९ ॥

सूर्यचन्द्रमसौ प्रकाशमानग्रहस्वरूपौ । भौमादयः पञ्च ग्रहस्तारास्वरूपाः ।

राहुकेतू तमोरूपौ ग्रहौ । राहुकेत्वोः फलं शनैश्चरफलेन तुल्यम् ॥

दिनपतिना युतिरस्तं चन्द्रेण समागमो मिथो युद्धम् ।

ज्ञेयं ताराशुसदां तत्रास्तं युद्धं च परिजहात् ॥ ८० ॥

ताराशुसदां ताराग्रहाणां भौमादीनां दिनपतिना सूर्येण युतियोगो-
ऽस्तसंज्ञः । चन्द्रेण युतिः समागमाख्या । मिथः परस्परं युतिर्युद्धमित्यु-
च्यते । तज्ज्ञानं तु ग्रहलाघवादौ “पञ्चत्वगाङ्गविशिखाः पृथग्भीशकर्ण—”
इत्यादिना स्पष्टमुक्तम् । तत्रास्तं युद्धनक्षत्रं च परिजहात् । अस्तपरिमा-
णमुक्तं वसिष्ठेन—“वृद्धत्वमिन्दोस्त्रिदिनं दिनार्धं बालत्वमस्तत्वमर्द्धयं
च । येनोक्तमेकं दिवसं शिशुत्वमित्येतदिन्दोस्तदयुक्तमेव” इति । यु-
द्धं पण्मासं जहात्—इति वक्ष्यति ॥

प्रचेतसो दिश्युदयः सितशुते-

हरेर्हरिसेव शनीज्यभूभुवाम् ।

प्राच्यां प्रतीच्यां च सितेन्दुपुत्रयो-

रेन्द्र्यां स्फुटः प्रात्यहिको ग्रहोदयः ॥ ८१ ॥

अस्तानन्तरं सितशुतेश्चन्द्रस्योदयः प्रचेतसो वरुणस्य दिशि । प-
श्चिमायामित्यर्थः । शनीज्यभूभुवां शनिगुरुभौमानामुदयः हरेर्हरिति इ-
न्द्रस्य दिशि । पूर्वस्यामित्यर्थः । सितः शुक्र इन्दुपुत्रो बुधस्तयोरुदयस्तु
प्राच्यां प्रतीच्यां च भवति । अथ प्रात्यहिकः प्रतिदिनभञ्जो ग्रहाणां सूर्य-
ादीनां सर्वेषामुदय ऐन्द्र्यां प्राच्यां स्फुटः प्रतीयते ॥

यदा परावृत्तगतिर्नभश्चर-

स्तदा स वक्री न शशी न भास्करः ।

तमःशिखी द्वौ तु सदैव वक्रिणौ

तथा मिथः सप्तपराशिचारिणौ ॥ ८२ ॥

यदा नभश्चरो भौमादिग्रहः परावृत्तगतिर्विलोमगतिर्भवति तदा स
ग्रहो वक्रीत्युच्यते । शशिभास्करी कदापि वक्रिणौ न भवतः । तमो
राहुः शिखी केतुरेतौ सदैव वक्रिणौ स्तः । तथा मिथः सप्तपराशिचा-
रिणौ स्वाधिष्ठिनराशेः सकाशात्सप्तमराशौ चरतः ॥

वर्षेण सूर्यज्ञसिताः सितांशुर्मासेन मासैर्द्वियमैर्महीजः ।

वर्षेर्गुरुर्द्वादशभिर्भचक्रं वर्षैः खरामैर्भ्रमतीनसूनुः ॥ ८३ ॥

सूर्यज्ञसिताः । रविबुधभार्गवाः एकेन वर्षेण भचक्रं द्वादशराश्या-
त्मकं चक्रं भ्रमन्ति । उलङ्घयन्तीत्यर्थः । सितांशुश्चन्द्र एकेन मासेन ।
महीजो भीमो द्वियमैर्द्वाविंशत्या मासैः । गुरुर्द्वादशभिर्वर्षैः । इनसूनुः
शनैश्चरः खरामौल्लिखता वर्षैर्भचक्रं भ्रमति ॥

उदयशिखरिलग्नं राशिमाहुर्विलग्नं

चरमगिरिगतं तत्सप्तमं चास्तसंज्ञम् ।

दशममिति खमध्ये संस्थितं चोर्ध्वदेशे

समधिगतमधस्तात्तं चतुर्थं वदन्ति ॥ ८४ ॥

उदयशिखरिलग्नं उदयाचलसङ्गतं राशि विलग्नमाहुः । चरमगिरि-
गतं अस्ताचलं प्राप्तं तदग्नं अस्तसंज्ञमाहुः । तत्सप्तमम् । उदयलग्ना-
दिति शेषः । स्वोर्ध्वदेशे खमध्ये संस्थितं दशममिति वदन्ति । स्वस्मा-
दधस्तात्समधिगतं लग्नं चतुर्थमिति वदन्ति । अत एवास्थ पाताल-
मिति संज्ञा ॥

अहर्निशं भ्रमत्येवं भचक्रं पश्चिमासुखम् ।

भ्रमन्त्यत्र गताः खेटाः कीटवत्पूर्वदिष्पुखाः ॥ ८५ ॥

एवं भचक्रं पश्चिमासुखं अहर्निशमहोरात्रं भ्रमति । अत्र चक्रे वि-
द्यमानाः खेटाः सूर्यादयः पूर्वदिष्पुखाः भ्रमन्ति । चक्रं पूर्वदिक्तः प-
श्चिमाभिमुखं भ्रमति प्रहास्तु तद्विपरीतं गच्छन्तीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्त-
माह—कीटवदिति । यथा कुलालचक्रे कीटानां चक्रवशात्स्वतश्च ग-
तिद्वयमविरुद्धम् । एवं प्रहाणामपि उभयदिष्पुखं गतिद्वयमविरुद्धमिति
भावः । तदुक्तं श्रीभागवते—“यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां
तदाभ्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्येव । प्रदेशान्तरेष्वप्युपलभ्यमान-
त्वात् । एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं मेरुं च प्रद-

क्षिणेन परिधायता सह परिधायमानानां तदाग्रयाणां सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्येव नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरे चोपलभ्यमानत्वात्” इति ॥

लग्नात्केन्द्रं पणफरमापोक्लिममित्यसंख्यतो गण्यम् ।

यद्यपि सख्येऽसंख्ये न विशेषस्तदपि भक्रमस्तादृक् ॥८६॥

लग्नादुदयरशिमारम्य केन्द्रादयः संज्ञाः वामतो गत्या पुनःपुन-
र्भवन्ति । यद्यपि सख्येऽसंख्ये च गणने विशेषो नास्ति तथापि राशि-
क्रमो वामत एव ज्ञेय इत्यर्थः । यथा—लग्नं केन्द्रसंज्ञकं तस्माद्वितीय
पणफरसंज्ञकं ततोऽग्निमापोक्लिममेवं लग्नाच्चतुर्थं केन्द्रं पञ्चमं पणफर-
संज्ञकं षष्ठमापोक्लिमं सप्तमं केन्द्रमष्टमं पणफरमित्यादि ॥

अथ लग्नादीनां पर्यायशब्दानाह चतुर्भिः—

लग्नं विलग्नतनुमूर्त्युदयाङ्गमाद्य-

मर्थः कुटुम्बधनसंज्ञमिह द्वितीयम् ।

दुधिकयसोदरसहोदरविक्रमाख्यं

ज्ञेयं तृतीयभवनं च ततश्चतुर्थम् ॥ ८७ ॥

लग्नादय उदयरशोः पर्यायाः । अर्थादय उदयाद्वितीयरशोः । उ-
दयात्तृतीयं दुधिकयादि सङ्गम् । उदयाच्चतुर्थं पातालं बान्धयं हिषुकं
अम्बु सौख्यमित्येतत्संज्ञकं स्यात् ॥

पातालबान्धवसुहृद्दिषुकाम्बु सौख्यं

स्यात्पञ्चमं सुतमतिप्रतिभाभिधानम् ।

पष्ठं रिपुसप्तमयं शुनयोपिदस्तं

जामिनमन्यमिदं खलु सप्तमं स्यात् ॥ ८८ ॥

लग्नापञ्चमं स्थानं सुतः मतिः प्रतिभा एतन्नामकम् । लग्नात्पष्ठं
रिपुः क्षतमित्येतत्संज्ञकम् । शुनादयो लग्नात्सप्तमस्य संज्ञाः ॥

स्यादष्टमं मृतिपराभवरन्ध्रसंज्ञं

धर्मस्तपो गुरुगृहं नवमं च भाग्यम् ।

मेघूरणास्पदखशासनकर्ममध्य-

व्यापारमाननरपं दशमं वदन्ति ॥ ८९ ॥

लगादष्टमं मृत्तादिसंज्ञकम् । लग्नाक्षरमं धर्मादिसंज्ञकम् । लग्नादशमं मेघूरणं आस्पदं खं शासनं कर्म मध्यं व्यापारः मानः नरपः एवं वदन्ति ॥

एकादशमुपान्त्यायलाभप्राप्तिभवागमम् ।

द्वादशं व्यपरिःफ्रान्त्यं ज्ञेयं पर्यायतः परम् ॥ ९० ॥

लग्नादेकादशमुपान्त्यमायः लाभः प्राप्तिः भव आगम इति ज्ञेयम् । लग्नाद्द्वादशं व्ययः रिःफ्रमन्त्यमिति ज्ञेयम् । परमन्यच्च नाम एतेषां पर्यायतः स्वबुद्ध्या ज्ञेयम् । यथा तनोः पर्याया देहादयः । अर्थस्य पर्याया धनादयः ॥

अथ केन्द्रादिपर्यायानाह—

केन्द्रकण्टकचतुष्टयसंज्ञा लग्नबान्धववधूदशमानाम् ।

त्रिभिकोणमुदितं नवमर्षं स्यात्त्रिकोणमिह धीर्नव पञ्च ॥ ९१ ॥

निलग्नचतुर्थसप्तमदशमानां चतुर्णामपि केन्द्रादिसंज्ञात्रयम् । लग्नाक्षरमं त्रिभिकोणमिति कथितम् । लग्नात्पञ्चमं नवमं चेत्युभयं त्रिकोणसंज्ञकम् ॥

उपचयभवनं त्रिषड्दशैकादशमुदितं चतुरस्रमष्टतुर्पम् ।

हरिवृषमथमाङ्गनाहयाङ्गतुलकलशा रवितस्त्रिकोणमाद्यैः ॥ ९२ ॥

त्रिषड्दशैकादशस्यानमुपचयसंज्ञम् । अष्टमं चतुर्थं चेत्युभयं चतुरस्रसंज्ञम् । रवितः सूर्यभारम्य क्रमेण सिंहादिकं त्रिकोणमुक्तम् । आद्यैः कविभिः । यथा—रवेस्त्रिकोणं सिंहः । चन्द्रस्य त्रिकोणं वृषभः । भौमस्य मेघः । बुधस्य कन्या । गुरोर्धनुः मृगोक्षुल्ला । शनेः कुम्भ इति ॥

अथोच्चपरमोच्चान्याह सार्धेन—

उच्चं मेघो वृषो नरं कन्या कर्को क्षपस्तुला ।

तत्र दिग्भिर्गुणैरष्टयमैः शरकुभिः शरैः ॥ ९३ ॥

भैरवैः परमोच्चं स्यात्सूर्यादीनामनुक्रमात् ।

सूर्यादीनां मेपादयः क्रमेणोच्चस्थानानि । यथा—रवेर्मेषः । चन्द्रस्य वृषः । भौमस्य मकरं मकरः । एवम् । तत्र मेपादिषु क्रमेण दिगादिभिर्भागेः परमोच्चं स्यात् । यथा—मेपस्य दशमांशे रवेः परमोच्चम् । एवं वृषस्य तृतीयांशे विधोः । मकरस्याष्टाविंशे भौमस्य । एवं परत्र ॥

अथ नीचस्थानमाह—

इत्युच्चात्सप्तमं नीचं तारतम्यं तदन्तरे ॥ ९४ ॥

इत्युच्चादिति । उच्चस्थानात्सप्तमं स्थानं नीचम् । यथा—रवेस्तुला नीचस्थानम् । एवं विधोर्वृश्चिक इत्यादि । तैरेवांशैरेपां परमं नीचानीचं भवति । तदन्तरे उच्चपरमोच्चाभ्यन्तरे उच्चत्यस्य तारतम्यम् । एवं नीचपरमनीचाभ्यन्तरेऽपि । यथा—मेपस्य प्रथमांशोऽप्युच्चमेव । तमाभ्यन्तरे तारतम्येनादशमांशमुच्चत्योत्कर्षः । दशमांशस्तु परमोच्चम् । तत आराध्यन्तमुच्चत्वापकर्षः । एवं नीचत्वेऽपि ॥

अथ ग्रहदृष्टिमाह—

त्र्याशं कोणं तुर्यरन्ध्रं सप्तमं सकला ग्रहाः ।

पादं द्विपादं पादोनं पूर्णं पश्यन्त्यनुक्रमात् ॥ ९५ ॥

सर्वे ग्रहा यस्मिन्यस्मिन् स्थाने स्थितास्तस्मात्तस्मात्स्थानात्कथ्यमानानि स्थानानि पादादिक्रमेण पश्यन्ति । यथा—त्र्याशं तृतीयं दशमं च एकपाददृष्ट्या पश्यन्ति । कोणं नवमं पञ्चमं च द्विपाददृष्ट्या पश्यन्ति । तुर्यरन्ध्रं चतुर्थमष्टमं च त्रिचरणदृष्ट्या । सप्तमं पूर्णदृष्ट्या ॥

अथात्र दृष्टी विशेषमाह—

शनिदृष्ट्याशं गुरुः कोणं तुर्यरन्ध्रं महीसुतः ।

पूर्णं विशेषात्पश्यन्ति फलं यच्छन्ति तादृशम् ॥ ९६ ॥

शनिस्तृतीयं दशमं च पूर्णदृष्ट्या पश्यति । न तु पाददृष्ट्या । एवं गुरुः कोणम् । भौमस्तुर्यरन्ध्रं पूर्णदृष्ट्या । अयं दृष्टिजन्यफलभेदमाह—फलमिति । तादृशं दृष्टितारतम्यानुसारम् ॥

अथ मुहूर्तस्य लक्षणमाह—

मुहूर्तमहो रात्रेश्च प्रोचुः पञ्चदशं लवम् ।

केचिच्छुभक्रियायोग्यकालं केचिद्वटीद्वयम् ॥ ९७ ॥

दिवसस्य रात्रेश्च पञ्चदशं भागं मुहूर्तं प्रोचुः । केचित्तु शुभकर्माहं
कालं मुहूर्तं प्रोचुः । केचिद्वटीद्वयं मुहूर्तमाहुः ॥

प्रकरणमुपसंहरति—

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्तरसात्मजः ।

मुहूर्तोचितसंज्ञानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ ९८ ॥

सरसदेवज्ञस्य पुत्रो ज्योतिर्विद्रघुनाथः मुहूर्तोपयोगिसंज्ञानां निरू-
पणं चक्रे । कथंभूतः कविकण्ठीरवः कविपु सिंह इव ॥

इति सुखठाणकरोपाह्वमष्टरामचन्द्रसुत-श्रीमन्महेश्वरभट्टविरचितायां
मुहूर्तमालाटीकायां सौन्दर्यबोधिण्यां संज्ञाप्रकरणं प्रथमम् ॥

त्याज्यात्याज्यप्रकरणम् २

अथ त्याज्यात्याज्यप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र कविर्योगविशेषान्प्र-
तिजानीते—

अथात्र तावत्तिथिवारतारका-

मुहूर्तयोगायनमासपक्षतः ।

भवन्ति योगा विविधाः शुभाशुभाः

केषांचिदेषां ग्रहमग्रहं ब्रुवे ॥ १ ॥

अथ संज्ञाकथनानन्तरं अत्र मुहूर्तमालायां तावदादौ तिथ्यादेः पर-
स्परयोगादनेकविधाः शुभाशुभा योगा भवन्ति । तत्रैतां केषांचियो-
गानां ग्रहं संग्रहं अग्रहं आप्रहं त्यक्त्वा ब्रुवे वक्ष्यामीत्यर्थः ॥

तुल्यकलाधरकलयोर्न विशेषः शुलकृष्णयोः कोऽपि ।

तदपि कलोपचयत्वाङ्गुलः श्रेयाश्च तादृशः कृष्णः ॥ २ ॥

। तुल्याः शुक्ले द्वितीयामारभ्यानुलोम्येन कृष्णे चतुर्दशीमारभ्य प्रा-
तिलोम्येन गणनायां समाः कलाधरस्य कलाः ययोस्तयोः शुरुकृष्णयोः
कोऽपि भेदो नास्ति । तथापि कलोपचयत्वात् कलाभिवृद्धेर्हेतोः शुरु-
पक्षः श्रेष्ठः कृष्णपक्षस्तु तादृशो न भवति ॥

अथ तिथीनां संज्ञापूर्वकं फलमाह—

नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा ज्यावर्तिता तिथिः ।

शुक्लेऽधमसमश्रेष्ठाः कृष्णे श्रेष्ठसमाधमाः ॥ ३ ॥

प्रतिपदादिपञ्च तिथयः क्रमेण नन्दादिसंज्ञाः । एवं पष्ठषादयोऽपि
पुनः पुनरावर्तिता नन्दादिसंज्ञिता भवन्ति । ताः स्वनामसद्वक्त्रकलाः
स्युः । तत्र शुरुपक्षे प्रतिपदाद्याः पञ्च अधमाः । पष्ठषाद्याः पञ्च म-
ध्यमाः । एकादश्याद्याः पञ्च श्रेष्ठाः । एव कृष्णे क्रमेण श्रेष्ठा मध्यमा
अधमाः स्युः ॥

अथ पक्षरन्ध्रतिथीराह—

युग्मास्त्याज्याः पक्षरन्ध्रं द्वितीयां दशमीं विना ।

विषमाः सकलाः श्रेष्ठा विहाय नवमीमिषाम् ॥ ४ ॥

चतुर्थी पष्ठी अष्टमी नवमी द्वादशी चतुर्दशी चेति पक्षरन्ध्रतिथय-
स्याज्या इत्यर्थः । आवश्यकत्वे स्वपवादं वक्ष्यति ॥

अथामृततिथीराह—

अमृतोक्ता भीमभान्वोर्नन्दा भद्रेन्दुशुक्रयोः ।

जया शुभे गुरो रिक्ता शनौ पूर्णा तिथिर्बुधैः ॥ ५ ॥

भीमे रवौ च नन्दा तिथिरमृता शुभेरुक्ता । एवं सोमे शुक्ले च भ-
द्रानिथिरमृतेत्यादि ॥

अथ ऋतुत्यादिनिव्ययोगानाह—

ऋतुचः स्याद्धारतिथ्योर्देदि योगे त्रयोदश ।

संवर्तः प्रतिपत्सौम्ये मत्स्यर्केऽतिनिन्दितौ ॥ ६ ॥

अमृतसिद्धियोगानाह—

करमृगहयमित्रेज्यान्सतूर्याणि सूर्या-

त्सततममृतसिद्धीन्यादुराधा मुनीन्द्राः ।

घटक्षपटपयुग्माजाङ्गनाकौर्पिजूका-

श्वशशिभमृगासंहान् चैत्रतः शून्यराशीन् ॥ १४ ॥

सूर्याद्रविचारादौ हस्तादिनक्षत्राणि अमृतसिद्धीनि स्युः । यथा—
रवौ हस्तः । सोमे मृगः । भौमेऽश्विनी । कुभेऽनुराधा । गुरौ पुष्यः ।
भृगौ रेवती । शनौ रोहिणी ॥ चैत्रतः चैत्रमासमारभ्य क्रमेण कुम्भा-
दीन् शून्यराशीनाहुः । यथा—चैत्रे कुम्भः । वैशाखे मीनः । ज्येष्ठे
२ । आषाढे ३ । श्रावणे ४ । भाद्रपदे ५ । आश्विने ६ । कार्तिके
७ । मार्गशीर्षे ८ । पौषे ९ । माघे १० । फाल्गुने ११ ॥

अथ शून्यराशीराह द्वाभ्याम्—

चैत्रे गोष्टौ माघवे द्वादशी स्या-

द्वाद्रे द्वेके श्रावणे द्विप्रिसंख्ये ।

पौषे वेदाक्षा इपे दिङ्महेशा

मार्गेऽगष्टौ पक्षयोः शून्यतिथ्यः ॥ १५ ॥

चैत्रादिभ्योकोक्तमासेषु पक्षयोः शुक्लपक्षे कृष्णपक्षेऽपि नवम्यष्टम्या-
दयः शून्यतिथ्यः । यथा—चैत्रे शुक्लपक्षे गोष्टौ नवम्यष्टम्यौ शून्य-
तिथी । कृष्णपक्षेऽप्येत एव शून्यतिथी । माघवे वैशाखे शुक्ले कृष्णे च
द्वादशी । भाद्रे शुक्ले कृष्णेऽपि द्वितीया प्रथमपञ्च । श्रावणे द्वितीया-
तृतीये । पौषे चतुर्थीपञ्चम्यौ । आश्विने दशम्येकादस्यौ । मार्गे स-
प्तम्यष्टम्यौ ॥

ज्येष्ठापादोर्जमाघान्त्ये विंश्चाद्रिमनुपद्वयः ।

शुक्लेऽन्वारः कृष्णान्तर्यामि मन्त्रद्वेषसंख्याः ॥ १६ ॥

ऊर्जः कार्तिकः । अन्त्यः फाल्गुनः । एषु ज्येष्ठादिषु शुक्ले उक्तास्त-

योदश्यादय शून्या ॥ यथा—ज्येष्ठे शुक्ले त्रिंशे त्रयोदशी । आपादे
शुक्ले अद्रय सप्तमी । एत कार्तिके चतुर्दशी । माघे पष्ठी । फाल्गुने
तृतीया ॥ अत्र एष्वेव मासेषु कृष्णपक्षे चतुर्दश्यादय शून्या ॥
यथा—ज्येष्ठे कृष्णे चतुर्दशी । एतमापादे पष्ठी । कार्तिके पञ्चमी ।
माघे पञ्चमी । फाल्गुने चतुर्थी ॥

अथ शून्यनक्षत्राणि तत्फल चाह सार्धेन—

रोहिण्यश्वे स्वातिचित्रे उपेज्यौ
पूर्वावस्तुक्षे श्रवणैश्वमे च ।
पाशयन्त्यर्क्षे पूर्वभाद्राश्विपित्र्ये
चित्राद्वीशौ हस्तशैवाश्विभानि ॥ १७ ॥
मूलश्रौत्रे शाकयाम्ये च चित्रा-
च्छून्यान्याहुर्नामतो व्यर्थतश्च ।

चैत्रे रोहिण्यश्विन्यौ शून्यनक्षत्रे । एव वैशाखे स्वातिचित्रे । ज्येष्ठे
उत्तराषाढापुष्यश्च । आपादे पूर्वाफल्गुनी धनिष्ठा च । श्रवणे श्रवणौ
त्तराषाढे । भाद्रे शततारा रेवती च । आश्विने पूर्वाभाद्रपदा । का-
र्तिके कृत्तिका मघा च मार्गे चित्रा निशाखे । पौषे हस्त आर्द्राश्विनी
च । माघे मूलश्रवणौ । फाल्गुने ज्येष्ठामरण्या । एतानि भास्ति नाम्ना
कार्यस्य व्यर्थत्वेन च शून्यान्याहुः ॥

अत्रान्यदप्याह—

वर्ज्यं यात्रोद्वाहगेहप्रवेशे

सौरित्राहं पूज्यपुष्यः कुजाश्वम् ॥ १८ ॥

सौरित्राहं शनिनारे रोहिणी सा यात्राया वर्ज्या । उद्वाहे विवाहे
गुरुपुष्यो वर्ज्य । गृहप्रवेशे कुजाश्व भौमाश्विनी वर्ज्या ॥ उक्तं च—
“गृहप्रवेशे यात्राया विवाहे च यथाक्रमम् । भौमेऽश्विनी शनी ब्राह्म
गुरो पुष्य निवर्जयेत् ॥” इति ॥

अथ घातचन्द्रानाह—

मेपः कन्या घटः सिंहो नरं युग्मं धनुर्वृषः ।

मीनः सिंहो धनुः कुम्भोऽजादीनां घातचन्द्रमाः ॥ १९ ॥

मेपवृषादिजन्मराशीनां मेपकन्यादिराशिस्यक्षन्द्रः क्रमेण घातचन्द्रमा उच्यते ॥ यथा—मेपजन्मराशेर्मेपस्य एव घातचन्द्रः । एवं वृषभस्य कन्यास्थः । मिथुनस्य कुम्भस्थः । कर्कस्य सिंहस्थः । सिंहस्य मकरस्थः । कन्याया मिथुनस्थः । तुलाया धनुस्थितः वृक्षिकस्य वृषस्थः । धनुषो मीनस्थः । मकरस्य सिंहस्थः । कुम्भस्य धनुस्थः । मीनस्य कुम्भस्थः ॥

अथ नामाद्याक्षरग्रहणे नामग्रहणसंप्रदायमनुसृत्य मेपादिजन्मराशीनां घाततिथ्यादिकमाह—

घाततिथ्यो न-पू-भा-भा-ज-पू-रि-न-ज-री-ज-पूः ।

घातवारा र-शा-चं-घु-श-श-गुः-शु-शु-मं-शु-शु ॥ २० ॥

मेपजन्मराशेर्नन्दा घाततिथिः । वृषस्य पूर्णा । मिथुनस्य भद्रा । कर्कस्य भद्रा । सिंहस्य जया । कन्यायाः पूर्णा । तुलाया रिक्ता । वृक्षिकस्य नन्दा । धनुषो जया । मकरस्य रिक्ता । कुम्भस्य जया । मीनस्य पूर्णा ॥ अथ घातवारः—मेपस्य रश्मिरः । एवं वृषादीनां शनिचन्द्रबुधशनिशनेश्वरगुरुधनुरुगुरुमङ्गलगुरुमार्गवाः क्रमेण ॥

अथ घातनक्षत्राण्याह—

घातर्क्षं च मयाहस्तस्वातिपित्रासपाच्युताः ।

शतान्सभरणीब्राह्मशीवाश्लेषाथ मेपतः ॥ २१ ॥

मेपतः मेपादिजन्मराशेः क्रमात् मयादिघातनक्षत्रम् ॥ मित्रमनुराधा । अस्तपो मूलम् । अच्युतः श्रवणः । शतं शततारा । अन्त्य रेवती । शैवमार्द्रा । इदं घातचतुष्टयं यात्रादौ वर्ज्यम् ॥

अथात्र घातचतुष्टयेऽनुमितश्रुतिं प्रमाणयति—

यद्यप्यार्षं वचनं न लभ्यते घातचन्द्रादौ ।

लुप्ता श्रुतिरनुमेया शिष्टाचारेण किं पुनर्युनिवाक् ॥ २२ ॥

यद्यपि घातचन्द्रादौ आर्षं ऋषिप्रोक्तं वचनं न लभ्यते तथापि शिष्टाचारेण लिङ्गेन लुप्ता श्रुतिरनुमीयते । यथा—‘मङ्गलं श्रुतिबोधितकर्तव्यतायाम् । अलौकिकाधिगीतशिष्टाचारविषयत्वात् । दर्शादिवत् ।’ इति । तथात्र मुनिवागनुमेयेति किं पुनर्युक्तव्यम् ॥ तथाच प्रयोगः । घातचन्द्रादिकं स्मृतिमूलकम् । अलौकिकत्वे सति शिष्टैः कथितत्वात् । शून्यतिथ्यादिवत् । इति ॥ अनेनेतरस्मिन्सर्वत्र प्रमाणभूतान्यार्षवचनानि लभ्यन्त इति सिद्धम् । तानि विस्तरमभिधात्र न लिख्यन्ते । दिदृक्षवस्तु प्रेमिताक्षरादीपिकादौ पश्यन्तु ॥

अथ पर्वाण्याह—

पर्वाणि सूर्यसङ्क्रान्तिरमावास्या च पूर्णिमा ।

चतुर्दश्यष्टमी कृष्णा पञ्चैतानि त्यजेच्छुभे ॥ २३ ॥

सूर्यसङ्क्रान्तिः सूर्यस्याधिष्ठितराशे राश्यन्तरसङ्क्रमः । शेषं सष्टम् । शुभे गर्भाधानादौ ॥

अथ शून्यलम्प्याह—

विषमतिथिषु पक्षादेः क्रमात्तौलिनकौ

हरिणहरिणनाथौ युग्मकन्ये नवाध्वी ।

अपि मृगपतिककौ धन्विभीनौ द्विमीनौ

मुनिभिरिति निकृष्टे शून्यलग्रे यदिष्टे ॥ २४ ॥

पक्षादेः शुक्लपक्षस्य कृष्णपक्षस्य च प्रतिपदमारम्य विषमतिथिषु क्रमात्तुलामकरादीनि शून्यलम्प्यानि । यथा—प्रतिपदि तुलामकरौ । तृतीयायां हरिणो मकरः हरिणनाथः सिंहः एतौ । पञ्चम्यां मिथुनक-

न्यके । सप्तम्या धनुःकर्को । नवम्या सिंहकर्को । एकादस्या धनु-
मीनी । त्रयोदस्यां वृषमीनी । एते शून्यलभे मुनिभिर्निकृष्टे प्रदिष्टे
निन्ये कथिते ॥

अथ दग्धतिथीराह—

चापान्त्ये वृषकुम्भे क्रियकर्के पूणि कन्यकामियुने ।

अलिंसिंहे नक्रतुले दग्धास्तिथ्यः समा द्वितीयाद्याः ॥२५॥

चापादि तत्तद्वाशिद्वये पूणि सूर्ये स्थिते सति द्वितीयाद्या उभय-
पक्षसाधारणाः समसंख्याकास्तिथ्यो दग्धाः । यथा—धनुर्मीनगते सूर्ये
द्वितीया दग्धा । वृषकुम्भगते चतुर्थी । मेषकर्कगते पष्ठी । कन्यामि-
थुनगेऽष्टमी । श्विके सिंहे च दशमी । मकरे तुलाया च द्वादशी
दग्धेत्यर्थः ॥

अथ त्रिपुष्करयोगं सफलमाह—

त्रिपुष्कराख्योऽदितिर्वह्निर्विष्वद्वीशानपादर्यमभेषु योगः ।

भद्राख्यतिथ्योऽर्ककुजार्कजाधेच्छुभाशुभेषु त्रिगुणः प्रदिष्टः २६

अदितिः पुनर्वसू वह्निः कृत्तिका विष्वे उत्तराषाढा द्वीशं निशाङ्गा
अजपात् पूर्वाभाद्रपदा अर्यमोत्तराफल्गुनी । एषु भेषु भद्राख्यतिथ्यो
द्वितीयासप्तमीद्वादश्यः तथार्ककुजार्कजाध रविभौमशनिवाराधेतृपु-
ष्कराख्यो योगः स्यात् ॥ शुभे वस्तुलाभादौ अशुभे मरणादौ त्रिगुणः
प्रदिष्टः कथितः । तदिने यदि किञ्चिद्वस्तु लब्धं तदा त्रिगुणतद्वस्तु-
लाभः । यदि कश्चिन्त्रियते तदीयास्त्रयो त्रियेरन् । यदि किञ्चिद्वस्तु
विनष्टं तदा तस्य वस्तुत्रयविनाश इति ॥

अथ द्विपुष्करमाह—

द्विपुष्करो द्विगुणदधित्राचान्द्रवसुष्वपि ।

त एव तिथिवाराधेदुर्बुधैश्चिदुच्यते ॥ २७ ॥

त एव तिथिवाराः भद्राख्यतिथयोऽर्कमीमशनिवाराः चित्रामृगशि-
रोधनिष्ठासु चेद्द्विपुष्कराख्यो योगो द्विगुणफलदः । शुभाशुभेषु ॥

अथानन्दादियोगानाह त्रयेण—

आनन्दः कालदण्डश्च धूम्रो धाताऽय सौम्यकः ।

ध्वाहो ध्वजश्च श्रीवत्सो वज्रमुद्गरच्छत्रकम् ॥ २८ ॥

मित्रमानसपद्मानि लुम्बकोत्पातमृसवः ।

काणसिद्धिश्चुभाख्याः स्युरमृतं मुसलं गदः ॥ २९ ॥

कुञ्जरो राक्षसचरस्थिराख्या वर्धमानकः ।

एतेऽष्टाविंशतियोगाः स्वस्वनामसद्वक्त्रफलाः ॥ ३० ॥

स्वस्वनाह सद्गुणं तुल्यं फलं येम्यस्ते तथा ॥

अथैषां गणनोपायमाह—

दास्त्रान्मृगादहेर्हस्तान्मित्राद्वैश्वाच्च वारुणात् ।

गण्याः सूर्यादिवारेषु दिनर्क्षावध्यनुक्रमात् ॥ ३१ ॥

सूर्यादिवारेषु दास्त्रादिमृगादिक्रमेण यावद्दिननक्षत्रं गण्याः । यथा—
रथौ दास्त्रादश्विनीमारभ्य दिननक्षत्रपर्यन्तं गणयेत् । एवं सोमे मृग-
शीर्षात् । मौमे अहेरश्लेषातः । बुधे हस्तात् । गुरौ अनुराधातः ।
शुके उत्तराषाढातः । शनौ शततारातः । अत्र साभिजिह्णना
कार्या यतोऽष्टाविंशतियोगाः । यथा—रविवारे दिनर्क्षं श्रवणस्तदश्वि-
नीतः साभिजिह्णनया त्रयोविंशं भवति तावत्संख्यो गदयोगः प्राप्तः ।
एवमिन्दुवारे मृगशीर्षाह्णनया श्रवण एकोनविंशोऽतः आनन्दादिषु
सिद्धियोगो ज्ञेयः ॥

अथैषु कियतां दुष्टयोगानामावश्यककृत्ये परिहारमाह सार्धेन—

पक्षे लुम्बे चतुर्गोर्द्वौ द्वे मुसलकाणयोः ।

ध्वाह्वमुद्गरवज्राणां पञ्च सप्तगदाद्वये ॥ ३२ ॥

धूम्रे त्वेकां चरे तिस्रः कर्मण्यावश्यके सजेत् ।

यथा प्रतिपदि वैश्वमुत्तराषाढा । द्वितीयायामनुराधा । तृतीयायामुत्तराफ-
ल्गुनी । पञ्चम्या मघा । षष्ठ्या रोहिणी । सप्तम्या हस्तः । अष्टम्या
पूर्वाभाद्रपदा । नवम्या कृत्तिका । एकादश्या रोहिणी । द्वादश्या सार्वम् ।
त्रयोदश्या चित्रेति ॥

अथ केषांचित्प्रागुक्तयोगानां परिहारमाह—

विष्कम्भवज्रयोस्तिस्रः पट् च गण्डातिगण्डयोः ।

परिघार्धं पञ्च शूले व्याघातेऽङ्गघटीस्त्यजेत् ॥ ३८ ॥

विष्कम्भः प्रथमयोगः वज्रः पञ्चदशो योगस्तयोस्तिस्रो घटीस्त्य-
जेत् । गण्डो दशमः अतिगण्डः षष्ठः तयोः पट्टघटीस्त्यजेत् । परिघ
एकोनविंशो योगस्तस्यार्धं त्यजेत् । शूले नवमे पञ्चघटीः । व्याघाते
त्रयोदशे नवघटीराधास्त्यजेत् ॥

अथ पक्षरन्ध्राणां परिहारमाह—

चतुःपट्टनिध्यर्कभूततिथ्याद्यनाडिकाः ।

अष्टाङ्गमनुतत्त्वाशावाणसंख्या विवर्जयेत् ॥ ३९ ॥

चतुर्ध्यादीनामष्टादिसंख्या आद्यघटीः क्रमात्त्यजेत् । यथा—चतु-
र्ध्यामष्टौ घटीः । षष्ठ्या ९ । अष्टम्या १४ । नवम्या २९ । द्वादश्यां
१० । चतुर्दश्यां ९ ॥

अथ गण्डान्तदोषमाह द्वाभ्याम्—

गण्डान्तं त्रिविधं लग्ननक्षत्रतिथिसंभवम् ।

एका मीनाजयोः कर्कद्वयोर्वृश्चिकधन्विनोः ॥ ४० ॥

चतस्रोऽस्याश्विनोः सार्वपित्रोः शक्रभग्नूलयोः ।

द्वे पूर्णानन्दयोः सन्धौ घट्यः स्युरतिनिन्दिताः ॥ ४१ ॥

लग्नादिसंभवं त्रिविधं सन्धिरूपं गण्डान्तं भवति । तत्रादी लग्न-
गण्डान्तम् । मीनाजयोः सन्धौ एका घटी गण्डान्तम् । मीनस्यान्ते त्रि-
शतपलानि मेघस्यादौ च तावन्ति मिलित्वा एका घटी गण्डान्तसंज्ञः स-

न्धिरित्यर्थः । एवं कर्कसिंहयोः सन्धौ वृश्चिकधन्विनोश्च सन्धौ एकैका घटी गण्डान्तमुच्यते ॥ अथ नक्षत्रगण्डान्तम् । अन्त्यं रेवती तस्यान्ते घटीद्वयं अश्विन्या आदौ घटीद्वयं मिलित्वा अन्त्याधिनाः सन्धौ चतस्रो घट्यो गण्डान्तम् । एवं सर्पपित्रोः आश्लेषामघयोः तथा ज्येष्ठामूलयोश्च सन्धौ घट्यः ४ ॥ अथ विधिगण्डान्तम् । पूर्णाः पञ्चमीदशमीपञ्चदश्यः तासामन्ते एकैका घटी । नन्दा पष्ठमैकादशीप्रतिपदः । आसामादौ एकैका मिलित्वा द्वेघट्यौ पूर्णानन्दयोः सन्धौ गण्डान्तम् । एवं त्रिविधगण्डान्तघट्योऽतिनिन्दिताः स्युरित्यर्थः ॥

अथ पूर्वोक्तदुष्टयोगानामपवादमाह—

सदसद्योगयोर्योगे सद्योगो बलवान्भवेत् ।

लग्नशुद्धिरसद्योगनाशिकेत्यपरे जगुः ॥ ४२ ॥

सद्योगः सिद्धियोगः असद्योगः क्रकचादिः अनयोर्योगे प्राप्ता सद्योगो बलवान्भवेत् । प्रबलदुर्बलन्यायेन दुर्बलं हत्वा कार्यसिद्धिं जनयेदित्यर्थः । तथा च राजमार्तण्डः—“अयोगः सिद्धियोगश्च द्वावेतौ भवतौ यदि । अयोगो हन्यते तत्र सिद्धियोगः प्रवर्तते ॥” अपरे आचार्याः लग्नशुद्धिरसद्योगनाशिकेत्याहुः । उक्तं च मुहूर्तचिन्तामणौ—“परे लग्नशुद्ध्या कुयोगादिनाशम्” इति ॥

केचित्प्रत्यपरिजन्मर्षपातवैधृतिभूमिजान् ।

भोचुरावश्यके कार्ये मध्याह्नात्परतः शुभान् ॥ ४३ ॥

केचित् राजमार्तण्डादयः प्रत्यरिः पञ्चमतारा । जन्मर्षं जन्मनारा । पातो व्यतीपातः । वैधृतिः सप्तविंशो योगः । भूमिजो मङ्गलचारः । एतान् आवश्यके कृत्ये मध्याह्नात्परतः शुभान्भोचुः । उक्तं च—“विष्टिरक्षारकश्चैव व्यतीपातः सवैधृतिः । प्रत्यरिर्जन्मनक्षत्रं मध्याह्नात्परतः शुभम् ॥” इति ॥

अथ संवर्तादिदुष्टयोगपरिहारमाह—

संवर्तमृत्युक्रकचादिदोषान्न केचिदिन्दौ सवले निनिन्दुः ।

विना दिनाद्यमहरं च केचित्केचित्प्रमाणं समरं च हित्वा ॥

‘सर्वत प्रतिपत्सीम्ये सप्तम्यर्केऽतिनिन्दितौ’ इत्युक्तं सर्वत ।
तथा ‘मृत्युयोगो रजो मित्रम्’ इत्याद्युक्तो मृत्यु । ‘क्रकच स्याद्वारति-
ध्योर्यदि योगे त्रयोदश’ इत्युक्तं क्रकच । आदिना दग्धादियोगा
‘दग्धा विपा’ इत्याद्युक्ता । एतान्दोषान् केचिदाचार्या इन्दौ चन्द्रे
समले कर्तुर्गोचरेण समीचीने सति न निनिन्दु । किन्तु शुभान् जगु-
रित्यर्थः ॥ तदुक्तं मुहूर्तचिन्तामणौ—“मृत्युक्रकचदग्धादीनिन्दौ शस्ते
शुभान् जगुः” इति । केचित् दिनाद्यप्रहरं विना न निनिन्दु ।
राजमार्तण्ड —“उत्पाते यमघण्टे च काणे च क्रकचे तथा । तिथौ
दग्धे च काले च प्राग्यामात्परतं शुभम् ॥” इति । केचित् प्रयाण यात्रा
समर युद्ध च हित्वाऽन्यत्र न निनिन्दु । लल्ल —“वारक्षतिथिपोगेषु
यात्रामेव निवर्जयेत् । विनाहादीनि कुर्वीत गर्गादीनामिदं वच ॥” इति ।
अत्र निन्देन्निति शेषः ॥

अथ देशभेदेन परिहारमाह—

ये भवन्ति तिथिवासरताराऽन्योन्यसङ्गमशेन कुयोगाः ।
हूणवङ्गखशनीवृत्ति वज्र्या नान्यनीवृत्ति तथा प्रथितास्ते ॥४५॥

तिथ्यादीनामन्योन्यसयोगशेन ये कुयोगा भवन्ति ते सर्वे हूण-
वङ्गखशेष्वेव देशेषु वज्र्या । अन्यदेशे नैव ते तथा निन्द्यत्वेन प्रथिता
ख्याता । “नीवृजनपदो देशः” इत्यमरः ॥ अत्र तिथिवासरसङ्गमजा
क्रकचादयः । तिथितारासङ्गमजा ‘वैश्वानुराधार्यमा’ इत्याद्युक्ता । तारा-
यासरसङ्गमजा ‘दग्धं माम्यत्वात्प्रविश्व’ इत्याद्युक्ता । तिथ्यादित्रयजा
‘पञ्चम्या रविहस्त’ इत्याद्युक्ता ॥

अथ शून्यतिथ्यादीनां परिहारमाह—

भासेषु शून्यास्तिययश्च यानि
शून्यानि लग्नान्युदितानि तिथ्याम् ।
मध्येषु देशेषु विगर्हितानि
देशेषु शेषेषु न दोषवन्ति ॥ ४६ ॥

मासेषु शून्यास्तितयः । 'चैत्रे गोष्टौ माघवे द्वादशी स्यात्' इत्या-
युक्ताः । यानि तिथ्यां शून्यानि लग्नानि 'विषमतिथिषु पक्षादेः क्रमा-
त्तौलिनक्रौ' इत्यादीन्सुदितानि तानि च मध्येषु देशेषु विगर्हितानि ॥
मध्यदेशप्रमाणं तु—“हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्य-
गेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥” इति । इतरदेशेषु न दोषवन्ति ॥

अथ दोषसङ्हापवादभूताव्रियोगानाह—

विवस्वदृक्षाद्युगतर्कगोदि-

ग्विश्वाङ्गुलीसंख्यमसंख्यदोषान् ।

नक्षत्रमृक्षाधिपतेर्नहन्ति

योगोत्तमोयं रवियोगसंज्ञः ॥ ४७ ॥

विवस्वान् सूर्यः स यस्मिन्नक्षत्रेऽस्ति तद्विवस्वदृक्षं तस्मादृक्षाधिपते-
श्चन्द्रस्य नक्षत्रं चतुःपणवदशत्रयोदशविंशतिसंख्यं चेदयं रवियोगसं-
ज्ञको योगत्रेष्ठोऽसंख्यदोषान्निहन्ति ॥ उक्तं च—“सूर्यभाद्रेदगोतर्कदि-
ग्विश्वनखसंमिते । चन्द्रर्क्षे रवियोगाः स्युर्दोषसङ्घविनाशकाः ॥” इति ॥

अथ करणानां स्वभावमाह—

सर्वेषु कार्येषु ववादियद्वं

श्रेष्ठं न विष्टिः करणाधमा यतः ।

किंस्तुघ्ननागारूप्यचतुष्पदेषु

न सत्क्रिया स्याच्छकुनिः कचिच्छुभः ॥ ४८ ॥

सर्वेषु कार्येषु ववादियद्वं श्रेष्ठम् । विष्टिः सप्तमं करणम् । सा न श्रेष्ठा
यतः करणेष्वधमा । किंस्तुघ्न एकादशं करणं नागो दशमं चतुष्पदं
नवमं तेषु सत्क्रिया न स्यात् । शकुनिरष्टमं करणं स कचिच्छुभः ॥

अथ विष्टिज्ञानमाह—

अन्ध्यष्टेतिथिज्यद्रिदिग्भूताख्ये सितादिके ।

तिथी विष्टिः परं पूर्वं परं पूर्वं दलं क्रमात् ॥ ४९ ॥

सितादिके शुक्लपक्षादिके अन्धयश्चतुर्थी तंदादिके तिथौ क्रमात् प-
रादिकमर्थं विष्टिर्ज्ञेया । यथा—शुक्ले चतुर्थ्यां परं दलं भद्रा । अष्टम्यां
पूर्वं दलम् । एकादश्यां परं दलम् । पूर्णिमायां पूर्वं दलम् । कृष्णे तु-
तीयायां परं दलम् । सप्तम्यां पूर्वम् । दशम्यां परम् । चतुर्दश्यां पू-
र्वमिति ॥

अथास्याः परिहारमाह द्वाभ्याम्—

केचित्पूर्वार्धजां रात्रौ दिवसे तूत्तरार्धजाम् ।

मध्याह्नादूर्ध्वपरं ग्राह्यां पूर्वार्धजां जगुः ॥ ५० ॥

केचिदाचार्याः तिथेः पूर्वार्धजां रात्रौ ग्राह्यां जगुः । तिथेरुत्तरार्धजां
तु दिवसे ग्राह्यां जगुः । यथा—चतुर्थ्यां दिवा ग्राह्या रात्रौ निषिद्धा ।
अष्टम्यां तु दिवा निषिद्धा रात्रौ चेन्नाहोति । अपरे त्वाचार्याः मध्या-
ह्नादूर्ध्वं तिथेः पूर्वार्धजामपि ग्राह्यां जगुः । उक्तं च—“दिनार्धोत्तरं
विष्टिपूर्वं च शस्तम्” इति ॥

सिंहघटान्तकुलीरे चन्द्रे भद्रेहलोकगा त्याज्या ।

स्वर्गेऽजगोऽलिमिथुने पातालेऽन्यत्र तत्फलं तत्र ॥ ५१ ॥

सिंहकुम्भमीनकर्कस्थे चन्द्रे सति भद्रा इह लोकगा मनुष्यलोके
विद्यमाना सा त्याज्या । मेघवृषभवृश्चिकमिथुनस्थे चन्द्रे भद्रा स्वर्गे
विद्यते । अन्यत्र कन्यातुलाधनुर्मकरस्थे चन्द्रे भद्रा पाताले विद्यतेऽत-
स्तत्फलं तत्र स्वर्गपातालयोरेव ॥

अथ भद्रायां विहितकर्मसु वसिष्ठवचनं पठति—

वधवन्धविपाश्यस्त्रुद्धेदनोच्चाटनादि यत् ।

तुरङ्गमहिषोप्रादि कर्म विष्ट्यां च सिद्ध्यति ॥ ५२ ॥

अत्र प्रथम आदिशब्दो जारणादिग्रहणार्थम् । द्वितीयो गजादिग्र-
हणार्थम् ॥

अथ चतुर्ध्यादितियिषु भद्राया मुखपुच्छविभागमाह—

एकद्विरामकृतवेदगुणद्विभूमि-

पादादिपञ्चघटिका न सदास्यमस्याः ।

वेदेन्दुदसगुणरामयमेन्दुवेद-

पादान्तिमत्रिघटिकाः शुभकारि पुच्छम् ॥ ५३ ॥

पूर्वोक्तशुक्लचतुर्ध्यादितियिषु विद्यमानाया अस्याः भद्राया एकद्विरामादिसंख्येषु पादेषु तुरीयांशेषु आदिभूताः पञ्च घटिका आस्यं मुखम् । तन्न सत् शुभं न भवति । यथा—चतुर्ध्या भद्रायाः प्रथमपादस्य प्रथमं घटीपञ्चकं मुखम् । एवमष्टम्यां भद्राया द्वितीयचरणस्य घटीपञ्चकं मुखम् । एकादस्यां तृतीयचरणस्य । पूर्णिमायां चतुर्थपादस्य । तृतीयायां च चतुर्थस्य । सप्तम्यां तृतीयस्य । दशम्यां द्वितीयस्य । चतुर्दस्यां प्रथमपादस्य ॥ अथ पुच्छमाह—वेदेति । चतुर्ध्यादिभद्रायाश्चतुर्धादिपादानां अन्तिमं घटीत्रयं पुच्छम् । तच्छुभकारि ज्ञेयम् ॥ यथा—चतुर्ध्या भद्रायाश्चतुर्थचरणस्य अन्त्यं घटीत्रयं पुच्छम् । एवमष्टम्यां प्रथमस्य । एकादस्यां द्वितीयस्य । पूर्णिमायां तृतीयस्य । तृतीयायां तृतीयस्य । सप्तम्यां द्वितीयस्य । दशम्यां प्रथमस्य । चतुर्दस्यां चतुर्थस्य ॥

अथ स्याज्यान्तराण्याह—

खलेन्दुयुक्तांशतनू खलांशं

मध्ये निशाहोः पलविंशतिं च ।

उत्पाततः सप्त दिनानि जह्या-

त्पण्मासमौत्पातिकयौद्धभाचम् ॥ ५४ ॥

खलाः क्षीणेन्दुरविभौमशनैश्चराः तत्र खलेन खलाम्यां खलैर्वा इन्दुश्चन्द्रस्तेन वा युक्ते अंशतनू अंशो नवांशः तनुर्लभं ते उभे जह्यात् त्यजेत् । सर्वत्र शुभकार्ये इति शेषः । तथा खलांशं खलस्वामिकं नवांशं जह्यात् । निशाहोर्मध्ये पलविंशतिं निशार्धे दिनार्धे च विंशति-

पलानि जह्यात् । उत्पाततः भूकम्पादय उत्पातास्ते यस्मिन्दिने भवन्ति
ततः सप्तदिनानि त्यजेत् । यस्मिन्दिननक्षत्रे उत्पाताः संभूतास्तदीत्पा-
तिकामम् । यस्मिन्नक्षत्रे ग्रहयोर्युद्धं जातं तद्यौद्धमम् । आद्यशब्दाद्वहेर्मे-
दितं च मं पण्मासं जह्यात् । ग्रहभेदो युद्धं च ग्रहगणिते प्रसिद्धम् ॥

अथ लग्नानां बाधिर्यादिदोषान् तत्फलं तत्परिहारं चाह त्रिभिः—

वधिरावद्धि तुलाली निशि मृगधनुषी दिनेऽजसिंहदृष्ट्याः ।

अन्धा रात्रौ कन्यामिथुनकुलीरा विलग्नानि ॥ ५५ ॥

अहि दिवा तुलावृश्चिकौ वधिरौ । निशि रात्रौ मकरधनुषी लग्ने
वधिरौ । दिवा मेषसिंहदृष्ट्यभा अन्धाः । रात्रौ कन्यामिथुनकर्काः अन्धाः ॥

पङ्कुर्यटोऽहि मीनो रात्रौ वधिरेषु निःस्वतान्धेषु ।

वैधव्यं धननाशः पङ्क्तौ स्वामीज्यदृष्टितः शुभकृत् ॥ ५६ ॥

अहि दिने घटः कुम्भः पङ्कसंज्ञः । रात्रौ मीनः पङ्क्तुः । अथैषां
फलम् । वधिरेषु लग्नेषु विवाहादौ शुभे निःस्वता दारिद्र्यम् । अन्ध-
लग्नेषु वैधव्यम् । पङ्कलग्ने धननाशः । अथैषां परिहारः—स्वामिनो ल-
गाधिपाः शुक्रादयः ईज्यो गुरुः एषां दृष्ट्या वधिरादिलग्न शुभकृद्भवति ॥

अथैषां शून्यराशीनां च देशभेदेन परिहारमाह—

पङ्कवन्धवधिरं लग्नं मासशून्याश्च राशयः ।

गौडमालवदेशेषु वर्ज्या नान्यत्र कुत्रचित् ॥ ५७ ॥

मासशून्या राशयो 'घटक्षपवृषयुग्माः' इत्युक्ताः ॥

अथ नाडीनक्षत्राण्याह द्वाभ्याम्—

जन्माद्यं दशमं कर्म सङ्घातं षोडशं नृणाम् ।

अष्टादशं सामुदायं त्रयोविंशं त्रिनाशकम् ॥ ५८ ॥

मानसं पञ्चविंशं पद् नाष्टद्वयं भूभुजाम् ।

देशजात्यभिपेक्षैश्च नवात्रासद्युतं न सत् ॥ ५९ ॥

१ शुक्रादय इत्युक्तिः तुलालीति क्रममनुसरति ।

यस्मिन्नक्षत्रे जन्माभूत्तज्जन्माह्वं आशं नक्षत्रं तस्मादशमं भं कर्म-
संज्ञम् । जन्मनक्षत्रात्पोडशं साक्षात्तिकम् । एवमष्टादशं सामुदायम् । त्र-
योविंशं विनाशकम् । पञ्चविंशं मानसमिति पट् नृणां सर्वमनुध्याणां
नाड्युद्गूनि नाडीभानि कथितानि । एतान्येव देशजात्यभिपेकनक्षत्रैः
नरसंख्याकानि भूभुजां राज्ञां नाडीभानि स्युः ॥ अत्र देशो वाराणस्या-
दिस्तन्नक्षत्रं शतपदचक्रोक्तम् । यथा—वाराणस्या रोहिणी । कुरुक्षेत्र-
स्यार्द्रेति ॥ जातिनक्षत्राणि तु वराहसंहितायाम्—“पूर्वत्रयं सानलम-
प्रजानां राज्ञां च पुष्येण सहोत्तराणि । सपौष्णमैत्रं पितृदैवतं च प्र-
जापतेर्भू च कृषीवलानाम् ॥ आदित्यहस्ताभिजिदाश्विनानि षणिग्ज-
नलाम्यमुपागतानि । मूलत्रिनेत्रानिलवारुणानि भान्युग्रजातेः प्रभविष्णु-
तायाः ॥ सौम्येन्द्रचित्रावमुदैवतानि सेराजनस्वाम्यमुपागतानि । सार्पं
विशाखा श्रवणो भरण्याश्वाण्डालजातेरभिनिर्दिशन्ति ॥” इति । यस्मि-
न्पुण्यादौ नक्षत्रे राजाभिपेको जातस्तदभिपेकनक्षत्रं प्रसिद्धम् । अत्र
नाडीनक्षत्रमध्ये यदस्युतं पापग्रहान्वितं तदसत् । फलविशेषस्तु जा-
तकर्मन्थे द्रष्टव्यः ॥

अथ निपघटीराह त्रिभिः—

विपघट्योऽश्विभादीनां चतस्रो घटिकोचयात् ।

खेपोर्जिनात्स्वामिस्त्राब्ध्योरब्धिचन्द्रात्कुदसतः ॥ ६० ॥

खरामात्रखतो दंतात्स्वामितः कृतितो धृतेः ॥

कक्ष्णः कृतेर्मनोरिन्द्रादिग्भ्यः शक्राद्रसेपुतः ॥ ६१ ॥

जिनात्त्रादिशः खेन्दोर्धृतेर्भूपाजिनात्पराः ।

खरामात्र भभोगन्नाः रपष्टाः स्युः खरसोदृताः ॥ ६२ ॥

अश्विन्यादीनां खेपोरित्याद्युक्तात् घटिकोचयात्पराश्चतस्रो विपघट्यः
स्युः । यथा—अश्विन्याः खेपोः पञ्चाशद्वटिकोत्तरं चतस्रो घटिका वि-
पम् । एवं भरण्या जिनात् चतुर्विंशतिघटिकोत्तरम् । एवं वृत्तिकृदिन-
क्षत्राणां क्रमेण ३० । ४० । १४ । २१ । ३० । २० । ३२ ।

३० । २० । १८ । २१ । २० । १४ । १४ । १० । १४ ।
 ५६ । २४ । २० । १० । १० । १८ । १६ । २४ । ३० ।
 तदेवं पष्टिघटिकात्मके नक्षत्रमोगे ध्रुवका विषयश्चोक्ताः । न्यूनाधि-
 कत्वे तु स्पष्टीकरणमाह—खेपोरित्यादिनोक्ता ध्रुवघटिका विषयघटिकाश्च
 भमोगान्ना इष्टनक्षत्रमोगेन गुणिताः खरसोद्धृता. पष्टया भाजिताः स्पष्टाः
 स्युः । यथा—अश्विनीध्रुवघट्यः ५० इष्टाश्विनीमोगेन ६३ गुणिताः
 ३१५० खरसोद्धृताः ५२।३० जाताः स्पष्टाः । अतः परा विषयघट्यः
 ४ इष्टाश्विनीमोगेन ६३ गुणिताः २५२ खरसोद्धृता. स्पष्टा ४ । १२ ॥
 परिहारमाह गुरुः—“चन्द्रो विषयघटीदोष एन्ति केन्द्रत्रिकोणगः । लग्न
 विना शुभैर्दृष्ट केन्द्र वा लग्नपस्तथा ॥” इति ॥

अथ ग्रहणनक्षत्रस्य निन्द्यत्वे मासभेदेनात्रविमाह—

सर्वग्रासे तु पण्मासमर्धग्रासे त्रिमासकम् ।

अद्विग्रासे मासमेकं ग्रहणार्क्षं विवर्जयेत् ॥ ६१ ॥

स्पष्टम् ॥

अथ ग्रहणतः पूर्वापरवर्ज्यकालमाह—

ग्रस्तोदये परं वर्ज्यं ग्रस्तास्ते प्राग्दिनत्रयम् ।

प्राक्पश्चात्सप्त सर्वस्मिन् ग्रस्तेऽर्धव्यवस्थया ॥ ६४ ॥

सूर्यस्य चन्द्रस्य वा ग्रस्तोदये सति परं दिनत्रयं वर्ज्यम् । ग्रस्तास्ते
 सति प्राग्दिनत्रयं वर्ज्यम् । सर्वस्मिन्ग्रस्ते प्राक् सप्त पश्चाच्च सप्त दि-
 नानि वर्ज्यानि । गुरुः—“ग्रस्तास्ते त्रिदिनं पूर्वं पश्चाद्ग्रस्तोदये तथा ।
 खण्डग्रासे त्रिदिनं निःशेषे सप्त सप्त च ॥” इति ॥ हेमाद्रौ तु—
 “त्रयोदश्यादितो वर्ज्यं दिनानां नवकं ध्रुवम् । माङ्गल्येषु च सर्वेषु ग्र-
 हणे चन्द्रसूर्ययोः ॥” इति ॥ इदं पूर्णग्रास एव “खण्डग्रासे त्र्यहं तयो.”
 इति तत्रैवोक्तेः । अथार्धे ग्रस्ते अर्धव्यवस्थया प्राक्पश्चाच्च दिनानि वर्-
 ज्यानि । यथाहाद्विग्रासः—“सर्वग्रासेऽपि सप्ताहमर्धग्रासे दिनत्रयम् ।
 त्रिद्वयेकाङ्गुलतो ग्रासे दिनमेकं विवर्जयेत् ॥” वसिष्ठस्तु—“पङ्क दिनानि

त्रिभागोने अर्धग्रासे चतुर्दिनम् । चतुर्थीशे त्रिरात्रं स्याद्ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥” इत्याह । अयं निषेधो नित्यनैमित्तिककृत्यातिरिक्तविषयः । गुरुः—“नित्ये नैमित्तिके कार्ये जपहोमक्रियामु च । उपाकर्मणि चोत्सर्गे ग्रहवेधो न विद्यते ॥” इति ॥

अथ कार्यस्यावश्यकत्वे परिहारमाह—

वसिष्ठः पञ्च गर्गस्त्रीण्यहान्येकं तु कौशिकः ।

मुहूर्तान्पञ्च यवनस्त्यजेदावश्यके जगौ ॥ ६५ ॥

आवश्यकै कृत्ये एवं त्यजेदिति जगौ प्रोवाच । ज्योतिर्निबन्धे-
ऽपि—“पञ्च दिनानि वसिष्ठस्त्रिदिनानि गर्गश्च कौशिकस्त्वेकम् ।
यवनाचार्यमते तु पञ्चमुहूर्तानि दूषयति राहुः ॥” इति ॥

अथ कालहोराथं वारप्रशंसं वक्ष्यन् तावदिनमानार्थं चरसाधनमाह
सप्तभिः—

विक्रमस्य शकः पञ्चत्र्येकोनः शालिवाहनः ।

स च वेदाब्ध्यब्धिहीनः पष्टिभक्तोऽयनांशकाः ॥ ६६ ॥

विक्रमस्य शकः पञ्चत्र्येकोनः पञ्चत्रिंशदधिकशतेन हीनः शालि-
वाहनशको भवति ॥ यथा—विक्रमशकः १८४० पञ्चत्र्येकोनः
१७०९ शालिवाहनशकः ॥ अथायनांशानाह—स च शालिवाहनशकः
वेदाब्ध्यब्धिभिः चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुःशत्या हीनः पष्टिभक्तः अय-
नांशाः स्युः ॥ यथा—शकः १७०९ वेदाब्ध्यब्धिभिः ४४४ हीनः
१२६१ पष्टिभक्तः २१११ एते अयनांशाः स्युः ॥ एतदुपयोगस्तु—
“अयनांशाः प्रदातव्या लभे क्रान्तौ चरागमे । वित्रिमे सत्रिमे याते तथा
द्वर्कर्मपातयोः ॥” इति ॥

अथ गोलसंज्ञां समरात्रिदिवकालं चाह—

मेपात्पट्टे सौम्यगोलो याम्यगोलो धटाद्रवौ ।

अर्वाक् तुल्यमहोरात्रं तत्रायनमिर्तादिनैः ॥ ६७ ॥

मेपात् पट्टे रवौ मेपादिराशिपट्टस्थिते सूर्ये सौम्यगोलः । धटात्

पट्टे रथौ तुलादिराशिपट्टस्थे सूर्ये दक्षिणगोलः । तत्र मेपसङ्क्रमे तुला-
सङ्क्रमे वा अयनमितैर्दिनैः अयनांशपरिमितैर्वासरैः पूर्वमहोरात्रं तुल्यम् ।
अहश्च रात्रिश्च त्रिंशद्वटिकात्मिकेत्यर्थः ॥

अथ पलभाज्ञानं चरखण्डसाधनं चाह—

अयनांशमितैर्दिनैर्दिनार्धे

विपुधात्प्राङ्मरभाऽक्षभा प्रदिष्टा ।

दशनामदशाहता त्रिसंस्था

चरखण्डानि गुणोद्धृतान्तिमा स्युः ॥ ६८ ॥

विपुधात् प्राक् मेपसङ्क्रमात् पूर्वे अयनांशमितैर्दिनैरपलक्षिते काले
दिनार्धे मध्याह्नसमये या नरभा द्वादशाङ्गुलमितशङ्कुछाया साऽक्षभा
प्रदिष्टा पलभा कथिना । तदुक्तं ग्रहलाघवे—“मेपादिगे सायनभाग-
सूर्ये दिनार्धजा भा पलभा भवेत्सा” इति । सा पलभा त्रिसंस्था स्था-
नत्रये स्थाप्या क्रमेण दशभिः १० नागैः ८ दशभिः १० आहता गु-
णिता कार्या । तत्रान्तिमा गुणैस्त्रिभिरुद्धृता भक्ताः त्रीणि चरखण्डानि
स्युः । यथा—अस्मदेशे पलभा ३ । ३० चरखण्डानि ३९ । २८ ।
१२ जातानि ॥

अथ सूर्यस्य स्पष्टगतिमाह—

मेपादिषु स्थितवतोऽष्टशरा नगाक्षाः

सप्तेष्वो नगशरा गजपञ्च गोक्षाः ।

पष्टिः कुपद् शशिरसाः कुरसाश्च पष्टि-

गोक्षाः स्फुटा गतिरिनस्य कलास्वरूपा ॥ ६९ ॥

मेपादिषु स्थितवतः इनस्य सूर्यस्य कलास्वरूपा लिप्त्यात्मिका स्फुटा
गतिरियम् । यथा—मेपेऽर्के अष्टशराः ५८ वृषेर्के नगाक्षाः ५७ एवं
मिथुनादिषु ५७ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६१ । ६१ ।
६० । ५९ ।

अथ सूर्यस्य तात्कालिकीकरणमाह—

सङ्क्रमभुक्तदिनाद्याद्रविगतिनिघ्नात्सप्तपङ्क्तात् ।

लब्धांशकादियुक्तं रविभुक्तर्क्षं रविः स्पष्टः ॥ ७० ॥

सङ्क्रमभुक्तदिनाद्यात् पञ्चाङ्गे यदिने यावतीषु घटिषु पलेषु च स-
ङ्क्रातिस्तत आरभ्य स्वाभीष्टदिनपर्यन्तं यावन्ति दिनघटीपलानि भवन्ति
तत्सङ्क्रमभुक्तदिनाद्यं तस्मात् । रविगतिनिघ्नात् इष्टराशिस्थितेऽर्के तस्य
या स्पष्टा गतिस्तया गुणितात् । अथ पष्टया भक्तात् यद्द्वयं तेंऽशा यदव-
शिष्टं तत्कलादिकमादिशब्दवाच्यम् । तेन युक्तं रविभुक्तर्क्षं सूर्यस्य
भुक्तराशिस्तदा रविः स्पष्टो भवति । यथा—शके १७०९ वैशाख
पूर्णिमा शुक्रवारे प्रातः स्वाभीष्टदिनम् । वैशाखशुक्लदशम्यां रवौ घट्यः
१५।३३ तदानीं वृत्तसङ्क्रान्तिः तामारम्याभीष्टदिनपर्यन्तं सङ्क्रमभुक्त-
दिनाद्य ४ । ४४ । २७ रविगत्या ५७ निघ्नं २७० । १३ । ३९
खयङ्गुक्तं अस्माद्द्वयेन अंशकादिना ४ । ३० । १३ युक्तं रविभु-
क्तर्क्षं १ जातः स्पष्टो रविः—१ । ४ । ३० । १३ । राश्यादिः ॥

अथ भुजशानमाह—

भुजस्त्रिभालपं त्र्यधिकं पङ्कभाञ्छोध्यं ततोऽधिकम् ।

पङ्केनोनं द्वादशभाञ्छोध्यं यन्नवभाधिकम् ॥ ७१ ॥

त्रिभालपं राशित्रयादस्यं यद्गहादिकं स एव भुजः । त्र्यधिकं रा-
शित्रयादधिकं चेत् पङ्कादशशिपट्काञ्छोध्यम् । राशिपट्कं तेन रहितं
कार्यमित्यर्थः । ततोऽधिकं राशिपट्कादधिकं चेत् पङ्केन ऊनं कार्यम् ।
राशिपट्केन रहितं कार्यमित्यर्थः । यदि नवभाधिकं राशिनवकादधिकं
तर्हि द्वादशराशिभ्यः शोध्यं भुजो भवति ॥

अथ चर साधयति—

मायनरविभुजगृहमितचरदलयोगोऽवशिष्टचरदलतः ।

लवगुणितात्पात्रिहृताल्लव्ययुतश्चरपलानि स्युः ॥ ७२ ॥

अयनांशयुक्तो यो रविस्तस्य भुजः तस्य गृहाणि राशयस्तन्मितानां
चरखण्डानां योगः कार्यः । कथंभूतः राशिम्योऽधो वर्तमाना लवा
अंशास्तेर्गुणितात् अवशिष्टचरखण्डात् त्रिशद्वक्त्राद्यलब्धं फलं तेन
युतोऽसी चरपलानि स्युः ॥ यथा—रविः १ । ४ । ३० । १३
सायनः १ । २५ । ३१ । १३ अस्य भुजः १ । २५ । ३१ ।
१३ राशिमितचरदलयोगः ३५ अवशिष्टं चरदलं २८ लवादिभिः
२५ । ३१ । १३ गुणितं ७१४ । ३४ । १२ स्यामिद्वतं अस्मा-
लब्धेन २३ चरदलयोगो ३५ युक्तः ५८ जातानि चरपलानि ॥

अथ चरसंस्कृतं दिनमानमाह—

द्विप्रैस्तैर्घटिकास्त्रिशद्गोलयोः सौम्ययाम्ययोः ।

युतोना दिनमानं तद्रात्रिमानं खपदच्युतम् ॥ ७३ ॥

तैधरपलैर्द्विप्रैर्द्विगुणितैस्त्रिशद्वटिकाः सौम्यगोलस्थे सायनसूर्ये युताः
दक्षिणगोलस्थे ऊनाः कार्या दिनमानं भवति ॥ अथ रात्रिमानमाह—
तदिनमानं खपद्व्ययः ६० च्युतं शुद्धं रात्रिमानं भवति ॥ यथा—
त्रिंशद्व्ययः द्विप्रैधरपलैः ११६ सायनस्योत्तरगोलस्थत्यायुताः ३१ ।
५६ जातं दिनमानम् । एतत्खपदच्युतं २८ । ४ जातं रात्रिमानम् ॥

अथ धारप्रवृत्तिमाह द्वाभ्याम्—

प्राक्पश्चाद्देशरेखान्तर्योर्जनैश्चरणच्युतैः ।

पलैर्होनाधिकाः पञ्चदश नाड्यो दिनार्धतः ॥ ७४ ॥

ऊनाधिकास्ताद्विवरैरूर्ध्वं पूर्वमिनोदयात् ।

वारप्रवृत्तिर्होराधर्मन्यत्रार्धोदयाद्रवेः ॥ ७५ ॥

लङ्कात आरम्य मेरुशिरसि दत्तसूत्राधोवर्तिदेशा रेखाशन्देनो-
च्यन्ते । ते च देशाः—“पुरी रक्षसा देवकन्याय काञ्ची सितः प-
र्यतः पर्यली वासगुल्मम्” इत्यादयः प्रसिद्धाः । यस्मिन्देसे चारप्रवृत्ति-
रेषिता स देशो रेखातः प्राग्या पश्चाद्वा तज्ज्ञातव्यम् । ततो देशरेख-

योरन्तर्बर्तियोजनानि यावन्ति भवन्ति तानि पलम्भकानि । तैः पलै-
 श्वरणच्युतैः स्वचतुर्थोऽहीनैः पञ्चदश नाट्यो हीनाधिकाः कार्याः । यदा
 रेखातः प्राक् स्वदेसस्तदा हीनाः यदा पश्चात्तदाऽधिकाः कार्याः । अथ
 यदिने वारप्रवृत्तिरिष्टा तदिने यदिनार्धं तस्मात् पलैः संस्कृताः पञ्चदश
 ऊनाधिकाश्चेद्भवन्ति तदा तद्विवरैः दिनार्धस्य संस्कृतपञ्चदशानां च
 विनरोत्पन्नैः पलैरेनोदयादूर्ध्वं पूर्वं वा वारप्रवृत्तिः । संस्कृताः पञ्चदश
 चेदिनार्धतो न्यूनास्तदा सूर्योदयादूर्ध्वम् । अधिकाश्चेत्पूर्वम् । वारप्रवृ-
 त्तिरित्यर्थः ॥ यथास्मद्देशे रेखातः पश्चाद्योजनानि ३२ घरणेन च-
 तुर्थोऽंशेन हीनानि २४ पश्चाद्योजनत्वादेतैः पलैर्युताः पञ्चदश घटिकाः
 १९ । २४ दिनार्धं १९ । ९८ अस्मान्म्यूना इति विवरम् ० । ३४
 एभिः पलैः सूर्योदयादूर्ध्वं वारप्रवृत्तिः यदि दिनार्धं १४ । ७ तदाऽ-
 स्मादधिका इति विवरं १ । १७ एताभिर्घट्टीभिः सूर्योदयाप्राग्वारप्रवृ-
 त्तिरित्यर्थः । अथ ऊर्ध्वमिति पाठस्तु चिन्त्यः । इयं वारप्रवृत्तिर्होत्रार्ध-
 नेव । अन्यस्मिन्कार्ये तु रवेरर्धोदयाद्वारप्रवृत्तिः ॥

अथ कालहोरायाह—

वारप्रवृत्तेर्द्विगुणेष्टघट्ट्यः

स्वपञ्चद्व्यष्टेपघटीवियुक्ताः ।

तथा नगरेकयुता मुहूर्ता

वारात्परेषामपि कालहोरा ॥ ७६ ॥

यस्मिन्क्षणे वारप्रवृत्तिर्जाता तत्र इष्टघट्ट्यो द्विगुणाः कार्याः ताः स्या-
 नत्रये स्याप्याः एकत्र पञ्चभिर्मिते यल्लब्धं तत्त्याज्यं यच्छेपं तदितरत्र
 द्विगुणघट्टीमध्ये वर्जितं कार्यम् । ता एवंविधा घट्ट्य एकयुताः सप्त-
 भिस्तथाः कार्याः अगशिष्टाः वारस्य वारात्परेषामपि क्रमेण कालहोरा-
 रूपा मुहूर्ताः स्युः ॥ यथा—शुक्रवारे इष्टघट्टिकाः ६ द्विगुणाः १३
 स्वपञ्चद्व्यष्टेपघटीभिः २ वियुक्ताः १० सैकाः ११ नगैस्तथाः ४ शु-
 क्रनाराद्रणनया चतुर्थः सोमस्तस्य होरा प्राप्ता । फलितार्थसूचकम् ।

एकैका होरा सार्धघटीद्वयात्मिका । तदधिपानां क्रमस्तु—“अर्कः शुक्रो
बुधश्चन्द्रो मन्दो जीवो धरासुतः” । एवरूपः । यस्मिन्वारे होराऽपे-
क्षिता तद्वारस्य प्रथमा होरा भवति । तत उक्तक्रमेण होरेशाः स्यु-
रिति । यथा—शुक्रवारे पूर्वं शुक्रस्य २ । ३० ततो बुधस्य २ । ३०
ततः सोमस्येति ॥

अथ कालहोराप्रयोजनमाह—

वारोक्तं कालहोरायां कार्यमावश्यकेऽथवा ।

वारांशगेऽर्के चन्द्रे वा भोक्तं भेशमुहूर्तके ॥ ७७ ॥

यस्मिन्वारे यत्कर्म प्रोक्तं तस्य वारस्यालाभे कर्मण आवश्यकत्वे च
तत्कर्म तस्य धारस्य कालहोरायां कर्तव्यम् । अथवा तस्य वारस्य
नवांशे सूर्ये चन्द्रे वा स्थिते तत्कर्म कार्यम् । उक्तं च—“यद्ग्रहस्य
दिने कर्म यत्किंचिदभिधीयते । तस्याशसंस्थिते चन्द्रे सूर्ये वा तद्वि-
धीयते” इति । अथ भोक्तं भे नक्षत्रे यद्वस्त्रपरिधानादिकं कर्मोक्तं
तस्यावश्यकत्वे तत्कर्म भेशमुहूर्तके तन्नक्षत्रस्वामिनो मुहूर्ते कार्यम् ।
नारदः—“यस्मिन्नृक्षे च यत्कर्म निखिलं कथितं च यत् । तद्वैत्ये
तन्मुहूर्ते कार्यं यात्रादिकं तथा ॥” इति ॥

अथ मुहूर्तस्वामिन आह—

रुद्राहिमित्रपितृवसुसलिलं विश्वे विधिर्विधातेन्द्रः ।

इन्द्रामी निर्जडतिकपार्यमभगसंज्ञा दिवा मुहूर्ताः स्युः ॥ ७८ ॥

दिवा दिवसे रुद्रादिसंज्ञकाः क्रमेण पञ्चदश मुहूर्ताः स्युः । तत्राहिः
सर्पः । विधिरभिजिदैवतम् । इन्द्रामी एकादशस्य मुहूर्तस्य दैवतम् ।
कपोवरुणः ।

अथ रात्रिमुहूर्तानाह—

शिवाऽजपादहिर्बुध्न्यपूषाभ्यन्तकचक्रिकाः ।

चन्द्रादितीज्यविष्ण्वर्कत्वष्टवाताः क्षणा अपि ॥ ७९ ॥

निशि शिवादयः पञ्चदश क्रमेण क्षणा मुहूर्ताः स्युः । अश्विनौ
पञ्चममुहूर्तस्य । को ब्रह्माऽष्टमस्य ॥

अथ दुर्मुहूर्तानाह—

अर्यमा ब्रह्मनिर्ऋती पित्रग्नी रवितोऽभिजित् ।

रक्षो जले पितृब्राह्मे शिवाही गार्हिताः क्षणाः ॥ ८० ॥

रवितः रविवारादिषु क्रमेण द्वादश एते मुहूर्ता गार्हिताः ॥ यथा—
रवावर्यमा चतुर्दशो मुहूर्तः । सोमे ब्रह्मनिर्ऋती गार्हितौ । भौमे पि-
त्रग्नी । बुधेऽभिजित् । गुरौ रक्षोजले । मृगौ पितृब्राह्मे । शनौ शिव-
सर्पौ निषिद्धौ ॥

अथ रविवारादिषु तत्र तत्र प्रागुक्तान् कुलिकार्धयामयमघण्टादिदु-
र्मुहूर्तान् पुनर्लघ्वार्थं संगृह्णाति पुष्पिताप्राद्वयेन—

तपने मनुसप्तदिग्रसाष्टाबुधपे मन्विनविश्वपण्णवाष्टौ ।

क्षितिजे द्विचतुस्त्रिपद्दश स्युर्विदि दिग्बेदयमाष्टमाङ्कशकाः ८१

धिपणे द्विपद्वर्कभूपतिध्यो भृगुजेऽन्धीपुरसाङ्कमन्विनाशाः ।

रविजे कुयमाष्टदिग्भवार्का इति वर्ज्या दिवसस्य षोडशांशाः ॥

तपने रविवारे चतुर्दशसप्तमदशमपष्टाष्टमा मुहूर्ता वर्ज्याः । एवमुद्धेपे
सोमवारे १४ । १२ । १३ । ६ । ९ । ८ क्षितिजे भौमवारे २ ।
४ । ३ । ६ । १० विदि बुधवारे १० । ४ । २ । ८ । ९ । १४
धिपणे गुरुवारे २ । ६ । १२ । १६ । १९ भृगुजे शुके ४ । ९ ।
६ । ९ । १४ । १२ । १० रविजे शनौ १ । २ । ८ । १० ।
११ । १२ एषु मुहूर्तेषु कश्चिदुर्मुहूर्तः कश्चित्कुलिकः कश्चिदर्धयामः
कश्चिदमघण्टो वर्तते । अतस्ते सर्वे लाज्या भवन्ति । अत्र मुहूर्तम-
माणं तु दिनमानस्य षोडशांशः ॥

अथ रविवारादिषु नक्षत्रविशेषैः सिद्धियोगानाह द्वाभ्याम्—

मूलाश्वार्कोत्तरापुष्यं पुष्यब्राह्मेन्द्रनुश्रुति ।

हयाश्लेषांश्वर्ध्वं हस्तेन्द्रम्यनुरोहिणि ॥ ८३ ॥

पुष्यादित्यान्त्याश्विमित्रं मित्रान्त्याश्व्यदितिश्रवः ।

श्रवः स्वातिकभं सिद्धयै रविवारादिषु क्रमात् ॥ ८४ ॥

रविवारादिषु क्रमात् पदशः प्रोक्तानि नक्षत्राणि सिद्धये भवन्ति ।
सर्वार्धसिद्धिकराणि स्युरित्यर्थः । यथा—स्वौ मूलाश्विनी हस्तोत्तरात्र-
यपुष्याः । सोमवारे पुष्यरोहिणीमृगानुराधाश्रवणाः । भौमेऽश्विन्याश्ले-
षाकृत्तिकोत्तराभाद्राः । बुधे हस्तमृगकृत्तिकानुराधारोहिण्यः । गुरौ
पुष्यपुनर्वसुमेखत्यश्विन्यनुराधाः शुक्रेऽनुराधारेवत्यश्विनीपुनर्वसुश्रवणाः ।
शनी श्रवणस्वातीरोहिण्य इति ॥

अथ कुलिकयमघण्टयोरपवादमाह—

मध्ये विन्ध्यहिमाद्रयोरांश्वे मगधे च यमघण्टः ।

काश्मीरेषु च कुलिकस्त्याज्यः सर्वत्र चार्धयामाख्यः ८५

यमघण्टः 'सूर्यादिषु दिगष्टाङ्गा' इत्युक्तो विन्ध्यहिमाचलयोर्मध्यदेशे
आंश्वे मगधे च त्याज्यः । कुलिकः 'कुलिका मनुसूर्याशा' इत्युक्तः
काश्मीरेषु वर्ज्यः । अर्धयामस्तु सर्वत्र ॥

अथ भृगोर्वात्यवार्धकदिनसंख्यामाह—

बालस्त्रीण्युदितः प्राच्यां प्रतीच्यां दश भार्गवः ।

दिनानि वृद्धोऽस्तादर्वाक् पक्षं पञ्चदिनं त्यजेत् ॥ ८६ ॥

प्राच्यामुदितो भार्गवस्त्रीणि दिनानि बालः । प्रतीच्यामुदितस्तु
दश दिनानि । अथ प्राच्यामस्तात् पूर्वं पञ्चदशदिनानि वृद्धः । प्रती-
च्यामस्तादर्वाक् पञ्चदिनं वृद्धः ॥

१ नामैकदेशेन नामग्रहणसंप्रशयादिति यदेनानुराधाग्रहणम् ।

अथ गुरोर्वात्यवार्धकं मतान्तरं चाह—

गुरुर्वालथ वृद्धश्च पक्षं केचिन्वसम्पदि ।

उभयत्रोभयोस्त्याज्यं दशपञ्चत्रयहं जगुः ॥ ८७ ॥

गुरुः पक्षं पञ्चदशदिनानि बालो वृद्धश्च । अथ केचिदसम्पदि असम्भवे सति गुरुशुक्रयोः उभयत्र बाल्ये वार्धके च दिङ्मियमं त्यक्त्वा दश दिनानि त्रयहं वा त्याज्यं जगुः । लग्नान्तराभावे सति अतिकालस्य वृद्धोत्पश्यदेयायाः कन्याया वा यथा दशपञ्चत्रिदिनानि वर्ज्यानि नान्यथेत्यर्थः ॥

• अथ चन्द्रस्य बाल्यवार्धके आह—

वृद्धोऽस्तात्प्राक् त्रयहं बालस्त्वेकाहमुदयोत्तरम् ।

चन्द्रस्त्याज्यः कैश्चिदुक्तश्चन्द्रो बालः शुभंकरः ॥ ८८ ॥

• चन्द्रोऽस्तात्प्राक् दिनत्रयं वृद्धः । उदयादुत्तरमेकदिनं बालस्त्याज्यः । कैश्चित्तु बालश्चन्द्रः शुभंकर उक्तः ॥ यथाह कश्यपः—“वृद्धश्चन्द्रस्त्रियं हन्ति पतिं हन्यस्तमागतः । यतस्त्वमृतरश्मित्वाद्बालोऽपि शुभदः शशी ॥” इति ॥

अथ गुरुभार्गवास्तादिषु वर्ज्यकर्माण्याह द्वाभ्याम्—

यात्रासमावर्तनकर्णवेधचीलव्रतोद्वाहवधूप्रवेशाः ।

जलाशयाऽरामनृपाभिपेकदेवप्रतिष्ठाग्निपरिग्रहाश्च ॥ ८९ ॥

दिव्यप्रपातीर्थग्रहाऽतिपन्नसंस्कारदीक्षाक्षितिपेक्षणानि ।

विद्यावृषोत्सर्गयतिव्रतादि कर्माणि नास्तादिषु संविदध्यात् ॥

यात्रादीनि कर्माणि गुरुशुक्रास्तादिषु न संविदध्यात् । तत्र यात्रा अपूर्वेगमनम् । व्रतमुपनयनम् । जलाशयाः शूपतडागादयः । आराम उपवनम् । अग्निपरिग्रहोऽग्निहोत्रम् । दिव्यं तप्तमापादिरूपम् । प्रपा पीन्यशाला । तीर्थमपूर्वतीर्थेक्षणम् । गृहं गृहारम्भप्रवेशी । अतिपन्नसंस्कारा अतिक्रान्ता जातकर्मादिसंस्काराः । दीक्षा मन्त्रग्रहणादिका । क्षितिपेक्षणमपूर्वराजदर्शनम् । यतिः संन्यासग्रहणम् । व्रतमनन्तव्रतादि । आदिशब्देन सोमाष्टकामहादानादीनि ॥

अस्तादिष्वित्यादिशब्देन गृहीतान्दोषविशेषानाह—

गुरुभार्गववृद्धताऽस्तबाल्ये मकरे सिंहगवक्रगातिचारे ।

रविणा च युते गुरौ विवर्ज्य सकलं कर्म तथाऽवमाधिमासे ११

उक्तं यात्रादि सकलं कर्म गुरुभार्गवयोर्वृद्धतायामस्ते बाध्ये च तथा मकरस्थे गुरौ सिंहस्थे वक्रगोऽतिचारे च विवर्ज्यम् । तथा गुरौ रविणा युते च । गुरुसूर्ययोरेकराशिस्थयोरिति यावत् । तथाऽवमः क्षयमासस्तत्राऽधिमासे च विवर्ज्यम् ॥

अथ मतान्तरेण गुर्वादित्यमाह—

गुरौ सिंहस्थिते सूर्यो मीने धनुषि चागतः ।

गुर्वादित्यं केचिदूर्ध्ववर्ज्यं सर्वसु कर्मसु ॥ १२ ॥

गुरौ सिंहस्थिते सति मीने धनुषि वा गतः सूर्यो गुर्वादित्यस्तं केचिदूर्ध्वः ॥ यदाहुः—“गुरुसूर्यौ यदा स्यातामेकराशिमुपागती । गुर्वादित्यः स त्रिज्ञेयो गर्हितः सर्वकर्मसु ॥ गुरुराशिस्थिते सूर्ये सूर्यराशिस्थिते गुरौ । गुर्वादित्यः सोऽपि वर्ज्यो मङ्गलेषु जगुर्बुधाः ॥” इति ॥

अथ लुप्तसंक्रसरदोषमाह—

अतिचारी गुरुः पूर्वराशिं नायाति वक्रितः ।

लुप्ताब्दस्तत्र गोऽजान्सकुम्भान्यर्क्षेऽतिनिन्दितः ॥ १३ ॥

गौर्यपः अजो मेघः अन्यो मीनः कुम्भः प्रसिद्धः एभ्योऽन्यर्क्षेऽन्यराशौ मिथुनादौ अतिचारी गुरुः महातिचारेण समागतः सन् पञ्चाङ्गिक्यद्भिर्दिनैर्वक्रितः यदा पूर्वराशिं नायाति तदा लुप्ताब्द उच्यते स शुभरुच्येऽतिनिन्दितः । उक्तं च—“एकस्मिन्वत्सरे जीवः सप्रज्ञोऽप्राज्ञश्च यदि । लुप्तसंक्रसरी नाम सर्वकर्मसु निन्दितः ॥” इति ॥

अथ लुप्तसंक्रसरपदादमाह—

दशमासावधिं कैश्चिद्देवागद्गान्तरे परैः ।

अतिचारी गुरुः पूर्वराशिं नायाति वक्रितः ।

कैश्चिदतिचारी गुरुर्दशमासाग्रधि वर्ज्य उक्तः । “कालाव्वनोः—”
इति द्वितीया । परैः रेवा नर्मदा तस्या मागीख्याधान्तर्यतिने देशे
वर्ज्य उक्तः । सिंहसंस्थे गुरौ च शुभे शुभकृत्ये स गुरुर्वर्ज्य उक्तः ॥

कैश्चिन्मेपान्यभस्येऽर्के कैश्चिद्भाग्याद्यपादगः ।

भृग्वीज्यानोन्यसप्तर्षं पक्षं विश्वदिनं सजेत् ॥ ९५ ॥

कैश्चित्तु मेपान्यभस्येऽर्के मेपेतरराशिस्ये सूर्ये सिंहस्थगुरुर्वर्ज्य
उक्तः । मेपस्येऽर्के तु शुभः । कैश्चिद्भाग्याद्यपादगः पूर्वाप्रथमाङ्घ्रिप-
र्यन्तं वर्जितः । भृग्वीज्ययोः परस्परसप्तमराशिं त्यजेत् । नारदः—“स-
मष्टिर्गुरोः शुक्रस्तन्मासे तु प्रयत्नतः । विवाहादि न कुर्वीत नर्मदा-
तीर उत्तरे ॥” इति । यस्मिन्पक्षे तिथिद्वयद्वासः तं विश्वदिनं त्रयोदश-
दिनात्मकं पक्षं त्यजेत् । उक्तं च—“त्रयोदशदिने पक्षे विवाहादि
न कारयेत्” इति ॥

अथ मकरवक्रगयोरपवादमाह—

मकरे न शुभः शुभे गुरुर्मगधे कौङ्कणगौडसिन्धुषु ।

अपि वक्रगतिर्वृहस्पतिः स्वग्रहोच्चेषु न दोषभाग्भवेत् ॥ ९६ ॥

मगधादिदेशेषु शुभकार्ये मकरे गुरुर्न शुभः । अर्धादन्यदेशेषु
शुभः । उक्तं च—“मागधे गौडदेशे च सिन्धुदेशे च कौङ्कणे ।
व्रतं चूडां विवाहं च वर्जयेन्मकरे गुरौ ॥” इति । स्वग्रहे धनुषि मीने
च उच्चे कर्के स्थितो गुरुर्वक्रगतिरपि शुभः ॥

अथ होलिकाप्रकनिषेधं देशपरत्वेनाह—

विपाशाशतद्वनदीरावतीनां

तटेपूभयेष्वादरात्पुष्करेऽपि ।

विवाहादिके होलिकापूर्वमष्टौ

दिनानि सजेदन्यदेशे न दोषः ॥ ९७ ॥

विपाशा शतद्वनदी इरावती च पश्चिमदेशे प्रसिद्धा नद्यस्तासामु-

भयविधेषु तीरेषु पुष्करदेशे च होलिका फाल्गुनपूर्णिमा ततः पूर्वं अष्टौ दिनानि विवाहादिके शुभे त्यजेत् ॥

अथ मन्वादियुगादितिथीराह द्वाभ्याम्—

मन्वादिरूर्जेऽर्कतिथी तिथिक्रमौ

चैत्रे शुचौ दिक्तिथिराश्विने नव । .

पौषे शिवा भाद्रपदे त्रयोऽन्तिमे

ज्येष्ठे च तिथ्यस्तपसि स्वराः सिते ॥ ९८ ॥

ऊर्जे कार्तिके अर्कतिथी द्वादशीपौर्णमास्यौ । तथा चैत्रे तिथिक्रमौ पूर्णिमातृतीये । शुचावापाडे दिक् दशमी तिथिः पूर्णिमा । आश्विने नवमी । पौषे शिवा एकादशी । भाद्रपदे तृतीया । अन्तिमे फाल्गुने तिथ्यः पौर्णमासी । ज्येष्ठे च पौर्णमासी । तपसि माघे च स्वराः सप्तमी । एताः सिते शुक्लपक्षे मन्वादयः ॥

कृष्णे नभस्यष्टकुहूश्च कीर्तिता युगादिरूर्जे नव माधवेऽग्रयः । सितेऽसिते प्रोष्ठपदे त्रयोदशी माघे कुहूश्चात्र विवर्जयेद्व्रतम् ॥

तथा नभसि श्रावणे कृष्णे बहुलपक्षेऽष्टमी कुहूरमावास्या च मन्वादिः कीर्तिता ॥ अथ ऊर्जे कार्तिके सिते शुक्लपक्षे नवमी कृतयुगादिः । तथा माधवे वैशाखे शुक्ले तृतीया त्रेतायुगादिः । प्रोष्ठपदे भाद्रपदेऽसिते कृष्णपक्षे त्रयोदशी कलियुगादिः । माघेऽमावास्या द्वापरादिः । अत्र युगादिमन्वादेषु व्रतमुपनयनं विवर्जयेत् ॥

अथ प्रातःसङ्गवादि भेदानाह द्वाभ्याम्—

विभजेन्नवधा दिवसं पुण्याहान्यत्र पञ्च विपमांशाः ।

प्रातःसङ्गवमध्यापरसन्ध्याख्याः शुभेषु शुभाः ॥ १०० ॥

अश्लीलाख्याश्च समाश्वत्तारो ये शुभेषु ते स्यज्याः ।

तेऽप्यगर्तौ द्विजवचनात्पुण्या इत्येकका युवते ॥ १०१ ॥

दिनं नवधा विभजेत् अत्र नवस्वंशेषु ये प्रथमतृतीयाद्याः पञ्च वि-

पमांशास्ते ऋणेण प्रातःसङ्गमभ्यादापरहस्तभ्याऽद्याः शुभे कार्ये शुभाः ॥
ये तत्र समाश्रित्यतोशास्तेऽप्रीलनामकाः शुभेषु त्याज्याः । तेऽपि अ-
गतौ गत्यन्तराभावे बालणनचनात्पुण्याः शुभा इत्येके भूयते ॥

अथानुक्तस्यले तिथ्यादिकं पूरयति—

यत्र नोक्ता तिथिस्तत्र ग्राह्या रिक्तायमां विना ।

वारोऽपि यत्र न नोक्तस्तत्रार्काकिंकुजान्विना ॥ १०२ ॥

यत्र पस्मिन्त्ये तिथिनिशेषो नोक्तस्तत्र रिक्ताममावास्यां च विहा-
यावशिष्टाः सर्गा प्राह्याः । तथा यत्र वारोऽपि विज्ञेयेण नोक्तस्तत्र रवि-
शानिनीमान्विहायावशिष्टाः सोमादयो प्राह्याः ॥

अपेक्षेपु पञ्चाङ्गेष्वत्यन्तदुष्टत्वेन प्रसिद्धानां दोषमुल्लेखते—

मान्यानि मन्दोऽन्तर्कभीतिमान्तर्कं

भद्रा न भद्राण्यष्टौ च वैधृतिः ।

धत्तेऽधमत्वं यदमा मनीषिभि-

र्मन्ये ततोन्मेषु पदेषु गण्यते ॥ १०३ ॥

मन्दः शनिवारो मान्यानि कार्येऽर्थेषु अल्पत्वानि वा धत्ते । तथा
आन्तर्कं भरणी अन्तर्कभीतिं यमभयं धत्ते । भद्रा विष्टिर्मदाणि मङ्ग-
लानि न धत्ते । वैधृतियोगोऽधृतिर्मध्यं धत्ते । अमाऽमानास्याऽधमत्वं
नीचत्वं धत्ते इति यत्तत्तत्मान्मनीषिभिर्मन्दादिकमन्येषु पदेषु स्थानेषु
गण्यत इत्यहं मन्ये उत्प्रेक्ष्ये । नक्षत्राणां प्रायश्चाः कृत्तिकादिक्रमेण गण-
नया भरण्या अन्तिमस्य प्रसिद्धमेव ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्तरसात्मनः ।

रघुनाथो मुहूर्तेषु त्याज्यासाज्यनिरूपणम् ॥ १०४ ॥

इति श्रीचित्रपावनजातीयशाण्डिल्यकुलमण्डनज्योतिर्वित्तरसात्मन-
रघुनाथकविकण्ठीरवविरचितायां सुहृत्तमालायां त्याज्यासाज्यप्रकरणम् ॥
सप्तमम् ॥

इति सुखदणकरोपाहमहरामचन्द्रमुतश्रीमन्महेश्वरभट्टविरचितायां
सुहृत्तमालाटीकायां सौन्दर्यबोधिन्यां त्याज्यासाज्यप्रकरणं द्वितीयम् ॥

प्रकीर्णप्रकरणम् ३

विनामुहूर्तान्न च वस्त्रशस्त्रशास्त्रादिकानां फलसिद्धिरस्ति ।
वक्ष्ये ततस्तान्कतिचित्प्रकीर्णाङ्गीर्णानुरोधाद्व्यवहारसिद्ध्यै १

अथ प्रकीर्णप्रकरणं व्याख्यायते । जीर्णानुरोधात् प्राचीनग्रन्थानु-
सारेण प्रकीर्णान् मिश्रान् तान् मुहूर्तान् ॥ शेषं स्पष्टम् ॥

अथ धृयादिनक्षत्राणि तत्तत्कृत्यं चाह सार्धस्त्रिभिः—

ध्रुवं स्थिरं ब्राह्मभमुत्तराश्रु शुभं भवेच्छान्तिकगेहकृत्ये ।
चरं मरुन्मातृहरित्रयं स्याद्यात्रागजाश्वादिक्वाहनादौ ॥ २ ॥

ब्राह्मभं रोहिणी उत्तरात्रयं १२ । २१ । २६ चेति चत्वारि ध्रु-
वसंज्ञानि स्थिरसंज्ञानि चेति संज्ञाद्वयम् । इदं शान्तिके गृहार्म्भादौ
शुभम् । स्वाती पुनर्वसुः श्रवणत्रयं च चरसंज्ञकम् । तत्तु यात्रायां गजा-
धारोहणे आदिना घाटिकानिर्माणादौ च शुभम् ॥

क्रूरं तथोग्रं पितृयाम्पपूर्वाः शस्त्रास्त्रघाताग्निविषादिसिद्ध्यै ।
साधारणं मिश्रभमग्निराधे तस्मिन्वृषोत्सर्गकृशानुसिद्धिः ॥ ३ ॥

मघा भरणी पूर्वात्रयं ११ । २० । २९ क्रूरसंज्ञमुग्रसंज्ञं च तच्छ-
स्त्रादिसिद्ध्यै युक्तम् । अग्निः कृत्तिका राधा विशाखा इदं द्वयं साधा-
रणादिसंज्ञम् । तत्र वृषोत्सर्गोऽग्निकृत्यं च सिद्ध्यति ॥

सिम्भं लघुमृगभविधीज्यदासं भिषक्कलामण्डनपण्यपुण्ये ।
मैत्रं मृदुर्मित्रमृगान्त्याचित्रा मित्राम्बरं भूषणगीतमत्र ॥ ४ ॥

मृगो हस्तः विधिरभिजित् ईज्यः पुण्यः दासमश्विनी इदं चतुष्कं
भिषकसंज्ञं लघुसंज्ञं च । इदं वैयकृत्यादौ प्रशस्तम् । तत्र कला नृत्या-
दिक्वाधतुःपट्टिः । मण्डनं भूषा । पण्यकृत्यं क्रयविक्रयात्मकं कर्म ।
पुण्यं धर्मः ॥ अनुराधामृगरेवतीचित्रा मैत्रसंज्ञा मृदुसंज्ञाश्च । अत्र मित्रं
मित्रकृत्यं अम्बरं वस्त्रम् ॥

स्याद्वारुणं तीक्ष्णमहीन्द्रमूलशैवं च वन्धाद्यभिचारमन्त्रे ।

अहिराश्लेषा इन्द्रो ज्येष्ठा शैवमार्द्रा । वन्धादौ जारणमारणादिप्रयोगे च कथितम् ॥

अथ स्थिरादिसंज्ञान् वारणाह—

सूर्यादिवारः स्थिरचञ्चलोग्रमिथा लघुर्मृद्वभिधोऽतितीक्ष्णः ५

सूर्येति ॥ क्रमेण रव्यादिवाराः स्थिरादयः स्युः । मृद्वभिधो मृदु-
संज्ञः । अत्रापि क्रमेण तत्तत्पूर्वोक्तकृत्यं ज्ञेयम् ॥

अथ वस्त्रभूषणधारणमुहूर्तमाह—

वस्त्रभूषणविधिर्धुवाभिनी हस्तपञ्चकपुनर्वसुद्वये ।

पौष्णवासवभयोश्च सत्तिथौ मन्दभौमशशिवासरान्विना ॥६॥

धुवाणि ४ । १२ । २१ । २६ अभिनी १ हस्तपञ्चकं १२ ।
१४ । १९ । १६ । १७ पुनर्वसुद्वयं ७ । ८ पौष्णभं २७ वास-
वभं २३ एषु नक्षत्रेषु सत्तिथौ रिक्तामारहिततिथौ मन्दभौमशशिवास-
रान्विना । शनिभौमसोमवाररहितवारे वस्त्रभूषणधारणं शस्तम् ॥

अत्र सुभगाविषये धुवादिकर्म अपवदति—

ध्रुवपुष्यादिर्ती योपिदत्ते या वस्त्रभूषणे ।

न प्राप्नोति पतिप्रीतिं स्नाति वारुणभेषु या ॥ ७ ॥

रोहिण्युत्तरात्रय १२ । २१ । २६ पुष्यपुनर्वसुषु या सुवासिनी
वस्त्रादिकं धत्ते सा पत्युः प्रीतिं न लभते । तथा वारुणभे शततारा-
नक्षत्रे याऽभ्यङ्गस्नानं करोति सा च पतिप्रीतिं न प्राप्नोति ॥

पादुकासनशय्यादिभोगः सत्तिथिवासरे ।

याम्यस्थिरसिन्धुमैत्रश्रोत्रमावृषु कीर्तितः ॥ ८ ॥

पादुके उपानहौ । आसनं कम्बलादिकं धीपर्ण्यादिनिर्मितं वा ।
शय्या खट्वादिरूपा । आदिशब्दादास्तरणं ग्राह्यम् । एषामुपभोगः स-
न्तिषौ महारे, च, नय, यमस्यादिशब्देषु कीर्तितः । नय, मात, पुनर्वसुः ॥

अथ वस्त्रस्य दाहादिदोषे सति शुभाशुभफलमाह—

चेन्नव्यवस्त्रमध्यांशे दग्धस्फुटितपङ्किता ।

तत्त्यजेच्छान्तिकं कुर्यात्त्यजेदेवान्त्यभागयोः ॥ ९ ॥

दैर्घ्येण त्रिधा विभक्तस्य नूतनवस्त्रस्य मध्यमंशे दग्धता स्फुटितत्वं पङ्कलेपो वा चेत् तर्हि तद्वस्त्रं त्यजेत् । शान्तिकं कुर्यात् । एतदुक्तं भवति । वस्त्रं नवधा कृत्वा कोणस्याश्वत्वारोंशा देवानाम् । तन्मध्यवर्तिनौ पाशदशान्तस्यौ भागौ मनुजानाम् । अवशिष्टा मध्यस्यास्त्रयोंशा राक्षसानाम् । तत्र देवांशे वस्त्रे दग्धे सति मोगः । मनुजांशे पुत्राप्तिः । राक्षसांशे मृत्युरिति ॥ अन्त्यभागयोरपि दग्धत्वादौ सति त्यजेदेव । एवमशब्देन देयमनुष्यांशत्वेऽपि प्रान्तभागे त्याग एवोचित इति सूचितम् ॥

उक्तमर्थं शय्यादावतिदिशति—

विज्ञेयमेतच्छय्यायामास्तृती पादुकास्वपि ।

सूचीकर्मादिसमिप्रचित्रावसिन्दुदासभे ॥ १० ॥

एतदाहादिके सति शुभाशुभं नूतनशय्यादावपि विज्ञेयमित्यर्थः । अथ सूचीकर्म सूचीसंबन्धि घटनं सीवनादिकर्म । पुनर्वस्वनुराधाचित्राधनिष्ठाश्विनीषु शुभम् ॥

वस्त्रक्षालनमभ्येज्यादित्यवस्वर्कपञ्चके ।

रिक्तापट्टीश्राद्धपर्वशनिविद्विवसान्विना ॥ ११ ॥

अश्विनीपुष्यपुनर्वसुधनिष्ठाहस्तचित्रास्वातीविशाखानुराधासु वस्त्रानां क्षालनं रजकादिना धावनं तदर्थं दानं कार्यम् । रिक्ता ४ । ९ । १४ विद्विवसो बुधवारः । रिक्तादिषु न कार्यमित्यर्थः ॥

अथ स्वर्णादिपात्रे भोजनमुद्धृतमाह—

रोजनं भाजने स्वर्णरूप्यकांस्यादिनिमित्ते ।

हृष्यादमृतयोगेषु चरक्षिप्रमृदुर्ध्वः ॥ १२ ॥

चरलपुष्टदुस्त्रिरनक्षत्रैर्युक्ते काले । “नक्षत्रे च लुपि” इत्यादिना
तृतीया । अमृतयोगेषु हस्ताकादिषु स्वर्णादिनिर्मिते पात्रे भोजनं का-
र्यम् ॥

स्याद्भूपणानां घटनं चरसंक्षिप्तध्रुवे सत्तिथिवासरेषु ।

अन्येषु चारेष्वपि वा विधेयं त्रिपुष्कराख्यो यदि तत्र योगः

चरक्षिप्रध्रुवनक्षत्रे सत्तिथौ सद्दारेषु सोमध्रुवगुरुशुक्रेषु । यदि भौ-
मादिचारेषु त्रिपुष्कराख्यो योगोऽस्ति तर्हि तेष्वपि चारेषु भूपणानां घ-
टनं घटनारम्भणं विधेयम् । त्रिपुष्करयोगस्तु पूर्वप्रकरणे उक्तः ॥

रत्नाश्रितं यदि चरस्त्रिरभिध्रुवैव-

सिमेषु भासति कुजेऽहि तपोश्च लभे ।

भ्रुवध्रुवसंलघुचक्षलभे सितेन्दो-

वरि तर्ना रजतमौक्तिकवच्चयुक्तम् ॥ १४ ॥

यदि तद्भूषणं रत्नाश्रितं माणिक्यादिसंयुतं तदा चरस्त्रिराद्यष्टादश-
नक्षत्रेषु भासति रविवारे कुजेऽहि भौमचारे तथा तपोर्भासलुजयो-
र्लभे सिंहमेपट्टधिकार्ये कार्यम् । अथ तद्भूषणं रजतमौक्तिकवच्चान्यत-
मयुक्तं चेत्तदा भ्रुवध्रुवादिषोडशनक्षत्रेषु शृगुसोमयोर्वारे तद्दमे कर्कट-
पतुलारूपे कार्यम् ॥

मुद्राविधिर्ध्रुवक्षिप्तचरमैत्रैः शुभैस्तनौ ।

पूर्णाजयातिथौ त्यक्त्वा सितेज्यास्तं विधुं शनिम् ॥ १५ ॥

ध्रुवक्षिप्तचरमैत्रसंज्ञकैः षोडशनक्षत्रैः तथा तनौ लभे स्थितैः शुभैः
शुभमहैरुपलक्षिते काले । पूर्णा ५ । १० । १५ जया ३ । ८ । १३
स्तस्यां तिथौ मुद्राविधिः मुद्राणां रजमुद्राङ्कितसुवर्णरुक्मादिव्यावहा-
रिकद्रव्याणां विधिर्निष्णादनं उचितम् । तच्च सितेज्यास्तं शृगुवृहत्-
स्योरस्तं विधुशनिवारौ च त्यक्त्वा कार्यम् ॥

शस्त्रघटनमथोग्रविशाखाद्यश्विदारुणमृगेषु जयाय ।

शस्त्रधारणविधिर्ध्रुवराधाक्षिप्रमैत्रमघवाऽदितिभेषु ॥ १६ ॥

केन्द्रगैः शुभखगैः स्थिरलग्ने चन्द्रमस्यपि शुभग्रहदृष्टे ।

शुक्रभास्करबृहस्पतिवारे रिक्तवर्जिततिथौ शुभयोगे ॥ १७ ॥

उग्रादित्रयोदशनक्षत्रेषु शस्त्रनिर्माणं जयाय भवति । तत्राग्निः कृ-
त्तिका ॥ अथ शस्त्रधारणमुहूर्तमाह सार्धेन—शस्त्रेति । ध्रुवादिचतुर्द-
शभेषु तथा स्थिरलग्ने वृषासिंहवृश्चिककुम्भाख्येषु लग्ने सति । शुभखगैः
केन्द्रगैः विलम्बचतुर्थसप्तमस्यानस्थितैः सद्भिः । चन्द्रमसि अपिशब्दा-
लग्नेऽपि शुभग्रहैर्दृष्टे सति । तथा मृगश्रविश्रुवारौ । रिक्ततिथिरहित-
तिथौ शुभयोगे व्यतीपातादिरहितयोगे शस्त्राणां खड्गबाणादीनां धार-
णविधिः शुभः ॥ तत्र राधा विशाखा । मघवा ज्येष्ठा ॥

तरणिघटनमुक्तं पित्र्ययाम्यत्रयार्द्रा-

बलभिदहिविशाखाभिन्नमेऽर्कज्यशुक्ले ।

ध्रुवलघुचरमैत्रे ज्ञे गुरौ वा खलग्ने

सुरगुरुयुधवर्गस्थे विधौ शिल्पविद्या ॥ १८ ॥

पित्र्यं मघा । याम्यत्रयं भरणीकृत्तिकारोहिण्यः । बलभिज्येष्ठा ।
अहिराश्लेषा । आर्द्राविशाखे प्रसिद्धे । एतद्विज्ञेयु एकोनविंशतिनक्ष-
त्रेषु । श्रविश्रुश्रुवारौ तरणिघटनं नौकानिर्माणं कार्यम् । नौचालनं
नौकागमनं च मुहूर्तदीपिकायाम्—“शुभाहे विष्णुयुग्मेन्दुभगमैत्रा-
श्विपाणिषु । चलनं घटनस्थानान्नावः शुभतिथीन्दुषु ॥ अधिकरेज्य-
मुधानिधिपूर्वाभिन्नवनाच्युतमे शुभलग्ने । तारकयोगनिधीन्दुविशुद्धौ नौ-
गमनं शुभदं शुभवारे ॥” इति ॥ अथ शिल्पविद्यामुहूर्तमाह—श्र-
वेति—ध्रुवादित्रयोदशनक्षत्रेषु ज्ञे वृषे खलग्ने दशमे लग्ने वा सति । ३४
वा गुरौ दशमे लग्ने वा सति । तथा विधौ चन्द्रे गुरुवृश्चिकद्वन्द्वे
शिल्पं मूर्तिनिर्माणादिकं तद्विद्या प्रशस्ता ॥

अश्वस्य कृत्यमदितीन्दुशतश्रविष्ठा-
क्षिमान्स्ववायुषु विरिक्तकुजेदि तत्र ।

सूर्यर्क्षतस्तिथिमितानि शुभानि तस्मा-
देकादश स्युरशुभानि शुभे ततो द्वे ॥ २२ ॥

गुनयंसुभृगशतताराधनिष्ठाहस्ताधिपुण्याभिजिद्वेवतीस्तातीषु । रिक्ता-
भीमरहितेऽहि अश्वकृत्वं क्रयविक्रयशिक्षास्वापनभूषणादि प्रशस्तम् ।
अथाश्वचक्रमाह—तत्रेति । सूर्यनक्षत्रात् चन्द्रनक्षत्रं साभिजिद्वणयित्वा
तत्र पञ्चदश भानि शुभानि स्युः । तत एकादश भान्यशुभानि । ततो द्वे
शुभे । इदं चक्रमश्वारोहणे ज्ञेयम् ॥

गोविक्रयक्रयविधिर्विरुणाद्विदैव-
क्षिमान्त्यवन्हादितिवासवशाकभेषु ।

दधस्तु मन्थनविधिर्विधुमूलमित्र-
क्षिमाजपाद्भुविशाखजलान्तरौद्रे ॥ २३ ॥

‘गवां विक्रयो मूल्यग्रहणपूर्वकं दानम् । क्रयस्तु मूल्येन परस्माद्भ-
म् । तद्विधिः शतताराकादिदशनक्षत्रेषु शुभः । तत्र द्विदैवं वि-
क्षा ॥ दधिमन्थनविधिस्तु भृगादिद्वादशभेषु शुभः ॥

रक्षा पशोश्च चरभे पशुयोनिभे वा
लभे शुभेऽष्टमविशुद्धियुते विधेया ।

रिक्ताष्टमीकुजहरिधुवतक्षभानि
त्यवत्वोदितानि मुनिभिः स्थितिवेशनानि ॥२४॥

चरनक्षत्रे शुभे शुभस्वामिकेऽष्टमविशुद्धियुते लभे पशुरक्षा कर्तव्या ।
पशोनिभे वा । यथा—अश्वानां योनिभमग्निनी शततारा च । तत्र त-
पशो रक्षा विधेया । रिक्ता ४ । ९ । १४ अष्टमी ८ । कुजे
भामः । हारिः श्रवणः । भृगाप्युत्तरात्रयरोहिण्यः । तक्षमं चित्रा । ५८-
नि त्यक्त्वा शेषेषु पशोः स्थितिवेशनानि गोघ्रादिस्थाननिवेशनं हि उ-
निभिः प्रोक्तानि ॥

आनर्तादयस्त्रयो देशविशेषाः । दिल्यदिती कश्यपपश्यौ । श्रीशो
विष्णुः । क्षौरकाले एषा स्मरणात्समप्रदोषा नश्यन्ति ॥

सेव्यसेवकविधिर्लघुमैत्रेऽर्केज्यशुक्रविदि योनिर्ममैत्र्याम् ।
लग्नगैः शुभस्वर्गैर्दशमायस्यानगेऽम्बरमणौ रुधिरे वा ॥ ३३ ॥

लघुमैत्रे हस्ताभिपुण्याभिजिन्मृगरेवतीचित्रानुराधामु । तथा रवि-
गुरुबुधवासरेषु । योनिश्च भं च योनिभे तयोर्मैत्र्यां स्वामिसेवकयोर्मैत्र्यां
तद्भाविस्वामिमैत्र्यां च सत्यामित्यर्थः । योनिमैत्रीं भूमैत्रीं च विवाहप्र-
करणे वक्ष्यति । शुभप्रहैर्लग्नगैः सद्भिः अम्बरमणौ रवौ रुधिरे भौमे वा
दशमैकादशस्थे सति सेव्यसेवकविधिः । स्वामिसेवककृत्यं सेवालक्षणं
प्रशस्तम् ॥

सेवकभं सेव्यार्हादधमर्णर्क्षं तयोत्तमर्णर्क्षात् ।

यदि च भवति द्वितीयं सेवावैयर्थ्यमर्थनाशश्च ॥ ३४ ॥

सेव्यः स्वामी तनक्षत्रासेवकनक्षत्रं यदि द्वितीयं भवति तदा से-
वाया वैयर्थ्यं नैष्कल्यमेव । तथा ऋणं यः प्रयच्छति स उत्तमर्णः । यस्तु
गृह्णाति सोऽधमर्णः । उत्तमर्णनक्षत्रादधमर्णनक्षत्रं च द्वितीयं चेत्तदा
वित्तनाशः फलम् ॥

द्रव्यप्रयोगोऽदितिमैत्रपुण्यद्वीशाश्विनीस्वातिहरित्रये स्यात् ।

चरे तनी धर्मसुताष्टशुद्धौ न सङ्गमेऽर्के न करे न वृद्धौ ॥ ३५ ॥

हरित्रयं श्रवणादित्रयम् । अदित्यादिद्वादशनक्षत्रेषु चरे तनी मेघ-
कर्कतुलामकराणामन्यतमे लग्ने । धर्मो नवमं सुतः पश्यं अष्टावष्टमे
एतेषां शुद्धिर्नवपञ्चमयोः पापप्रहराहित्यं अष्टमे तु शुभपरापराहित्यमेवं-
रूपा । तस्यां द्रव्यप्रयोगः ऋणदानं शुभं स्यात् । सङ्गमे सङ्क्रान्ति-
दिवसे । अर्के रविवारे । करे हस्तनक्षत्रे । वृद्धौ वृद्धियोगे च न शुभम् ॥

भौमे ग्राहं न ऋणं कुर्यादवादराट्णच्छेदम् ।

न बुधे धनं प्रदेयं सङ्गृहीयाद्जनान्यत्र ॥ ३६ ॥

अत्र भौमवारे ऋणच्छेदं कुर्यात् । अत्र बुधे धनानि सङ्गृहीयात् ।
शेषं स्पष्टम् ॥

अथ हलप्रवहणमाह द्वाभ्याम्—

हलप्रवाहश्चरमैत्रमूलक्षिप्रध्रुवद्वीशमघासु शस्तः ।
विरिक्तपट्ट्यां सकुजे शुभेऽङ्घ्रि विधौ जलांशे सवले सितेऽङ्घ्रि
लम्बे गुरौ हीनबलैः खलैश्च नृयुग्मपाल्यश्विज्ञपाङ्गनाङ्गे ।
सूर्योऽज्झितर्क्षात्तिगजाङ्गनागमितं ह्यसत्सद्गलचक्रमेतत् ॥ ३८ ॥

चरादिष्वेकोनविंशतिनक्षत्रेषु रिक्तापष्टीरहिततिथ्यां शुभवारे भौ-
मवारे च चन्द्रे जलराशिनवांशगे सति शुके चन्द्रे च सवले पुष्टे
सति गुरौ लग्नस्थे सति पापैर्बलरहितैः सद्भिः । मिथुनवृषभिकध-
नुर्मीनकन्यास्ये लग्ने प्रथमहलप्रवाहः प्रशस्तः ॥ अथ हलचक्रमाहाधे-
न—सूर्येति । सूर्येण उज्झितं भुक्तं यद्यक्षं नक्षत्रं तस्मात्क्रमेण त्रीणि अशु-
भानि ततोष्टौ भानि शुभानि ततो नव भान्यशुभानि ततोऽष्टौ शुभानि ।
यथा—सूर्ये भरण्यां स्थिते भुक्तनक्षत्रमश्विनीं तत आरभ्य त्रीण्यसन्ति
ततो रोहिण्या आरभ्याष्टौ शुभानि एवमुत्तरत्र ॥

बीजोप्तिरुक्तोक्तदिने शतर्षादिति श्रवोद्दीशकुनान्विहाय ।
राहोर्भतोऽष्टाभिः शशिः त्रिकुत्रिकुत्र्यब्ध्यसत्सत्फणिचक्रमेतत् ३९

उक्तदिने-पूर्वोक्तदिवसे बीजोप्तिरुक्ता बीजगणनं विहितम् । परंतु
शततारापुनर्वसुश्रवणविशाखानक्षत्राणि भौमवारं च विहाय शेषेषु स्वा-
तीधनिष्ठा मृदुमूलक्षिप्रध्रुवमघानक्षत्रेषु शुभवारे च बीजोप्तिः कार्येत्यर्थः ।
अत्र फणिचक्रमावश्यकं तदाह—राहोरिति । यस्मिन्नक्षत्रे राहुः स्थित-
स्तन्नक्षत्रादष्टौ नक्षत्राण्यशुभानि ततस्त्रीणि शुभानि तत्र एकमशुभं त-
तस्त्रीणि शुभानि तत्र एकमसत् ततस्त्रीणि सन्ति तत्र एकमसत् तत-
स्त्रीणि शुभानि ततस्त्रीणि शुभानि, 'ततस्त्रीणि शुभानि' । अत्राव्य-
न्तानां द्वन्द्वैक्यम् । लग्नशुद्धिमाह वसिष्ठः—“भवारिपुसहजे पापैर्बि-

शतं शततारा । शेषं स्पष्टम् । शेषेषु एकोनविंशतिनक्षत्रेषु स्थिरे दृश्य-
सिंहादौ धान्यानां यवादीनां छेदः कार्यः ॥

क्षीरवृक्षजनितं खलमध्ये स्तम्भकाष्ठमुचितेऽह्नि निखन्यात् ।
हस्तपिण्डकमलासनमूलस्वातिबुधमृगश्रृङ्गाभविष्वैः ॥ ५० ॥

हस्तादिनवनक्षत्रैः युक्तेऽह्नि खलं धान्यमर्दनार्थमङ्गणं तत्र क्षीर-
तरुसम्भवं स्तम्भकाष्ठं रोपयेत् । कमलासनो रोहिणी ॥

धान्यानां मर्दनं ज्येष्ठाभूलार्यममघाश्रुतौ ।

रेवतीरोहिणीमित्रभाग्ये भाग्यवतां भवेत् ॥ ५१ ॥

भाग्यं पूर्वाफल्गुनी एषु भेषु दैवतां हिताय धान्यानां मर्दनं चण-
कादीनां विलुपीकरणं वीहादीनां कणिकेभ्यः दृष्टकरणं च भवेत् ॥

धान्यस्य सङ्ग्रहः क्षिप्रमूलमैत्रचरध्रुवैः ।

सद्वारतिथिषु त्यक्त्वा मेघकर्कतुलास्तनौ ॥ ५२ ॥

मेघकर्कतुलात्यक्त्वा विदिष्टे लग्ने क्षिप्रादिषु च धान्यस्य सङ्ग्रह-
एकत्रस्यले स्थापनं शुभम् ॥

धान्यवृद्धिर्ध्रुवज्येन्द्रद्विशाभिचरभे शुभा ।

विधिनाऽनेन धान्यानां धान्यैरन्यूनमालयम् ॥ ५३ ॥

ईज्यः पुष्यः । एतेषु त्रयोदशनक्षत्रेषु धान्यवृद्धिर्गोमतेतापधान्यं
देहि मासद्वयानन्तरमेतत्सपादं सार्धं वा दास्यामीत्येवंरूपा धान्यस्य
वृद्धिः शुभा । अनेन धान्यानां विधिना आलयं गृहं धान्यैरन्यूनं
समृद्धं भवतीति विशेषः ॥

नवाक्षं सबले लग्ने मृदुक्षिप्रचरे दिवा ।

त्यक्त्वा विषघटीं नन्दां मधुपौषी कुजार्कजौ ॥ ५४ ॥

लग्ने सबले । शुभमहर्षुते दृष्टे चेत्यर्थः । विषघट्यादिकं त्यक्त्वा न-
वानमक्षणं धमम् । विषघट्यास्तु प्रागुक्ताः ॥

धर्मक्रिया मित्रचरध्रुवर्षक्षिमेषु शुक्रज्यरवीन्दुवित्त्सु ।
बुधेज्यपङ्कगुते विलग्रे लग्ने गुरौ गोचरतोऽपि शुद्धे ॥ ५५ ॥

मित्रादित्रयोदशनक्षत्रेषु । शुक्रादिवारेषु । तत्र वित् बुधः । तथा
बुधवृहस्पत्योः पङ्कगुविशिष्टे लग्ने सति । गुरौ च लग्नस्थे सति गोचर-
तोऽपि 'गुरुः पञ्चविंशतिसप्तायसंस्थः' इति गोचरप्रकरणोक्तरीत्यापि
गुरौ शुद्धे सति । धर्मक्रिया कोटिहोमादिरूपा । कथितेति शेषः ॥

स्याच्छान्तिकं चरलध्रुवमित्रपिण्ड-

पौष्णे रवौ दशमगे धिपणे विलग्रे ।

चन्द्रे सुखे गुरुसिताभ्युदये विधेयं

नैमित्तिके रुजि च नास्तविचारणास्ति ॥ ५६ ॥

चरादिपञ्चदशनक्षत्रेषु तथा लग्नादशमगे रवौ सति गुरौ लग्नस्थे
सति चन्द्रे चतुर्थगे सति तथा गुरुसिताभ्युदये गुरुशुक्रयोरस्तादिरा-
हित्ये शान्तिकं ग्रहमखविनायकशान्त्यादिकं स्यात् ॥ नैमित्तिके धूम-
केत्याद्युत्पातादिनिमित्ते रोगे च सति अस्तविचारणा नास्ति ॥

वीराभिचारयोः सिद्धिर्मूलाद्रेंद्रमयान्तके ।

शुद्धेऽष्टमे बुधे कुम्भलग्ने वन्धुगे सिते ॥ ५७ ॥

मूलादिपञ्चनक्षत्रेषु बुधे कुम्भलग्नस्थे सति शुक्रे चतुर्थगे अष्टमे
शुद्धे ग्रहरहिते सति । वीरस्य वीरकर्मणः अभिचारस्य च जारणादि-
कर्मणः सिद्धिर्भवति ॥

अश्याधानं भृगान्त्यध्रुवगुरुबलभिन्मिश्रभैर्नाष्टमाङ्गे

केन्द्रायापारिकोणेष्विनकुजगुरुचन्द्रेषु सौम्यायने स्यात् ।

लग्नांशौ नक्षत्रकर्काण्डजघटघटितौ लग्नौ चन्द्रशुक्रौ

रिक्तास्त्यक्त्वास्तनीचारिष्टद्वगविजितौश्चेन्दुभौमेज्यशुक्रान्

गुरुः पुण्यः । बलभिज्येष्ठा । एतैर्भृगादिभिर्दशभिर्नक्षत्रैरश्याप्रान-
मभिर्होत्रारम्भः स्यात् । अष्टमाङ्गे आधानकर्तुर्जन्मशर्जन्मलादाऽष्टमे

उभेऽध्याधानं न कार्यम् । केन्द्राणि १ । ४ । ७ । १० अध्यापार्यः ।
 ३ । ११ । ६ कोणं ९ । ५ एतेषु रविभौमगुरुचन्द्रेषु सत्सु । तथा
 सौम्यायने उत्तरायणे स्यात् । प्रशस्तमित्यर्थः । नक्रो मकरः । कर्कः
 प्रसिद्धः । अण्डजो मीनः । घटः कुम्भः । एतद्वटितं लग्नं नवांशं च
 त्यक्त्वा । तथा लग्नस्थं चन्द्रं शुक्रं च त्यक्त्वा । रिक्ताथ ४ । ९ ।
 १४ त्यक्त्वा । तथा चन्द्रभौमगुरुशुक्रान्तांगतानीचगताञ्छत्रुस्थानस्थि-
 तान्महान्तरेर्वजिताथ त्यक्त्वा तद्विधेयमित्यर्थः । ग्रहविजयो ग्रहगणिते
 प्रसिद्धः ॥

धनुर्लग्ने गुरुभौमो मेघस्थः खे शुनेऽथवा ।

पदध्यायेऽर्कः शशी वा स्याद्यस्पाधाने स यज्ञकृत् ॥ ५९ ॥

यस्य यज्ञमानस्याधाने गुरुर्धनुर्लग्ने स्थितः । गुर्यधिष्ठितं धनुराख्यं
 लग्नमित्यर्थः । अयमेको योगः ॥ अथ वा भौमो मेघस्थः । अयं द्वि-
 तीयो योगः ॥ अथ वा खे दशमे भौमः । अयं तृतीयो योगः ॥ यद्वा
 शुने सप्तमे भौमः । अयं चतुर्थः ॥ अथ वा पदध्याये ६ । १ ।
 ११ रविः शशी वा । प्रत्येकं योगत्रयमेतत् ॥ एवंविधो योगः स्या-
 तर्हि ॥ आहिताग्निर्वज्रकृत् । ज्योतिष्टोमादियागं करिष्यतीत्यर्थः ॥

होमाहुतिः सूर्यभतस्त्रिभंत्रिभं

गण्यं मुहुस्तत्र च चन्द्रभावधि ।

सूर्यश्शुक्रार्कजचन्द्रभूमिजा

जीवस्तमः केतुरसससन्मुखे ॥ ६० ॥

सूर्याक्रान्तनक्षत्राचन्द्रनक्षत्रपर्यन्तं त्रयं त्रयं मुहूर्तगणीयम् । तत्र
 तेषु त्रिकेषु सूर्यश्शुक्रादयः क्रमेण ज्ञेयाः । तत्रासन्मुखे पापग्रहमुखे
 होमाहुतिरसत्यप्रशस्ता ॥ यथा—सूर्यनक्षत्रान्नक्षत्रत्रयमध्ये चन्द्रमे सति
 सूर्यमुखे होमाहुतिपातः स नेष्टः । ततो नक्षत्रत्रये बुधस्य मुखे ।
 तन्त्रये शुक्रस्य । ततः शनेः । ततश्चन्द्रस्य । ततो भौमस्य । ततो
 गुरोः । ततो राहोः । ततः केतोरिति ॥

अथ यदिने होमश्चिकीर्षितस्तदिने वह्निनिवासपरीक्षां तत्फलं चाह
द्वाम्याम्—

शुक्लादितस्तिथिः सैका वारयुक्ताऽब्धिशेषिता ।

खे गुणे भुवि वासोऽग्नेर्द्व्येकयोः स्यादघो दिवि ॥ ६१ ॥

शुक्लप्रतिपदमारभ्य वर्तमानतिथिरेकयुक्ता वर्तमानवारयुक्ता च क-
र्तव्या । ततोऽब्धिशेषिता चतुर्भिस्तथा शेषे शून्ये त्रये वा अग्नेर्भुवि वासः ।
द्विमिते शेषेऽधः पातालेऽग्निवासः । एकमिते शेषे दिवि स्वर्गेऽग्निवासः॥

फलमाह—

सौख्याय होमो भौमेऽग्नावर्थप्राणहृदन्यतः ।

नायं विचारः संस्कारनित्यनैमित्तिकादिषु ॥ ६२ ॥

सौख्येति । होमदिने भूमावग्निवासे सति होमः सौख्याय
भवति । अन्यतः लोकान्तरेऽर्थप्राणहृत् । पातालस्थेऽग्नी कर्तु-
र्थनाशः । स्वर्गस्थे तु प्राणनाश इत्यर्थः । अयमग्नेर्विचारः संस्कारादिषु
न कर्तव्यः । आदिना वैष्णवे प्रतिसावितसरिके च कर्गणि । तदुक्तम्—
“संस्कारेषु विचारोऽस्य न कार्यो नापि वैष्णवे । नित्यनैमित्तिके कार्ये
न चान्दे मुनिभिः स्मृतः ॥” इति ॥

खेटसुप्तं रविं चन्द्राद्बुधान्मन्दं सितात्कुजम् ।

गुरोरगुं वस्त्रब्ध्यष्टनवमं तत्पुनः परे ॥ ६३ ॥

परे केचिच्चन्द्राविष्ठितराशेरष्टमराशिसं रविं खेटसुप्तसंज्ञं होमे
तत्पुनः । एवं बुधाच्चतुर्थं मन्दम् । शुक्रादष्टमं भौमम् । गुरोर्नवमं रा-
हुम् । खेटसुप्तं त्यजन्ति स्म । एतदपि नित्यादिषु न विचारणीयम् ॥

अथ तत्तज्जज्ञोत्पन्नज्वरनिवृत्तौ दिनसङ्ख्यामाह त्रिभिः—

ज्वरः पुण्यादितिवासाबुध्र्यार्यमसु सप्तभिः ।

मूलाभ्यश्वेषु नवभिर्याम्यचित्राशतश्रुतौ ॥ ६४ ॥

रुद्रैर्वसुकरद्वीशे तिथिभिः पितृभे नखैः ।

त्रिंशद्भिर्दिवसैर्वैश्वान्द्रयोर्विनिवर्तते ॥ ६५ ॥

रेवसामनुराधायां भवेदस्थिगतो ज्वरः ।

पूर्वेन्द्रार्द्रामरुत्सार्षे मरणायैव केवलम् ॥ ६६ ॥

पुष्यपुनर्वसुरोहिण्युत्तराभाद्रपदोत्तराफल्गुनीषु ज्वर उत्पन्नः सप्तभि-
दिनैर्विनिवर्तते । एवं मूलकृत्तिकाश्विनीषु नवभिर्दिनैः । भरणीचित्रा-
शतताराश्रवणेषु एकादशभिः । धनिष्ठाहस्ताविशाखासु पञ्चदशभिः ।
मघायां विंशतिदिनैः । उत्तराषाढामृगशिरसोस्त्रिंशत्सहस्रयुक्तैर्दिवसैर्विनि-
वर्तते । रेवत्यनुराधयोरुत्पन्नो ज्वरोऽस्थिगतो भवेत् । स्थिरस्तिष्ठेदित्यर्थः ।
पूर्वात्रयज्येष्ठार्द्रास्वात्याश्लेषासु केवलं मरणाय निश्चितः ॥

रोगश्चेद्रसुशतसार्पशाक्रपूर्वा-

द्वीशार्द्राऽनलयमभेषु पापवारे ।

स्याद्रिक्ताहरिशिखिवाहनीयतिथ्यां

योगेऽस्मिन्मृतिरचिरेण रोगिणः स्यात् ॥ ६७ ॥

धनिष्ठादिनक्षत्रेषु पापवारे रिक्तादितिथ्यां च सत्यां एवंविधविशिष्ट-
योगे यस्य रोगोत्पत्तिस्तस्य रोगिणः शीघ्रं मृतिः स्यात् । तत्र हरिर्द्वादशी ।
शिखिवाहनीयः स्कन्दस्तुतिथिः पष्ठी ॥

सर्पस्य दंशः सार्पाद्रार्द्रमूलमिधमघान्तके ।

मरणायैव शीतांशुर्गोचरे बलवान्न चेत् ॥ ६८ ॥

आश्लेषादिनक्षत्रेषु सर्पस्य दंशो दष्टपुरुषस्य मरणायैव भवति ।
यदि तस्य गोचरवशेन चन्द्रबलं न स्यात् ॥

अमृग्विमोक्षः शतमित्ररोहिणी-

मृगेन्द्रचित्रालघुकर्णवायुषु ।

रवीज्यभौमेषु तथा विरेचनं

वमिथ तेष्वेव विना बुधार्कजौ ॥ ६९ ॥

इन्द्रो ज्येष्ठा । कर्णः श्रवणः । शततारादिनक्षत्रेषु रविगुरुमङ्गलवा-
रेषु असृग्विमोक्षः रुधिरवाहिन्याः शिरायाः सूक्ष्मशस्त्रवातेन ततः कु-
त्सितरक्तस्य विमोक्षणं विहितम् ॥ तथा बुधशनिवारौ विनान्यवारेषु ।
तेषु पूर्वोक्तशततारादिनक्षत्रेषु निरेचनगौपधेन मलोत्सर्गः यमिर्वमनं च
विहितम् ॥

अथ रोगनिर्मुक्तस्नानमुद्धर्तमाह द्वाभ्याम्—

रोगान्मुक्तः शाङ्करमिश्रक्षिमेन्द्रमूलपूर्वासु ।

चित्रामित्रश्रोत्रत्रयमृगयाम्येऽर्कवित्कुजेऽयाऽर्को ॥ ७० ॥

रिक्तायां चरलमे कण्टककोणायतंस्यितैः पापैः ।

गोचरचन्द्राशुद्धौ यः स्नायात्तस्य दूरतो रोगाः ॥ ७१ ॥

शाङ्करमार्द्रा तदादिनक्षत्रेषु । रविबुधभौमगुरुशनिवारेषु । रिक्ताया
४।९।१४ तिथौ । चरलमे मेपकर्कतुलामकराख्ये । तथा पापग्रहेः
कण्टकानि १।४।७।१० कोणं ९।९ आयः ११ एषु स्थानेषु स्थितेः
सद्भिः । तथा गोचरचन्द्राशुद्धौ गोचरवशेन चन्द्रबलराहित्ये । रोगा-
न्मुक्तो यः स्नायात्तस्य रोगाः दूरतः । पुनर्न स्युरित्यर्थः ॥

विविधजलतटाकाऽरामदेवप्रतिष्ठा

ध्रुवलघुचरमैत्रैर्भौमरिक्तातिरिक्तैः ।

सहजरिपुभवस्थैश्चन्द्रपापैस्तदन्यै-

र्व्ययमृतिगृहवर्जैर्नैव याम्ये न कृष्णे ॥ ७२ ॥

विविधाः वापीकूपादयो जलतटाका जलाशयास्तेषां आरामस्योपव-
नस्य प्रतिष्ठोत्सर्गः । देवानां विष्ण्वादिमूर्तीनां प्रतिष्ठापनम् । ध्रुवादिपो-
डशानक्षत्रैः । भौमातिरिक्तैर्वरैः । रिक्तातिरिक्तैस्तिथिभिः । चन्द्रश्च
पापग्रहाश्च तैर्लग्नातृतीयपष्ठैकादशस्थानस्थितैः । तदन्यैः शुभग्रहैर्व्यय-
मृतिगृहवर्जैः द्वादशाष्टमस्थानव्यतिरिक्ताखिलस्थानस्थितैः सद्भिः प्रश-
स्ता स्यात् ॥ याम्ये दक्षिणायने कृष्णे कृष्णपक्षे च नैव कार्या ॥

तत्र मुरस्थापने विशेषमाह चतुर्भिः—

कार्यं मुरस्थापनमुत्तरायणे
तत्रार्कदेवीशविरिञ्चिविष्णवः ।

स्थाप्या हरिद्वयद्वन्द्वयुग्मद्वन्द्वना-
तनौ क्रमादीप्सितसिद्धये बुधैः ॥ ७३ ॥

सर्वेषां मुराणां स्थापनं उत्तरायणे कार्यम् । तत्रोग्रदेवतानां दक्षि-
णायनेऽपि स्थापनं वक्ष्यति । तत्रार्कादयः क्रमेण सिंहादिषु लग्नेषु ज-
भीष्टसिद्धये बुधैः स्थाप्याः । तथा—अर्कः सिंहे । देवी द्वित्यभावे
मिथुनादौ । ईशो मिथुने । विरिञ्चिः कुम्भे । विष्णुः कन्यायाम् ॥

गणेशयज्ञसर्पादीन्रेवतां स्थापयेत्सुधीः ।
ग्रहान्पुण्ये क्षुद्रदेवांश्चरलगे जिनं श्रुतौ ॥ ७४ ॥

गणेशो विनायकः । मक्षः पुण्यजनो देवयोनिविशेषः । सर्पाः
वासुक्यादयः । आदिना भूतप्रमथादयस्तान् रेवतीनक्षत्रे स्थापयेत् ।
ग्रहांश्चन्द्रादीनष्टौ पुण्ये स्थापयेत् । क्षुद्रदेवान् चतुःपष्टियोगिन्यादीन्
चरलगे मेपकर्कादौ । जिनं बुद्धं श्रुतौ श्रवणनक्षत्रे स्थापयेत् ॥

मातृभैरववराहवृत्तिसिंहान्वामनं च महिषासुरहन्त्रीम् ।
दक्षिणायनगते दिननाये स्थापयेद्य मनोरथसिद्धये ॥ ७५ ॥

मातृभैरवाद्या देवता मनोरथस्य सिद्धयै स्वाभिमतकलास्ये दक्षिणा-
यनगेऽपि सूर्ये स्थापयेत् । तत्र मातरो ब्राह्म्यादयः । उक्तं च—“मा-
तृभैरववराहनारसिंहत्रिविक्रमाः । महिषासुरहन्त्री च स्थाप्या वै द-
क्षिणायने ॥” इति ॥

तिथीश्वराणां प्रथमोदिताना-
मुपासनास्थापनपूजनानि ।

तच्चत्तिथौ तत्र तुषाररश्मेः

स्युः पूर्णिमायां न कदाप्यमायाम् ॥ ७६ ॥

प्रथमप्रकरण उक्तानां तिथीश्वराणामभ्यादीनामुपासनादीनि तत्त-
त्तिथौ तत्तत्स्वामिकतिथ्यां स्युः ॥ यथा—अग्नेः प्रतिपदि । तत्रापि पञ्च-
दश्याः स्वामिनश्चन्द्रस्य पूर्णिमायां स्युः नत्वमावास्यायाम् । इदं च नक्ष-
त्रदेवतानामुपलक्षणम् । तथाहि—यस्य देवस्य प्रतिष्ठादि कर्तुमिष्टं त-
त्स्वामिके नक्षत्रे मुहूर्ते वा तत्कार्यम् । यथाऽश्विनोरश्विन्याम् ॥

ऋयक्रिया पौष्णशतानिलाश्विनी-

श्रवोभचित्रासु समस्तवस्तुनः ।

द्विदैवपूर्वात्रययाम्यकृत्तिका-

द्विजिह्वसंज्ञेष्वभिधायि विक्रयः ॥ ७७ ॥

रेवतीशततारास्वात्यश्विनीश्रवणचित्रासु समस्तवस्तुनः ऋयकर्म श-
स्तम् । विशाखादिसप्तनक्षत्रेषु विक्रयोऽभिधायि कथितः । आगम-
शास्त्रस्यानित्यत्वादङ्गमो न विवक्षितः । द्विजिह्व आश्लेषा ॥

अथ विक्रये लग्नशुद्धिमाह—

द्विकोणकेन्द्रेषु शुभैरूपान्त्यपद्-

त्रिगैः खलैः कुम्भमृते स सत्तिथौ ।

न विक्रयर्क्षेषु शुभा क्रयक्रिया

तथा क्रयर्क्षेषु न विक्रयः शुभः ॥ ७८ ॥

द्वितीयनवमपञ्चमप्रथमचतुर्थसप्तमदशमेषु शुभग्रहैः सद्भिः । खलैः
पापैरेकादशपष्ठतृतीयगैः सद्भिः कुम्भं ऋते कुम्भलग्नं त्यक्त्वा स वि-
क्रयः सत्तिथौ रिक्तामारहिततिथौ कार्यः । अर्धं स्पष्टम् ॥ ननु क्रय-
विक्रयनक्षत्राणां भिन्नत्वादेकस्मिन्काले उभयविधमुहूर्तानुपपत्तिरिति चे-
त्सत्यम् । तथाऽपि विक्रेत्रा विक्रयमुहूर्ते प्राप्ते विक्रेयवस्तूनि पृथक्क्रि-
यन्ते तत्कर्मत्रि विक्रयशब्देन विवक्षितम् । क्रेता तु क्रयमुहूर्तप्राप्ती
विक्रेत्रे मूल्यं दत्त्वा पृथक्कृतं वस्तु गृह्णीयात्तत्कर्म क्रयशब्दवाच्यमिति
यथोक्त्यंचित्समाधेयम् ॥

विहाय रिक्ताघटलग्नभूसुतां-

छुधुधुवर्षैर्विपणिः समैत्रभैः ।

सिते सितांशौ च तनौ द्विलाभस्त्रे

शुभैः खलैर्द्वादशमृत्युवर्जितैः ॥ ७९ ॥

रिक्तातिथिवृत्तमलग्नभौमवारान् वर्जयित्वान्येषु तिथ्यादिषु । मैत्रभावि
मृगचित्रानुराधारेयस्यः तत्सहितैर्लघुधुवर्षैः । लग्ने शुके चन्द्रे च सति
द्वितीयैकादशदशमेषु शुभैः द्वादशाष्टमवर्जितैः पापैः । विपणिः पण्यवी-
थिकायाः सन्नतिं सिन्धवा क्रयविक्रयाख्यं कर्म ॥ शुभ इति शेषः ॥

मैत्री कार्या मित्रपुण्यभाग्येऽष्टद्वादशे तिथौ ।

सद्दारे तैतिले दैत्यगुरुदृष्टयुते तनौ ॥ ८० ॥

मित्रमनुष्या । पुष्यः प्रसिद्धः । भाग्यं पूर्वाष्वस्तुती । एषु भेषु ।
अष्टद्वादशे अष्टम्यां द्वादश्यां च सद्दारे रविभौमशनिभिन्ने वासरे तैतिले
चतुर्थकरणे । दैत्यगुरुणा शुकेण दृष्टे युते वा लग्ने मैत्री सख्यं कार्यम् ॥

राजाभिषेकमुहूर्तमाह पञ्चभिः—

राजाभिषेकः श्रुतिशाक्रमैत्र-

सिमधुवर्षैरुदगुष्णरश्मौ ।

त्यक्त्वाऽरिक्ताधिकचैत्ररात्री-

अन्द्रेज्यशुक्राभ्युदये विधेयः ॥ ८१ ॥

श्रवणादित्रयोदशनक्षत्रैः । उष्णरश्मौ सूर्ये उदक् उत्तरायणगते
सति । आरो भौमः रिक्ता ४।९।१४ अधिको मलमासः चैत्रः प्रसिद्धः
रात्रिश्च एतानि त्यक्त्वा शेषेषु वारादिषु । चन्द्रगुरुशुक्रास्तप्राप्तये राजा-
भिषेकः कर्तव्यः ॥

अथ लग्नशुद्धिमाह—

पुष्टैर्भौमार्कलग्नेशदशाजन्मभलग्नपैः ।

सौम्यैः पङ्कान्त्यवर्जैः खलैरुयायारिगैः शुभैः ॥ ८२ ॥

भौमार्कां प्रसिद्धौ । लग्नेशोऽभिषेकलग्नाधिपः । दशापौ वर्तमानम-
हादशान्तर्दशास्वामिनी । जन्मभलग्नपौ जन्मराशिस्वामी जन्मलग्नस्वामी
च तैः पुष्टैः स्वस्थानादिवलयुक्तैः । दशाद्वयं तु जातके प्रसिद्धम् ॥
तथा सौम्यैः शुभग्रहेः षडष्टान्यवर्जैः । केन्द्रत्रिकोणायधनत्रिसंस्थैरिति-
यावत् । खलैः पापैस्तृतीयैकादशपष्ठगतैः शुभो ज्ञेयः ॥

लग्नं जन्मभलग्नाभ्यां ज्ञायायारिदशमं यदि ।

सौम्यैर्दृष्टं युतं श्रेष्ठं स्थिरं शीर्षोदयान्वितम् ॥ ८३ ॥

यद्यभिषेकलग्नं स्वजन्मराशेः स्वजन्मलग्नाद्वा तृतीयं एकादशं षष्ठं
दशमं वा स्यात् । तच्च सौम्यैः शुभग्रहैर्दृष्टं युतं वा श्रेष्ठं ज्ञेयम् । तत्रापि
स्थिरं वृषभादि श्रेष्ठम् । न तु चरं कर्कादि । यद्वा शीर्षोदयान्वितं
मिथुनकन्यातुलावृश्चिककुम्भानामन्यतमं लग्नं श्रेष्ठम् ॥

अथात्र फलविशेषानाह द्वाभ्याम्—

स्वान्त्ये नैस्व्यं मृतौ मृत्युर्व्योम्न्यालस्यं तनौ गदः ।

पुत्रे पुत्रार्तिरस्तान्धौ पदच्युतिरसद्गदैः ॥ ८४ ॥

स्वं द्वितीयं अन्यं द्वादशं तत्रस्थितैरसद्गदैः पापैः नैस्व्यं दारिद्र्यं स्यात् ।
राज्ञ इति शेषः । मृतावष्टमे पापग्रहैर्मृत्युः स्यात् । व्योम्नि दशमे पापैरा-
लस्यं निरुयोगता । तनौ लग्ने गदो रोगः । पुत्रे षष्ठमे पुत्रपीडा ।
अस्तान्धौ सप्तमे चतुर्थे च पापैः पदच्युतिरेभ्यर्धभ्रंशः । अस्यापवादस्तु
चिन्तामणी—“सर्वं शुभं केन्द्रगतैः शुभग्रहैः” इति ॥

गुरुः खतुर्ये रविजस्तृतीये

रविर्भवेऽसौ चिरराज्ययोग्यः ।

धीर्धर्मलग्नेषु गुरुः कविः खे

पष्ठे कुजश्चेदपरोऽपि तद्वत् ॥ ८५ ॥

खे दशमे चतुर्थे वा गुरुस्तृतीये रविजः शनिः । एकादशे रविः ।
असौ चिरराज्यकरो योग एकः । धिषां षष्ठमे धर्मे नवमे लग्ने वा गु-

रुधेत् । खे दशमे कविः शुक्रधेत् । पष्ठे भीमधेदयमप्यपरो द्वितीयो
योगः तद्विस्तरान्यकर इत्यर्थः ॥

नृसारम्भः पुष्पाधात्रम्बुपार्क-

ज्येष्ठावसन्सोचरामित्रचान्द्रैः ।

छमे सौम्ये सौम्यखेटैश्चतुर्थे

सोमे सौम्यस्यालये सौम्यवारे ॥ ८६ ॥

धाता रोहिणी । अम्बुपः शततारा । उचरास्तिस्तोपि । पुष्पादिभि-
रैतैर्नक्षत्रैः छमे सौम्ये बुधे सति चतुर्थे सौम्यखेटैः शुभप्रहैः सन्निः
सौम्यस्य बुधस्यालये गृहे मिथुने कन्यायां वा सोमे चन्द्रे सति तथा
सौम्यवारे शुभवास्तरे नृत्यारम्भः कार्यः ॥

दिव्यं करेन्द्रशतहर्षदितौ विलम्बे

द्वयङ्गे चरे सति कवीज्यभचन्द्रशुद्धौ ।

सकृत्वा रबीन्दुपुतमष्टममष्टभूत-

विश्र्वाकिंभीमजनिमासभनाढशुद्धि ॥ ८७ ॥

फरो हस्तः । इन्द्रो ज्येष्ठा । शतं शततारा । हरिः श्रवणः । अदि-
तिः पुनर्वसुः । ॥ भेष्ट ॥ द्वयङ्गे द्वित्यभावे मिथुनादौ चरे वा मे-
पादौ विलम्बे सति । कवीज्यभचन्द्रशुद्धौ शुक्रगुर्वस्तादिशुद्धौ ताराशुद्धौ
चन्द्रशुद्धौ च सत्याम् । रविपुक्तं चन्द्रपुक्तं वा जन्मराशेरष्टमं स्थानं
त्यक्त्वा । तथाष्टौ अष्टमी भूतखतुर्दशी विष्टिर्भद्राकरणं आर्किः शनिवारः
भीमो मङ्गलवारः । जनिमासमे जन्ममासो जन्मतारा च । नाडपुद्गलि
नाडीनक्षत्राणि 'जन्माद्यं दशमं कर्म' इत्यादिना प्रागुक्तानि । एतानि
च त्यक्त्वा दिव्यं तत्तमापादिरूपं परीक्षेत् ॥

अयान्धादि नक्षत्राणि तत्कथनप्रयोजनं चाह त्रिभिः—

अन्यककेकरचिपित्सप्तान्यृष्टाणि रोहिणिषुत्वानि ।

णनीयानि चतुर्षा सप्ताष्टन्या सहाभिजिता ॥ ८८ ॥

रोहिण्यादीनि ऋक्षाणि नक्षत्राणि अन्धक-केकर-चिपिट-स्वक्षानीनि
चतुर्धा चतुःप्रकाराणि अभिजिना सह पुनः पुनः सप्ताहृत्या गण-
नीयानि । तत्रान्धकं अन्धदृष्टि । केकरं मन्ददृष्टि । चिपिटं मध्यदृष्टि ।
स्वक्षं सम्पूर्णदृष्टि ॥ यथा—रोहिणी अन्धकम् । मृगशिरः केकरम् ।
आर्द्रा चिपिटम् । पुनर्वसु स्वक्षम् । एवं पुष्योन्धकम् । आश्लेषाकेकर-
मिन्यादि ॥

अन्येषु नष्टं धनमाशु लभ्यं

प्रयत्नतः केकरसंज्ञकेषु ।

दूराच्छ्रुतिः स्याच्चिपिटेषु भेषु

स्वक्षेषु नैव श्रवणं न लाभः ॥ ८९ ॥

अन्धनक्षत्रेषु नष्टमपगतं धनं शीघ्रं लभ्यं भवति । केकरसंज्ञकेषु
भेषु नष्टं धनं प्रयत्नतो लभ्यम् । चिपिटेषु भेषु दूराच्छ्रुतिः । त्वदीयं
द्रव्यममुकेन हनममुकस्यले तिष्ठतीति दूरतः श्रवणं स्यात् । लब्धिस्तु ना-
स्ति । स्वक्षेषु न श्रवणं नापि लाभः ॥

प्रयाति पूर्वा दिशमन्धकर्ष-

स्तदक्षिणां केकरसंज्ञकैर्मः ।

दिशं प्रतीचीं चिपिटश्च धिष्ण्यः

स्वर्सरुदकतत्र गवेपणीयम् ॥ ९० ॥

अन्धशनक्षत्रैर्नष्टं वस्तु पूर्वा दिशं प्रयाति । लदक् उदीचीम् । तत्र
नस्यां दिशि गवेपणीयं शृण्वम् ॥

तीक्ष्णोग्रमिथध्रुवपातविष्टां

* नष्टं प्रयुक्तं च धनं न लभ्यम् ।

ब्रह्मार्यमद्रीशजलेन्धकला-

नष्टं तु लभ्यं न पुनः प्रयुक्तम् ॥ ९१ ॥

तीक्ष्णादिषडशनक्षत्रेषु पाते व्यतीपातयोगे निष्ठया वा नष्टं चो-

रेण हन सत्यमेवापगत वा प्रयुक्त इत्यर्थे दत्त धन न लभ्यम् । तत्र
 रोहिण्युत्तमपत्तुर्न विरासापूर्वभादानां उक्तान्तर्गतवेऽप्यधकत्वात्तत्र
 नष्ट ॥ लभ्यमेव प्रयुक्त ॥ न लभ्यमिति विवेक इति ॥

यमदिग्गमनं मृतस्य दाहः

सदनाच्छादनशय्यकावित्ताने ।

श्वकुम्भगते विधौ सुधीभि-

र्न विधेयस्तृणकाष्ठसङ्ग्रहोऽपि ॥ ९२ ॥

श्वकुम्भगते विधौ श्वानकुम्भस्थिते चन्द्रे । धनिष्टोत्तरार्धादिपञ्चनक्षत्रे-

। यमदिग्गमन दक्षिणदिग्पात्रा न कर्तव्या । तथा—मृ-

विधेयम् । यदि पञ्चक एव दाहप्राप्तिस्तर्हि

प्रणयान्तरतो द्रष्टव्यम् । रादना

लग्नं त्रिपद्दशमलाभगतं विलग्ना-

चन्द्रश्च चेदुपचये शुभदृष्टयुक्तः ॥ ९४ ॥

यदि लग्नाद्वादशाष्टमगृहं शुद्धं ग्रहरहितं यदि च जन्मलग्नात्सका-
शात्तृतीयः पष्ठो दशम एकादशो वा राशिस्तद्रूपं वर्तमानलग्नं स्यात्
विलग्नाच्चोपचये त्रिपद्दशायेषु चन्द्रः शुभपदैर्दृष्टो युक्तो वा तदा सर्व-
कर्मसु लग्नशुद्धिरुक्ता ॥

अधोर्ध्वमुखानि नक्षत्राण्यह द्वाभ्याम्—

ऊर्ध्वास्थानि ध्रुवार्द्रज्यवसुहर्यम्भुपानि च ।

तिर्यङ्मुखानि स्वायर्कादियेन्द्राभियुदनि च ॥ ९५ ॥

अधोमुखानि मूलाहिकूरसाधारणानि च ।

तत्र तत्र क्रियाः कुर्याद्ूर्ध्वतिर्यग्धोमुखीः ॥ ९६ ॥

ध्रुवादीनि नवोर्ध्वमुखानि । तत्र हरिः श्रवणः । अम्बुपं शततारा-
स्याद्यादीनि नव तिर्यङ्मुखानि । तत्रादित्यं पुनर्वसुः । मूलादीनि नवा-
धोमुखानि । अहिराश्लेषा । क्रूराणि तिस्रः पूर्वाः भरणी मघा च ।
साधारणं विशाखा कृत्तिका चेति । तत्र तत्रोर्ध्वमुखादिषु क्रमाद्ूर्ध्वमु-
खीस्तिर्यङ्मुखीरधोमुखीश्च क्रियाः कुर्यात् । तत्रोर्ध्वमुखकर्माणि राजा-
भिषेकादीनि । तिर्यङ्मुखकर्माणि बीजवापनादीनि । अधोमुखकर्माणि
कूपखननादीनि ॥

अथ शयप्रतिकृतिदाहे कालशुद्धिमाह चतुर्भिः—

दाहं पर्णशरादेश्शुरुशशिरविसौम्यवारेषु ।

नन्दामदनचतुर्दशदर्शविहीने तिथौ कुर्यात् ॥ ९७ ॥

गुरुसोमरविबुधवारेषु । नन्दाः प्रतिपत्पष्ठचैकादश्यः मदनस्रयोदशी
वतुर्दश वतुर्दशी दशोऽनायास्यास्तद्विहीने तिथौ । द्वितीयादितिथिषु
पर्णशरादेर्दाहं कुर्यात् । पर्णशरः पालाशशृन्तादिभिः प्रतिकृतिकल्पनम् ।
आदिशब्दादसिग्रहः ॥

तीक्ष्णोग्रान्त्रशतर्क्षं त्रिपुष्करं मौढ्यपातपरिघसितान् ।

भद्रावैष्ट्यधिकान् हित्वा याम्पायनं च वर्षोर्ध्वम् ॥ ९८ ॥

तीक्ष्णानि आर्द्राश्लेषाज्येष्ठामूलानि । उग्राणि मघाभरण्या धूर्वात्रयं च । अन्यं रेवती । शतर्क्षं शततारा । एतानि हित्वा । तथा त्रिपुष्करं प्रागुक्तं योगविशेषम् । मौढ्यं गुरुशुक्रयोरस्तम् । पातौ व्यतीपात-महापातौ । परिघं एकोनविंशं योगम् । सितं शुक्लक्षम् । भद्रां विष्टिम् । वैष्टिं सप्तविंशं योगम् । अधिकं मलमासमेतांश्च हित्वा वर्षा-दूर्ध्वं तु याम्पायनं च हित्वा पर्णशरादेर्दाहं कुर्यात् ॥ द्विविधो हि प्रेनसंस्कारः । प्रत्यक्षशरीरस्यैकः प्रतिकृतेरन्यः । तत्र प्रत्यक्षशरीरसं-स्कारे दिनविचारो नास्त्येव । प्रतिकृतिसंस्कारे तु कालत्रयम् । आ-शौचमध्ये वर्षमध्ये वर्षोर्ध्वं चेति । तत्राशौचमध्ये यथासम्भवं दिनं शोध्यम् । आशौचविनिवृत्तौ तु संशोध्यैव दिनं प्राह्यम् । वर्षोर्ध्वं याम्पायनमपि निषिद्धम् । वर्षमध्ये तु याम्पायनेऽपि दाहः कार्य इत्यर्थः ॥

तत्रोत्तमोऽर्कशशभृद्गुरुषु मरुत्करहयश्रवोगुरुषु ।

मध्यो बुधे विशाखाध्रुवभगमित्रादितिद्विपादेषु ॥ ९९ ॥

तत्र रविशशिगुरुनारेषु । स्वातीहस्ताश्विनीभरणीपुष्यनक्षत्रेषु । पर्ण-शरादीनां दाहः श्रेष्ठः । बुधवारे विशाखाद्येकादशनक्षत्रेषु मध्यमः । तत्र भगः पूर्वाफल्गुनी । द्विपादानि चित्राधनिष्ठाभृगशीर्षाणि ॥

चन्द्रेऽष्टतुर्यव्ययगे जन्मप्रत्यरितारयोः ।

कर्तुः पर्णशरादीनां कृतो दाहस्तदायमः ॥ १०० ॥

कर्तुर्जन्मशरदष्टमचतुर्थद्वादशराशिगते चन्द्रे सति तथा जन्मता-रायां कर्तुर्जन्मनक्षत्रे दशमैकोनविंशनक्षत्रे च प्रत्यरितारायां जन्मभा-गपञ्चमचतुर्दशत्रयोदशनक्षत्रे पर्णशरादीनां दाहः कृतस्तर्हि अधमो ज्ञेयः ॥

कालान्तरगतामूनां कृता चेन्नोत्तराक्रिया ।

कर्तव्या सिप्रमूलार्द्राश्रोत्राश्लेषेन्दुवायुषु ॥ १०१ ॥

मृतानां श्राद्धाशुत्तरक्रिया कारणवशादाहसमये न कृता चेत्तर्हि कालान्तरे क्षिप्रादिनक्षत्रेषु कर्तव्या । श्रोत्र श्रवणः । इन्दुर्भृगः ॥

त्रिपुष्कराख्ये मरणं नराणां

द्विपुष्कराख्येऽपि शुभाय न स्वात् ।

भवेत्कदाचिद्यदि दैवयोगा-

द्वयां प्रदद्यात्तितयं द्वयं वा ॥ १०२ ॥

त्रिपुष्करे गवां त्रयं दद्यात् । द्विपुष्करे गोद्वयं दद्यात् । शेषं स्पष्टम् ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्तरसात्मजः ।

रघुनाथो मुहूर्तानां प्रकीर्णानां निरूपणम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीचित्तपावनजातीयशाण्डिल्यकुलमण्डनज्योतिर्वित्तरसात्मज-
रघुनाथकविकण्ठीरवविरचितायां मुहूर्तमालायां प्रकीर्णप्रकरणम् ॥ ३ ॥

स्पष्टम् ॥

इति सुखस्थानकारोपाङ्गभट्टरामचन्द्रसुतश्रीमन्महेश्वरभट्टरचितायां मुहूर्तमालाटीकायां सौन्दर्यबोधिण्यां प्रकीर्णप्रकरणं तृतीयम् ॥ ३ ॥

सङ्क्रान्तिप्रकरणम् ४

अथ सङ्क्रान्तिप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र सङ्क्रान्तिलक्षणमाह—

पूर्वं परित्यज्य यदा ग्रहाणां

राशिं परम्पत्ययनं स कालः ।

सङ्क्रान्तिवाच्योऽयमतिप्रशस्तः

ज्ञाने च दाने च रवेर्विशेषात् ॥ १ ॥

यदा यस्मिन्काले पूर्वं राशिं परित्यज्य परं राशिं प्रति ग्रहाणां सूर्यादीनां गमनं स कालः सङ्क्रान्तिशब्दवाच्यः । अयं सङ्क्रान्तिकालः ज्ञाने दाने चातिप्रशस्तः । तथापि रवेः सङ्क्रान्तिर्विशेषोपादतिप्रशस्ता ज्ञेया ॥

अथ शुभाशुभवारपरत्वेन सङ्क्रान्तिफलमाह—

शुभवारे नृपक्षेमं सुभिक्षं पापसङ्ख्यः ।

क्रूरवारेऽर्कसङ्क्रान्तावदृष्ट्यामयसङ्गराः ॥ २ ॥

शुभवारेऽर्कसङ्क्रान्तौ सत्यां नृपक्षेमादीनि फलानि स्युः । पापानां विधर्मिणां सङ्ख्यः । तत्रापि गुरुवारे नृपक्षेमं शुभवारे सुभिक्षं सोमवारे पापसङ्ख्यः बुधवारे त्वनामयमध्याहार्यम् । क्रूरवारे भौमशनिरविवासरेषु क्रमादवदृष्टपादयः स्युः । आमयो रोगः । सङ्गरो युद्धम् । एतच्च तत्तत्सङ्क्रान्तिमासे ज्ञेयम् ॥

अथ वारवशेन तस्याः संज्ञाविशेषानाह—

सङ्क्रान्तिरर्कस्यार्कादौ घोरा ध्वाङ्गी महोदरी ।

मन्दाकिनी तथा मन्दा मिथ्रा राक्षस्यनुक्रमात् ॥ ३ ॥

अर्कस्य सङ्क्रान्तिरर्कादिवारे क्रमेण घोरादिसंज्ञिका स्यात् । यथा रवौ घोरा । सोमे ध्वाङ्गी । भौमे महोदरी । बुधे मन्दाकिनी । गुरौ मन्दा । शुक्रौ मिथ्रा । शनौ राक्षसी ।

उग्रक्षिमचरमृदुध्रुवमिश्रमदारुणैः ।

घोराद्या वा रवौ ध्वाङ्गी घोरा बाह्ये महोदरी ॥ ४ ॥

उग्रादिनक्षत्रयुक्ते काले सूर्यसङ्क्रान्तिः क्रमादोरादिनाम्नी स्यात् । यथा उग्रे घोरा । क्षिप्रे ध्वाङ्गी । चरे महोदरी । मैत्रे मन्दाकिनी । ध्रुवे मन्दा । मिथ्रे मिथ्रा । तीक्ष्णे राक्षसी ॥ रवौ सोमे च मतान्तरमाह—
रवाविति । अग्रे सोमे ॥

अथ क्रमेणैतत्फलान्याह—

शूद्रविचोरभूपालविमपश्वन्त्यजान् क्रमात् ।

सुखयस्य पुण्याः शाक् पश्चाच्चाड्यस्तु षोडश ॥ ५ ॥

घोरो शूद्रान् सुखयति । ध्वाङ्गी धैर्यान् सुखयति । महोदरी चौरानित्यादि यथाक्रमम् ॥ अथ सङ्क्रान्तौ साधारण्येन पुण्यकालपरिमा-

णमाह—अथेति । गणितमार्गेण यः सूर्यसङ्क्रमकाल आगतस्ततः प्राक्
पोडश पश्चाच्च पोडश घटिकाः पुण्याः । ज्ञानदानादिना पुण्यसम्पा-
दिका इत्यर्थः ॥

विषुवं तौल्यजे विष्णुपदं कुम्भालिगोहरौ ।

धनुःकन्यानृषुडमीने पडशीतिमुखं रवौ ॥ ६ ॥

तौलिस्तुला अजो मेषः । अत्र रवौ सति तत्सङ्क्रमणं विषुवसंज्ञम् ।
एवं कुम्भवृश्चिकवृषसिंहगते रवौ विष्णुपदसंज्ञं सङ्क्रमणम् । धनुःक-
न्यामिधुनमीनगे रवौ पडशीतिमुखसंज्ञम् ॥

स्यादक्षिणायनं कर्क मकरे तूत्तरायणम् ।

मध्यमाद्योत्तराद्योर्ध्वाः पुण्या नाड्यो यथाक्रमम् ॥ ७ ॥

कर्कस्थे रवौ दक्षिणायनं सङ्क्रमणम् । मकरस्थे तु उत्तरायणसं-
ज्ञम् ॥ क्रमेण विषुवादिषु अतिपुण्यदा घटीराह—मध्यमेति । यथा—
विषुवे मध्यमाः सङ्क्रान्तिकालात्प्रागाष्टौ पश्चादष्टाविति पोडश घट्यो-
ऽतिपुण्याः । विष्णुपदे आद्याः पोडश पुण्याः । अग्निमास्तु तथा न
भवन्ति । पडशीतिमुखे उत्तराः पोडश पुण्याः । दक्षिणायने त्वाद्याः ।
उत्तरायणे तु परा इति ॥

अथ दिनरात्रिविभागेन सङ्क्रान्त्यशुभफलमाह द्वाभ्याम्—

दिनस्य प्रथमे त्र्यंशे नृपतीन् मध्यमे द्विजान् ।

वैश्यान् तृतीये सूर्यास्ते शूद्रान् प्रातस्तु लिङ्गिनः ॥ ८ ॥

रात्रेश्चतुर्षु यामेषु पिशाचान् राक्षसान्नटान् ।

आभीरानर्कसङ्क्रान्तिः क्रमाद्धन्ति न शान्तितः ॥ ९ ॥

दिनमाने त्रिभिर्मते त्र्यंशो भवति । तत्र प्रथमे त्र्यंशेऽर्कसङ्क्रान्ति-
नृपतीन् हन्ति । द्वितीये त्र्यंशे ब्राह्मणान् । तृतीये त्र्यंशे वैश्यान् ।
सूर्यास्तमये शूद्रान् । सूर्योदयसमये लिङ्गिनः पाषण्डान् । “पा-
षण्डाः सर्वलिङ्गिनः” इत्यभिधानात् । रात्रेः प्रथमग्रहरे पिशाचान् ।

द्वितीयग्रहरे राक्षसान् तृतीयग्रहरे नर्तकान् चतुर्थग्रहरे पशुपालान्
हन्ति । शान्तितः दानादिशान्ती कृनायां न हन्ति ॥

अथ जन्मनक्षत्रवशेन फलमाह—

स्वभे सङ्क्रान्तिपूर्वर्षात् त्रिके षट्के सुखम् । फलम् ।

क्रमाद्गतिमुखास्वास्थ्यं वस्त्राप्तिरधनं धनम् ॥ १० ॥

सङ्क्रान्तिर्यस्मिन्नक्षत्रे स्यात् ततः पूर्वैर्नक्षत्रात् त्रिके त्रये स्वजन्मन-
क्षत्रं चेत्तदा गतिः फलम् । ततः षट्के सुखम् । ततस्त्रिकेऽस्वास्थ्यं श-
रीरपीडा । ततः षट्के वस्त्राप्तिः । ततस्त्रिकेऽधनं दारिद्र्यम् । ततः
षट्के धनम् । यथा—रोहिण्यां सङ्क्रमे कृत्तिकादित्रये स्वभं चेद्गतिः । तत
आर्द्रादिषट्के सुखम् । एवंमुत्तरत्र ॥

अथ कीदृशो रविः सङ्क्रमते तं तत्फलं चाह द्वाभ्याम्—

सुप्तः सङ्क्रमतेऽर्कश्चतुष्पदे तैतिले नागे ।

गरपञ्चके निविष्टस्तिष्ठन् किंस्तुप्रकीलवे शकुनी ॥ ११ ॥

संविष्टोऽनिष्टफलं नेष्टमनिष्टं निविष्टोऽर्कः ।

श्रेष्ठं तिष्ठन् कुरुते वृष्टौ सृष्टौ च धान्यानाम् ॥ १२ ॥

चतुष्पदतैतिलनागाख्यकरणेषु रविः सुप्तः सङ्क्रमते राश्यन्तरं गच्छ-
ति । गरपणिजमद्रावणवालवेषु निविष्ट उपविष्टः सङ्क्रमते । शेषेषु तिष्ठन्
सङ्क्रमते । संविष्टः सुप्तः वृष्टौ धान्यानां सृष्टौ चानिष्टं फलं कुरुते ।
वृष्ट्यभावं महर्घतां च करोतीत्यर्थः । निविष्टोऽर्क इष्टमनिष्टं च न किन्तु
मध्यमं फलं कुरुते । श्रेष्टमिष्टम् ॥

अथाधिमासश्चयमासयोर्लक्षणमाह—

चान्द्रोऽधिमासोऽसङ्क्रान्तः क्षयमासो द्विसङ्क्रमः ।

अधिमासं सजेच्चान्द्रं क्षयमासं तु सावनम् ॥ १३ ॥

शुक्लप्रतिपदादिदर्शान्तधान्द्रो मासः स चेदसङ्क्रान्तः स्पष्टसङ्क्रान्त्या
रहितस्तदाधिमास उक्तः । स चान्द्रो मासो द्विसङ्क्रमः द्वौ सङ्क्रमौ

वस्मिन्नसौ क्षयमाससंज्ञकः—“आद्यन्तर्दशयोर्मध्ये भानोरेव तयोर्व्य-
श । सङ्क्रान्तिद्वितयं चेत्स्यात्क्षयमासः स उच्यते ॥”, इति वसि-
ष्टोक्तेः । क्षयमासस्तु कार्तिकादित्रये पतति नान्यत्र । ततः प्राक् पश्चा-
द्वाधिमासौ नियमेन भवतः । “क्षयः कार्तिकादित्रये नान्यथा स्यात्तदा
र्ष्यमध्येऽधिमासद्वयं च” इत्युक्तेः । स कदा स्यादिति चेदुच्यते ।
“प्रागासीत्क्षयमासस्तु राम-खाष्टि १६०३ मिते शके । वेदार्णवा-
व्यष्टिमिते १७५४ भावी खाष्टघृता १८८० वपि ॥” इति । त्यागे
विशेषमाह—अधिमासमिति । सायनं त्रिंशदिनात्मकं त्यजेत् । यात्रादि-
कृत्येष्विति शेषः ॥

रवेः सङ्क्रमर्शात्परं सङ्क्रमर्क्षं
द्वितीयं तृतीयं सुभिक्षं ततः स्यात् ।
महर्षे यदा पञ्चमं वा चतुर्थं
भवेत्पष्ठमसन्तदुर्भिक्षहेतुः ॥ १४ ॥

सप्तमं ॥

सप्तमं क्षिप्रकर्णत्रिपूर्वाश्रविष्ठा-
मघामित्रचित्रान्समूलाभिचान्द्रम् ।
बृहद्गं विशाखाध्रुवादिसमाङ्कु-
र्जघन्यं शताहीन्द्रयाम्याश्रुगेशम् ॥ १५ ॥

क्षिप्रादीनि पञ्चदश भानि समाख्यानि । तत्र अविष्ठा धनिष्ठा ।
विशाखादीनि षट् बृहत्संज्ञानि । आदित्यं पुनर्वसुः । शततारादीनि
षट् जघन्यानि । आशुगः स्वाती ॥

अथ सङ्क्रमणकालमानमाह—

क्रमान्मुहूर्ताः सप्तगुणाः शराव्यय-
स्तिथ्यः समादा रविसङ्क्रमे सति ।
सप्तमं समर्षं क्रमशोऽतिदुर्लभं
धान्यं वदेदित्यमपीन्दुदर्शने ॥ १६ ॥

समादिनक्षत्रे रविसङ्क्रमणे सति क्रमादेते सङ्क्रमणस्य मुहूर्ता ज्ञेयाः ।
 यथार्कसमसंज्ञके नक्षत्रेऽसङ्क्रान्तौ खगुणास्त्रिशन्मुहूर्ताः । बृहन्नक्षत्रे
 शराब्धयः पञ्चचत्वारिंशत् । जघन्यमे तिथ्यः पञ्चदश मुहूर्ताः । फल-
 माह—सममिति । त्रिशन्मुहूर्तायां सङ्क्रान्तौ सत्यां धान्यं समम् । न महार्घं
 नापि समर्घमित्यर्थः । पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तसङ्क्रान्तौ समर्घम् । पञ्चदश-
 मुहूर्तायां सङ्क्रान्तौ महार्घं दुष्प्रापम् । इत्थं चन्द्रदर्शनेऽपि वदेत् ।
 अयमर्थः । सममे चन्द्रदर्शने साम्यम् । बृहद्रे चन्द्रदर्शने समर्घम् ।
 जघन्यमे महार्घमिति ॥

अथ सङ्क्रमसमयोत्पन्नं वृष्टेः फलमाह सार्धेन—

क्रियमीनकर्ककन्याऽर्कसङ्क्रमे सर्वसौख्यदा वृष्टिः ।

घटसिंहचापमिथुने वृष्टिरवृष्टिं करोति भूपृष्ठे ॥ १७ ॥

वृष्टिस्तुलगोलिमृगे तस्कररोगाग्निदुर्भिक्षम् ।

क्रियो मेघः । शेषं स्पष्टम् ॥ तुलावृष्टिश्चिकमकरसङ्क्रमकाले वृष्टि—

स्तस्करादिकं क्रमेण करोतीत्यर्थः ॥

योगवशेन पुण्याधिकमाह—

सितपक्षे सप्तम्यां सङ्क्रान्तिः सूर्यपर्वतोऽप्यधिका ॥ १८ ॥

सितेति ॥

अर्धोदितास्तात्प्रागूर्ध्वं सन्ध्याकार्दटिकाप्रयम् ।

परपूर्वे दिने पुण्ये तत्र याम्योत्तरे रवौ ॥ १९ ॥

अर्कादधोदितादर्धास्ताच्च क्रमात्प्रागूर्ध्वं घटिकात्रयं सन्ध्याकालः
 स्यात् । अर्धोदितादर्कविम्बात् प्राक् त्रिनाडीमिता प्रातःसन्ध्या । तथा-
 ऽर्धास्तादुपरि त्रिनाडीमिता सायंसन्ध्येत्यर्थः । एतत्प्रयोजनमाह—परैति ।
 यदि प्रातःसन्ध्यायां याम्यायनप्रवृत्तिः । तदा सूर्योदयानन्तरं सम्पूर्णमहः
 पुण्यम् । यदि सायंसन्ध्यायामुत्तरायणप्रवृत्तिस्तदा सूर्यास्तापूर्वं सम्पू-
 र्णमहः पुण्यकाल इत्यर्थः । अनन्तरवचनस्यापवादोऽयम् ॥

अर्को यदा सङ्क्रमते च नक्र-

मस्तात्परस्तात्परमेव पुण्यम् ।

अर्कोदयात्प्राग्यदि कर्कमर्कः

प्रयाति पूर्वं दिनमत्र पुण्यम् ॥ २० ॥

यदा रविरस्तादुपरि नक्रं मकरं सङ्क्रमते तदोत्तरमेव दिनं पुण्यं न तु पूर्वम् । यद्यर्कोदयात्पूर्वमर्कः कर्कं प्रयाति तदा पूर्वमेव दिनं पुण्यं नोत्तरम् ॥

यद्यर्धरात्रेण समे समये रविसङ्क्रमः ।

दिनद्वयं तदा पुण्यमगण्यं तत्र यत्कृतम् ॥ २१ ॥

अर्धरात्रेण समे पूर्णनिशीथाभिन्ने समये रविसङ्क्रमणं चेत्तदा पूर्वं परं च दिनं पुण्यम् । तत्र ज्ञानदानादिकृतं सुकृतमगण्यं भवति ॥

यद्यर्धरात्राद्रविसङ्क्रमोऽर्वा-

वपुण्यं तदा पूर्वदिनोत्तरार्धम् ।

परत्र चेदुत्तरवासरस्य

पूर्वं दलं पुण्यमिति श्रुवन्ति ॥ २२ ॥

यद्यर्धरात्रात् प्राक् रविसङ्क्रान्तिस्तदा पूर्वदिनस्योत्तरार्धं पुण्यम् । यद्यर्धरात्रादुपरि सङ्क्रान्तिस्तदोत्तरदिनस्य पूर्वार्धमेव पुण्यमिति वदन्ति मुनयः ॥

विषुवायनयोः पूर्वं परं मध्यं दिनत्रयम् ।

सजेत्प्रागूर्ध्वमन्यत्र घटीः षोडश षोडश ॥ २३ ॥

विषुवं तुलामेव सङ्क्रमौ । अयनं कर्कमकरी । तत्र पूर्वोत्तरमध्यलक्षणं दिनत्रयं सजेत् । शुभकर्मणीति शेषः । अन्यत्र वृषभादिसङ्क्रमेषु पूर्वं षोडश पश्चाच्च षोडश घटीस्यजेदित्यर्थः ॥

सङ्क्रान्तिघटिकास्त्याज्याः सूर्यादीनामनुक्रमात् ।

दन्ता द्वे नव च न्नागवसवो नव स्वाऽष्टयः ॥ २४ ॥

सूर्यादीनां क्रमेण शुभकर्मसु एताः सङ्क्रान्तिघट्यास्त्याज्याः । यथा—
रवेः सङ्क्रान्तौ दन्ताः ३२ चन्द्रस्य सङ्क्रान्तौ द्वे २ भौमस्य नव २

पुष्यस्य पट् ६ गुरोर्नागवस्यः ८८ मृगोर्नव ९ शनेः खाष्ट्यः
१६० । अत्र रवेर्विषुवायनेषु विशेषः पूर्वश्लोके उक्त एव ॥

अथ सायनांशसङ्क्रान्तिमाह—

अथायनांशाः पष्टिमाः स्पष्टार्कगतिभानिताः ।

पुण्यदा चलसङ्क्रान्तिः प्राक् सङ्क्रान्तेर्दिनादिना ॥ २५ ॥

ज्येष्ठादिषु स्थितवतः' इत्यादिना प्रागुक्तया स्पष्टरविगत्या अय-
नांशाः पष्टिमा गुणिताः स्पष्टरविगत्या भानिताः कार्याः । लब्धोर्दिनघटी-
पदैर्मेवादिसङ्क्रान्तेः प्राक् चलसङ्क्रान्तिर्भवति । सा अपदानादौ बहुपु-
ण्यदा ज्ञेया । अत्र मकरव्यतिरिक्तेकादशसङ्क्रान्तिषु प्रागुक्तरीत्या मु-
ख्यसङ्क्रमकालवत् पुण्यकाला ज्ञेयाः । मकरे तु पूर्वो विंशतिर्घटिकाः
पुण्याः । निरयनमकरे तु परा विंशतिः पुण्याः । अयनांशा रविगतिभू-
कथिता द्वितीयप्रकरणे ॥

वृष्टेर्विशोपकाः कर्कसङ्क्रमेऽर्कादिवारतः ।

दिङ्मन्त्राष्टार्कधृतष्टादशपञ्चाधिकाः शुभाः ॥ २६ ॥

सूर्यादिवारेषु कर्कसङ्क्रान्तौ सत्या क्रमादेते वृष्टेर्विशोपका ज्ञेयाः ।
यथा—रविवारे दश । सोमे विंशतिः । भौमेऽष्टौ । बुधे द्वादश । गुरानष्टाद-
श । शूगौ च तथा । शनौ पञ्च ॥ फलमाह—अधिकाः शुभाः । तथा—
शनिवारे कर्कसङ्क्रान्तौ विशोपकानां स्वल्पसंख्यत्वादशुभत्वम् । सोम-
वारे सर्वाधिकसंख्यत्वाद्दृष्टिरत्यन्तशुभा । एवं रविभौमादौ संख्यानुसा-
रेण फलमूह्यम् ॥

पञ्चकं ग्रहणहोलिकायन-

मेतद्वहविधिभावुकादिनम् ।

तत्परं च करिसंज्ञकं दिनं

गार्हितं सकलकर्मसुभयम् ॥ २७ ॥

ग्रहणं चन्द्रसूर्योपरागः । होलिकादिनं फाल्गुनपूर्णिमा । अयनं

कर्कमकरसङ्क्रमणम् । प्रेतदाहविधिः शवसंस्कारस्तदिनम् । भावुका
वैशाखामावास्या तदिनं चेत्येतत्पञ्चकसंज्ञकं ज्ञेयम् । तत्परं तस्मात्पञ्चका-
दुत्तरं दिनं करिसंज्ञकं ज्ञेयम् । तदुभयं यात्रादिकर्मसु निन्द्यम् ॥

अथ रविसङ्क्रान्तेर्ववादिकारणवशेन वाहनादीन्याह सप्तभिः—

सिंहो व्याघ्रः सूकरो रासभश्च

हस्ती बाहद्विद् तुरङ्गस्तथा श्वा ।

मेपो गौर्वा कुकुटः सङ्क्रमेषु

ज्ञेयान्युष्णांशोर्ववाद्वाहनानि ॥ २८ ॥

उष्णांशोः सूर्यस्य सङ्क्रमेषु बवात् बवमारम्यैकादशकरणेषु क्रमा-
देतानि वाहनानि स्युः । तत्र रासभो गर्दभः । बाहद्विद् महिषः । श्वा
हस्तिरः । गौर्धृपः ॥

देवभूताऽहिविहगपश्वेणद्विजबाहुजाः ।

वैश्यः ध्रुद्रः सङ्करजो जातयः स्युर्ववाद्वेः ॥ २९ ॥

रवेः रविसङ्क्रान्ते ववमारम्य जातयः स्युः । अहिः सर्पः । पशुर्धृपः ।

एणो मृगः । सङ्करजोऽनुलोमजप्रतिलोमजरूपः ॥

श्वेतं पीतं च हरितं पाण्डु रक्तं च मेचकम् ।

धूम्रं चित्रं कम्बलो दिक् घनाभं ववर्तोऽथुकम् ॥ ३० ॥

पीतं हरिद्राभम् । हरितं पालाशम् । पाण्डु श्वेतरक्तम् । रक्तम-
लैक्तकवर्णम् । मेचकं श्यामम् । धूम्रं धूमाभम् । दिक् वज्राऽभायः ।
घनाभं मेघवर्णम् । एतद्ववमारम्य सङ्क्रान्तेरंशुकं वज्रम् ॥

क्रमादन्नं पायसं स्याद्भैक्ष्यापूपयोदधि ।

चित्रान्नगुडमध्वाज्यसिता भक्ष्यं ववाद्वेः ॥ ३१ ॥

ववाद्वेर्भक्ष्यमेतत्क्रमात्स्यात् । भैक्ष्यं भिक्षासमूहः । अपूपः तैलपक्-
गेदः । चित्रान्न हरिद्रादिरञ्जितम् । सिता शर्करा ॥

१ भावुका ज्येष्ठादेवीति प्रसिद्धा तत्पूजनदिनं चेत्येतद्विषयेवर्ण्यं टीकायां पा-
ठान्तरं पुस्तकान्तरं उपलभ्यते । २ लाक्षारसः अलिता इति मायायां प्रसिद्धः ।

लेपो मृगमदकुङ्कुमचन्दनमृद्रोचनाऽलक्तम् ।

ओतुमदोऽय हरिद्रा कज्जलमगरुः सितांशुको ववतः ॥ ३२ ॥

ववतः ववमारम्य मृगमदादिलेपो ज्ञेयः । मृगमदः कस्तूरी । मृत्
मृत्तिका । रोचनं गोरोचनम् । अलक्तो लाक्षारसः । ओतुमदो वनमा-
र्जारघर्मः । सितांशुकः कर्पूरः ॥

पुष्पागजातीवकुलाख्यकेतकी-

बिल्वार्कदूर्वाजलजन्ममल्लिकाः ।

क्रमाद्भवात्पाटलिका जपाभिषा

पुष्पाणि भानोः कथितानि सङ्क्रमे ॥ ३३ ॥

ववमारम्य भानोः सङ्क्रमे पुष्पाणि कथितानि । पुष्पाणि नागकेस-
रपुष्पम् । जलजन्म कमलम् ॥

भृशुण्डिकागदाखड्गदण्डकार्मुकतोमराः ।

कुन्तपाशाशाङ्कुखाणि बाणोऽर्कस्यायुधं ववात् ॥ ३४ ॥

स्पष्टम् ॥

कचिद्वयोऽवस्था उक्ताः—“शिशुः कुमारी च गतालका युवा
प्रीटा प्रगल्भा च ततश्च वृद्धा । वन्ध्यातिवन्ध्या च मुतार्थिनी च
प्रव्रानजिका चेति ववादितो वयः ॥” इति ॥

सङ्क्रान्तितारायाः पत्युर्यानं तत्स्याद्रवेरपि ।

खश-बाहीक-वर्गेषु परत्र करणोद्भवम् ॥ ३५ ॥

यस्मिन्नशत्रे सङ्क्रान्तिसदृशपतेर्यद्वाहनं तद्रविसङ्क्रान्तेरपि खशादि-
देशत्रये वाहनं भवेत् । अन्यस्मिन् देशे तु वगादिकरणोद्भवमेवेत्यर्थः ॥

तच्चन्नाशः सङ्क्रमे तीक्ष्णरश्मे-

र्नाशस्तत्तज्जीविनां मानवानाम् ।

अपुष्टं भोज्येष्टिभक्ष्यार्-

न्कृता शान्तिं सौम्ययाम्ये विशेषात् ॥ ३६ ॥

तीक्ष्णरदमेः सूर्यस्य सङ्क्रमे यानि वस्त्राशनवाहनादीन्यभिहितानि
तत्तन्नाशो ज्ञेयः । तत्तद्वस्त्रादिना ये जीवन्ति तेषां मानवानां च नाशः
फलम् । अत आयुषो वृद्धये शान्तिं कृत्वा ब्राह्मणान् भोजयेत् । एतच्च
कार्यमकरसङ्क्रमे आवश्यकमित्यर्थः ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्तरसात्मजः ।

रघुनाथोऽर्कसङ्क्रान्तिशुभाऽशुभनिरूपणम् ॥ ३७ ॥

स्पष्टम् ।

इति मुखटाणकरोपाद्बभ्रुरामचन्द्रमुतमहेश्वरभट्टविरचितायां मुहूर्त-
मालाटीकायां सौन्दर्यबोधिन्यां सङ्क्रान्तिप्रकरणं चतुर्थम् ।

गोचरप्रकरणम् ५

अथ गोचरप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र गोचरशब्देन ग्रहचार
उच्यते इत्याह—

गौरादित्यस्तस्य चारचन्द्रादेरुपलक्षणात् ।

तत्फलं गोचरफलं ग्रहा यच्छन्ति जन्मभात् ॥ १ ॥

गोशब्देनादित्य उच्यते तस्य चरश्चर उपलक्षणादजहल्लक्षणया
चन्द्रादेरपि चारो लक्ष्यते । एवमादित्यादिग्रहचारफलं गोचरफलम् । तत्तु
जन्मराशेः सकाशात् ग्रहा यच्छन्ति ददति ॥

इति प्रादौ रविचारफलमाह—

सूर्यः स्थानविनाशं भयं श्रियं मानहानिमयं दैन्यम् ।

विजयं मार्गं पीडां सुकृतिर्हर्ति सिद्धिमायमयं हानिम् ॥ २ ॥

जन्मराशिस्थः सूर्यः स्थानविनाशं करोति । जन्ममाद्वितीयो भयं
करोति । तृतीयः श्रियम् । एवं क्रमेण सर्वत्र जन्मग्रहात्करोति । इति
चतुर्थगतेनान्वयः । आयो लाभः ॥

चन्द्रचारफलमाह—

चन्द्रोन्नमधनं सौख्यं रोगं कार्यक्षतिं त्रियम् ।

स्त्रियं मृत्युं नृपभयं सुखमायं व्ययं क्रमात् ॥ ३ ॥

अधनं दारिद्र्यम् । कार्यक्षतिं कार्यानाशनम् । स्त्रियं स्त्रीसौख्यम् ।

मृत्युं तत्तुल्यं रोगादिदुःखम् ।

भौमचारफलमाह—

भौमोऽतिभीतिं धननाशमर्थं

भयं तथार्थक्षयमर्थलाभम् ।

धनात्ययं शत्रुभयं च पीडां

शोकं धनं हानिमनुक्रमेण ॥ ४ ॥

अतिभीतिं शत्रुतो भयम् । अर्थं धनम् । धनात्ययं धननाशम् ।

शुचस्तु बन्धं धनमन्यभीतिं

धनं जयं स्थानयथात्मपीडाम् ।

अर्थं रुजं सौख्यमथार्थलाभ-

मर्थक्षतिं जन्मप्रदात्करोति ॥ ५ ॥

अन्यभीतिं परतोभयम् । आत्मपीडां मनःहेदात् । रुजं रोगम् ॥

गुरुभयं धनं श्लेशं धननाशं घृष्टं शुचम् ।

मानं रोगं सुखं दैन्यं लाभं पीडां च जन्मभात् ॥ ६ ॥

शुचं शोकम् । मानं सकारम् । दैन्यं दारिद्र्यम् ॥

कविः शत्रुनाशं धनं सौख्यमर्थं

घुतांति रिपोः गान्धमं शोकमर्थम् ।

घृहद्वयलार्थं विपांति धनांति

धनांति तनोत्यात्मनो जन्मराशेः ॥ ७ ॥

सुताति पुत्रलाभम् । रिपोः साध्वसं शत्रुतो भयम् । बृहद्वस्त्रलाभं
महायस्त्रप्राप्तिम् ॥

सर्वनाशं शनिर्विचिनाशं धनं
शत्रुद्विदि तथाऽर्थक्षतिं च श्रियम् ।
दोषसहं रुजं द्रव्यनाशं तथा
दीर्मनस्यं धनं बहनर्थं क्रमात् ॥ ८ ॥

शनिरेवं फलं तनोति । तत्र अर्थक्षतिं धनक्षयम् । दीर्मनस्यं वैम-
नस्यम् ॥

राहुहानिं तथा नैस्व्यं धनं वैरं शुचं श्रियम् ।
कालं व्यसुं च दुरितं वैरं सौख्यं शुचं क्रमात् ॥ ९ ॥
नैस्व्यं दारिद्र्यम् । व्यसुं मृत्युम् ॥

केतुः क्रमादुजं वैरं सुखं भीतिं शुचं धनम् ।
गतिं गदं दुष्कृतं च शोकं कीर्तिं च शत्रुताम् ॥ १० ॥
गदं रोगम् । दुष्कृतं पापम् ॥

अत्र कार्यविशेषे आवश्यकं ग्रहविशेषबलमाह—

क्रमशः सूर्यादिवलं नृपदर्शनसर्वकार्ययुद्धेषु ।
शास्त्रकरग्रहयात्रादीक्षासूक्ष्मं विशेषेण ॥ ११ ॥

नृपदर्शने सूर्यबलं विशेषेणोद्यम् । सर्वेषु कार्येषु चन्द्रबलमद्यम् ।
युद्धेषु भौमबलम् । शास्त्रं अध्येयमध्यापनं वा तत्र बुधबलम् । करग्रहो
विवाहः । यात्रा गमनम् । दीक्षा यागादि दीक्षणम् । तत्र क्रमेण गुरु-
शुक्रशनिबलमावश्यकम् । तत्तद्वारोपि तत्र शुभः ॥

अथ वेधमाह चतुर्भिः—

सूर्योऽरिदिक् व्यायगतोऽपि नेष्टो
व्ययाब्धिनन्देषु गतैर्नभोगैः ।

चन्द्रः कुसुमाङ्गशिवाग्निदिग्स्थः

शरदिस्त्रयाष्टनवाब्धिसंस्थैः ॥ १२ ॥

पञ्चादिशुभस्थानस्थितोऽपि सूर्यः क्रमेण व्यप्यदिस्यानस्थितैः श-
निर्व्यतिरिक्तग्रहेर्विद्वो भवति । अतः शुभोऽपि नेष्टः । ॥ पञ्चमस्थानम् ।
यथा—स्वजन्मराशेः सकलशाव पष्टस्थाने रविः शुभः स यदि ज-
न्मराशेर्द्वादशस्थाने अन्ये ग्रहाः स्युस्तदा विद्वः शुभोऽप्यशुभफलदः ।
तथा दशमः सूर्यश्चतुर्थस्थानस्थितैस्तृतीयो नवमस्यैरेकादशस्थः पञ्च-
मस्यैर्विद्वो ज्ञेयः । एवमेव चन्द्रादिवेधोऽपि क्रमेण वक्ष्यते । जन्मस्था-
नस्थितश्चन्द्रः पञ्चमस्थानस्थितैर्ग्रहेर्बुधव्यतिरिक्तैर्विद्वः । एवं सप्तमस्यो
द्वितीयस्यैः षष्ठो द्वादशस्यैः एकादशोऽष्टमस्यैः तृतीयो नवमस्यैः दश-
मश्चतुर्थस्थितैर्विद्वः ॥

बुधः स्वाब्धिपण्मृत्युदिग्ग्लामसंस्थः

सुतभ्यङ्गजन्माष्टमान्त्यस्थितैश्चेत् ।

गुरुः पञ्चविंशतिङ्गसप्ताष्टयसंस्थो

युगान्त्याभ्ररामाष्टयस्यैश्च विद्वः ॥ १३ ॥

द्वितीयचतुर्थषष्ठाष्टमदशमैकादशस्थानस्थो बुधः क्रमेण पञ्चम-
तृतीयनवमजन्माऽष्टमद्वादशस्थितैश्चन्द्रव्यतिरिक्तग्रहेर्विद्वो ज्ञेयः । पञ्चम-
द्वितीयनवमसप्तमैकादशस्थो गुरुर्व्याक्रमं चतुर्थद्वादशैकादशतृतीयाऽष्ट-
मस्थानस्थितैर्विद्वः ॥

शुक्रो जन्मद्वित्रितुर्थपञ्चाष्टाष्टान्त्यलाभगः ।

मृतिसप्तैकदिक्धर्मपञ्चोपान्त्यरिषुत्रिगैः ॥ १४ ॥

जन्माशुक्तस्थानस्थितः शुक्रोऽष्टमादिस्थैर्ग्रहेः क्रमेण विद्वः । एका-
दशषष्ठतृतीयस्थाः शनिराहुकुजाः पञ्चमनवमद्वादशस्यैर्विद्वः स्युः
एवमेव केतुरपि । तत्र शनेः सूर्यातिरिक्तैर्वेधो ज्ञेयः । तदेवाह—नेति ।
रिमन्दयोश्चन्द्रसौम्ययोश्च परस्परं वेधो नास्तीत्यर्थः ॥

शनिराहुकुजालाभपट्टिगाः पञ्चगोऽन्त्यगैः ।

केतोस्तु राहुवद्वेधो नांकार्कयोर्निन्दुसौम्ययोः ॥ १५ ॥

एकादशपष्टतृतीयस्थाः शनिराहुकुजाः पञ्चमनवमद्वादशस्थैर्विद्धाः
स्युः । एवमेव केतुरपि । तत्र शनेः सूर्यातिरिक्तैर्वेधो ज्ञेयः । तदे-
वाह—नेति । रविमन्दयोश्चन्द्रसौम्ययोश्च परस्परं वेधो नास्तीत्यर्थः ॥

शुक्लपक्षे शशी श्रेष्ठो धनधर्मसुतेष्वपि ।

पष्ठाष्टमचतुर्थस्यैर्यदि विद्धो न खेचरः ॥ १६ ॥

द्वितीयनवपञ्चमगतश्चन्द्रः शुक्लपक्षे श्रेष्ठः । अत्रापि वेधमाह—पष्ठेति ।
अत्रापि बुधातिरिक्तैरिति ज्ञेयम् ।

अथ वेधमाह—

एवमेव विपरीतवेधतो

धामवेधविधिरुच्यते युधैः ।

तत्र दुष्टफलदोऽपि खेचरः

सम्पद्यच्छति फलं शुभं नृणाम् ॥ १७ ॥

एवमेव पूर्वोक्तक्रमेणैव विपरीतवेधक्षेत्रां वेध उच्यते । तत्र धामवेधे
दुष्टोऽपि खेचरः शुभफलदो भवति । यथा सूर्यो द्वादशे दुष्टफलदोपि
पष्टस्थानस्थितैः शनिवार्जितैर्महैर्विद्धः सन् शुभो भवति । एवमुत्तर-
स्थानेषु स्थितो ग्रहः प्राक्पठितस्थानस्थितैः क्रमेण विद्धः शुभ इति
ज्ञेयं सर्वत्र ॥

अस्मिन्वेधे देशभेदराणनायां मतभेदं चाह—

हिमाद्रिविन्ध्ययोर्मध्ये वेध इत्याह कश्यपः ।

जन्मभाद्वेधकं केचिद्गहाधिष्ठितभात्परे ॥ १८ ॥

हिमाचलविन्ध्याचलयोर्मध्यवर्तिन्येव देशेऽयं वेधो ज्ञेयो न सर्वदेशे-
ष्विति कश्यप आह । तथा च तद्वचनम्—“हिमाद्रिविन्ध्ययोर्मध्ये
वेधजं तद्गहालयात्” इति । उक्तं द्विविधं वेधकं केचिन्नागदादयः

लज्जावतीकुण्डलाम्रियङ्गभि-

र्मुस्तारूपसिद्धार्थहरिद्रदारुभिः ।

पुङ्गेन लोध्रेण युतैर्जलैर्नरः

स्नायात्सवित्रादिकवैकृतच्छिदे ॥ २५ ॥

लज्जावती औषधिविशेषः । प्रियङ्गुः फलिनी । सिद्धार्थाः सर्पपाः ।
दारुर्दारुहरिद्रा । पुङ्गः शरपुङ्गः । शेषं प्रसिद्धम् । एतैरौषधैर्युतैर्जलैर्नरः
सूर्यादिवैकृतपारेहाराय ज्ञायात् ॥

गौः शङ्खो रक्तवृषः स्वर्णं पीताम्बरं सिताम्बरम् ।

असिता गौश्च महासिञ्छागः सूर्यादिदक्षिणाः क्रमशः २६

एताः क्रमेण सूर्यादिभ्यो दक्षिणाः । तत्र सूर्याय गौर्धेनुः । च-
न्द्राय शङ्खः । सिताम्बरः श्वेतहयः । असिता गौः कृष्णा धेनुः । महा-
सिर्महाखड्गः । छागो मेघः ॥

अथ चन्द्रावस्थागणनोपायमाह—

खरसगुणं गतमृक्षं भुक्तघटीसंयुतं चतुर्गुणितम् ।

शरयुगभक्तं रविभिस्तष्टमवस्थाः क्रियादिन्द्रोः ॥ २७ ॥

अश्विनीमारम्य गतनक्षत्रं खरसैः पष्ट्या गुण्यं वर्तमाननक्षत्रस्य
भुक्तघटीभिः संयुतं तत्पुनश्चतुर्गुणितं कार्यम् । शरयुगैः पञ्चचत्वारिं-
शता भाज्यम् यष्टुर्धं ता गतावस्थाः यच्छेषं तद्वर्तमानावस्थासम्बन्धि ज्ञे-
यम् । तत्र लब्धाङ्गस्य द्वादशाधिक्ये द्वादशभिर्भागः यच्छेषं ताश्चन्द्रस्य
गता अवस्थाः स्युः । ता अवस्था मेघराशेः पुंसः प्रवासादिसंज्ञाः ।
वृषराशेर्नाशादिसंज्ञाः । एवं मिथुनादिदशराशिषु विपदादिसंज्ञा द्वाद-
शावस्थाः क्रमेण भवन्तीत्यर्थः ॥

अथासामवस्थानां अन्वर्थसंज्ञा आह—

प्रोपितनाशविपज्जयहासरतिक्लीडसुप्तसुक्ताख्याः ।

ज्वरकम्पितस्थिराख्या द्वादश चन्द्रस्य मेघतोऽवस्थाः २८
स्पष्टम् ॥

चन्द्रः शुक्लाद्यतिथौ शुभोऽशुभो वा तथा सपक्षोपि ।

व्यत्यासेन च कृष्णे चन्द्रबलं सङ्कटे महति बुध्येत् ॥२९॥

शुक्लपक्षस्याद्यतिथौ प्रतिपदि चन्द्रः शुभश्चेत्सम्पूर्णः शुक्लपक्षः शुभः ।
अशुभश्चेत्तदा सम्पूर्णः पक्षोऽशुभः । कृष्णे कृष्णपक्षे चैतत् व्यत्यासेन
वैपरित्येन ज्ञेयम् । यथा—कृष्णपक्षप्रतिपदि दुष्टे चन्द्रे सति सम्पूर्णः
कृष्णपक्षः शुभः । समीचीने चन्द्रे सम्पूर्णः पक्षोऽयमशुभ इति । इदं-
चन्द्रबलं महति सङ्कटे जानीयात् ॥

अथ प्रसङ्गाद्ग्रहणफलमाह—

स्वजन्मराशेर्ग्रहणं रवीन्द्रोः

शुभाय कर्मत्रिपटायसंस्थम् ।

स्यान्मध्यमं धर्मधनशुनस्यं

कष्टाय जन्माष्टसुहृत्सुतान्त्यम् ॥ ३० ॥

स्वजन्मराशिमारभ्य दशमतृतीयपष्ठैकादशराशिस्थ सूर्यचन्द्रग्रहणं
शुभाय भवति । नवमद्वितीयसप्तमस्यं मध्यमं स्यात् । जन्माष्टम-
चतुर्थपञ्चमद्वादशेषु स्थितमशुभाय स्मृतम् । मुहूर्तचिन्तामणौ परिहारो-
प्युक्तः—“जन्मक्षे निधनं ग्रहे जनिमतो घातः क्षतिः श्रीर्घ्यथा चि-
न्तासौख्यकलत्रदौस्थ्यमृतयः सुर्माननाशः सुखम् । लाभोपाय इति
क्रमात्तदशुभध्वस्यै जपस्वर्णगोदानं शान्तिरथो ग्रहं त्वशुभदं नो वी-
क्ष्यमाहुः परे ॥” इति ॥

असत्संस्थानगौ खेटौ सदसद्वीक्षितौ यदि ।

निःफलो स्तस्तथा यस्तु निजशत्रुनिरीक्षितः ॥ ३१ ॥

दुष्टस्थानस्थितो ग्रहः शुभग्रहैरवलोकितश्चेन्निष्फलः स्यात् । शुभ-
स्थानस्थितोऽपि पापग्रहैरवलोकितोऽथवा निजशत्रुनिरीक्षितो निष्फल
इत्यर्थः ॥

अस्तङ्गतो नीचगतस्तथा शत्रुगृहं गतः ।

शुभं वाप्यशुभं विद्वान्न तस्य फलमादिशेत् ॥ ३२ ॥

स्पष्टमिदम् ॥

जन्मसम्पद्विपत्तेश्चमप्रसरिः साधका वधः ।

मैत्रातिमैत्रा स्युस्तारास्त्रिराष्ट्रस्या स्वजन्मभात् ॥ ३३ ॥

यदिने ताराबलं विचार्यते तदिनतारा स्वजन्मनक्षत्रात्रिराष्ट्रस्या पुनः पुनरावृत्तित्रयेण गणनीयाः साध क्रमेण जन्मादिसंज्ञिकाः स्युः । जन्म-
नक्षत्रादिनक्षत्रे गणिते नवभिर्भक्तेऽवशिष्टतारायाः शुभमशुभं वा ना-
मानुसारं फलं वाच्यमिति फलितोऽर्थः । तत्र प्रथमतारा जन्माद्या ।
द्वितीया सम्पत् । एवं समान्या च शुभा ॥

अथावश्यककृत्ये दुष्टतारापरिहारमाह—

जन्मत्रिपञ्चसप्तारख्यतारादोपे यथारुमम् ।

शाकं गुहं च लवणं तिलस्वर्णं समर्पयेत् ॥ ३४ ॥

जन्मतारायां शाकं वास्तूकवृन्ताकादि समर्पयेत् । विपत्तारायां गुहं
दद्यात् । प्रत्यरितारायां लवणं दद्यात् । वधतारायां तिलयुक्तं स्वर्णं स-
मर्पयेत् । ब्राह्मणायेति शेषः ॥

विना चन्द्रबलं शुक्ले कृष्णे ताराबलं विना ।

कार्यं न कार्यं किं वाच्यमुभयत्रोभयं न चेत् ॥ ३५ ॥

उभयत्र पक्षद्वये उभयं चन्द्रबलं ताराबलं च नास्ति चेत् । कार्यं
न कर्तव्यमिति किं वाच्यम् । शेषं स्पष्टम् ॥

प्रथमे पर्यये त्याज्या दुष्टा तारा न चान्तिमे ।

मध्ये वधारिविपदां त्याज्योऽद्विरुयन्धिभूमितः ॥ ३६ ॥

प्रथमे पर्यये प्रथमावृत्तौ दुष्टा वधप्रत्यरिविपद्रूपा तारा समप्रा प-
ष्टिघटिकात्मिकापि त्याज्या । अन्तिमे पर्यये तृतीयावृत्तौ एतत्तारात्रयं
नैव त्याज्यं पष्टिघटिकात्मकमपि शुभमित्यर्थः । मध्ये पर्यये द्वितीया-

वृत्ती वधतारायास्तृतीयध्वरणः प्रत्यरितारायाश्चतुर्थध्वरणः विपत्ताराया भूमितो भूमिसङ्घः प्रथमस्याज्य इत्यर्थः । जन्मतारा तु पर्यायत्रयेऽपि समग्रा त्याज्येत्यर्थास्तिद्वम् ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

रघुनाथो गोचरस्थं लुपत्फलनिरूपणम् ॥ १७ ॥

गोचरस्थं गोचरप्रकरणे विद्यमानं दिवि सीदन्ति गच्छन्ति धुसदो महास्तेषां फलं तस्य निष्पन्नं चक्रे कृतवान् ॥

इति सुखठाणकरोपाह्वभट्टरामचन्द्रसुतमहेश्वरभट्टविरचितायां मुहूर्त-
मालाटिकायां सौन्दर्यबोधिण्यां गोचरप्रकरणं पञ्चमम् ॥

संस्कारप्रकरणम् ६

संस्कारहीना भटमारचक्षरा

जात्या भवन्त्युत्तमवंशजा अपि ।

संस्कारशास्त्रोक्तमतो निपेकतः

केशान्तपर्यन्तमनेहसं श्रुवे ॥ १ ॥

अथ संस्कारप्रकरणं व्याख्यायते ॥ संस्क्रियते पुरुषोऽनेन श्रीतेन स्मार्तेन वा कर्मणेति संस्कारः कर्मविशेषः । लक्षणया तदुपयुक्तदिन-
शुद्ध्यादिकं संस्कारशब्देनोच्यते । तेन हीना नरा जात्या उत्तमवंशजा
अपि भटमारसंज्ञकाः केरलदेशे प्रसिद्धाः ब्रह्मबन्धवस्तद्वद्वन्ति ।
अतः संस्कारशास्त्रोक्तं निपेकतो गर्भाधानमारभ्य केशान्तपर्यन्तमनेहसं
समयं श्रुवे ॥

तत्र गर्भाधानसंस्कारो रजस्वलाधीनः । तत्र प्रथमरजोदर्शने शुभा-
शुभफलमुक्तं अस्ति इति हिमालयेतदाह त्रिविधः—

आद्यं रजोदर्शनमन्यमार्ग-

नभस्तपोमाधवमासि शुक्रे ।

मृदुध्रुवक्षिप्रचरेषु वारे

लग्ने च सौम्यस्य तदुत्तमं स्यात् ॥ २ ॥

आद्यमिति । अन्त्यः फाल्गुनः । मार्गो मार्गशीर्षः । नभाः श्रावणः ।
तपो माघः । माघवो वैशाखः । एतस्मिन्मासि । तथा शुक्ले शुक्लपक्षे
मृदादिषोडशनक्षत्रेषु सौम्यस्य शुभग्रहस्य सोमबुधगुरुशुक्ररूपस्य वारे
लग्ने च वृषभादौ यत्प्रथमं रजोदर्शनं तदुत्तमं स्यात् ॥

मध्यमं कृत्तिका मूलविशाखादित्यपिच्यभे ।

अधमं भरणीज्येष्ठाऽशेषपूर्वाऽऽर्द्रकास्तु च ॥ ३ ॥

मन्येति । आदित्यं पुनर्वसुः । पिच्यं मघा । अशेषपूर्वाः पूर्वा
यम् । शेषं स्पष्टम् ॥

रिक्तादर्शाष्टमीषष्ठीद्वादशीग्रहणे रुजि ।

सन्ध्याविष्वोर्दुष्टयोगे निद्रायां सङ्क्रमे न सत् ॥ ४ ॥

रिक्तेति । रिक्तादिषु आद्यं रजोदर्शनं न सत् । रुजि रोगे ॥

अथ रजस्वलास्नानमुहूर्तमाह—

स्नानं कुर्यादृतुमती स्वात्यर्काभिवसुभ्रवे ।

शक्रमित्रमृगान्त्येषु सल्लभतिथिवासरे ॥ ५ ॥

स्वात्यायुक्तद्वादशनक्षत्रेषु । सल्लग्नौ चन्द्रबुधगुरुशुक्रस्वामिके लग्नौ ।
सत्तिथौ रिक्तामारहिततिथौ । सद्द्वारे च ऋतुमती रजस्वला स्नानं कु-
र्यात् ॥ दाक्षिणात्यास्तु चतुर्थदिन एव स्नानं कुर्वन्ति । अन्ये तु विहि-
तदिने कुर्वन्तीति देशाचारादयवस्था ॥

अथ गर्भाधानमुहूर्तमाह—

गर्भाधानं ध्रुवार्केन्दुमित्रस्वातीश्रुतित्रये ।

गृभं चित्राऽद्वितीज्याम्बे मध्यं शेषेषु चाधमम् ॥ ६ ॥

गर्भेति । उत्तरात्रयरोहिणीहस्तामृगानुराधास्वातीश्रवणधनिश्राशन-

तारासु गर्भाधानं शुभम् । चित्रापुनर्वसुपुष्याश्विनीषु मध्यमम् ।
शेषेषु भरणीकृत्तिकार्द्राऽश्लेषामघापूर्वाफल्गुनीविशाखाज्येष्ठामूलपूर्वाभा-
द्रपूर्वाभाद्रपदारेवतीष्वधमम् । मुहूर्ततत्त्वादौ तु मघारेवतीमूलाख्यं
नक्षत्रत्रयमेव त्यक्तम् ॥

दिगर्कविश्वद्विशराग्निभूहयै-

मिते त्रिषौ नाद्यनिशाचतुष्टये ।

अयुग्मरात्रिष्वपि नो न संध्य-

योर्दिने न पित्रोर्न दिने न पर्वणि ॥ ७ ॥

दिगिति । दशमीद्वादशीत्रयोदशीद्वितीयापञ्चमीतृतीयाप्रतिपत्सप्त-
मीषु गर्भाधानं शुभम् । प्रथमरात्रिचतुष्टये । विपमरात्रिष्वपि । तथा
सन्ध्ययोः प्रातःसन्ध्यायां सायंसन्ध्यायां च । दिने दिवा । पित्रो-
र्दिने मातापित्रोः श्राद्धदिने । “चतुर्दश्यष्टमी ऋष्णा अमावास्या च
पूर्णिमा । पर्वाण्येतानि चत्वारि रविसङ्क्रमणं तथा ॥” इति उक्ते पर्वणि
च गर्भाधानं न कार्यमित्यर्थः ॥

सदिने केन्द्रकोणस्थसद्भिर्यायारिगैः खलैः ।

विलम्बे पुंरहर्दृष्टे चन्द्रे पुरुषभांशगे ॥ ८ ॥

सदिन इति । सदिने सोमबुधगुरुशुक्रवारे । केन्द्रकोणस्थितैः शुभैः ।
तृतीयैकादशपष्ठमैः पापैः सद्भिः । तथा पुंरहैः सूर्यभीमगुरुभिर्दृष्टे
विलम्बे । तथा पुरुषभांशगे विपमराशीनां नवांशगे चन्द्रे सति । गर्भा-
धानं कार्यमित्यर्थः ॥

वैधृतिं पापमं भद्राभ्युत्पातं वधजन्ममे ।

गण्डान्तमष्टमं लग्नं व्यतीपातं च वर्जयेत् ॥ ९ ॥

वैधृतिमिति । पापमं पापग्रहयुक्तं लग्नम् । भद्रां विष्टिम् । उत्पातं
दिव्यभौमान्तरिक्षभेदेन त्रिविधम् । वधजन्ममे वधतारां जन्मतारां च ।

गण्डान्तं तिथिनक्षत्रादिसन्धिविशेषं पूर्वोक्तम् । जन्मराशेर्जन्मलप्राक्षा-
ऽष्टमं लग्नम् । वैयृति व्यतीपातं च गर्माधाने वर्जयेत् ॥

अथ गर्भिणीमासेश्वरान् स्त्रीणां चन्द्रबलं चाह—

मासेश्वराः शुक्रकुनेज्यसूर्य-

चन्द्राऽर्कविलग्नपचन्द्रसूर्याः ।

बलं विधोर्गर्भविधौ बधूनां

ज्ञेयं ततोऽन्यत्र च भर्तुरेव ॥ १० ॥

मासेति । गर्भिण्याः प्रथमादिमासानां क्रमेणेश्वरा ज्ञेयाः । तत्रार्कः
शनिः । धित् बुधः विलग्नपो गर्माधानलग्नाधिपतिरेवाष्टममासाधिप इ-
त्यर्थः । गर्भविधौ गर्भसंस्कारे बधूनां स्त्रीणां विधोर्बलं गोचरप्रकरणो-
क्तरीत्या चन्द्रबलमाश्रयकम् । ततोऽन्यत्र तु कर्मणि भर्तुरेव चन्द्र-
बलं प्राह्यम् ॥

अथ सीमन्तमुहूर्तमाह सार्धेन—

सीमन्तकर्म मृगपुप्यकरधुवान्त्य-

मूलादिति श्रवणभेऽष्टमपष्टमासे ।

त्यक्त्वा शनोर्दिनममानवपक्षरन्ध्रं

केन्द्रत्रिकोणगधुमैस्त्रिपट्टायगान्यैः ॥ ११ ॥

मासाधिपे बलिनि रिःफषट्पृवर्जे

चन्द्रेऽष्टशुद्धिसहिते पुरुषांशलमे ॥

सीमन्तेति । मृगादिनक्षत्रे । अष्टमे पष्ठे वा मासि । शनोर्दिनं
शनिवारं अमाममावास्यां नव नयमीं पक्षरन्ध्रं 'युग्मास्त्याज्याः पक्ष-
रन्ध्रं द्वितीया दशमीं पिना' इति प्रागुक्तं तिथिपञ्चकं च त्यक्त्वा ।
केन्द्रत्रिकोणगैः शुभैः त्रिपट्टेकादशगैरन्यैः पापैः । सीमन्तकर्म सीम-
न्तोन्नयनादयः संस्कारः कार्यः । मासाधिपेति । गर्भमासाधिपे बलिनि

सति । द्वादशपष्टाष्टमस्थानरहिते चन्द्रे । तथाष्टमशुद्धिसहिते पुरुषा-
शल्लगे विषमराशिरूपे नवांशे लग्ने च सीमन्तः कार्य इत्यर्थः ॥

अथ पुंसवनविष्णुबलिमुहूर्तमाह—

तेनैव पुंसवनकर्म तृतीयमासे

मासेऽष्टमे गुरुकविष्णुषु विष्णुपूजा ॥ १२ ॥

तेनैवेति । तेनैव सीमन्तकर्मण्युदितेनैव नक्षत्रादिना तृतीयमासे
पुंसवनकर्म पुंसवनाख्यः संस्कारः कार्यः ॥ तथाऽष्टमे मासे गुरुक-
विष्णुषु पुष्यरोहिणीश्रवणनक्षत्रेषु विष्णुपूजा कार्या ॥

जातकर्मादिकं पर्वरिक्तारिक्ते शुभे दिने ।

एकादशे द्वादशे वा चरक्षिप्रमृदुध्रुवैः ॥ १३ ॥

पर्वणि चतुर्दश्यादीनि रिक्ताधतुर्ध्यायास्ताभिश्च रिक्ते रहिते । शुभे
दिने शुभवारे । तथा एकादशे द्वादशे वा दिने । चरक्षिप्रादिनक्षत्रेषु
जातकर्म आदिशब्दानामयमर्थः च कार्यम् ॥ यद्यपि जातकर्म जन्मा-
नन्तरमेव विहितं तथापि पित्राद्यसन्निधानेन व्यतीपातादिसङ्कावेन वा
न कृतं चेत्तदा मुहूर्तविचारेण कार्यम् ॥ प्राप्तकालेऽपि व्यतीपाता-
दिवर्जनमाह गर्गः—“व्यतीपाते च सङ्क्रान्तौ ग्रहणे वैधृतायपि । श्राद्धं
विना शुभं कर्म प्राप्तकालेऽपि नाचरेत् ॥” इति ॥

अथ सूतिकाश्रानमुहूर्तमाह—

सूतीस्तानं ध्रुवार्केन्दुमित्रस्वात्यन्त्यभाश्विभे ।

षडष्टरविरिक्तोनतिथौ भौमेज्यभानुषु ॥ १४ ॥

सूतीति । उत्तरात्रयरोहिणीहस्तमृगानुराधास्वातिरेवत्यश्विनीषु । ष-
ष्टपष्टमीद्वादशीरिक्ताभिर्वर्जिते तिथौ । भौमगुरुरनिवारेषु । सूत्याः प्रसू-
तायाः स्नानं विहितम् ॥

अथ प्रसङ्गात्प्रथमादिमासोत्पन्नदन्तफलमाह—

आत्मानुजस्वसृमात्रग्रजान्मासेषु पञ्चसु ।

दन्तोत्पत्तिः क्रमाद्भवति शिशोः पष्टादिपृच्छमा ॥ १५ ॥

आत्मेति । शिशोर्जन्मानन्तरं प्रथमादिषु पञ्चसु मासेषु दन्तोत्पत्तिः क्रमेण आत्मादीन् हन्ति । यथा प्रथमे मासि दशनोत्पत्तिः आत्मानं बालं हन्ति । द्वितीये कनिष्ठभ्रातरम् । तृतीये भगिनीम् । चतुर्थे मातरम् । पञ्चमे ज्येष्ठभ्रातरम् । पष्टादिषु मासेषुत्तमा शुभा ॥

जन्मन्येवोर्ध्वपङ्क्तौ वा पितृमातृसघातिनी ।

गजनौस्वर्णपीठस्थं स्नपयेच्छान्तिमाचरेत् ॥ १६ ॥

जन्मेति । जन्मकाल एव दन्तोत्पत्तिश्चेदथवा जन्मानन्तरं विहिते निपिच्छेऽपि काले प्रथममूर्ध्वपङ्क्ती दन्तजननं चेत्तदा पित्रादीन् हन्तीत्यर्थः । परिहारमाह—गजेति । गजपृष्ठं तं नौस्थं स्वर्णपीठस्थं वा बालं सर्वापधादिसामग्र्या स्नपयेत् । शान्तिस्तु प्रसिताक्षरायां द्रष्टव्या ॥

चतुर्ध्वद्विषु मूलस्य पितृमातृघनापदः ।

जातः शिशुः क्रमाद्भवति व्युत्क्रमात्सार्पभस्य च ॥ १७ ॥

चतुर्ध्वद्विषिति । मूलनक्षत्रस्य चतुर्ध्वद्विषु जातः शिशुः क्रमेण पित्रादीन् हन्ति । द्वितीये मातरं तृतीये धनं चतुर्थे आपदं हन्ति । चतुर्थः शुभ इत्यर्थः । सार्पभस्य आश्लेषानक्षत्रस्य व्युत्क्रमाद्विपरीत्येन फलं ज्ञेयम् । यथा—आश्लेषायाः प्रथमे चरणे जातः शिशुरापदं हन्ति । प्रथमधरणः शुभ इत्यर्थः । द्वितीये धनं हन्ति । तृतीये मातरं चतुर्थे पितरमिति ॥

अशुक्तमूलं तत्पाहुः सन्ध्या यद्वटिकाष्टम् ।

रेवत्यश्विभयोः सार्पमघयोरैन्द्रमूलयोः ॥ १८ ॥

अमुक्तेति । रेवत्यश्विन्योराश्लेषामघयोर्ज्येष्ठामूलयोश्च सन्ध्या यद्वटि-

‘काष्ठकं यथा ज्येष्ठाया अन्ते चतस्रः मूलस्याद्याश्चतस्र एवं घटिकाष्टकं
तत् अमुक्तमूलं प्राहुः । यथाऽह वसिष्ठः—‘भुजङ्गपौरन्दरपौष्ण-
भानां तदप्रभानां च यदन्तरालम् । अमुक्तमूलं प्रहरप्रमाणं त्यजेत्सुतं
तत्रभवं सुतां च ॥’ इति । त्रिष्वप्यमुक्तमूलेषु ज्येष्ठामूलयोः सन्धि-
रतितरां निषिद्ध इति स एव प्रायेण प्रसिद्धः ॥

ज्येष्ठामूलान्तरालस्थघटीमेकां गुरुर्जगौ ।

केचिज्ज्येष्ठान्तिपाः पञ्च मूलाद्यष्टौ तद्विचरे ॥ १९ ॥

ज्येष्ठेति । गुरुर्वृहस्पतिः । तथा च तद्वचनम्—“ज्येष्ठान्त्यघटि-
कार्धं च मूलादौ घटिकार्धकम् । तयोस्तर्गता नाडीशमुक्तमूलमुच्यते ॥”
इति ॥ केचिदाचार्याः यथाहुः—“ज्येष्ठान्त्या घटिकाः पञ्च मूलाद्या
वमुनाडिकाः । अमुक्तमिति तज्ज्ञेयं तत्र जातं शिशुं त्यजेत् ॥” इति ॥

तस्माद्यायाः सन्निहितास्तास्ता निन्द्या व्यवस्थया ।

तत्रोत्पन्नं त्यजेद्वाष्टवर्षं पश्येत्पिता न तम् ॥ २० ॥

तास्मद्या इति । अनेकमतव्यवस्थया ज्येष्ठान्ते मूलादौ च या
याः सन्निहिताः समीपे विद्यमाना घटिकास्तास्ता अनीव निन्द्या इति
ज्ञेयम् । तत्रामुक्तमूले उत्पन्नं शिशुं त्यजेत् । कस्मैचित्सजातीयाय
दद्यात् । अथ वा पिता तमष्टवर्षपर्यन्तं न पश्येत् ॥

भाद्राश्विनशुचिमाघे स्वर्गे मार्गेन्त्यशुकराधेऽधः ।

मूलं भूमौ श्रावणमधूर्जपौषेषु तत्फलं तत्र ॥ २१ ॥

भाद्रेति । भाद्रपदाश्विनापाद्रमाघमासेषु मूलं स्वर्गे वर्तते । मार्ग-
फाल्गुनज्येष्ठशैशाखमासेषु मूलमधः पाताले तिष्ठति । श्रावणचैत्रका-
तिकरौषेपेषु भूमौ मूलम् । तत्फलं तत्र ज्ञेयम् । भूमौ । मूले सत्येवाधि-
रुमशुभमित्यर्थः ॥

व्याघातवज्रपरिचव्यतिपातगण्ड-

शूलाख्यवैद्यतिषु सङ्क्रमदग्धमृत्यौ ।

गण्डान्तविष्वक्मृच्छकृष्णचतुर्दशीषु

दर्शेन्द्रपातपितृभेषु न जन्म शस्तम् ॥ २२ ॥

व्याघातेति । व्याघातादयो योगाः प्रसिद्धाः । सङ्क्रमः सूर्यसङ्क्रम-
णपुण्यकालः । दग्धयोगो 'दग्धा—विपा' इत्यादिना स्याज्यप्रकरणे
उक्तः । मृत्युयोगः 'मृत्युयोगो खौ मित्रम्' इत्यादिना तत्रैवोक्तः ।
गण्डान्तं तिथिनक्षत्रलम्भानां सन्धिः प्रायुक्तः । विष्टिर्भद्रा । अवमस्ति-
धिक्षयः । कृष्णचतुर्दशी प्रसिद्धा । दर्शोऽमावास्या । इन्द्रो ज्येष्ठानक्ष-
त्रम् । पातो महापातः । पितृभं मातापित्रोर्जन्मनक्षत्रम् । एषु निमि-
त्तेषु शिशोर्जन्म न शस्तम् । अनिष्टकृदित्यर्थः । तत्परिहारस्तु शौ-
नकादिग्रन्थेषु द्रष्टव्यः ॥

स्तन्यपानं मृदुक्षिमधुबभेषु हितं शिशोः ।

त्यक्त्वा रिक्तां कुजं विष्टिं व्यतीपातं च वैधृतिम् ॥ २३ ॥

अथ दुग्धपानम् । स्वष्टम् ॥

दोलारोहोर्कदिग्दन्तधृतिभूपैर्मिते दिने ।

मृदुक्षिमधुर्वारे सतां सत्तिथिषु स्मृतः ॥ २४ ॥

दोलारोह इति । अर्का द्वादश । दिक् दश । दन्ता द्वात्रिंशत् ।
धृतिरष्टादश । भूपाः षोडश । एतैर्मिते दिने मृदुधुवक्षिप्रभेषु शुभवारे
रिक्ताऽमारहिततिथौ दोलारोहो दोलायां बालस्य स्थापनं कार्यम् ॥

दोलाचक्रमाह—

तच्चक्रमर्कभात्पञ्चपञ्चपञ्चेषुसप्तभिः ।

नीरोगमृतिदौर्बल्यव्याधिसौख्यानि च क्रमात् ॥ २५ ॥

तच्चक्रमिति । यस्मिन्दिने दोलायां स्थाप्यते तदिननक्षत्रे सूर्यात्रान्त-
नक्षत्राद्गणिते सति प्रथमपञ्चनक्षत्रैर्नीरोगता । तदग्रिमपञ्चनक्षत्रैर्मृतिः ।

ततः पञ्चभिर्दिवित्यं कार्यम् । ततः पञ्चभिर्व्याधिः । ततः संस्रभिः सी-
ख्यमिति क्रमात्फलम् । शिशोरेवैतत् ॥

शिशोर्निष्क्रमणं गृहाद्वादशेऽहि समाचरेत् ।

मासे तृतीये तुर्ये वा यात्राशास्त्रोदितेऽहनि ॥ २६ ॥

शिशोरिति । शिशोर्गृहानिष्क्रमणं गृहाद्वहिर्गमनं द्वादशेऽहि द्वा-
दशे दिनेऽथवा तृतीये तुर्ये वा मासि यात्राप्रकरणोक्तदिने समाचरेत् ॥

सूत्या सलिलं पूज्यं करहरिमित्रादितीज्यमूलेन्दौ ।

गुरुबुधचन्द्रेऽहि विनामध्वधिपौषद्वितीयमासास्तम् ॥ २७ ॥

सूत्येति । करो हस्तः । हरिः श्रवणः । इन्दुर्मृगः । हस्तादिनक्ष-
त्रेषु सूत्या सूतिकया जलं पूजनीयम् । चैत्राधिकपौषमासान् द्वितीय-
मामं गुरुशुक्रयोरस्तं च वर्जयित्वा । अर्थात्प्रथमतृतीयादिमासाः प्र-
शस्ताः ॥

अन्नप्राशनमद्रिविश्वदुतधुक्पूर्णाद्वितीयासु स-

न्मैत्रक्षिप्रचरधृषः सितबुधेन्द्रीज्याहि पद्ज्यायगैः ।

पापैर्विक्रमकेन्द्रकोणभगतैः सद्भिर्विहायाष्टपद्-

लमेन्दुं क्षपमेपवृधिकतनुं जन्मर्षलप्राष्टमम् ॥ २८ ॥

अन्नप्राशनमिति । सप्तमीत्रयोदशीतृतीयापञ्चमीदशमीपूर्णिमाद्विती-
यामु । मैत्रक्षिप्रादिषोडशमेष्टु । शुभवारे । पट्टिलभगतैः पापैः ।
तृतीयकेन्द्रनवपञ्चमस्थानगतैः शुभैः । अन्नप्राशनं बालस्य प्रथमभो-
जनं सत् प्रशस्तम् । अष्टमे पष्ठे लगे चेन्दुम् । मीनमेपवृधिकल्पं लग्नम् ।
जन्मराशेर्जन्मलग्नाच्चाष्टमं लग्नं च विहाय त्यक्त्वा ॥

पष्टात्समे शिशोरोजे कन्याया मासि पञ्चमात् ।

केन्द्रत्रिकोणरिःफाष्टस्थानान्यतमसंस्थितैः ॥ २९ ॥

रविक्षीणेन्दुपूर्णेन्दुकृजज्ञेज्यास्फुजिद्यमः ।

कुष्ठभिक्षायज्ञपित्तज्ञानायुर्भोगरोगभाक् ॥ ३० ॥

पष्टादिति । पष्टात् पष्टमासमारभ्य पुत्रस्य ममे मासि । कन्यायाः पञ्चमादोजे मासि विषममासेऽन्नप्राशनं कार्यम् । अथान्नप्राशने स्थानरशात्प्रहफलमाह—केन्द्रेति । केन्द्रत्रिकोणद्वादशाष्टमस्थानमध्ये कास्मिंश्चित्स्थाने रव्यादिषु सन्सु क्रमेण कुष्टादिफलानि ज्ञेयानि । अत्र केन्द्राणि दशमरहितानि १।४।७ “दशमे शुद्धिसंयुक्ते” इति नार-
दोक्ते । उक्तस्थानमध्ये रवौ स्थिते बालः कुष्ठभाक् । क्षीणेन्दौ स्थिते भिक्षाभाक् । पूर्णेन्दौ यज्ञकृत् । भौमे पित्तभाक् । बुधे ज्ञानी । गुराणा-
युष्मान् । धुके भोगी । शनौ रोगभाक् । वातरोगीत्यर्थः । राहुकेत्यो-
रप्येतदेव फलम् ॥

अथ क्षीणेन्दुपूर्णेन्दुलक्षणमाह—

शुक्लाष्टम्यूर्ध्वदलाद्यावत्कृष्णाष्टमीदलं पूर्वम् ।

पूर्णश्चन्द्रः पूर्वं प्रोक्तः क्षीणस्तस्तोऽन्यत्र ॥ ३१ ॥

शुक्लाष्टमिति । शुक्लाष्टम्या उत्तरार्धमारभ्य कृष्णाष्टमीपूर्वार्धपर्यन्तं पूर्णश्चन्द्रः पूर्वं प्रोक्तः । ततोऽन्यत्र कृष्णाष्टम्या उत्तरदलमारभ्य शु-
क्लाष्टमीपूर्वदलपर्यन्तं क्षीणश्चन्द्र इत्यर्थः ॥

अथ भूम्युपवेशनमाह—

धरावराहावभिपूज्य पञ्चमे

मासे धरायामुपवेशयेच्छिशुम् ।

शुभेऽहि वद्धा कटिसूत्रमैन्दव-

सिमेन्द्रमित्रध्रुवभैरवखले ॥ ३२ ॥

धरेति । पञ्चमे मासि शुभसारे मृगशीर्षादिनक्षत्रैः सद्भिः । भौम-
खले च सति । पृष्ठी वराह चाभिपूज्य कटिसूत्र कटौ वद्धा शिशु
पृथिव्यामुपवेशयेत् । तत्र मन्त्रास्तु पद्मपुराणे प्रसिद्धाः ॥

वस्त्रं शस्त्रं पुस्तकं च स्वर्णं रूप्यं तदग्रतः ।

स्थाप्यं गृह्णाति यद्बालस्तेन तद्गृहिमादिशेत् ॥ ३३ ॥

वस्त्रमिति । जीविकापरीक्षार्थं भूम्युपवेशनकाले तस्य बालस्याग्रतः
वस्त्रादि स्थापनीयम् । तत्र बालो यद्गृह्णाति तेन तस्य जीविका कथयेत् ॥

ताम्बूलं ध्रुवमृदुलघुहरिवसुमूलादितीन्द्रवातेषु ।

वृषमीनयुग्मकन्याघटमृगलग्रे ससूर्यसद्वारे ॥ ३४ ॥

ताम्बूलमिति । ध्रुवाद्युक्तनक्षत्रेषु वृषाद्युक्तलग्रे सूर्यवारे शुभवारे च
बालकाय ताम्बूलं दद्यात् । एतत्सार्धमासद्वयमितसमये प्रोक्तम् ॥

कर्णवेधस्तु कर्णद्वयाऽदित्यभ-

क्षिप्तमैत्रैः शुभः शोभनानां दिने ।

रिक्तरिक्ते त्रिथौ मासि पङ्कसगै-

र्जन्मतः सूर्यभूपमिते वा दिने ॥ ३५ ॥

कर्णवेध इति । पङ्कसगैर्मिते पष्ठेऽष्टमे सप्तमे वा मासि । जन्मदि-
नमारभ्य द्वादशे षोडशे वा दिने । रिक्तरिक्ते रिक्तारहिते त्रिथौ । शु-
भप्रहाणां वारे । श्रवणधनिष्ठापुनर्वसुलघुमृदुनक्षत्रैः कर्णवेधः शुभः ॥

केन्द्रकोणत्रिलाभेषु सद्भिः खलै-

र्लाभपदत्रिस्थितैः स्याद्विशुद्धेऽष्टमे ।

चैत्रपौषाऽवमाञ्जन्ममासोऽदुनी

युग्मवर्षं हरिस्वापमत्र त्यजेत् ॥ ३६ ॥

केन्द्र इति । केन्द्रादिषु सद्भिः शुभैर्लाभादिषु स्थितैः पापैः । अष्टमे
स्थाने विशुद्धे ग्रहरहिते च सति । कर्णवेधः शुभः स्यात् ॥ अत्र क-
र्णवेधे चैत्रपौषाधिकमासान् जन्ममासं जन्मनक्षत्रं च युग्मवर्षं द्वितीय-
चतुर्थ्यादिकं समवर्षं हरिस्वापं आपाटशुक्लैकादशीमारभ्य कार्तिकशुक्लै-
कादशीपर्यन्तं मासचतुष्टयं त्यजेत् ॥

चौलमुहूर्तमाह पञ्चभिः—

चौलं लघुचरान्त्येन्द्रचित्राचान्द्रेषु सदिने ।

न पर्षपष्टीरिक्ताद्ये न समासु समासु च ॥ ३७ ॥

चौलमिति । लघ्वादिद्वादशनक्षत्रेषु सदिने शुभवारे चौलं स्यात् ॥
पर्षाणि ‘चतुर्दश्यष्टमी’ इत्यादिपूर्वोक्तानि । आद्या प्रतिपत् । उपलक्ष-
णादष्टमी द्वादशी च । आसु तिथिषु चौलं न कार्यम् । समासु समासु
द्वितीयचतुर्थ्यादिषु समवर्षेषु न कार्यम् । “हायनोऽस्त्री शरस्तमाः”
इत्यमरः ॥

विचैत्रमित्रोदग्याने शुभलग्ननवांशयोः ।

शुद्धेऽष्टमे तनौ नेष्टं जन्मलग्नभतोऽष्टमम् ॥ ३८ ॥

विचैत्रेति । विचैत्रे चैत्रमासरहिते मित्रस्य सूर्यस्य उदग्याने उत्त-
रायणे शुभप्रहाणा लग्ने नवांशे च अष्टमे तनौ शुद्धे सति चौलं-का-
र्यम् ॥ अत्र तनुशब्दस्य ह्रीवत्वेन व्यवहारः प्रसिद्धः । जन्मलग्नाज्जन्म-
राशेश्चाष्टमं लग्नं नेष्टम् ॥

त्रिपढाये खलैः केन्द्रे सद्भिः स्यादथ केन्द्रगैः ।

कुजाकिंक्षीणचन्द्रार्कैर्वधपङ्क्तुमृतिज्वराः ॥ ३९ ॥

त्रिपढाय इति । त्रिपढायस्थाने खलैः पापग्रहैः । केन्द्रे सद्भिः शु-
भग्रहैः चौलं स्यात् । अथ केन्द्रगैः कुजादिभिः वधादि फलम् ।
यथा—केन्द्रस्ये भौमे वधः । शनी पङ्क्तुता । क्षीणचन्द्रे मृतिः । रवौ
ज्वरः ॥

अथ मातरि गर्भिण्या विशेषमाहा—

आपञ्चमासाद्गर्भिण्यां मातरीष्टं तदूर्ध्वतः ।

पञ्चवर्षाधिकस्यैव व्रतबन्धेन वा सह ॥ ४० ॥

आपञ्चेति । संस्कार्यस्य मातरि गर्भिण्या सत्यां पञ्चममासमभिव्याप्य
चौलमिष्टम् । तदूर्ध्वतः पञ्चमासेभ्य ऊर्ध्वं तु पञ्चवर्षाधिकस्योत्प्लवितप-

अवर्षस्य संस्कार्यस्येष्टम् । न तु ततो न्यूनस्य ॥ अथ वा व्रतबन्धेन सह तदिष्टम् ॥

मलिन्यां सूतिकायां वा शिशोर्मातरि नाचरेत् ।

चौलं व्रतं विवाहं च महानाम्ण्यादिकं तथा ॥ ४१ ॥

मातरि मलिन्यां रजस्वलायां सूतिकायां जातापत्यायां वा शिशोश्चौलादिकं नाचरेत् ॥

अक्षरारम्भमाह द्वाभ्याम्—

अक्षराणि विलिखेच्छ्रुतिचित्रा-

द्रान्त्यलघ्वदितिभिन्नमरुत्सु ।

द्वित्रिपञ्चरसदिग्रविशैवा-

ख्ये त्रिथौ शशिवुधेज्यसितेऽहि ॥ ४२ ॥

अक्षराणीति । श्रवणादिदशनक्षत्रेषु । तत्र मरुत्स्वाती । तथा द्वि-
तीयापञ्चमीपष्ठीदशमीद्वादश्येकादस्याख्ये त्रिथौ । शुभकारेऽक्षराणि वि-
लिखेत् ॥

चरवर्जे सतां लग्ने पञ्चमान्दे रवाबुदक् ।

पूजयित्वा गणपतिं विष्णुं वाग्देवतां रमाम् ॥ ४३ ॥

चरेति । चरं वर्जयतीति तथाभूते सतां शुभग्रहाणां लग्ने । वृषमि-
धुनकन्याधनुर्मीनाख्ये इति यावत् । तथा पञ्चमान्दे पञ्चमवर्षे रवाबुदक्
उत्तरायणस्थे सति गणपत्यादीन्पूजयित्वाऽक्षराणि लिखेत् ॥

अथ चत्वारिंशता व्रतबन्धप्रकरणमुच्यते—

व्रतबन्धोऽग्निपित्र्येन्द्रद्वीशयाम्याम्बुपं विना ।

कुजार्को च विना कार्यो द्वित्रीप्वर्केशदिवित्यौ ॥ ४४ ॥

व्रतबन्ध इति । कृत्तिकामघाज्येष्टाविशाखामरणीशततारकास्त्यक्त्वा

शेषेष्वेकादशतिनक्षत्रेषु । तथा भौमशनिवारौ त्यक्त्वा शेषे रविवारादौ ।
तथा द्वितीयातृतीयापञ्चमीद्वादस्येकादशीदशमीतिथौ । व्रतबन्धः कार्यः ।
तत्र तृतीयाद्वादस्यौ प्रदोषाभावे ग्राह्ये ।

आप्येन्द्रयोः केचिदूचुः कार्यस्तस्मादसम्पदि ।

वारुणं गोलकादीनां शुभमित्यपरे जगुः ॥ ४५ ॥

अपांनिरप्यो वरुणः स देवता यस्य तदाप्यं शततारा । इन्द्रो ज्येष्ठा
तयोः केचिन्मूलीपत्यादयः व्रतबन्धमूचुः । तस्मात्तत्र सोऽसम्पदि सङ्कटे
कार्यः । अपरे केशवदैवज्ञादयो गोलकादीनां व्रतबन्धे वारुणं शुभ-
मित्युचुः ॥

पुनर्वसौ कृतो विप्रः पुनः संस्कारमर्हति ।

इत्पूचे राजमार्तण्डस्तन्निर्गूलमुपेक्षितम् ॥ ४६ ॥

पुनर्वसौ कृतो विप्रः पुनः संस्कारमर्हति । इत्पूच इति स्पष्टम् ॥

जन्मतो गर्भतो वाऽन्दे विप्राणां पञ्चमेऽष्टमे ।

पष्टैकादशयो राज्ञां सप्तमे द्वादशे विशाम् ॥ ४७ ॥

जन्मत इति । जन्मतो जन्मदिनमारभ्य गर्भदित्तमारभ्य वा पञ्चमे-
ऽष्टमे वा वर्षे विप्राणां व्रतबन्धः कार्यः । तत्रापि पञ्चमे काम्योऽष्टमे
नित्य इति ज्ञेयम् । एवमुत्तरत्रापि ॥ “ब्रह्मवर्चसकामस्य कार्यं त्रिप्रस्य
पञ्चमे । राज्ञो बलार्थिनः पष्ठे वैश्यस्यार्थाधिनोऽष्टमे” इति मनुस्मृतेः ॥
एवं राज्ञां क्षत्रियाणां जन्मतो गर्भतो वा पष्ठ एकादशे वान्दे कार्यः ।
विशां वैश्यानां सप्तमे द्वादशे वान्दे कार्यः ॥

कालोऽथ द्विगुणो गौणस्तदूर्ध्वं ब्राह्मणां व्रजेत् ।

स्नान्माषपञ्चके त्यक्त्वा कृष्णान्त्यत्रिलवद्वयम् ॥ ४८ ॥

काल इति । अथ विप्रादीनां अष्टवर्षादिको यः काल उक्तः स द्वि-
गुणश्चेद्गौणः । मुख्यकालातिक्रमे ब्राह्मणस्य षोडशवर्षपर्यन्तं क्षत्रियस्य

द्वाविंशतिवर्षपर्यन्तं वैद्यस्य चतुर्विंशतिवर्षपर्यन्तमुपनयनं गौणमित्यर्थः । तदूर्ध्वं गौणकाण्डादुपरि त्रासतां पतितसावित्रीकत्वं ब्रजेत् ॥ अथ मा-
सशुद्धिमाह—स्यादिति । माघपञ्चमे माघफाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठेषु ।
कृष्णपक्षस्य अन्त्यं त्रिलवद्वयं तिथिदशकं त्यक्त्वा स्यात् । त्रिहि-
तमासानां कृष्णपक्षस्य पञ्चमीपर्यन्तं व्रतबन्धः स्यादित्यर्थः ॥

अथ सप्तशलाकाचके वेधमाह—

ऊर्ध्वं तिर्यग्रेखिकाः सप्त सप्त

लेख्या लेख्यान्यभिभाद्रानि तत्र ।

विद्धं खेटेनेकरेखास्थितेन

यत्तत्प्राज्यं साभिजित्यत्र चके ॥ ४९ ॥

ऊर्ध्वमिति । ऊर्ध्वं तिर्यक् च सप्त सप्त रेखा लेख्याः । तत्रेशान
दिशमारन्य रेखाग्रेषु अभिभात् कृत्तिकाक्षत्रमारम्याष्टाविंशतिनक्षत्राणि
लेख्यानि । अत्राभिजित्सहिते सप्तशलाकाचके एकरेखास्थितेन ग्रहेण
यन्नक्षत्रं विद्धं तत्प्राज्यम् । स्वस्वनक्षत्रेषु ग्रहान्विन्यस्य यस्मिन्नक्षत्रे ग्रहो
वर्तते तन्नक्षत्ररेखायाः प्रान्तस्थं नक्षत्रं तेन ग्रहेण विद्धमित्यर्थः । यथा—
कृत्तिकास्थेन ग्रहेण श्रवणो विद्धः । श्रवणस्थेनापि कृत्तिका विद्धेति ॥

अथ चरणवेधमाह—

तत्राद्यतुर्ययोर्वेधः पादयोर्द्वित्रितुर्ययोः ।

असद्विद्धं त्यजेत्सर्वं सद्विद्धं त्वद्विगं क्वचित् ॥ ५० ॥

तत्राद्येति । यथा—प्रथमचरणस्थे ग्रहे चतुर्थचरणो विद्धः । चतुर्थे
च प्रथमो विद्धः । एवं द्वितीयचरणस्थे ग्रहे तृतीयचरणो विद्धः । तृती-
यस्थे च द्वितीय इति ॥ असद्विद्धः पापैर्ग्रहेर्विद्धं नक्षत्रं सर्वं त्यजेत् ।
सद्विद्धः सौम्यग्रहैर्विद्धं तु अद्विगं पादमात्रं त्यजेत् । अत्र क्वचिच्छब्देन
कैश्चित्पापग्रहेऽपि चरणवेध उक्त इति सूचितम् ॥ उक्तं च—
“अक्षं सौम्यग्रहैर्विद्धं पादमात्रं परित्यजेत् । क्रूरैस्तु सकलं त्याज्यमिति ।

वेधस्य निश्चयः ॥ वेधमाद्यन्त्ययोरस्त्रघोरन्योन्यं द्वित्रितीययोः । श्रूयैरपि
त्यजेत्पादं केचिदूर्ध्वमर्हयः ॥” इति ॥

अधोदेशपूर्वकं पद्वर्गफलमाह—

गृहहोराद्रेष्काणाङ्कांशार्कशास्तथा त्रिंशः ।

पडिमे कथिता वर्गाः शुभाऽशुभाः स्युः शुभाशुभान्वयतः ५१

गृहहोरेति । गृहं राशिः । होरा राश्यर्थम् । द्रेष्काणछयंशः । अ-
ङ्कांशो नवांशः । अर्कांशो द्वादशांशः । त्रिंशस्त्रिंशांशः । इमे पद्वर्गाः
कथिताः ॥ तेच शुभाशुभान्वयतः शुभाशुभमहयोगात् शुभाशुभाः
स्युः । शुभमहयोगाच्छुभा अशुभमहयोगादशुभा इत्यर्थः ॥

अधोदिष्टान्वर्गानाह—

भेशा भौमास्फुजिज्ञेन्दिनबुधकविभौमेज्यसौर्यर्कजेज्या-
र्यंशाः किष्कङ्कपानां क्रियमृगतुलकीटादिगोशोर्कभागः ।
स्वस्मादिंशाः सितज्ञेज्यरविजकुभुवां पञ्चसप्ताष्टपञ्चा-
क्षांशा युज्यन्ययौजेयुजिशशिरविहोराऽन्यपौजेऽङ्गवर्गः ५२

भेशा इति । भौमादयो भेशा राशिस्वामिनः । यथा—मेपस्य भौमः
स्वामी । वृषस्यास्फुजिस्तुक्रः । मिथुनस्य ज्ञो बुधः । कर्कस्येन्दुधन्वः ।
सिंहस्येनः सूर्यः । कन्याया बुधः । तुलायाः शुक्रः । श्रुधिकस्य भौमः ।
धनुषो गुरुः । मकरस्य कुम्भस्य च शनिः । मीनस्य गुरुरिति गृहा-
र्यो वर्गः ॥ किष्कङ्कपानां प्रथमपञ्चमनवमाधिपानां त्र्यंशा ज्ञेयाः ।
राशेः प्रथमछयंशः प्रथमराश्यधिपस्यैव । द्वितीयछयंशः पञ्चमराशीश्वर-
स्य । तृतीयछयंशो नवमराशीश्वरस्येत्यर्थः । यथा—मेपराशी प्रथमो
भौमस्य द्वितीयो रवेस्तृतीयो गुरोरिति द्रेष्काणाद्यो वर्गः । एवं वृषम-
राशी प्रथमः शुक्रस्य द्वितीयो बुधस्येत्यादि ॥ गोशो नवांशः क्रियमृग-
तुलकीटादि यथा स्यात्तथा ज्ञेयः । अत्रदिहन्वः प्रत्येकं सम्बध्यते ।
त्रियो मेपस्तदादिको मेपराशेर्नवांशः । मकरादिर्द्वयमस्य । तुलादिर्मि-

धुनस्य । कर्कादिः कर्कस्य । एवं मेपादिः सिंहस्य । मकरादिः कन्यायाः । इत्यादि पुनरपि योज्यम् । अयं नवांशाख्यो वर्गः ॥ अर्कभागो द्वादशांशः स्वस्मात्स्वराशित एव ज्ञेयः । मेपस्य मेपादितो वृषभस्य वृषभादित इत्यादिरित्यर्थः । यथा—मेपस्य प्रथमो द्वादशांशो भौमस्य । द्वितीयः शुक्रस्य । तृतीयो बुधस्येत्यादि । एवं वृषभराशौ शुक्रबुधादिक्रमेण । अयं द्वादशांशाख्यो वर्गः ॥ युजि समराशौ पञ्चसङ्ख्याकात्रिंशाः सितस्य शुक्रस्य । ततः सप्त बुधस्य । ततोऽष्टौ गुरोः । ततः पञ्च शनेः । ततः पञ्चांशा भौमस्य । ओजे विपमराशौ अन्यथा अस्माद्विपरीतं गणनीयम् । यथा—आदौ पञ्च भौमस्य । ततः पञ्च शनेः । ततोऽष्टौ गुरोः । ततः सप्त बुधस्य । ततः पञ्च शुक्रस्य । अयं त्रिंशांशसंज्ञो वर्गः ॥ युजि समराशौ शशिरविहोरा । प्रथमा होरा चन्द्रस्य । द्वितीया सूर्यस्य । ओजे विपमराशौ अन्यथा । प्रथमा सूर्यस्य द्वितीया चन्द्रस्येत्यर्थः । अयमङ्गवर्गः पदुर्गः । कथित इति शेषः । अत्रैकस्य राशेर्भागोत्रिंशत् । दशभागमितो द्रेष्काणः विंशतिल्लिख्यधिकभागप्रयमितो नवांशः । सार्धभागद्वयमितो द्वादशांशः । एकभागमितोत्रिंशः । पञ्चदशभागमिता होरा भवति ॥

अथेष्टसमये लग्नानयनमाह—

लग्नस्येष्टनवांशात्पूर्वनवांशान्दशगुणान्कृत्वा ।

भवत्वा त्रिभिर्लवाद्यं गतराशियुतं तनु स्पष्टम् ॥ ५३ ॥

लग्नस्येति । पूर्वलोकोक्तप्रकारेण लग्नस्य य इष्टो नवांशोऽङ्गीकृतस्तस्मात्पूर्वं नवांशा यावन्तः स्युस्तान् दशगुणान्कृत्वा त्रिभिर्भक्त्या यल्लब्धं तल्लवाद्यम् । अंशकला विकलात्मकं युक्तराशियुतं स्पष्टं तनु स्यात् ॥ यथा—सिंहस्य लग्नस्येष्टनवांशः पञ्चः सौम्यदेवताकः । तस्मात्पूर्वनवांशाः ९ दशगुणाः ९० त्रिभिर्भक्ताः १६।४०।० इदमंशाद्यं गतराशिभिर्युक्तं ४।१६।४०।० जातं स्पष्टं लग्नम् ॥

अथ मेयादीनां स्वोदयानाह—

गजतुरगयमा नवाङ्कदस्ता

दहनरदाः स्युरजात्क्रमोत्क्रमस्याः ।

तदनु चरदलैः क्रमोत्क्रमस्थै

रहितयुता उदयाः पलानि मेपात् ॥ ५४ ॥

एते उदया अजान्मेपात्क्रमोत्क्रमस्याः स्युः ॥ यथा—मेपस्य गज-
तुरगयमाः २७८ वृषस्य नवाङ्कदस्ताः २९९ मिथुनस्य दहनरदाः
३२३ क्रमस्या एते उत्क्रमस्या विपरीताश्चेत्कर्कादीनां स्युः । कर्कस्य
३२३ सिंहस्य २९९ कन्यायाः २७८ ॥ तदनु पश्चात् एते क्रमो-
त्क्रमस्यैत्रिभिश्चरखण्डैर्हीना युताश्च कार्याः । चरखण्डानि तु प्रागु-
क्तानि । यथास्मदेशे चरखण्डानि ३९।२८।१२ एतैः क्रमेण रहिताः ।
मेपस्य २४३ वृषस्य २७१ मिथुनस्य ३११ उत्क्रमस्यैश्चरखण्डैः १३।
२८।३९ युताः । कर्कस्य ३३९ सिंहस्य ३२७ कन्यायाः ३१३
एत एवोत्क्रमेण तुलादीनां स्युः । तुलायाः ३१३ वृश्चिकस्य ३२७ ध-
नुषः ३३९ मकरस्य ३११ कुम्भस्य २७१ मीनस्य २४३ एते मे-
पादीनां पलात्मकाः स्वोदयाः स्युः ॥

अथ लग्नादिष्टकालानयनमाह—

सायनांशरविभोग्यलवघ्नः

स्वोदयोऽभ्रगुणहृदविभोग्यः ।

लग्नभुक्तसमयेन तदन्त-

स्थोदयैश्च युत इष्टपलानि ॥ ५५ ॥

सायनेति । अयनांशसहितस्य रवेर्ये भोग्याशास्त्रैर्गुणितः स्वोदयो-
ऽभ्रगुणहृद्विशङ्कतः । लब्धं रविभोग्यकालः पलात्मको भवति । एवमेव
लग्नस्य भुक्तकालः साध्यः अनेन रविभोग्यकालो युक्तः तदन्तस्थोदयै
सायनरविलग्नान्तरालोदयैश्च युतः इष्टपलानि स्येष्टकालः पलात्मको भ-

‘वतीत्यर्थः । यथा—रविः १।४।३०।१३ अयनांशाः २१।१ सायनां-
शो रविः १।२५।३१।१३ अस्य भोग्यांशाः ४।२८।४७ एभिः स्वी-
दयो वृषभाख्यो २७१ गुणितः १२१४।०।१७ त्रिंशद्भक्तः ४०
जातो रविभोग्यः पलात्मकः । अथ लग्नं ४।१६।४०।० सायनं ५।
७।४१।० अस्य मुक्तांशाः ७।४१।० एभिः स्वीदयः कन्याख्यो ३१३
गुणितः २४०४।५३।० त्रिंशद्भक्तः ८० अयं लग्नमुक्तः समयः प-
लात्मकः अनेन रविभोग्यो ४० युक्तः १२० अयमन्तस्थोदयोर्मिथुन-
कर्कसिंहाख्यैर्युक्तः १०९३ इमानीष्टपलानि पष्टिभक्तानि चेज्जाता इ-
ष्टघटिकाः १८।१३ अयमिष्टदिने सिंहलग्नस्य कन्यांशे मुक्तकालो ज्ञेयः॥

लग्नाकारौ सायनावेकगृहे चेदुदयास्तयोः ।

अन्तरघ्नः खाम्निभक्तः कालः सूर्योदयोत्तरम् ॥ ५६ ॥

लग्नाकार्यमिति । सायनलग्नं सायनरविक्षेकराशौ चेत्तर्हि तयोर्लग्नार्क-
योरन्तरघ्नः विच्छेपेण हतः स्वीदयः खाम्निभक्तः सूर्योदयोत्तरमिष्टकालः
स्यात् ॥ यथा—सायनलग्नं १।२७।४१।० सायनार्कः १।२५।३१।
१३ अनयोरन्तरं २।९।४७ अनेन वृषभोदयो २७१ गुणितः ५८६
खाम्निभक्तः १९ जातः सूर्योदयोत्तरमिष्टकालः पलात्मकः ॥

अत्र विशेषमाह—

न्यूनं यदाऽर्कतो लग्नमर्वाक् सूर्योदयात्तदा ।

रात्रौ तु पङ्क्त्युक्ताकार्दिष्टकालो भवेदिति ॥ ५७ ॥

न्यूनमिति । यदाऽर्कतः सायनसूर्यात् सायनलग्नं न्यूनं तदा ‘अ-
न्तरघ्नः’ इत्यादिना साधित इष्टकालः सूर्योदयात् प्राक् ज्ञेयः । अय-
मर्थः—आगत इष्टकालः प्राग्दिनीयरात्रिमानमध्ये शोध्यः प्राग्दिनीयसू-
र्यास्तानन्तरमेतावानिष्टकालः स्यात् । यथा—सायनार्कः १।२५।३१।
१३ सायनलग्नं १।२२।११।० इदमेकराशौ रवितो न्यूनमतस्तयोः
‘अन्तरघ्नः’ इत्यादिना साधित इष्टकालः पलानि ३० अयं पूर्वरात्रि-

माने २८।६ पातितः २७।३६ जातः पूर्वरात्रौ सूर्यास्तादिष्टकालः ।
अथ रात्रौ विशेषमाह—रात्राविति । रात्रौ पङ्क्युक्ताकर्त्तृ पट्टाशियु-
तात्सायनसूर्यादिष्टकालः इत्येवं प्रकारेण ॥ एवमानीते इष्टकाले पञ्च-
पलानि योज्यानीति सम्प्रदायः ॥

यानवेशननृपासनचूडामौजिवन्धनकरग्रहणादौ ।

यन्त्रशङ्कुचरताम्रघटीभिः साधयेदखिलकर्मणि कालम् ॥ ५८ ॥

यानवेशनेति । यानं यात्रावेशनम् । नृपासनं राजाभिषेकः । इ-
त्यादावखिलकर्मणि तुरीययन्त्रादिभिः कालं साधयेत् । ताम्रघटीस्या-
पनमाह नारदः—“ताम्रपात्रे जलैः पूर्णे गन्धपुष्पैरलङ्कृते । तण्डुलस्थे
रत्नयुते शुचिभूमायहर्षिते ॥ मण्डलार्धोदयं धीक्ष्य जलयन्त्रं विनिक्षि-
पेत् ॥” इति ।

अथ व्रतबन्धे लग्नमङ्गयोगानाह—

वर्ज्याः पष्ठाष्टमस्थाने लग्नेन्द्रीज्यभार्गवाः ।

लग्नाष्टपञ्चगाः पापाः शुक्लेन्दू व्ययगावपि ॥ ५९ ॥

वर्ज्या इति । लग्नात्पष्ठाष्टमस्थाने लग्नाधिपतिचन्द्रगुरुभार्गवा वर्ज्याः ।
लग्नेऽष्टमे पञ्चमे च पापा वर्ज्याः । द्वादशे शुक्लेन्द्री वर्ज्या ॥

अथ लग्नशुद्धिमाह—

व्रते ग्राह्या द्वादशाष्टपञ्चवर्ज्याः शुभखेचराः ।

पापाहयायारिगाः शुक्ले गोकर्कगस्तनौ विधुः ॥ ६० ॥

व्रत इति । व्रतबन्धे द्वादशाष्टमपष्टस्थानानि वर्जयित्वा स्थानान्तरे
शुभखेचरा ग्राह्याः । तृतीयैकादशपष्टस्थाः पापग्रहा ग्राह्याः । शुक्लपक्षे
तनौ लग्ने वृषकर्कस्थचन्द्रो ग्राह्यः ॥

अथ वर्णशानाह—

विभाधीशावीज्यशुक्रौ क्षत्रेशावर्कभूमिजौ ।

वैश्यशूद्रान्तजाधीशाश्चन्द्रज्ञानयः क्रमात् ॥ ६१ ॥

क्षत्रेशौ क्षत्रियाधीशौ सूर्यमीमौ । वेद्याधीशश्चन्द्रः । शूद्राधीशो
बुधः । अन्यजाधीशः शनिः ॥

अथ शाखेशानाह—

ऋगादीशा जीवशुक्रारज्ञास्तद्धारलग्नयोः ।

शस्तो वेदेशसूर्येन्दुजीवेषु सवलेष्वपि ॥ ६२ ॥

ऋगादीनामीशा जीवादयो यथा—ऋग्वेदेशो गुरुः । यजुर्वेदेशः
शुक्रः । सामवेदेशो भीमः । अथर्वेशो बुधः ॥ अथत्रैतप्रयोजनमाह—
तद्वारेति । स्वस्वयर्णेशवेदेशयोर्षारे लग्ने च व्रतबन्धः शस्तः । तथा
वेदेशस्य सूर्यशशिगुरुणां च बले व्रतबन्धः शुभ इत्यर्थः ॥

अथ वेदविशेषेण नक्षत्राण्याह द्वाभ्याम्—

ऋग्वेदिनां मूलपूर्वाश्लेषार्द्रेन्दुकरत्रये ।

यजुर्विदां ध्रुवान्सेज्यमित्रादिसेन्दुहस्तभे ॥ ६३ ॥

व्रतबन्धः शस्त इति पूर्वेणान्वयः ॥ तत्र पूर्वास्तितः । करत्रयं हस्त-
चित्रास्वात्यः । आदित्यं पुनर्वसुः ॥

सामगानामुत्तराश्विनस्त्रीज्येशकरश्रुतौ ।

अथर्वणां च वसन्सलघुमूलादितीन्दुभे ॥ ६४ ॥

उत्तरास्तितः । ईश आर्द्रा । करो हस्तः ॥

अथानध्यायानाह—

अनध्यायाः स्मृता भूतत्रयाष्टम्यर्कसङ्क्रमः ।

शुक्रद्वीशार्कदिकृतिथ्यः शुक्रपौषतपः शुचेः ॥ ६५ ॥

भूतत्रयं चतुर्दशीपूर्णिपाप्रतिपदः । अमावास्यापि तन्मध्ये वर्तते ।
अष्टमी रविसङ्क्रान्तिस्थानध्यायाः । शुक्रादिमासानां शुक्लपक्षे क्रमेण द्वी-
शादितिथयोऽनध्यायाः । यथा—ज्येष्ठस्य शुक्ले द्वितीया । पौषस्य शुक्ले
एकादशी । माघशुक्ले द्वादशी । आपादस्य दशमीति ॥

जन्मस्यो दशमथ पूजामर्हति । पूजाविधानेन शुभ इत्यर्थः । इतरत्र चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषु स्थितोऽतिनिन्द्योऽतिनिषिद्धः ॥

अथ गुरुदोषव्यापवादमाह—

स्वमित्रभवनानांशेषु स्वोच्चे वर्गोत्तमे गुरुः ।

गोचरेऽनिष्टगोपीष्टोऽन्यथा त्विष्टोऽप्यनिष्टकृत् ॥ ७२ ॥

गोचरे गुरुरनिष्टगश्चतुर्थार्थनिष्टस्थानस्थितोऽपि स्वमित्रभवनानांशेषु स्वस्व मित्रस्य च भवनेष्वंशेषु च स्थित इष्टः । तत्र स्वस्य भवने धनुर्मीनाख्ये मित्रस्य मङ्गलादेर्भवने मेघादौ तदंशे च स्थितः शुभ इत्यर्थः । तथा स्वोच्चे कर्के तथा वर्गोत्तमे यथा वृषभराशी वृषभनवांशौ वर्गोत्तमस्तत्र स्थित इष्टः । वर्गोत्तमलक्षणं तु—“वर्गोत्तमा नवांशाश्चरादिषु प्रथममध्यान्त्याः” इति । अन्यथा शत्रुभवने नीचभवने च स्थितः इष्टोऽप्यनिष्टकृत् । द्वितीयादिस्थानस्थितोऽप्यशुभ इत्यर्थः । तत्र नीचभवनं मकरशत्रुभवनं मिथुनादि ॥

अथ मेघादिके लग्ने सति क्रमेण फलमाह—

मूकः श्रुतिमान्वक्ता मूढः क्रूरो धनान्वितो गुणवान् ।

क्रूरः पूज्यः पिशुनः प्रेप्यो धीमानजादिके लग्ने ॥ ७३ ॥

मेघलग्न उपनीतो बटुर्भूक्तो वचनविफलः । वृषे श्रुतिमान् भ्रवणत्तपन्नः । पिशुनः खलः । प्रेप्यः सेवकः ॥

केन्द्रस्थानां सूर्यादीनां क्रमेण फलमाह—

राजसेवी वणिग्दक्षिः शास्त्रधृग्देवपाठकः ।

भाङ्गोऽर्यवाचीचसेवी केन्द्रस्थैर्भास्करादिभिः ॥ ७४ ॥

स्पष्टम् ॥

अथ सूर्यांशफलमाह—

क्रूरलज्जपिपटयः फट् कर्षपरः कटुजतो मूर्खः ।

भवति चटुर्गदि लग्ने नवमांशा भास्करादीनाम् ॥ ७५ ॥

पदकर्मणि यजनयाजनाध्ययनाध्यापनदानप्रतिग्रहास्तत्र तत्परः ।
पदकर्मपरः । क्रतूजतो दीक्षितः । शेषं स्पष्टम् ॥

शुक्रजीवशशिनश्च भानुना भूमिजेन शशिना शुभेन वा ।
संयुता यदि भवन्ति निर्गुणः क्रूरनिर्घृणपदुर्वदुः क्रमात् ॥७६॥

शुक्रो गुरुः शशी वा सूर्येण संयुतश्चेद्भवति तदा बहुनिर्गुणः स्यात् ।
भौमेन संयुतश्चेत्क्रूरः स्यात् । शशिना संयुतश्चेन्निर्घृणो निर्लज्जः स्यात् ।
शुभेन शुभग्रहेण युक्तश्चेत्पदुर्विद्यानिपुणः स्यात् ॥

गुरौ लग्ने चन्द्रे वृषतुलनवांशे सति सिते
त्रिकोणे या विद्या जगति सकलास्तस्य वशगाः ।
यदा योगेऽप्यस्मिन्मकरकलशांशे शशधर-

स्तदा विद्याहीनः स तु परमदीनत्वमयते ॥ ७७ ॥

लग्न गुरौ सति वृषतुलनवांशस्थे चन्द्रे सति त्रिकोणस्थे शुके सति
जगति याः सर्वा विद्यास्तास्तस्य बटोर्वशा भवन्ति । अस्मिन्योगे स-
त्यपि यदा तु मकरांशे कुम्भांशे वा चन्द्रस्तर्हि स बहुविद्याहीनः सन्
परमदीनत्वं गच्छति ॥

मूढनीचविजितारिगृहस्थान्वेदवर्णपतिभार्गवजीवान् ।
वर्जयेन्निजगृहोच्चनवांशस्थापिनः पुनरमी न च वर्ज्याः ॥७८॥

वेदपतिः शाखेशो बृहस्पत्यादिः प्रागुक्तः । वर्णपतिः गुरुशुक्रादिः
प्रागुक्तः । भार्गवः शुक्रः । जीवो बृहस्पतिः एतान्मूढानस्तंगतान् तथा
नीचस्थाने स्थितान् तथा विजितान् युद्धे पराजितान् तथा अरिगृहे
शत्रुस्थाने स्थितान् व्रतवन्धे वर्जयेत् । बह्वचादीनां भार्गवजीवग्रहणे-
नैव त्र्येकज्ञानेनग्रहणे सिद्धे प्रथमग्रहणं सामगादीनां भौमादिग्रहणा-
र्थम् । अमी वेदेशादयः स्वगृहस्य स्वोच्चस्य वा नवांशे तिष्ठन्ति चेन्नैव
वर्ज्या इत्यर्थः ॥

रात्रौ लग्नात्पट्टिगोऽर्को भवत्यह्नि दशायगः ।

श्रेयानुपचयेष्वर्कः कथमुक्तः परैर्व्रते ॥ ७९ ॥

अर्कः सूर्यः लग्नात् पष्ठतृतीयस्थानस्थितः रात्रौ भवति । न तु दिवा । दशमैकादशस्थाने तु दिवा तिष्ठति । एवं सति परैः केशवदै-
वज्ञादिभिः उपचयेषु षट्स्थानस्थितेषु स्थितोऽर्कः श्रेयानिति कथमु-
क्तम् । तच्चिन्त्यमित्यर्थः ॥

पैरष्टपष्ठगः शुक्रो व्रते नेष्ट इतीरितम् ।

द्वादश्यां ग्रहणे किं तैः पारणा न व्यवस्थिता ॥ ८० ॥

पैरष्टपष्ठगः शुक्रः व्रते नेष्ट इत्युक्तं तस्यापराह्णात्पू-
वंमसंभवात् तैर्हेतुभूतैः कृत्वा द्वादश्यां ग्रहणे निमित्ते सति उपोषणस्य
पारणा न व्यवस्थिता किम् । सर्वथैतदुर्घटमित्यर्थः ॥

अथ कथमपि गतिर्वक्तव्येति चेद्व्रतिमाह—

इसाधत्साहिते कालातिक्रमे वा व्यवस्थितम् ।

पुनः संस्कारविषये किं वैतदुपपद्यते ॥ ८१ ॥

इत्यादि पूर्वश्लोकद्वयोक्तप्रकारादिकं अतिसंकटे मुख्यकालातिक्रमे
वा व्यवस्थितम् । अथवा पुनः संस्कारविषये तदुच्यते । पुनः संस्कार-
स्य नैमित्तिकत्वेन निमित्तानन्तरमेव रात्रावपि प्रातेः ॥

चन्द्रे पाषांशगते भवति दरिद्रः शुभांशगे विद्वान् ।

दुःखी बहुर्निजांशे श्रोत्रादिति मे सुखी निजांशेऽपि ॥ ८२ ॥

यस्मिन्कस्मिन्नाशौ चन्द्रो यदि पापग्रहाशिनवांशे स्थितस्तदा
बहुर्दरिद्रः स्यात् । शुभग्रहाशिनवांशे चेत्तदा बहुर्विद्वान् स्यात् ।
यदि चन्द्रो निजांशे कर्कांशे चेत्तदा बहुर्दुःखी स्यात् । निजांशगत-
स्यापवादमाह—श्रोत्रेति । कर्कांशेऽपि चन्द्रे श्रवणपुनर्वसुनक्षत्रयोरुपन-
यनं चेद्बहुः सुखी स्यात् । श्रवणस्य पुनर्वसोश्च चतुर्थचरणः कर्कांशो
भवति तत्रेत्यर्थः ॥

चेद्वृद्धिश्चाद्धतोऽप्यूर्ध्वं जननी पुष्पिता भवेत् ।

नेष्टाश्चौलव्रतोद्वाहाः शान्ताः कार्या असम्पदि ॥ ८३ ॥

वृद्धिश्चाद्धतः नान्दीश्चाद्धादप्यूर्ध्वं संस्कार्यस्य जननी पुष्पिता पुष्प-
वती भवेचेत् तदा चौलव्रतबन्धविवाहाः असम्पदि गुह्यतन्त्रिणामात्रे ध-
र्मशास्त्रोक्तान्या कार्याः । अन्यथा नेष्टाः । उक्तं च—“अलामे
सुमुहूर्तस्य रजोदोषे ह्युपस्थिते । श्रियं सम्पूज्य विधिवत्ततो मङ्गलमा-
चरेत् ॥” इति ॥

अथ छुरिकाबन्धनमुहूर्तमाह—

छुरिकाबन्धनं राज्ञां स्यात्समावर्तनोत्तरम् ।

व्रतोक्तसमये त्यक्त्वा चैत्रभौमास्तभूमिजान् ॥ ८४ ॥

राज्ञां क्षत्रियाणां समावर्तनोत्तरं विवाहतः पूर्वं छुरिकायाः अल्पश-
स्त्रविशेषस्य बन्धनम् । कव्यामिति शेषः ॥ तच्चैत्रमासं भौमास्तं भौम-
वारं च वर्जयित्वा व्रतोक्तसमये व्रतबन्धोक्तमासतिथिगारनक्षत्रादी स्यात् ॥

अथ गोदानमुहूर्तमाह—

केशान्तकर्म किल चौलनियुक्तकाले

युक्तं व्रतोक्तसमयेऽथ समावृत्तिश्च ।

इत्थं वसिष्ठमुखशिष्टवरैः प्रदिष्टं

संस्कारकर्म सुतशर्म करोति पुंसाम् ॥ ८५ ॥

चौलनियुक्तकाले चौलकर्मण्युक्तमासतिथ्यादौ केशान्तकर्म गो-
दानाख्यः संस्कारः स्यात् । तच्च ब्राह्मणस्य षोडशवर्षे विहितम् । अथ
समावृत्तिः समावर्तनम् । ‘वृजू वरणे’ इत्यस्मात् क्तिन् ॥ व्रतोक्तसमये
व्रतबन्धोक्ततिथिमासादौ स्यात् । इत्थमुक्तप्रकारेण वसिष्ठनारदादिशि-
ष्टवरैः कथितं संस्कारकर्म पुंसां सुतशर्म पुत्रकल्याणं करोति ॥ शर्म-
शब्दः प्रकरणान्ते मङ्गलार्थः ॥

कविकण्ठीरचयन्ने ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

संस्कारोक्तमुहूर्तानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ ८६ ॥

स्पष्टम् ॥

इति मुखस्थानकरोपाहमद्वयमचन्द्रमुतश्रीमन्महेश्वरमद्विरचितायां
मुहूर्तमालाटीकायां सौन्दर्यबोधिण्यां संस्कारप्रकरणं पष्ठम् ६

विवाहप्रकरणम् ७

अथ विवाहप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र सर्वाश्रमाणामुपकारनास-
मावर्तनानन्तरं गृहस्थाश्रम एव मुख्यः स च मुशीलभार्यया सिद्ध्यति
मुशील च विवाहमुहूर्ताधीनं अतो मुहूर्तशुद्धिं प्रतिजानीते—

हेतुर्धर्मार्थकामानां भार्या सच्छीलशालिनी ।

विवाहकालशुद्ध्या सच्छीलं तस्याद्वीक्ष्य ताम् ॥ १ ॥

सच्छीलेन भर्त्रादीनामनुकूलस्वभावेन शालते शोभते एवशीला
भार्या धर्मार्थकामानां त्रिगुणस्य हेतुः साधनं भवति । सच्छीलं तु वि-
वाहकालशुद्ध्या सिध्यति । अतस्तां यावच्छुद्धिं प्रसीमि ॥ यदाह सत्या-
चार्यः—“शुभक्षणक्रियारम्भजनितान्पूर्वमग्भताः । सग्नदः सर्वलोषानां
ज्योतिस्तत्र प्रयोजनम् ॥” इति ॥

अथाष्टकूटान्युद्दिशति—

वर्णो वदर्य तारा योनिर्ग्रहमित्रता च गणशुद्धिः ।

रादयोः कूटं नाडीयष्टावन्ते गुणाधिकाः प्रमशः ॥ २ ॥

रादयोरिति द्वित्रयं शूद्ररास्यभिप्रायेण । शशिकूटमित्यर्थः । एते
वर्णादयोऽष्टौ प्रमशो गुणाधिकाः एकैकगुणेनाधिकाः स्युः । यथा—
वर्णान्तरस्यैको गुणः । वदर्य द्वाभिर्यादि ॥

तत्रादौ वर्णकूटमाह—

अलिङ्गपकर्का विमास्तदनु क्षत्रा विशः शुद्राः ।

अनुलोमाः शुभफलदा न प्रतिलोमा वधूवरयोः ॥ ३ ॥

वृश्चिकमीनकर्का ग्राहणाः । तदनु तदनन्तरं धनुर्भेषतिहा. क्षत्रियाः ।
मदनु मकरवृषकन्या वैश्याः । कुम्भमिथुनतुला. शूद्राः । अत्रानुलोमा
नर्णा वधूवरयोः शुभफलदाः । वधूवरराश्योर्वर्णां ज्ञात्वा हीनवर्णा सद-
वर्णा वा वधू. प्रशस्तेति ज्ञेयमिति भावः । प्रतिलोमा वरवर्णादिप्रि-
वर्णा न शुभफलदाः । उत्तमवर्णे वरे एको गुणः । सद्वर्णेऽर्धगुण ।
हीनवर्णे वरे गुणाभावः ॥

वश्यकूटमाह—

सिंहं विना नृणां सर्वे वश्या भक्ष्याश्च तोयजाः ।

सिंहस्य वश्यास्त्यक्त्वाल्लि सर्वेऽन्यद्व्यवहारतः ॥ ४ ॥

नृणां नरराशीना मिथुनकन्यातुलानां सिंहं विना मेयाद्याः सर्वे रा-
शयो वश्याः । ननु जलचराणां सहाननस्थानात्कथं वश्यत्वमत्राह—तो-
यजा भक्ष्या इति । नरराशीना मकरकुम्भमीनकर्का भक्ष्याः । किं पुन-
र्वश्या इत्यर्थः । सिंहस्य वृश्चिकं विना सर्वे वश्याः । अन्यदनुक्तं चतु-
ष्पदानां जलचराणां च वश्यावश्यत्वं व्यवहारतो लोकव्यवहाराज्ज्ञेयमि-
त्यर्थः । यथा—नरराशेर्वृषो वश्य इति । अत्र वरराशे, स्त्रीराशी वश्ये
सति गुणद्वयम् । भक्ष्ये सति एको गुणः । वैपरीत्ये गुणाभावः ॥
रोशिरूपं बृहज्जातकादवगन्तव्यम् ॥

ताराकूटमाह—

ताराकूटं वरभात्कन्याभं वरभयत्र कन्यायात् ।

गणयेन्नवभिस्तष्टं त्रिपञ्चसप्तोन्मितं न शुभम् ॥ ५ ॥

१ मत्स्यौ घटी नृमिथुनं सगद् सवीणं चापीं नरोऽश्वत्रयजो मन्त्रो मृगास्यः ।
तीर्त्नी सप्तस्यदहना प्लवगा च कन्या शेषा स्वनामसदृशाश्च चराश्च सर्वे ॥१॥

देवमनुष्यगणयोर्दम्पत्योर्मध्यमा प्रीतिः स्यात् । देवराक्षसगणयोर्वैरम् ।
मानवराक्षसगणयोर्मृत्युः । 'प्रबलो दुर्बलं हन्ति' इति न्यायेन मानवग-
णस्यैव नाशः । तत्रापि "क्षौगणः पुमान् चैत्यात्कन्या भवति मा-
नवा । केऽपीच्छन्ति तदोद्वाहं व्यसं कोऽपीह नेच्छति ॥" इति विशेषो
क्षयः । अत्र नरराक्षसयोर्महद्वैरं तत्र गुणामात्रः । देवराक्षसयोर्वैरं तत्रैको
गुणः । देवमनुष्ये पद्य । गणैकत्वे पद्य ॥

राशिषूटमाह—

स्त्रीराशेः पतिराशिश्चेद्वादशः पञ्चमोऽष्टमः ।

व्यसपो वा तदा नैस्व्यमप्रजत्वं मृतिः क्रमात् ॥ १३ ॥

स्त्रीराशेः पतिराशिर्द्वादशश्चेत्तदा नैस्व्यं दारिद्र्यम् । पञ्चमश्चेदप्रज-
त्यमत्सराहित्यम् । अष्टमश्चेन्मृतिर्भूयः । व्यसपो वा । पतिराशेरपि
स्त्रीराशिर्द्वादशः पञ्चमोऽष्टमश्चेत्तदापि दारिद्र्यमप्रजत्वं मृतिः क्रमात्क-
रम् । कचिह "विगमात्कन्यकाराशेः षष्ठं षष्ठाष्टमं न सत् । समान्पष्ठं
शुभं षष्ठमष्टमं शुभं इत्याह ॥" इति विशेषोक्ति द्विर्द्वादशादिदुष्ट-
भूद्रे गुणामात्रः । सन्नकृते सप्त गुणाः ॥

अथ नाडीषूटमाह द्वाभ्याम्—

अनामिकायां मध्यायां तर्जन्यां च पुनः पुनः ।

आरोहेणावरोहेण न्यसेद्गान्धर्विभात्क्रमात् ॥ १४ ॥

अनामिकां मध्यमां तर्जनीं च अधिन्यादिगन्धर्वाणि क्रमादारोहावरो-
हण्यो पुनः पुनर्न्यसेत् । यथा—अनामिकायामभिर्जनीं मध्यमायां भरणीं
तर्जनीं कृत्वा न्यसेत् पुनस्तर्जनीं रोहिणीं मध्यायां मृगशिरः अनामि-
कायामां पुनस्तर्जनीयां पुनर्मृगशिरादिक्रमेण पुनः पुनर्न्यसेत् ।
पुनरेकैकत्वाद्गुणानां नष्टमपरां पतति ॥

एकस्मिन्वके स्पातां दम्पत्योर्जन्यमे यदि ।

एकनाडीनि निन्येयं मध्यमादी ह मृत्युदा ॥ १५ ॥

इतरपादजो वधूनरो कमाच्छुनुरौ हतः । श्वश्रूथ श्वशुरथ श्वशुरी । आ-
 श्लेषान्त्यचरणत्रयजाता कन्या वरो वा श्वशुरपती हन्ति । मूढाद्यपाद-
 त्रयोत्पन्नौ तु तौ श्वशुरं हत इत्यर्थः । तथा ज्येष्ठान्त्यचरणोत्पन्नौ वधू-
 वरो अन्योन्यस्याग्रजं हतः । कन्या पत्यग्रजं हन्ति । वस्तु भार्याग्रज-
 मित्यर्थः । तथा विशाखान्त्यपादजौ तौ परस्परस्यानुजं हतः । उ-
 क्तं च—“मूढान्त्यपादजौ श्रेष्ठौ तथाऽश्लेषाद्यपादजौ । द्वीशान्त्यपादजौ
 दृष्टौ तथा ज्येष्ठान्त्यपादजौ” इति ॥

अज्ञातजन्मभानां तु व्यावहारिकनामभात् ।

विचारयेद्विदं सर्वं सङ्करो मरणप्रदः ॥ २३ ॥

न ज्ञात जन्मनक्षत्रं येषां तेषां व्यावहारिकं यन्नाम तत्सूचितं नक्ष-
 त्रादिदं सर्वं वर्णनश्यादिकं राशिघटितं योनिमैत्र्यादि नक्षत्रघटितं च
 विचारयेत् । जन्मतो नक्षत्रं गृहीत्वा नामतो राशिं गृह्णाति नामतो
 नक्षत्रं गृहीत्वा जन्मतो वा राशिं गृह्णाति चेत्सङ्करः । स तु दुःखप्रदः ॥

इत्थं मिथः स्पाद्धटितार्थचिन्तने

निन्धो गुणैः षोडशभिः करग्रहः ।

मध्यो नखैस्तत्त्वमितस्तयोत्तम-

स्ततोऽधिकश्चेत्पुनरुत्तमोत्तमः ॥ २४ ॥

इत्थं परस्पर घटितार्थचिन्तने स्वैर्बर्णनश्यादीनां षोडशभिर्गुणै-
 निनाहो निन्धः । षोडशगुणपर्यन्तं न कर्तव्य इत्यर्थः । तत उपरि नखै-
 र्विंशतिगुणैर्मध्यः । ततस्तत्त्वमितैः पञ्चविंशतिगुणैरुत्तमः । ततोऽधि-
 कैस्तु गुणैः परमोत्तम इत्यर्थः । गुणाधिक्यलाभेऽपि एकनाट्या स्त्री-
 पुरुषयोः क्रमादधुरमनुष्यत्वे च सति विनाहो नैव कार्यं इत्याहुर्न्ये ॥

विना गुरुबलं कन्या विना रविबलं वरः ।

विना चन्द्रबलं जातु न विवाहावुभावपि ॥ २५ ॥

स्पष्टम् ॥

न ज्येष्ठयोर्विवाहः स्यान्मियो ज्येष्ठे विशेषतः ।

ज्येष्ठेऽप्यन्यतरस्य स्यात्कृत्तिकार्कं विनाऽपदि ॥ २६ ॥

ज्येष्ठयोर्वधूवरयोर्मियो निगहो न स्यात् । ज्येष्ठे मासे तु ज्येष्ठयो-
निगहो विशेषतो न स्यात् । नैव कर्तव्य इत्यर्थः । अन्यतरस्योमयो-
र्मध्ये एकतरस्य ज्येष्ठस्य सतो ज्येष्ठमासेऽपि स्यात् । आपदि सङ्कटे
तु कृत्तिकास्यं सूर्यं त्यक्त्वा ज्येष्ठमासेऽपि ज्येष्ठतरस्य ज्येष्ठकन्यायाश्च
निगहः शुभ इत्यर्थः ॥

वाङ्निश्चयं सचित्रावसुहृदहरिभिर्विवाहसैः ।

पुण्याहे शशिशुद्धौ कुर्यात्प्रथमं विवाहाङ्गम् ॥ २७ ॥

चित्राधनिष्ठाभिनीश्रत्रणयुक्तैर्निगहनक्षत्रैः धुरमृगस्वात्यनुराधारेवती-
मगामूलहस्तैः शुभमासरे चन्द्रवले च सति निगहाङ्गं वाङ्निश्चयं प्रथमं
कुर्यात् ॥

कन्यावृत्तिं वासवकर्णकृत्तिका

पूर्वास्तु पाणिग्रहणोक्तभेषु वा ।

कुर्याद्वरस्यापि वृत्तिं स्वशक्तितः

पूर्वानयाग्निधुवभैः शुभे दिने ॥ २८ ॥

धनिष्ठादिनक्षत्रेषु निगहनक्षत्रेषु वा कन्यावृत्तिं वज्रालङ्कारफल-
पुण्यादिभिस्तोषणपूर्वकं कन्यावरणं वरभ्रात्रादिः कुर्यात् । तथा पूर्वा-
ग्रयवृत्तिकाधुवनक्षत्रैः शुभे वारे स्वशक्तितः वस्त्रयज्ञोपवीनादिना वधू-
भ्रात्रादिर्यरस्यापि वृत्तिं वरणं कुर्यात् ॥

पौषचैत्रौ विना मार्गशीर्षाद्यष्टसु दोर्ग्रहः ।

आषाढशुक्लदशमीपर्यन्तं न ततः परम् ॥ २९ ॥

पौषचैत्रातिरिक्तेषु मार्गशीर्षाद्यष्टसु मासेषु दोर्ग्रहो निगहः । शुभ
इति शेषः । तत्रापि आषाढशुक्लदशमीपर्यन्तमेव । ततः परं न स्यात् ॥

मामि सौरे कैथिदुक्तः कैथिचान्द्रे करग्रहः ।

उत्तमो यत्र सम्पातो मासयोश्चान्द्रसौरयोः ॥ ३० ॥

कैथिद्रगादिभिः सौरे मासि त्रिमाह उक्तः । कैथिनारदादिभि-
थान्द्रे मासि त्रिमाह उक्तः । परं यस्मिन्थान्द्रमौख्योरुभयोरपि लाभः स
त्रिमाह उत्तमः । अथदिकतरपक्षाश्रयणे मध्यमः ॥

कार्तिकर्षोपमधुष्वपि वृश्चिकमकराजगो रविग्राह्यः ।

मीनस्थितोऽपि फाल्गुनमासेऽयं मध्यमः पक्षः ॥ ३१ ॥

कार्तिके वृश्चिकस्यः पौषे मकरस्थधैत्रे मेघस्यो रविर्विग्रहत्रिपये ग्राह्यः ।
इदं सौरमासिना मतम् । फाल्गुनमासे मीनस्थितोऽपि ग्राह्यः । इदं चा-
न्द्रमासप्राहिणा मतम् । अयमेतच्छ्लोकोक्तः पक्षो मध्यमः । एकतरमना-
श्रयणात् ॥

विवाहः स्यात्तियौ दर्शरिक्तारिक्ते शुभे दिने ।

स्वातीपित्रेन्दुमित्रान्त्यधातृमूलोचरार्कभैः ॥ ३२ ॥

दर्शोऽमावास्या । रिक्ताः ४ । ९ । १४ एतदतिरिक्ते तिथौ । शुभे
दिने सौम्यग्रहपासरे । स्वातीमघामृगशीर्षानुराधारेवतीरोहिणीमूलोत्त-
रात्रयहस्तनक्षत्रैर्विवाहः स्यात् ॥

जन्ममासर्क्षतिथिषु ज्येष्ठे मामि च दोर्ग्रहः ।

न भवेदाद्यगर्भाणामितरेषां तु सौख्यदः ॥ ३३ ॥

जन्ममासादावाद्यगर्भाणां पुत्राणां कन्यानां च त्रिमाहो न भवेत् ।
इतरेषामनाद्यगर्भाणां सौख्यदः । अत्र ज्येष्ठे मासि निषेधेन 'ज्येष्ठेऽप्य-
न्यतरस्य' इति प्रागुक्तस्यागतिविषयकत्वं ज्ञेयम् ॥

भुवनमितं सूर्यर्षादुक्तं भोग्यं क्षाधिष्ठितं पापैः ।

दिन्यान्तरिक्षभौमैरुत्पातैर्दूषितं च भं साज्यम् ॥ ३४ ॥

सूर्यनक्षत्राद्भुवनमितं चतुर्दश नक्षत्रं त्याज्यम् । तथा पापग्रहेरा-
क्रान्त तत्पूर्वं तत्परं च नक्षत्रं त्याज्यम् । तथा त्रिभिधैरुत्पातैर्दूषितं च

नक्षत्रं स्याज्यम् । प्रागुक्तस्यापि कस्यापि कस्यचित्पुनरुक्तिर्न दित्युप-
स्थित्यर्थम् ॥

पञ्चशलाकाचनमाह द्वाभ्याम्—

तिर्यगूर्ध्वं पञ्च रेखा द्वे द्वे कोणेषु च न्यसेत् ।

कोणद्वितीयरेखातः कृत्तिकादीनि साभिजित् ॥ ३५ ॥

तिर्यगूर्ध्वं प्रागायना उदगायताश्च पञ्च पञ्च रेखा लिखित्वा कोणेषु
द्वेद्वे रेखे न्यसेत् । तत्रेशानकोणस्थद्वितीयरेखामारभ्य साभिजित्वा
स्यात्तत्रा कृत्तिनादीनि भागि न्यसेत् ॥

एतत्पञ्चशलाकारूपं चक्रं सप्तशलाकिकम् ।

पूर्वमुक्तं तदुभयोर्वेधश्चिन्त्योऽत्र पूर्ववत् ॥ ३६ ॥

इदं पञ्चशलाक चक्रम् । सप्तशलाक तु पूर्वं सर्वकारप्रकरणे उक्तं न-
योऽरुभयोर्वेधोऽत्र त्रिग्राहे पूर्ववत् नतवन्धोक्तरीत्या चिन्त्य । यथा—
तत्तन्मन्त्रस्थितग्रहेऽपि तत्र न्यसेत् रेखादिस्थितेन ग्रहेण समानरे-
खाग्रन्थ नक्षत्रं निरूप्यते । यथा—रोहिणीस्थे ग्रहेऽभिजिद्विद्धा । अभि-
जित्स्थितेन रोहिणी विद्धा । एव सर्वत्र ॥ तथा चतुर्थचरणस्थे ग्रहे
समानरेखास्वनक्षत्रस्य प्रथमपादो विद्धः । एव प्रथमपादस्थेऽपि च-
तुर्थ पादो विद्धः । एवमेव द्वितीयस्थे तृतीयस्तृतीयस्थे द्वितीय इति ।
तत्र पापैर्विद्धं समस्तं न्यजेत् । शुभैर्विद्धं तु पादमात्रं न्यजेत् । चक्रद्व-
यस्य व्यनस्थामाह श्रीपति —“वधूप्रवेशने दाने वरणे पाणिपीडने ।
वेधे पञ्चशलाकाऽन्यत्र सप्तशलाकरूपा ॥” इति । केचिद्विवाहेऽपि
सप्तशलाकावेधो वर्ज्य इत्याहुः ॥

नैऋत्यं मृत्युश्चाप्रजसं दौर्भाग्यं च सप्तव्रता ।

प्रत्रज्येन्दो युतेऽर्काद्यैः कैश्चिज्ज्ञेययुते शुभम् ॥ ३७ ॥

इन्दौ सूर्यादिभिर्युक्ते क्रमेणैतत्फलम् । यथा—सूर्ययुक्ते चन्द्रे नैह्यं .
दारिद्र्यम् । भौमयुक्ते मृत्युः । बुधयुक्तेऽप्रजत्वं सन्तानराहित्यम् । गुरु-
युक्ते दौर्भाग्यम् । शूक्रयुक्ते सपत्नता मत्सरः । शनियुक्ते भ्रष्टा वैरा-
ग्यम् । कैश्चिच्छ्रीपत्यादिभिर्बुधगुरुर्योगे सौख्यमुक्तम् ॥

द्वयाद्यैः खलैर्युक्ते चन्द्रे मृत्युः मद्भिः प्रवासिता ।

चन्द्रे स्वमित्रक्षेत्रेषु न दोषो ग्रहदोषजः ॥ ३८ ॥

द्वयाद्यैः खलैः पापद्वयेन पापत्रयेण वा युक्ते चन्द्रे मृत्युः । द्वायैः
सद्भिः युक्ते प्रनासः फलम् । अथास्य परिहारमाह—चन्द्र इति । स्व-
गृहे मित्रगृहे उच्चं वा चन्द्रे सति ग्रहयोगजन्यो दोषो नास्ति ॥

कर्तरी स्याद्वनान्सर्था खलौ चेद्वक्रिमार्गिणौ ।

परिणीतौ तदाक्रान्तलगे भ्रमभनोरथौ ॥ ३९ ॥

द्वितीयस्थाने पापो वक्रगः द्वादशे पापो मार्गगः । एवं चेत्कर्तरीदोषः ।
तदाक्रान्ते लगे तन्मध्यगते लगे परिणीतौ दम्पती शोकदारिद्र्यादिना
भ्रमाभिलाषी स्तः ॥

अथ महापातसम्भवमाह—

अजसिंहे क्षपकन्ये कुम्भतुले मृगद्वये धनुर्मिथुने ।

अलिकर्के शशिभान्वाः क्रान्तेः साम्यं सजेद्विवाहादौ ४०

मेघपुक्तद्वयेषु पाठक्रमेण व्युत्क्रमेण वा स्थितयोः शशिसूर्ययोः
क्रान्तेः साम्यं महापाताख्यं सम्भवति । तदानयनं सूर्यसिद्धान्ते द्रष्ट-
व्यम् । तद्विवाहादौ शुभे लजेत् ॥

वैभृतिगण्डहर्षणशूलव्यतिपातसाध्यानाम् ।

यदुडु स्पृशति विरामं तदशेषं पातदूषितं त्याज्यम् ॥४१॥

वैभृत्यायुक्तयोगानां त्रिरामं अन्तं यदुडु स्पृशति तदशेषं पातेन च-
ण्डायुधाख्येन दूषितमनम्याज्यम् । उक्तयोगान्ते स्थितं नक्षत्रं त्यजे-
दित्यर्थः ॥

विष्कम्भादिनिषिद्धेष्वपि चेद्योगेषु दोर्ग्रहस्तत्र ।

रविभाद्रिपमं चान्द्रं खार्जूरं तत्सहाभिजिच्याज्यम् ॥४२॥

विष्कम्भगण्डातिगण्डशूलादिदुष्टयोगेषु पूर्वोक्तदुष्टघटिकास्त्यक्त्वा
विवाहोऽपेक्षितश्चेत्तत्र सूर्यनक्षत्राच्चन्द्रनक्षत्रमभिजित्सहितं विपमं चेत्खा-
र्जूरसंज्ञं तत्त्याज्यम् ॥

लक्षादोपमाह—

लक्षयन्ति शनिःसूर्यकुजेज्या वस्त्रिनत्रिपटुदूनि पुरस्तात् ।

पृष्ठतोऽग्रासितपूर्णशशिज्ञा गोशराकृतिनगप्रमितानि ॥४३॥

शनिः स्वाक्रान्तनक्षत्रादष्टमं नक्षत्रं पुरस्तादुत्तयति । एवं सूर्यो
द्वादशं भौमस्तृतीयं गुरुः पष्ठम् । राहुशुक्रादयस्तु स्वाक्रान्तनक्षत्रात्पृष्ठतो
लक्षयन्ति । तत्र राहुः पृष्ठतो नवमम् । शुक्रः पृष्ठतः पञ्चमम् । एवं
पूर्णचन्द्रो द्वाविंशम् । बुधः सप्तमम् । राहोः सदा वक्रत्याच्छुक्रादि
वैलक्षण्यात् लक्षा ज्ञातव्या । यथा—अश्विन्यां स्थितो राहुराश्लेपां लक्ष-
यतीत्येवं लक्षितं नक्षत्रं त्याज्यम् ॥

उपग्रहोऽर्कभात्पञ्च नागदिडमनुसप्तमम् ।

अतिपृथुसस्तिथिर्धृसः प्रकृतेः पञ्च भानि च ॥ ४४ ॥

अर्कभात्सूर्योक्रान्तनक्षत्राच्चन्द्रनक्षत्रं पञ्चममष्टमं दशमं चतुर्दशं स-
प्तमं एकोनविंशं पञ्चदशमष्टादशं एकविंशं द्वाविंशं त्रयोविंशं चतुर्विंशं
पञ्चविंशं चोपग्रहोनाम दोषः ॥

देशभेदेन परिहारमाह—

लक्षां सौराष्ट्रशाल्वेषूपग्रहं कुरुवाहिके ।

कलिङ्गवज्रयोः पातं वेधं सर्वत्र वर्जयेत् ॥ ४५ ॥

पातं वैधृतिगण्डेत्यादिनोक्तम् । वेधं पञ्चशलाकजम् । शेषं स्पष्टम् ॥

अथ लग्नादिस्थाननशादिष्टग्रहानाह—

त्रिपष्टाष्टस्वर्कः सहजधनगोऽब्जः क्षितिमुत-
 त्रिपष्टस्थो ज्ञेय्यो व्ययनिधनवर्ज्यो भृगुमृतः ।
 द्वितीयाब्धीष्वङ्काभ्रतनुपु रिपुन्यष्टमु शनि-
 स्तमः केतुश्चाये भवति सुखहेतुश्च मकलः ॥ ४६ ॥

अर्कस्त्रिपष्टाष्टमेषु शुभः । अञ्जश्चन्द्रस्तृतीयद्वितीयगतः शुभः । कै-
 श्विचतुर्थेऽपि शुभ उक्तः । भौमस्तृतीये पष्टे स्थितः शुभः । बुधगुरु
 द्वादशेऽष्टमे च वर्ज्यौ । अर्याल्लग्न्यादिपष्टपर्यन्तेषु नयमे दशमे च शुभौ
 शुक्रो द्विचतुःपञ्चनवमदशमेषु लग्ने च शुभः । शनिराहुकेतवः पद्-
 तृतीयाष्टमे शुभाः । आये दशमे सर्वेऽपि ग्रहः सुखहेतुर्भवति ॥

अथ लग्नभङ्गयोगमाह—

रविलग्नौ चन्द्रस्तनुरिपुमृत्तिस्थः क्षितिमुतो-
 ऽष्टलग्नाभ्रे ज्ञेय्यो निधन उशनारुपष्टरिपु ।
 गनिलग्नान्त्यस्थस्तनुपतिरथार्यष्टमगृहे
 विवाहे स्युः सर्वे मदनमदने नैव शुभदाः ॥ ४७ ॥

लग्ने रविः । लग्ने पष्टेऽष्टमे च चन्द्रः । अष्टमे लग्ने दशमे च
 भौमः । अष्टमे बुधगुरु । तृतीयाष्टमपष्टेषु शुक्रः । लग्ने द्वादशे च
 शनिः । पष्टेऽष्टमे च लग्नाधिपः । सप्तमे सर्वे सूर्यादयः । एते विवाहे
 शुभदा नैव स्युः ॥

इष्टैः पञ्चभिरिष्टं स्यात्तैरनिष्टमनिष्टैः ।

ततोऽधिकैः स्यादधिकं न्यूनैर्न्यूनं फलं ग्रहैः ॥ ४८ ॥

‘त्रिपष्टाष्टस्वर्कः’ इत्यादिनोक्तैः पञ्चभिरिष्टैर्ग्रहैर्विवाहे इष्टं स्यात् ।
 विवाहः कर्तव्य इत्यर्थः । अनिष्टस्थानस्थितैस्त्रैः । पञ्चभिरनिष्टम् । विवाहो
 न स्यादित्यर्थः । ततः पञ्चम्योऽधिकैः फलमधिकस्याधिकं स्यात् ।

न्यूनैस्तु न्यूनं फलम् । 'रविलग्न' इत्यादिनोक्ते लग्नभङ्गकरे त्वेकस्मि-
न्नपि ग्रहे विवाहो नेष्ट इत्यवधेयम् ॥

अष्टमलग्नदोषं सापवादमाह—

जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाशिर्नेष्टोऽष्टमस्वनौ ।

पत्यैके पतिसख्ये वा नैष दोषः करग्रहे ॥ ४९ ॥

दम्पत्योर्जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाऽष्टमो राशिस्तनौ लग्ने नेष्टः । तद-
भिन्नं लग्नं नेष्टमित्यर्थः । जन्मराशिजन्मलग्नयोर्मध्ये यस्मादष्टमं तस्य
च विवाहलग्नस्य च स्वाम्यैक्ये सति स्वामिमैत्र्या वा सत्यां एषोऽष्टम-
लग्नसम्बन्धी दोषो विवाहे नास्ति ॥

जनिभतनुभ्यां व्ययभं तदंशपति वा तनौ न सौख्याय ।

चन्द्रे तौलिमृगस्थे चरलग्ने नो चरांशको योज्यः ॥ ५० ॥

जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वादशो राशिस्तदंशस्तपतिर्वा तनौ लग्ने सौख्याय
न स्यात् । अंशश्च पतिश्च अंशपती तयोः समाहारोऽंशपतिः । तस्य व्यय-
भस्यांशपतिः तदंशपतीति त्रिग्रहः । तौलिमृगस्थे तुलामकरस्थे चन्द्रे सति
चरलग्ने विहिते चरांशको न योज्यः ॥

अथ वर्गोत्तममाह—

नवमांशोऽनुक्रमतश्चरस्थिरद्विस्वभावेषु ।

वर्गोत्तमाभिधानः स्यात्प्रथमः पञ्चमो नवमः ॥ ५१ ॥

चरराशौ प्रथमः स्थिरराशौ पञ्चमः द्विस्वभावराशौ तु नवमो न-
वांशो वर्गोत्तम इत्यर्थः ॥

अष्टमभवननवांशस्तदधिपतिर्वा तनौ भवेन्न शुभः ।

न शुभश्चरमनवांशो लग्ने वर्गोत्तमं विहायात्र ॥ ५२ ॥

अष्टमभवननवांशो यदि लग्ने स्यात् अथवा अष्टमभवनस्वामी लग्ने स्यात्
तदा न शुभः । लग्ने विहितोऽप्यन्यनवांशो वर्गोत्तमं विना न शुभः ।

जामित्रमाह—

लप्राचन्द्रात्मसमश्चेच्छुभो वाप्यशुभो ग्रहः ।

जामित्रमंशो दोषोऽयं विवाहे वर्जयेत्सदा ॥ ५३ ॥

मिराहलप्राचन्द्राद्वा सप्तमस्ये ग्रहे जामित्रदोषस्त विवाहे त्यजेत् ॥

वत्यापवादभूतं सूक्ष्मजामित्रमाह—

तनापि पञ्चपञ्चाशच्चवांशस्यौ मियो यदि ।

ग्रहेन्दु ग्रहलभे वा जामित्रं तन्मृतिमदम् ॥ ५४ ॥

ग्रहाभिष्टितनराशमारभ्य पञ्चाधिकपञ्चाशन्निनराशस्थे चन्द्रे उभे वा सूक्ष्म जामित्रं स्यादित्यर्थः । यथा—मेयस्य पञ्चमनवाशे भौमोऽस्ति ततस्तुलायाः पञ्चमनराशे लग्नं चन्द्रो वा निदिष्टः । तदा चन्द्राधिष्ठिताशाहृत्तांशाद्वा तावन्मित एव ग्रहाभिष्टितनवाशोऽपि भवतीति मिय इत्युक्तम् ॥

अथेष्टग्रहाणां विशोपकानाह—

सार्धत्रयः पञ्च च सार्धमेकं द्वावग्नयो द्वावप सार्धसार्धे ।

विशोपका विंशतिराशुबुल्यादकारादिकानामशुवत्तु केतोः ५५

सूर्यादीनामाशुबुल्यादेते क्रमेण विशोपकाः स्युः । यथा—सूर्यस्याशुबुल्ये सार्धत्रयः । चन्द्रस्य पञ्च । भौमस्य सार्धैकम् । बुधस्य द्वौ । गुरोत्रयः । मृगोद्वौ । शने सार्धैकम् । राहोः सार्धैकम् । एवं सहस्रं विंशतिः । केतोः अपि राहुवन्नेयम् । कस्मान्कः क्रियानधिक इति ज्ञानार्थमिदम् ॥

क्रमाद्वरवधूसम्पत्पुत्रमुद्धमवेश्मनाम् ।

बलाबलाभ्यां विज्ञेये सूर्यादीनां शुभाशुभे ॥ ५६ ॥

सूर्यादीनां बलाबलाभ्यां भर्त्रादीनां शुभाशुभे फले क्रमाद्विज्ञेये ।

यथा—सूर्यस्य बलाभ्युः शुभं फलम् । चन्द्रबलाद्व्याः शुभम् । भौ

मस्य बलात्सम्पदो धनस्य । वृधवलात्पुत्रस्य । गुरुबलान्मुदो हर्षस्य ।
शुक्रबलाद्धर्मस्य । शनिबलाद्गृहस्य । एवमेषां निर्वलत्वात्तस्य तस्याशुभं
ज्ञेयम् ॥

विवाहेऽन्त्येशशास्त्रेभ्यः पद्मादशनबोद्धुः ।

वधूप्रीतिर्मिथः प्रीतिर्वरप्रीतिरनुक्रमात् ॥ ५७ ॥

अन्त्याद्वेवतीमारभ्य पदसु नक्षत्रेषु विवाहे वधूप्रीतिः वधूः प्रीणानि ।
अत्र विवाहशब्देन वधूवरसमागमो राज्ञामन्तःपुरस्थनवस्त्रीसमागमश्चो-
पलक्ष्यते । आर्द्रमारभ्य द्वादशसु वधूवरयोर्मिथः प्रीतिः ज्येष्ठामारभ्य
नवसु वरप्रीतिः ॥

अथोदयास्तशुद्धिमाह चतुर्भिः—

अंशपेनेक्षितयुतौ लग्नांशौ पतिसौख्यदौ ।

अंशास्तपेन चांशास्तलग्नास्ते चेत् स्त्रियाः शुभौ ॥ ५८ ॥

अंशपेन नवाशस्त्रामिना ईक्षितौ युतौ वा लग्नांशौ लग्नमंशौ वा तौ
पतिसौख्यदौ भवतः । यथा—मेघलग्ने मिथुनाशस्तत्स्यामी वृधो मकरे
स्थितौ लग्नमीक्षते लग्ने तिष्ठति वा । यद्वा न एव वृधस्तुलायां तिष्ठन्मि-
थुनांशं पश्यति मिथुने वा तिष्ठति तदा तेनेक्षितयुतौ लग्नांशौ स्तः ।
एवमुदयशुद्धेः प्रकारद्वयमुक्तम् । अस्तशुद्धेरपि प्रकारावाह—अंशास्त-
पेनेति । अंशास्तमंशादस्तं सप्तमनवांशस्तदधिपो अंशास्तपः तेन अं-
शास्तलग्नास्ते अंशात्सप्तमनवांशो लग्नात्सप्तमस्थानं वा ईक्षितं युतं वा
वध्वाः शुभमित्यर्थः । यथा—मिथुननवांशात्सप्तमो धनुरंशस्तदधिपो गु-
हमेव तिष्ठन् धनुरंशं पश्यति तत्र तिष्ठति वा । अथ वा गुरुः कर्के
तिष्ठन् धनुरंशं न पश्यति किं नु लग्नात्सप्तमस्थानं तुलां पश्यति तदा
वध्वाः शुभम् । तदुक्तं कल्पपेन—“स्वर्त्वेनोदयास्तांशौ धीक्षितौ वाऽथ
संयुतौ । लग्नं वाऽस्तगृहं तत्तदंशेनेक्षितं युतम् ॥” इति ॥

अंशेश्वरोंऽंशं तनुपस्तनुं वा पश्येन्मिथो वा शुभदो वरस्य ।

वध्वाः शुभायास्तपतिस्तयास्तमंशास्तमंशास्तपतिर्मिथो वा

अंशस्वामी अंशं पश्येत् लग्नस्वामी च लग्नं पश्येत् अथ वा मिथः परस्परं अंशस्वामी लग्नं पश्येत्लग्नस्वामी अंशं च पश्येत्तदा वरस्य शुभं स्यात् । एवमस्तपतिर्लग्नात्सप्तमावीशोऽस्ते लग्नात्सप्तममवनं पश्येत् । अंशास्तपतिर्नवांशात्सप्तमनवांशस्वामी अंशास्तं अंशात्सप्तमनवांशं पश्येत् । अथ वा मिथः । अस्तपतिरंशास्तं पश्येदंशास्तपतिस्तं च पश्येत्तदा वध्वाः शुभाय स्यात् ॥

अंशेशमित्रं सौम्यश्चेदंशं वा लग्नमीक्षते ।

शुभो वरस्य वध्वास्तु ज्ञेयमस्तांशपादिति ॥ ६० ॥

अंशेशो नवमांशस्वामी तस्य मित्रं सौम्यः शुभप्रहश्चेत्स्यात् स चेदंश नवांशं लग्नं वेक्षते तदा वरस्य शुभो ज्ञेयः । इत्येवंप्रकारेणास्तांशपाद्वधाः शुभं ज्ञेयम् । लग्नसम्बन्धिनवांशात्सप्तमनवांशाधिपस्य मित्रभूतः शुभप्रहोऽस्तनवांशमस्तमवनं वा वीक्षते चेद्वधाः शुभमित्यर्थः ॥

इत्थं विचिन्त्योदयशुद्धिमादौ

चिन्त्यास्तशुद्धिर्वहुशुद्धिमाद्भिः ।

तदन्यथात्वे तु वरस्य वध्वाः

क्रमाद्भवन्त्युत्क्रमणान्यमूनाम् ॥ ६१ ॥

इत्थमुदयशुद्धिमादौ विचिन्त्य पथादस्तशुद्धिर्वहुशुद्धिमद्भिधित्या । तदन्यथात्वे तयोर्दयास्तशुद्धयोरभावे क्रमाद्वरस्य वध्वा अमूना उत्क्रमणानि भवन्ति । श्लोकत्रयोक्तप्रकारमन्ये कथञ्चिदुदयशुद्धयभावे वरस्य प्राणोत्क्रमणम् । अस्तशुद्धयभावे वध्वाः प्राणोत्क्रमणमित्यर्थः ॥

नवमांशा घनुर्मीनकन्यामिषुनर्तोलिनः ।

विवाहलग्ने यस्याः स्युः मा वधूः स्यात्पतिव्रता ॥ ६२ ॥

सष्टम् ॥

अथ पञ्चकमाह—

लग्नयुगततिथिर्नवतष्टा नागनेत्रयुगतर्ककुशिष्टा ।

रोगवह्निपदस्युमृतिभ्यो भीतये भवति दक्षिणवाणः ६३

शुक्लप्रतिपदमारम्य गततिथिर्लग्नयुक् वर्तमानलग्नेन युक्ता नवभि-
स्तष्टा अष्टसङ्ख्ये शेषे रोगाख्यो बाणः । नेत्रशेषे वह्निबाणः । चतुः-
सङ्ख्ये शेषे राजबाणः षट्सङ्ख्ये चोराख्यः । एकशेषे मृत्युसंज्ञकः ।
दक्षिणदेशे प्रसिद्धत्वादक्षिणबाणोऽयं तत्तत्संज्ञया रोगादिभ्यो भीतये
भवति ॥

अथ प्राचां मतेन बाणमाह—

सङ्क्रान्तियातांशमितिस्तु पञ्चधा

स्थाप्याङ्गरामेन्दुगजान्धिभिर्युता ।

नवोद्धृता यत्र च पञ्चशेषकं

बाणः परोऽत्रापि रुगादिकं क्रमात् ॥ ६४ ॥

सङ्क्रान्तेर्यातांशाना मितिः । सूर्यभुक्ताशसङ्ख्येति यावत् । सा लि-
प्त्यादिकमुपेक्ष्य पञ्चधा स्थाप्या । क्रमेण पङ्क्तिभिरेकेनाष्टभिश्चतु-
भिर्युता प्रत्येकं नवभिस्तष्टा यत्र स्थाने पञ्चसङ्ख्यं शेषं स्यात्तत्र पूर्वो-
क्तक्रमेण तत्तत्संज्ञोऽयमभ्यो बाणः स्यात् ॥ यत्र पङ्क्तिर्युक्ता तत्र प-
ञ्चसङ्ख्ये शेषे रोगबाणः । यत्र त्रिभिर्युक्ता तत्र पञ्चमिते शेषे वह्नि-
बाण इत्यादि । अत्रापि रुक् रोगस्तदादिकं भयं क्रमात् ॥ अयं बाणः
शल्यरहितोऽतः स्वल्पबलो ज्ञेयः ॥

अथ सशल्यबाणमाह—

विशेषस्तत्र शेषैक्यं नवतष्टं भवेद्यदि ।

पञ्चशेषं सशल्योऽयं बाणस्त्याज्यः प्रयत्नतः ॥ ६५ ॥

विशेषस्तु तत्र यानि शेषाण्यागतानि तेषामेक्यं नवभिस्तष्टं पञ्च-

सह्यं शेषं यत्र तत्तथा यदि भवेत्तदा सशत्यः शत्येन लोहाग्नेण स-
हितो बाणः स्यात् । अयं प्रवृत्तत्वात्प्रयत्नतस्त्याज्यः ॥

अथ कार्यभेदेन वारभेदेन समयभेदेन च बाणपरिहारमाह द्वाभ्याम्—

मौञ्जीगृहाच्छादनराजसेवायात्राविवाहे क्रमतश्च कैश्चित् ।

रोगो रवीं ज्ञे मृतिरग्निचोरो भौमे शनौ राजशरः परैश्च ६६

मौञ्ज्यां रोगाख्यो बाणः गृहाच्छादने वह्निसंज्ञः राजसेवाया नृपाख्यः
यात्रायां चोराख्यः विवाहे मृत्युसंज्ञस्त्याज्य इति कैश्चित् ॥ परैस्तु रवि-
वारे रोगस्त्याज्यः बुधे मृत्युसंज्ञः भौमे वह्निचोरो शनौ राजबाण
इत्युक्तम् ॥

रात्रौ चोररुजौ राजा दिने मृत्युस्तु सन्ध्ययोः ।

सदा वह्निशरस्त्याज्यः प्रोक्तः कैश्चिन्मनीषिभिः ॥ ६७ ॥

चोरो रोगश्च रात्रौ त्याज्यौ । दिने राजाख्यः सन्ध्याद्वये मृत्युसंज्ञः ।

वह्निबाणस्तु सदा त्याज्यः । कैश्चिन्मनीषिभिः प्रोक्तः ॥

अथ दशयोगदोषमाह—

रवीन्दुभयुतिर्हृतोडुभिरिहाभ्रभूवेदपद्-

दशेशतिथयो धृतिस्त्वतिधृतिः कृतिः शेषकम् ।

भवेद्यदि मरुदनामिनृपचोरमृत्युरामया-

ऽशनिक्षतकलिषतीति दशयोगदोषः क्रमात् ॥ ६८ ॥

सूर्यनक्षत्रचन्द्रनक्षत्रयोर्युतिः कर्तव्या । सा सप्तविंशत्या भक्ता यदिह
शेषकं तदभ्रभूवेदादिमितं चेद्भवेत्तदा मरुदनादिसंज्ञो दशयोगदोष-
स्यात् । यथा अभ्रं शून्यं तस्मिन्शेषे मरुत् वाताख्यो योगः । एकशेषे
घनो मेघाख्यो योगः चतुःशेषेऽग्निः । पट्मु शेषे राजा । दशमु चोरः ।
एकादशमु मृत्युः । पञ्चदशमु रोगः । अष्टादशमु वज्रक्षतम् । एको-
नविंशती फलहः । विंशती क्षनिर्धनक्षयः । अत्र क्षत्यन्तानां द्वन्द्वस-
माहारी । वातयोगे वातादोष एवं सर्वत्रोद्यम् ॥

अथाष्टमभौमादीनामपवादमाह—

कुजोऽष्टमः सितः पष्टश्चन्द्रोऽष्टान्त्यारिगोऽपि चेत् ।

अस्तारिनीचे न त्याज्यस्तद्वत्कर्तरिकारकौ ॥ ६९ ॥

लम्नादष्टमो भौमस्तथा पष्टः शुक्रस्तथाष्टमद्वादशपष्टगश्चन्द्रोऽपि अस्तारिनीचे अस्तगतः शत्रुक्षेत्रे गतो नीचगृहगतो वां चेत्तदा न त्याज्यः कर्तरिकारकौ पापग्रहौ च तद्वदस्तारिनीचस्थितौ नैव त्याज्यौ ॥

अथ वर्षमासाचनेकदोषाणामपवादमाह—

गुरुशुक्रविदामेको यदि केन्द्रत्रिकोणगः ।

शशी वर्गोत्तमे पूषोपान्त्ये बाधोपदोपनुत् ॥ ७० ॥

वित् बुधः पूषा सूर्य उपान्त्ये एकादशे अशेषदोषानुदति परिहरतीति तथा । शेषं स्पष्टम् ॥ मुहूर्तचिन्तामणौ—“अन्दायनर्तुतिथिमासभपक्षदग्धतिथ्यङ्गकाणवधिराङ्गमुखाश्च दोषाः । नश्यन्ति विद्वरुसितेष्विह केन्द्रकोणे तद्वच्च पापविधुयुक्तनवांशदोषाः॥” इति ॥

विवाहलम्नाष्टमराशिनाथः शुभेक्षितः केन्द्रगतो यदि स्यात् ।

अपाकरोत्यष्टमलम्नदोषं प्रतापलङ्घेश इव त्रिदोषम् ॥ ७१ ॥

विवाहलम्नादष्टमराशेः स्वामी यदि शुभग्रहेणेक्षितः केन्द्रगतः स्यात्तदा जन्मराशेर्जन्मलम्नाद्वाष्टमे लग्ने सति यो दोषस्तमपाकरोति । यथा प्रतापलङ्घेशो नाम वैद्यके प्रसिद्धो रसविशेषस्त्रिदोषं कफघातपित्तविहारं हन्ति ॥

वर्गोत्तमे तनुश्चन्द्रो लामे वा लाभकेन्द्रयोः ।

लग्नपांशपयोरेकः सोऽपि दोषापवादकः ॥ ७२ ॥

वर्गोत्तमे स्वनवांशे तनुर्लग्नं अथवा लामे एकादशे चन्द्रः यद्वा ग्रामे केन्द्रे वा लग्नपतिर्नवांशपतिर्वा स्थितः सोऽपि दोषाणां दुर्मुहूर्तकुनवांशादीनामपवादकः परिहारकः ॥

खार्जूरपातजामित्रलतोपग्रहकर्तरि ।

उदयास्ते च न त्याज्ये चन्द्रार्कौ वलिनौ यदि ॥ ७३ ॥

यदि चन्द्रार्कौ वलिनौ स्रोचमित्रादिस्थानस्थितत्वेन सबली यदि । तदा खार्जूरपादयो दोषा न त्याज्याः । उदयो लग्नं अस्तं सममस्थान तेच न त्याज्ये । स्वामिदृष्टिग्राहिण्यादिना तत्र दोषः स च । न त्याज्य इत्यर्थः ॥

अथ लत्तादिदोषाणामपवादमाह—

लत्तितार्क्ष्यं त्यजेत्तुल्यं लत्तयद्भ्रह्माक्षिणा ।

पातोपग्रहखार्जूरभार्क्ष्यं च रविभाक्षिणा ॥ ७४ ॥

लत्तयन् लत्ताकारी ग्रहो यत्सङ्ख्ये नक्षत्रचरणे तिष्ठति तत्समसङ्ख्याक लत्तितनक्षत्रचरणं त्यजेदित्यर्थः । पातक्षण्डायुधाख्यः प्रागुक्तः । उपग्रहखार्जूरौ च प्रागुक्तौ । तत्र रविर्यास्मिन्चरणे तिष्ठति तत्सममङ्गुलमेव तेषां नक्षत्रचरणं त्यजेत् ॥

अथ गोधूलिकादमाह—

पिण्डीभूतेऽर्धास्ते पूर्णास्तेऽर्के क्रमेण गोधूलिः ।

शस्ताखिलेषु मार्गशिखाभसश्चतुर्षु मासेषु ॥ ७५ ॥

मार्गशीर्षाच्चतुर्षु मासेषु अर्के सूर्ये पिण्डीभूते पिण्डसदृशे सायसन्ध्याया नीहारवृत्तत्वेन गतप्रभ इत्यर्थः । तस्मिन्समये गोधूलिर्ज्ञेया । तथा चैत्राच्चतुर्षु मासेषु अर्धास्ते अर्धत्रिम्बस्य दृश्यत्वे गोधूलिः । नभसदध्यायणाच्चतुर्षु पूर्णमस्तमदर्शनं यस्य तादृशोऽर्कः सति गोधूलिः काळः । इयं गोधूलिर्विनाहादिसकलशुभकार्येषु शस्ता । अस्याः काळरिमाणं तु घटिकादलनिष्ठमाहुरिति केशनाकेणोक्तम् ॥

लग्नाष्टपष्ठमं चन्द्रं कुजे लग्नमदाष्टम् ।

क्रान्तिमाम्भ्यं च कुलिकं गोधूत्यां यत्रतस्त्यजेत् ॥ ७६ ॥

लग्नेऽष्टमे पष्ठे च स्थितं चन्द्रं तथा लग्ने सप्तमेऽष्टमे च भीमं
क्रान्तिसाम्यं महापातं कुलिकं च गोधूल्यां यन्नात्यजेत् ॥

पञ्चाङ्गशुद्ध्यादिविचारणा स्या-

न्नास्तीति वादः पुनरर्थवादः ।

आवश्यकं कर्मणि लग्नशुद्धिं

विनापि गोधूलिरुदाह्रियेत ॥ ७७ ॥

गोधूल्यां पञ्चाङ्गशुद्धिलग्नशुद्ध्यादिविचारणा स्यात्कर्तव्येत्यर्थः । प-
ञ्चाङ्गशुद्ध्यादिर्नास्तीति रामदेवज्ञादीनां वादस्त्वर्थवादः । गोधूल्याः प्रा-
शस्त्यकथनमात्रमित्यर्थः । तथाप्यावश्यकं कर्मणि लग्नशुद्धिं विनापि
गोधूलिरुदाह्रियेत वक्तव्या ॥

अथ गोधूल्यधिकारिण आह—

सदा प्रशस्तः शूद्राणां मध्यमः क्षत्रवैश्ययोः ।

गोधूल्यां घटिकालाभे विमाणामपि दोर्ग्रहः ॥ ७८ ॥

शूद्राणां गोधूल्या दोर्महो विवाहः सदा प्रशस्तः । घटिकालाभे
इष्टलग्नघटिकाया अलाभे लग्नान्तरशुद्ध्यभाव इत्यर्थः । शेषं स्पष्टम् ॥

उक्तेऽनुक्तेऽपि नक्षत्रे वारे योगे तिथौ तथा ।

सङ्कीर्णानां विवाहः स्यात्सुतायुर्धनवृद्धये ॥ ७९ ॥

सर्वेषु नक्षत्रेषु सर्वेषु वारेषु सर्वेषु योगेषु सर्वासु तिथिषु च अनु-
लोमजादीनां विवाहः सुतायुर्धनवृद्धये स्यात् ॥

गान्धर्वपाणिग्रहणे त्रिपट्टीचक्रेऽर्कभान्द्रानि लिखेत्क्रमेण ।

वेदाक्षिरामेन्दुकुवेदतर्करामेन्दुरामैरशुभं शुभं स्यात् ॥ ८० ॥

गान्धर्वत्रिपट्टे त्रिपट्टीनामक्रे. चक्रे, क्रमेण, सूर्यान्तर्गतशुभानि चन्द्र-
नक्षत्राणि चत्वार्यशुभानि ततो द्वे शुभे त्रीण्यशुभानि तत एकं शुभम्
तत एकमशुभमेवमुत्तरत्र ज्ञेयम् । त्रयाणां पट्टानां ब्रह्मपट्टविष्णुपट्टरु-
द्रपट्टानां समाहारस्त्रिपट्टी । एकस्मिन्नपि पट्टे यदशुभं तदत्राशुभमुक्तम् ।

पट्टत्रयेऽपि यच्छुभं तदत्र शुभमुक्तमिति पट्टत्रयं पृथगनुक्त्वा तत्सङ्ग्रहः
कृत इति ज्ञेयम् ॥

दलनकण्डनमुहूर्तमाह—

दलनं कण्डनं वेदीं हरिद्रादिकमाचरेत् ।

विवाहोक्तोद्भुभिर्न प्राक्लिपण्णवमिते दिने ॥ ८१ ॥

आदिना मण्डपादिकं गृह्यते । विवाहोक्तैरुद्भुभिर्नक्षत्रैराचरेत् ।

इदं विवाहात्पूर्वं तृतीये पष्ठे नवमे वा दिने नाचरेत् ॥

अथ मण्डपस्तम्भनिवेशने विशेषमाह—

स्तम्भः स्थाप्यः क्रमादकं वृपराशेस्त्रिमे त्रिमे ।

आग्नेय्यां च तथेशान्यां वायव्यां निर्ऋतेर्दिशि ॥ ८२ ॥

वृपमिधुनकर्कस्थेऽर्के आग्नेय्यां स्तम्भः स्थाप्यः सिंहकन्यातुलास्थि-
तेऽर्के ईशान्यां वृश्चिकधनुर्मकरस्थे वायव्यां कुम्भमीनस्थे नैऋत्यां स्तम्भः
स्थाप्यः ॥

वेदीलक्षणमाह—

वेदीं कुर्यात्स्वगेहस्य वामे मण्डपमण्डिताम् ।

हस्तोच्छ्रितां चतुर्हस्तां चतुःस्तम्भविभूषिताम् ॥ ८३ ॥

हस्तोच्छ्रितां हस्तमात्रोष्ठां दैर्घ्ये विस्तारे च चतुर्हस्तामत एव चतु-
रस्तां चतुर्धु, कोणेषु चतुर्भिः स्तम्भैर्विभूषितामुपरिमण्डपेन मण्डितां
वेदीं यधूवरोपवेशनार्थं सलविशेषं सगृहस्य वामभागे कुर्यात् ॥

अथ प्रागुक्ताखिलदोषेभ्य एकाविंशतिमहादोषानवश्यवर्जनार्थमुद्ध-
रति त्रिभिः—

पञ्चाङ्गशुद्धिराहित्यमशुद्धिरुदयास्तयोः ।

सङ्क्रान्तिः पापपट्टर्गो भृशः पष्टः कुजोऽष्टमः ॥ ८४ ॥

तिथिवारनक्षत्रयोगकरणानि पञ्चाङ्गानि प्रसिद्धानि तच्छुद्धिराहित्य
विहिततिथ्यादिराहित्यमित्यर्थः । उदयास्तायोरशुद्धिः ‘अंशपेनैक्षितयुतौ’

इत्यादिनोक्ताया उदयास्ताशुद्धे राहित्यम् । सङ्क्रातिः सूर्यसङ्क्रमकालः ।
पापपङ्कगः गृहहोरादि पङ्कगमध्ये पापवर्गाधिक्यम् । मृगुलमात्यष्टः ।
भौमो लग्नादष्टमः ॥

गण्डान्तं कर्तरी रिःफण्डेन्दुश्च सग्रहः ।

अष्टमाङ्गं विषयटी दुर्गुहूर्तश्च वारजः ॥ ८५ ॥

गण्डान्तं तिथिनक्षत्रलग्नानां सन्धिविशेषः । कर्तरी द्विर्द्वादशस्थ-
वक्रमार्गगपापग्रहौ । रिःफण्डेन्दुः लग्नाद्वयये पष्टेऽष्टमे वा चन्द्रः ।
सग्रहः सूर्यादिग्रहयुक्तश्चन्द्रः । अष्टमाङ्गं जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाष्टमं लग्नम् ।
विषयव्यादिकं व्याज्यप्रकरण उक्तम् । वारजः कुलिकार्थयामादिः ॥

खार्जूरिकं ग्रहणभोत्पातभं क्रूरवेधितम् ।

क्रूरयुक्तं दुर्नवांशो महापातश्च वैधृतिः ॥ ८६ ॥

खार्जूरिकं 'विष्कम्भादिनिषिद्धेषु' इत्यादिनोक्तम् । ग्रहणभं ग्रह-
णनक्षत्रम् । उत्पातभं भूकम्पाद्युत्पातसम्बन्धि नक्षत्रम् । क्रूरवेधितं प-
ञ्चशलाकाचक्रे विद्धम् । क्रूरयुक्तं पापग्रहाधिष्ठितं नक्षत्रम् । दुर्नवांशो
दुष्टनवांशः । महापातः क्रान्तिसाम्यं व्यतीपातश्च । वैधृतिः प्रसिद्धः ॥

इत्येकविंशतिस्त्राज्या महादोषा मनीषिभिः ।

सर्वदा सर्वकार्येषु विवाहे तु विशेषतः ॥ ८७ ॥

एवमेकविंशतिर्महादोषाः सर्वदा सर्वेषु शुभकार्येषु मनीषिभिस्त्रा-
ज्याः । विवाहे त्वेते विशेषेण त्राज्या इत्यर्थः ॥

मुण्डनं मण्डनाच्चौलं व्रतात्कन्याविनिर्गमः ।

वधूप्रवेशात्पण्मासं न स्यात्तिपुरुषान्तरे ॥ ८८ ॥

त्रिपुरुषस्य मध्ये पुत्रस्य कन्याया वा मण्डनाद्विवाहात् मुण्डनं
चौलोपनयनादि पण्मासमध्ये न स्यात् । शार्ङ्गयि—'व्रतं समावर्त-
नकं सचौलं केशान्तमेतानि वदन्ति तज्ज्ञाः । क्षौरं पुरस्कृत्य भवन्ति
यस्माच्चत्वारि तस्मादिह मुण्डनानि ॥' इति । तथा, व्रताद्भूतवन्धात् प-

पन्मासं त्रिपुरयमप्ये चौलं न स्यात् । तथा बधूप्रवेशात्कन्याविनिर्गमः.
पन्मासं त्रिपुरयान्तरे न स्यात् ॥ “पुत्रोद्वाहः प्रवेशाख्यः कन्योद्वाहस्तु
निर्गमः” । इति शाङ्गयि ॥

कश्चित्त्रिपुरयान्तरेऽन्वियते निश्चयोत्तरम् ।

मासादूर्ध्वं विवाहः स्याच्छान्त्यार्वागपि केचन ॥ ८९ ॥

निश्चयोत्तरं वाग्दानानन्तरं कन्याया वरस्य या त्रिपुरयान्तः पुरय-
त्रयमध्ये कश्चित्सपिण्डो त्रियते चेत्तदा मरणदिनमारम्य त्रिंशदिनं प्र-
तिकूलम् । तत ऊर्ध्वं विनायकशान्त्या विवाहः स्यात् । केचन आ-
शौचनिर्गमे मासादूर्वागपि शान्त्या विवाहमिच्छन्ति । पित्रादिप्रतिकूले
विशेषः—“पितुराशौचमन्दं स्यात्तदूर्ध्वं मातुरेव च । मासत्रयं तु
भार्यायास्तदूर्ध्वं भ्रातृपुत्रयोः ॥” इति ॥

सोदराणां न पन्मासं मङ्गलं न शुभे स्वधा ।

पन्मासाभ्यन्तरेऽपि स्यादब्दभेदो भवेद्यदि ॥ ९० ॥

सोदराणामेकोदरप्रसूतानां मङ्गलं व्रतबन्धादिसमानसंस्कारः पन्मासं
न स्यात् । तथा शुभे मङ्गलमध्ये स्वधा श्राद्धकर्म न कार्यम् ॥

नैव दोषो यमलयोर्यतस्तावेकनालकौ ।

नैव सोदरयोर्देये भ्रात्रोः सोदरकन्यके ॥ ९१ ॥

एव सोदराणां समानसंस्कारनिषेधलक्षणो दोषो यमलयोर्नास्ति ।
तत्र हेतुर्यत इति । एकोदरयोर्भ्रात्रोरेकोदरकन्ये च न देये कदापि ॥

अथ बधूप्रवेशमुहूर्तमाह द्वाभ्याम्—

बधूप्रवेशः पितृमैत्रमूलक्षिप्रश्रुतिसातिवसुध्रुवेषु ।

आपोऽश्लक्ष्णं नवपञ्चमसप्तमेऽह्नि हित्वा रविर्भौमरिक्ताः ९२

मघाशुक्लपौडशमश्विपुष्ये आपोऽश्लक्ष्णं निशादिनमारम्य पौडशदिन-
मध्ये नरमे पञ्चमे सप्तमे दिने तथा सुभेऽह्नि द्वितीयचतुर्थपञ्चाष्टमादि-
सप्तदिने रविभौमव्यारिक्ताग्निधीर्वर्जयिष्या बधूप्रवेशः स्यात् ॥

ततः परस्ताद्विषमे वर्षे मासे दिने भवेत् ।

विवाहात्पञ्चवर्षान्ते विचारोऽग्रे यदृच्छया ॥ ९३ ॥

ततः परस्तात्पौडशदिनानन्तरं विवाहात्पञ्चवर्षान्ते पञ्चवर्षमध्ये विषमे वर्षे विषममासे विषमदिने च विहितनक्षत्रादौ वधूप्रवेशो भवेत् । अग्रे पञ्चवर्षानन्तरं यदृच्छया स्वच्छन्दतया विचारः विषमवर्षादिनियमो नास्तीत्यर्थः । किन्तु तिथिनक्षत्रादिनियमोऽस्ति ॥

अथ प्रथमवर्षे ज्येष्ठमासादौ विशेषमाह द्वाभ्याम्—

पत्युर्ज्येष्ठं ज्येष्ठे श्वशुरं पौषे शुचौ श्वश्रूम् ।

पतिमधिके क्षयमासे हन्त्यात्मानं गृहे स्थिता पत्युः ॥ ९४ ॥

ज्येष्ठमासे पत्युर्गृहे स्थिता वधूः पत्युर्ज्येष्ठमातरं हन्ति । तथा पौषे भर्तुर्गृहे स्थिता श्वशुरं हन्ति । शुचावापादे तु श्वश्रूं पत्युर्मातरम् । अधिके मासे पतिम् । क्षयमासे तु आत्मानं निजशरीरं हन्ति ॥

हन्ति नवोढा पितरं पितृसदने संस्थिता चैत्रे ।

फलमेतत्प्रथमेऽब्दे दोषो नैव द्वितीयादौ ॥ ९५ ॥

नवोढा वधूः चैत्रमासे पितृगृहे स्थिता पितरं हन्ति । एतत्पत्युर्ज्येष्ठ इत्यादिनोक्तं फलं प्रथमेऽब्दे प्रथमवर्षतंत्रान्ध्रज्येष्ठमासादौ जानीयात् । द्वितीयवर्षादौ तु नैव दोषः ॥

अथ द्विरागमनमुद्धर्तमाह—

स्याद्विरागमनमोजहायने मूलमैत्रलग्नुचञ्चलध्रुवैः ।

मेपवृश्चिकघटस्थिते रवौ गोतृयुग्मपतुलाङ्गनातनौ ॥ ९६ ॥

ओजहायने प्रथमतृतीयादिविषमवर्षे मूलमृदुक्षिप्रचरध्रुवनक्षत्रैः । त्रीं मेपवृश्चिककुम्भस्थिते सति वृषमिथुनमीनतुलाकन्याख्ये लग्ने द्विरागमनं स्यात् । वधूप्रवेशानन्तरं परावृत्त्य पितृगृहं प्राप्ताया वध्याः पुनर्गृहप्रवेशो द्विरागमनशब्दवाच्यः ॥

गोचरे रविवलं वरस्य चेद्योपितः सुरगुरोर्बलं यदि ।
संमुखो न न च दक्षिणो भृगुः स्यात्तदोभयमुदे द्विरागमः ॥९७॥

गोचरप्रकरणोक्तरीत्या वरस्य रविवलं स्यात् चेत् । तथा कन्यका-
याः सुरगुरोर्बलं यदि स्यात् । तथा भृगुः शुक्रो गन्तव्यदिगभिमुखो
न स्यात् नापि दक्षिणो गच्छन्त्या वध्या दक्षिणभागे स्थितस्तदा तद्वि-
रागमनमुभयप्रीत्यै स्यात् ॥

अथ प्रतिशुक्रापवादमाह—

दुर्भिक्षदेशव्यसनादिभीतिविवाहतीर्थामरदर्शनेषु ।

नवोदवध्वा अथवा युवसा न चैकपुर्या प्रतिशुक्रदोषः ॥९८॥

दुर्भिक्षदेशोपद्रवादिभये विग्रहोद्देशेन यात्राया तीर्थयात्राया देव-
दर्शने च नवोदवध्वा नूतनपरिणीताया वध्वाः प्रवेशे च युवत्यास्त-
रुण्याः कुचपुष्पोत्पत्त्यनन्तरमिति यात्रत् । तथैकपुर्या च प्रवेशे प्रति-
शुक्रदोषो नास्ति ॥

कविकण्ठीरवध्वजे ज्योतिर्विस्तरसात्मजः ।

विवाहोक्तमुहूर्तानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ ९९ ॥

इति श्रीचित्तपावनजातीषशाण्डिस्यकुलमण्डनज्योतिर्विस्तरसात्मजर-
घुनाथकविकण्ठीरवविरचिताया मुहूर्तमालायां विवाहप्रकरणम् ॥

स्पष्टम् ॥

इति सुखटाणकरोपाद्भरामचन्द्रमुतश्रीमन्महेश्वरभट्टविरचितायां मु-
हूर्तमालायाऽधिकायां सौन्दर्योधिण्या विग्रहप्रकरणं सप्तमम् ॥

यात्राप्रकरणम् ८

अथ यात्राप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र किञ्चित्कार्यमुद्दिश्य देशान्तर-
गमनं यात्रा । सा द्विविधा । तत्र पराष्ट्रे विजयार्थं नृपयात्रा समरवि-
जया एका । तद्विज्ञा निखिलयात्रासामान्याद्या अपरा । तत्र विहित-

तिथिवासरदायारब्धाभिमतफलदा भवति सामान्या । समरविजययात्रायां तु जन्मलग्नप्रश्नलगादिभिर्भाविशुभाशुभफलज्ञानमावश्यकमतस्तज्ज्ञात्वेव यात्रासमयं कथयेदित्याह—

यात्रायां जनिलग्नान्छुभमशुभं प्रश्नलगाद्वा ।

विज्ञाय वा निमित्तर्यात्रासमयं जयाजयौ च दिशेत् ॥ १ ॥

जनिलग्नान्जन्मकालसम्बन्धिलग्नवशात् प्रश्नलगाद्वा शकुनादिनिमित्ता भाविशुभमशुभं च विज्ञाय नृपाणां जयाजयौ यात्रासमयं च दिशेत् ॥

जन्मकालान्छुभाशुभज्ञानं जातकशास्त्रे द्रष्टव्यं तदज्ञाने तु प्रश्नलग्नवशान्छुभाशुभज्ञानमाह पद्भिः—

जन्मलग्नं जन्मराशिस्तत्पतिः प्रश्नलग्नगः ।

ततश्चयायारिमध्यं वा प्रश्नलग्नं तदा जयः ॥ २ ॥

जन्मसम्बन्धिलग्नं जन्मराशिर्वा यदि प्रश्नलग्नगः प्रश्नलग्ने विधेत । जन्मलग्नाद्यभिन्नं प्रश्नलग्नमिति यावत् । तदा प्रदुर्जयः स्यात् । अथ वा तत्पतिर्जन्मलग्नस्वामी जन्मराशिस्वामी वा प्रश्नलग्नगतः स्यात् तदापि जयः स्यात् । यद्वा ततस्तस्माज्जन्मलग्नान्जन्मराशेर्वा चतृतीयमेकादशं पष्ठं दशमं वा स्थानं तत्प्रश्नलग्नं यदि स्यात्तदापि जय एव ॥

रिपुजनुस्तनुभे अभि तत्पती

उपचयश्च ततो द्विगुके शुने ।

तनुगतो जयकृच्छिरसोदितः

प्रवसतामथ वा शुभवर्गकः ॥ ३ ॥

यं चेत्तुमिच्छति सख्यं रिपेर्लघुस्तनुभे जन्मलग्नं जन्मराशिर्वा ततः प्रश्नलग्नाद्विबुके चतुर्थे शुने सप्तमे वा स्यात् तदा प्रवसतां परदेशं गच्छतां राज्ञां जयः स्यात् । अथ वा तत्पती तयोः शत्रुसम्बन्धिजन्मलग्नजन्मराशयोः पती स्वामिनौ प्रश्नलग्नाद्विबुके शुने वा स्यातां तदापि

वारशूलः सौरिसोमौ प्राच्यामीज्यस्तु दक्षिणे ।

रविशुक्रौ प्रतीच्यां स्यादुदीच्यां बुधमङ्गलौ ॥ ११ ॥

शनिवारसोमवारौ प्राच्यां दिशि वारशूलः । दक्षिणे गुरुवारः ।
प्रतीच्यां रविशुक्रौ । उत्तरस्यां बुधभौमौ । तत्तद्वारे तत्तदिशि न
गच्छेत् ॥

नक्षत्रशूलः प्राग्ज्येष्ठा दक्षिणस्यामजैकपात् ।

पश्चिमायां ब्राह्ममुदगार्यम्णं तत्र तं त्यजेत् ॥ १२ ॥

प्राक् पूर्वस्यां ज्येष्ठानक्षत्रं नक्षत्रशूलः । एवं दक्षिणस्यां पूर्वाभाद्र-
पदा । प्रतीच्यां रोहिणी । उदगुत्तरस्यां उत्तराफल्गुनी । तत्र तस्यां
दिशि तं शूलं त्यजेत् ॥

अथ निपिद्धनक्षत्राणां वर्जनीयघटिका आह—

यमपूर्वाग्निमधानां नगभूपप्रकृतिशूलिनः क्रमशः ।

घटिकास्त्याज्या गमने मनवो द्विशेन्द्रसार्पमरुतां च ॥ १३ ॥

यमो भरणी तस्याः प्रथमाः सप्त घटिकास्त्याज्याः । एवं पूर्वात्र-
यस्य षोडश । अग्निः कृत्तिका तस्या एकविंशतिः । मघाया एकादश ।
विशाखाज्येष्ठाऽऽश्लेषास्वातीनां मनवश्चतुर्दश घटिका गमने त्याज्याः ।
अर्धाद्रोहिण्यादीन्यवशिष्टानि मध्यमानि ॥

स्वातीषित्र्याग्निपूर्वार्धं चित्राऽऽश्लेषान्तकोत्तरम् ।

त्यजेद्याने मघां स्वार्तीं सम्पूर्णां मुशनोमते ॥ १४ ॥

उशनसः शुक्रस्य मते स्वात्यादीनां पूर्वार्धं चित्रादीनामुत्तरार्धं मघा
स्वार्ती च सम्पूर्णां याने त्यजेत् ॥

अथ योगिनीमाह—

पूर्वोत्तराग्निनिर्गतीयमपाशिवाधु-

शैव्यो दिशः प्रतिपदादिषु च द्विवारम् ।

स्थाप्या अमान्तमिति योगिनिचक्रमेत-

दधूते गमे त्यजत सम्मुखवामभागे ॥ १५ ॥

प्रतिपदादिष्वमावास्यान्तासु षोडश तिथिषु पूर्वोत्तराग्निनिर्ऋतिदक्षिणपश्चिमवायव्येशानाख्या दिशो द्विवारं स्थाप्याः । यथा प्रतिपन्नवम्योः पूर्वा द्वितीयादशम्योरुत्तरेत्यादि । इतीदं योगिनीचक्रं ज्ञेयम् । एतदधूते गमने च सम्मुखे वामभागे च त्यजत । यथा—पूर्वस्यां गन्तुः प्रतिपन्नवम्योर्योगिनी सम्मुखेऽस्ति । दक्षिणस्यां गन्तुर्वामभागे सा व्याज्या एवमुत्तरत्रोक्षम् ॥

अथ कालशूलमाह द्वाभ्याम्—

दिनस्य प्रथमे त्र्यंशे ध्रुवैर्मिथैश्च न व्रजेत् ।

तीक्ष्णैर्मध्येऽन्तिमे क्षिप्रैरथ त्र्यंशे निशोऽपि न ॥ १६ ॥

दिनस्य प्रथमे त्र्यंशे । पूर्वाह्न इति यावत् । ध्रुवैर्मिथैश्च नक्षत्रैर्न व्रजेत् । मध्यमे त्र्यंशे तीक्ष्णैर्दारुणनक्षत्रैर्न व्रजेत् । अन्तिमे त्र्यंशे क्षिप्रैर्न व्रजेत् । एवं रात्रेरपि प्रथमादित्र्यंशे मृदादिनक्षत्रैर्न व्रजेत् ॥

प्रथमे मृदुभैरुग्रैर्मध्यमे चरमे चरः ।

श्रुत्यर्कमृगपुण्यैस्तु व्रजेदेतन्न चिन्तयेत् ॥ १७ ॥

चरमेऽन्तिमे त्र्यंशे चरनक्षत्रैर्न व्रजेत् । अत्र प्रतिप्रसवमाह—श्रुतीति । श्रवणहस्तमृगपुण्यैः सर्वदा व्रजेत् । एतत्कालशूलं न चिन्तयेत् ॥

आश्विने शुक्लदशमी विजयाख्याखिले शुभा ।

प्रयाणेषु विशेषेण किं पुनः श्रवणान्विता ॥ १८ ॥

स्पष्टम् ॥

अथ नक्षत्राणां जीवपक्षादिसंज्ञाः सफला आह चतुर्भिः—

त्रयोदशमितास्तारा भुक्ता भोग्याश्च राहुणा ।

प्रथमो जीवर्षसः स्यान्मृतः पक्षस्तथापरः ॥ १९ ॥

राहुणा सदा वक्रगेण भुक्तास्त्रयोदशसङ्ख्यास्तारा जीवपक्षः स्यात् ।

जीवपक्षसंज्ञाः स्युः । तथा राहुणा भोग्यास्तारास्त्रयोदश मृतपक्षसंज्ञाः ।
यथा—राहुर्हस्तनक्षत्रेऽस्ति तदा तेन शुक्तानि चित्रास्वातीप्रमुखानि
पूर्वाभाद्रपदान्तानि त्रयोदश जीवपक्षः । तद्भोग्यानि उत्तराफल्गुनीपूर्वा-
फल्गुनीमघाऽऽश्लेषादीनि रेवत्यन्तानि त्रयोदश मृतपक्षः ॥

राहुभं कर्तरीसंज्ञं ग्रस्तं पञ्चदशं ततः ।

मृतभाद्रस्तभं श्रेष्ठं ग्रस्तभात्कर्तरी शुभा ॥ २० ॥

राहुणाऽग्रान्तं नक्षत्रं कर्तरीनंज्ञम् । यथा हस्तस्थे राहौ हस्त-
कर्तरीसंज्ञः । ततः कर्तरीसंज्ञकात्पञ्चदशं भं ग्रस्तसंज्ञम् । यथाऽन्योत्तर-
भाद्रपदाख्यम् । मृतभान् मृतपक्षारूपनक्षत्राद्ग्रस्तभं यात्रायां श्रेष्ठम् ।
प्रस्तमाच्च कर्तरी शुभा ॥

जीवे शशी मृते सूर्य शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।

द्वौ जीवेऽपि शुभौ तौ चेन्मृते स्यातां मृषिमर्दा ॥ २१ ॥

जीवे शशी रवौ सति मृतपक्षे शशी न शुभः । जीवे सूर्यो रवौ सति मृतपक्षे सूर्यो न शुभः ।
जीवे शशी जीवे जीवपक्षे निवृत्तधेदनिशुभौ शुभतरो । तौ द्वौ मृ-
तपक्षे निवृत्तधेदनिमर्दा स्याताम् ॥

जीवे चन्द्रे यापिजयो जीवे स्यापिजयो रवी ।

उभौ जीवे सन्धिकरायुमयोरशुभौ मृते ॥ २२ ॥

जीवपक्षे चन्द्रे सनि यात्रायां यापिजयः वैरिणमुद्दिश्य जिगमि-
शुर्वापी तस्य जयः । रवौ जीवपक्षे सनि स्यापिजयः स्वदेशे दुर्ग-
हत्वा स्थितः स्यापी तस्य जयः । उभौ शशिसूर्यौ जीवपक्षे स्थितौ
उभयोर्मयिस्त्रायिनोः सन्धानवतो । मृतपक्षे स्थितौ तूभयोरशुभौ
पराजयकरो ॥

अथ पथि राहुचक्रमाह द्वाभ्याम्—

शुभ्ये शशिविषयपथ मोक्षमार्गेऽन्त्येन्दुर्कविभार्यमपादुनोपम् ।

इत्थं पुमर्पेण निधाय मानि श्रोतं सरसं पथि राहुचक्रम् २३

अथ रेवत्यादीनि मोक्षमार्गे लेख्यानि । इत्थं पुरुषार्थस्थानेषु भाति
निधाय न्यस्य स्वरशास्त्रज्ञैः पथि राहुचक्रं प्रोक्तम् ॥

धर्मेऽश्विपुण्यादिशतश्रविष्ठाद्रीशानुराधर्षमथार्यमार्गे ।

याम्यानिलेन्द्रादितिपित्र्यपूमाश्रवोऽथ कामे भगतक्षमूलम् २४

अश्विन्याद्युक्तसतनक्षत्राणि धर्मे धर्ममार्गे लेख्यानि । धर्ममार्गसंज्ञा-
नीत्यर्थः । तत्राहिराश्लेया । श्रविष्ठा धनिष्ठा । अथेत्यनन्तरं भरण्याद्यु-
क्तनक्षत्राणि अर्थमार्गे लेख्यानि । तत्र पूमा पूर्वाभाद्रपदा । अथ
पूर्वादीनि काममार्गे लेख्यानि । तत्र तक्षा चित्रा विधिरभिजित् ॥

अथास्य चक्रस्य फलमाह—

चेद्धर्मेऽर्केऽर्थमोक्षस्यश्चन्द्रोऽर्थे धर्ममोक्षगः ।

कामे धर्मार्थमोक्षस्थो मोक्षे धर्मगतः शुभः ॥ २५ ॥

अर्के धर्मे धर्ममार्गस्ये सति चन्द्रोऽर्थमोक्षस्यः अर्थमार्गे मोक्ष-
मार्गे वा तिष्ठति चेच्छुभः । अथार्थेऽर्थमार्गेऽर्के सति चन्द्रो धर्ममो-
क्षगः धर्ममार्गे मोक्षमार्गे वा स्याच्छुभः । अथ काममार्गे रवी सति
चन्द्रो धर्मार्थमोक्षस्यः धर्मेऽर्थे मोक्षे वा तिष्ठति तदा शुभः । अथ
मोक्षेऽर्के सति चन्द्रो धर्मगतः शुभः । अर्थाद्विपरीतस्थितयोः सूर्या-
चन्द्रमसोरशुभकारत्वं ज्ञेयम् ॥

अथ कुलाकुलादिगणान्सफलौनाह त्रिभिः—

पूर्वाश्वीज्येन्द्रमघाचित्रामीन्दुश्रुतिदिशाः ।

मन्वर्काष्टवतुर्थ्यः कविकुजवारौ गणः कुलारुयोऽपम् २६

पूर्वात्रयमश्विनीपुष्यज्येष्ठामघाचित्राकृत्तिकाशृगग्रवणविशालानश्रवा-
णि । चतुर्दशीद्वादश्याष्टमीचतुर्व्यस्तिययः । शृगुमीमनारौ चेत्ययं गणः
प्रत्येकं कुलसंज्ञकः ॥

ध्रुववाताहिविधनिष्ठाभिजादिसान्त्वहस्तयाम्यानि ।

विपमास्तिथ्यः शनिरविशशिशुरुवारा गणो भवेद्वकुलः २७

उत्तरात्रयरोहिणीस्वात्याश्लेषाधनिष्ठानुराधापुनर्वसुरेयतीहस्तभरणी नक्षत्राणि । विपमास्तिथ्यः प्रतिपत्तृतीयादयः शन्यादयो वाराधेति प्रत्येकमकुलसंज्ञो गणो भवेत् ॥

मूलशताद्रोविधिभं दशपद्द्वितिथिः कुलाकुलो ज्ञथ ।

स्थायी जयति कुलाख्ये यायी त्वकुले कुलाकुले सन्धिः २८

विधिममभिजित् । मूलादि प्रसिद्धम् । दशमी षष्ठी द्वितीया च तिथिः । शो बुधवारश्च प्रत्येकं कुलाकुलसंज्ञोऽयं गणः । फलमाह—स्थायीति । कुलाकुलसंज्ञके नक्षत्रादौ युद्धारम्भे च सति स्थायी राजा जयति । अकुलसंज्ञके नक्षत्रादौ युद्धारम्भे यायी राजा जयति । कुलाकुलसंज्ञके युद्धं कुर्वतोः स्थायियायिनोः परस्परसन्धिः स्यात् ॥

पौषादिचैत्रान्तमकालवृष्टिस्तस्यां न धीमान्दिनसप्तकान्तः ।

नीहारविद्युत्स्तनितेऽपि तद्द्वन्द्वच्छेदकृच्छ्रागमनं यदीच्छेत् २९

पौषमासमारम्य चैत्रमासपर्यन्तमासचतुष्टयमध्ये वृष्टिभेदकालवृष्टिर्ज्ञेया तस्यां सत्यां दिनसप्तकमध्ये न गच्छेत् । यदि मुखेन पुनरागमनमिच्छेत् । तद्द्वन्द्वकालवृष्टाविवाकालनीहारादौ च दिनसप्तकं न गच्छेत् ॥ तत्र नीहारस्तुपारः । स्तनितं धनगर्भितम् ॥

यद्यम्बुना गोष्पदपूर्तिमात्रमकालवृष्टिः किल तत्र जज्ञात् ।

आवश्यकेऽहानि च पौषतस्त्रिह्येकानि चैत्रे घटिकाद्वयं च ३०

अम्बुना गोष्पदपरिमितखातस्य पूर्तिमात्रमकालवृष्टिश्चेत्तत्रोक्तं दिनसप्तकं जज्ञात् । तत्राप्यावश्यकं कार्यं तु पौषेऽकालवृष्टौ त्रीण्यहानि जज्ञात् । माघे द्वे अहनी जज्ञात् । फाल्गुने एकमहः । चैत्रे तु घटिकाद्वयम् ॥

अत्यावश्यकत्वे परिहारमाह—

अत्यावश्यकयात्रायां गर्भितेऽकालवर्षणे ।

सूर्येन्दुविम्बे सौवर्णे दत्त्वा गच्छेद्विजातये ॥ ३१ ॥

अत्यन्तावश्यकगमने तु अकालगमिन्तेऽकालवर्षणे च सुवर्णनिर्मिते सूर्यचन्द्रबिम्बे ब्राह्मणाय दत्त्वा गच्छेत् ॥

अथायनशूलमाह द्राम्याम्—

सौम्यायने सूर्यचन्द्रौ व्रजेत्प्राचीं तथोत्तराम् ।

दक्षिणायनगौ तौ चेत्पश्चिमां दक्षिणां व्रजेत् ॥ ३२ ॥

सूर्यचन्द्रावुदगयने स्थितौ चेत्पूर्वामुत्तरां वा गच्छेत् । न त्वितराम् ।

तौ सूर्यचन्द्रौ दक्षिणायनगौ चेत्पश्चिमां दक्षिणां वा व्रजेत् ॥

भिन्नायनत्वेऽथ तयोः सूर्यायनदिशौ दिवा ।

चन्द्रायनदिशौ रात्रौ व्यत्ययेऽत्याहितं भवेत् ॥ ३३ ॥

अथ तयोः सूर्यचन्द्रयोरयनभेदे सति दिवा गम्यते चेत्सूर्यायनस्य दिशौ गच्छेत् । उदगयने सूर्यश्चेदुत्तरां पूर्वां वा दक्षिणायने चैदक्षिणां पश्चिमां वा गच्छेदित्यर्थः । अथ रात्रौ गम्यते चेच्चन्द्रायनदिशौ चन्द्र उदगयनस्ये प्राचीमुत्तरां वा दक्षिणायने चेत्पश्चिमीं दक्षिणां वा गच्छेदित्यर्थः । मकरादिपट्टमुत्तरायणं कर्कादिपट्टं दक्षिणायनम् ॥

अथ त्रेधा सम्मुखशुक्रदोषमाह—

दिशि यत्रोदेति यत्र याति गोलभ्रमेण च ।

यत्र याति द्वारभेषु शुक्रस्तां न दिशं व्रजेत् ॥ ३४ ॥

शुक्रो यत्र प्राच्यां प्रतीच्यां वा दिशि कालांशवशेनोदेति उदयं प्राप्नोति तत्र गन्तुः पुंसः शुक्रः सम्मुखो भवति । अतस्तां दिशं न यायात् । अथ वा गोलभ्रमेण उत्तरदक्षिणगोलभ्रमवशेन यत्रोत्तरस्यां दक्षिणस्यां वा याति तत्र गन्तुः पुंसः शुक्रः सम्मुखः मेघादिपट्टे उत्तरगोलः तुलादिपट्टे दक्षिणगोलः । अथ वा यत्र यस्यां दिशि द्वारभेषु कृत्तिकादिद्वारनक्षत्रन्यासवशेन याति तत्र दिशि गन्तुः सम्मुखः शुक्रः स्यात् । द्वारनक्षत्राणि तु वक्ष्यति । “सप्त सप्तान्निभाद्धानि न्यसेत्प्राच्यादिषु क्रमात्” इति ॥

न व्रजेत्सम्मुखे ज्ञेऽपि पृष्ठसंस्थे जयेद्रिपून् ।

प्रतिशुक्रादिचिन्ताऽऽद्यगमे युधि च नान्यथा ॥ ३५ ॥

एवं ज्ञे बुधेऽपि सम्मुखे सति न व्रजेत् । पृष्ठदिक्तंस्थे बुधे रिपून् जयेत् । इयं प्रतिशुक्रादिचिन्ता सम्मुखशुक्रसम्मुखबुधवक्रादिविचारणा आद्यगमे प्रथमयात्रायां राज्ञां तु युधि समरयात्रायामेव ज्ञेया । अन्यथा द्वितीययात्रादौ चिन्ता न कार्येत्यर्थः ॥

शुक्रान्धोन्त्याभिव्याम्यस्थे कृत्तिकाद्याङ्घ्रिगे विधौ ।

तदा न दुष्टफलभावसम्मुखो दक्षिणोऽपि सन् ॥ ३६ ॥

अन्त्याभिव्याम्यस्थे रेवत्यादिनक्षत्रत्रयस्थे चन्द्रे तथा कृत्तिकाद्याङ्घ्रिगे कृत्तिकाप्रथमचरणस्थे चन्द्रे सति शुक्रोऽन्धो ज्ञेयः । दृष्टोऽपि दर्शनकार्यं न करोतीत्यर्थः । अतस्तदा सम्मुखः सन् दक्षिणभागस्यो वा दुष्टफलदो न भवति ॥

जीवः शुक्रः प्राशाङ्गो वा मार्गमध्येऽस्तगो यदि ।

तत्रैव निवसेद्राजा यावदभ्युदितो भवेत् ॥ ३७ ॥

स्पष्टम् ॥

रविशुक्रारराहर्किचन्द्रेज्ञेज्या दिगीश्वराः ।

दिगीशो केन्द्रगे गच्छेन्न तु लालाटिनि क्वचित् ॥ ३८ ॥

एते दिशां प्राच्यादीनां स्वामिनः । यदिगमनमिष्टं तदिक्स्वामिकेन्द्रस्थे गच्छेत् । लालाटिनि तु क्वचिन्न गच्छेत् । यदि लालाटिव्यतिरिक्तकेन्द्रस्थाने दिग्धीशसितस्तर्हि यात्रा शुभाऽन्यथा त्वशुभेत्यर्थः ॥

अथ लालाटिकानाह—

लग्नेऽन्त्याये दशमे नवमृत्वां सप्तमे द्विपट्पुत्रे ।

हियुके त्रिधने प्राच्याः क्रमशो लालाटिका दिशामीशाः ३९

प्राच्यादिदिक्षु क्रमेण लग्नादेतेषु स्थानेषु स्थिता दिगीशा लाला-
न उच्यन्ते । यथा—लग्ने सूर्यः पूर्वस्थां गन्तुर्लालाटिकः । एवं शुक्रो

व्यये लाभे च आग्नेय्याम् । दशमस्यो भौमो दक्षिणस्याम् । नवाष्ट-
मस्यो राहुर्नैर्ऋत्याम् । शनिः सप्तमे पश्चिमायाम् । चन्द्रः पष्ठे पञ्चमे
वायव्याम् । बुधश्चतुर्थे उत्तरस्याम् । गुरुस्त्रिद्वितीये ईशान्याम् ॥

अथ पर्युपितयात्रायोगत्रयमाह—

प्रस्थाय हस्तैन्दवमित्रभेषु

स्थित्वा मरुत्वाष्ट्रशिषेन्द्रभेषु ।

गच्छेद्विदेवादितिमूलभेषु

ग्रामाद्वहिर्दिग्विजयाय राजा ॥ ४० ॥

स्वगृहादन्तर्दिगभिमुखं कस्यचिदिष्टस्य गृहे हस्तनक्षत्रे प्रस्थाय
गत्वा स्वातीचित्रयोस्तत्रैव स्थित्वा विशाखायां तद्गृहं त्यक्त्वा राजा दि-
ग्विजयाय ग्रामाद्वहिर्गच्छेदयमेको योगः । एवमेव मृगशीर्षे गत्वा आ-
र्द्राया तत्र स्थित्वा पुनर्यसौ गच्छेदयं द्वितीयो योगः । तथा अनुरा-
धायां प्रस्थाय ज्येष्ठायां स्थित्वा मूले गच्छेदयं तृतीयो योगः । योगत्र-
यस्य विजयः फलम् ॥

सूर्यभाच्चन्द्रभं गण्यं पक्षादितिथिवारयुक् ।

नवाहं सप्तशेषं चेद्दीवरं गमने हितम् ॥ ४१ ॥

सूर्याधिष्ठितनक्षत्रानित्यनक्षत्रं गणयित्वा प्रतिपदादितिथियुक्तं वार-
युक्तं च कृत्वा नवभिर्विभज्य शेषं सप्तमितं चेत् हीवराष्ट्यो योगो
यात्रायां हितकर इत्यर्थः ॥

अथ सर्वाङ्कज्ञानमाह—

शुक्रादितिथिवारर्षयोगोऽन्वैरष्टभिस्त्रिभिः ।

त्रिस्थस्तष्टोऽवशिष्टश्चेत्सर्वाङ्कः सार्वकामिकः ॥ ४२ ॥

शुक्रप्रतिपदादितिथिवारनक्षत्राणां योगः स्थानत्रये स्थाप्यः । क्रमेण
सप्तभिरष्टाभिस्त्रिभिश्च तष्टः कार्यः सर्वत्राङ्कोऽवशिष्टश्चेत्सार्वकामिकः ।
जपादिकामना सिद्ध्यतीत्यर्थः ॥

आदिमध्यावसानेषु शून्यं तत्र भवेद्यदि ।

क्रमाद्भवन्ति यात्रायां दुःखदारिद्र्यमृत्खवः ॥ ४३ ॥

तत्र तष्टेषु तेषु योगेष्वदिस्याने शून्यशेषे यात्राया दुःखम् । द्वितीयस्थाने शून्यशेषे दारिद्र्यम् । चरमस्थाने शून्ये सति मृत्युरित्यर्थः ॥

रविभादिन्दुभं सप्ततष्टं चेत्खद्विशेषकम् ।

आडलः पद्विशेषं चेद्भ्रमणं चोभयं सजेत् ॥ ४४ ॥

सूर्यनक्षत्राचन्द्रनक्षत्रं गणयित्वा सप्तभिर्भक्तं कार्यम् । शून्य द्वि-
मित वा शेषं चेत् आडलौख्यो योगः । पञ्चमिदं त्रिमितं वा शेषं
चेद्भ्रमणाख्यो योगः । एतदुभयं यात्रायां त्यजेत् ॥

अथैकदिनसाध्ये निर्गमप्रवेशरूपे कार्ये किं विचार्यमित्यत आह—

यद्येकस्मिन्नेव दिने पुराद्गच्छेत्पुरान्तरम् ।

प्रावेशिकी कालश्चद्विस्तदा ज्ञेया न यात्रिकी ॥ ४५ ॥

स्वपुराच्छत्रुपुरं यद्येकस्मिन्नेव दिने गच्छेत्तदा शत्रुपुरं प्रति प्रवे-
शार्थं प्रावेशिकी कालश्चद्विधिन्या न तु यात्रिकी ॥

अक्षशूलं वारशूलं प्रतिश्रुतं च योगिनीम् ।

विचारयेन्नैकदिने प्रवेशो निर्गमोऽपि चेत् ॥ ४६ ॥

एकदिन एव पुरान्निर्गमः पुरान्तरे प्रवेशोऽपि चेत्तत्र नक्षत्रशूला-
दिकं न विचारयेत् ॥

प्रवेशान्निर्गमो नेष्टः प्रवेशो निर्गमादपि ।

जिष्णोः कदापि नवमे धिष्ण्ये वारे तिथौ तथा ॥ ४७ ॥

जिष्णोर्जयशीलस्य । जयकाङ्क्षिण इति यावत् । गृहप्रवेशानक्षत्रान्नवमे
नक्षत्रे निर्गमो नेष्टः । निर्गमनक्षत्राच्च प्रवेशो नवमे नेष्टः । तथा गम-

१ स्वनाममद्वयवृत्तौ योगः प्रवृत्तना प्रवृत्तमित्येवम् । २ अयमपि वि-
कीर्णितप्रवासादधिकप्रवामकारको योगः स्वनामवृत्तमाह ।

नवारान्नवगे प्रवेशः प्रवेशवाराच्च नवमे गमनं निषिद्धम् । एवं गमन-
तिथेर्नवमतिथौ प्रवेशः प्रवेशतिथेर्नवमे गमनं च निषिद्धम् ॥

अथ नौकायाने विशेषमाह—

नौकायानं जलचरराशौ लग्ने तदंशे वा ।

दिग्विजयाय निरुक्तं यात्रोक्तं ज्ञेयमन्यन्तु ॥ ४८ ॥

जलचरराशौ मकरकुम्भमीनकर्करूपे लग्ने सति अथ वा तदंशे
जलचरनवांशे सति नौकाया गमनं दिग्विजयाय कथितम् । अन्यत्ति-
थिशुद्धयादिकं तु यात्रोक्तं ज्ञेयम् ॥

नौकाचक्रमाह—

नौकाचक्रेऽर्कभात्तीणि पदत्रयोदश पदक्रमात् ।

अशुभानि शुभानि स्युरशुभानि शुभानि च ॥ ४९ ॥

सूर्यनक्षत्राचन्द्रनक्षत्रे गणिते प्रथमानि श्रीप्यशुभानि । ततः पद-
शुभानि । ततस्त्रयोदशाशुभानि । ततः पदशुभानि । अत्राभिजित्स-
हितं गणनम् ॥

पूर्वादिदिक्षु मेपाद्याः क्रमाक्षिः परिवर्तनात् ।

दिग्द्वारराशयस्तत्र यात्रायां रात्रिनायकः ॥ ५० ॥

*सम्मुखो दक्षिणः श्रेष्ठः पृष्ठे वामेऽतिनिन्दितः ।

मेपाद्या राशयः पूर्वादिदिक्षु त्रिवारं परिवर्तनादिग्द्वारराशयो भ-
वन्ति । यथा—मेपः पूर्वस्यां वृषो दक्षिणस्यां मिथुने पश्चिमायां कर्क-
उत्तरस्यां एवं पुनः सिंहादयो घनुरादयश्च पूर्वादिषु ज्ञेयाः । तत्र स्थितो
रात्रिनायकश्चन्द्रो यात्रायां सम्मुखो दक्षिणश्च श्रेष्ठः । वामे पृष्ठे वाऽति-
निन्दितः । यथा—मेपस्थश्चन्द्रः पूर्वस्यां गन्तुः सम्मुख उत्तरस्यां गन्तु-
र्दक्षिणो भवति ॥

लग्ने यदिग्द्वारराशिस्तां दिशं व्रजतां जयः ॥ ५१ ॥

यदिग्द्वारराशिः यां दिशं जिगमिषति तस्या दिशो द्वारराशिर्यदि

लग्नेऽस्ति तर्हि तां दिशं गच्छतां जयः स्यात् । यथा—मेघलग्ने पूर्वस्यां गन्तुर्जयः ॥

दिग्वाशितस्त्वृतीयश्चेद्राशिर्लग्ने न तां व्रजेत् ।

प्रातर्मध्याह्नगोधूलिनिशीयं पूर्वतस्त्यजेत् ॥ ५२ ॥

दिग्द्वारस्योत्तृतीयो राशिर्लग्ने स्थितश्चेत्तां दिशं न व्रजेत् । यथा—मिथुनलग्ने पूर्वस्यां न गच्छेत् । प्रातः प्रातःसमयं पूर्वस्यां त्यजेत् । मध्याह्नमभिजिन्मुहूर्तं दक्षिणस्यां त्यजेत् । गोधूलिसमयं पश्चिमायाम् । अर्धरात्रमुत्तरस्याम् ॥

परिघदण्डमाह—

सप्त सप्ताग्निभाद्भानि न्यसेत्प्राच्यादिषु क्रमात् ।

अग्निबायुदिशोर्दण्डः परिघस्तं न लङ्घयेत् ॥ ५३ ॥

अग्निभात् कृत्तिकातः सप्त भानि पूर्वस्याम् । मघातः सप्त दक्षिणस्याम् । अनुराधातः सप्त पश्चिमायाम् । धनिष्ठातः सप्तोत्तरस्यां न्यसेत् । तत्राग्नेयवायव्यकोणमभ्योपनिबद्धा रेखा परिघो दण्डः स्यात् । तं सर्वथा नोलङ्घयेत् । धनिष्ठाद्यास्त्येयान्तचतुर्दशनक्षत्रैर्दक्षिणां पश्चिमां वा न गच्छेत् । मघादिश्रजणान्तचतुर्दशनक्षत्रैरुत्तरां पूर्वां वा न गच्छेदित्यर्थः ॥

अथ विदिक्षु गमने क्रममाह—

प्राग्भैरवेर्दिशं गच्छेद्याम्यभैर्नैर्ऋतीं दिशम् ।

पाश्चात्यभैस्तु वायव्याभैशानीं भैरुदग्भवैः ॥ ५४ ॥

प्राग्भैः कृत्तिकादिसप्तनक्षत्रैराग्नेयीं दिशं गच्छेत् । याम्यभैर्मघादि सप्तभैर्नैर्ऋतीं गच्छेत् । पाश्चात्यभैरनुराधादिभिर्वायव्यां गच्छेत् । उदग्भवैर्धनिष्ठादिसप्तनक्षत्रैरैशानीं गच्छेत् ॥

अथायश्यके परिघापवादमाह—

दिग्लग्नशुद्धौ परिघमुल्लङ्घ्यावश्यके विधौ ।

व्रजेद्यदा चारशूलमृत्तशूलं च नो भवेत् ॥ ५५ ॥

आवश्यकेऽगतिके विधौ कार्ये दिग्भ्रमशुद्धौ यां दिशं गच्छेत् त-
दिमाशीनां पूर्वोक्तानां शुभफलदातृग्रहानुकूल्यसाहित्ये सति वारशूलन-
क्षत्रशूलराहित्ये परिघमुल्लङ्घ्यापि गच्छेदित्यर्थः ॥

सर्वदिग्द्वारिकं विष्णुपुण्यपौष्णकराश्विभम् ।

वसुमित्रेन्दुभं तत्र परिधादि न दुष्यति ॥ ५६ ॥

श्रवणपुण्यायुक्तनक्षत्राष्टकं सर्वदिग्द्वारिकसंज्ञम् । तत्सर्वदिक्षु शु-
भम् । अतस्तत्र परिधादिदोषो नास्ति ॥

वर्गोत्तमगतं लग्नं वर्गोत्तमगतः शशी ।

प्रयाणसमये यस्य तस्य स्याद्विजयः सदा ॥ ५७ ॥

प्रयाणसमये वर्गोत्तमनवांशस्थं लग्नं वर्गोत्तमनवांशस्थधन्वोऽपि
विजयकर इत्यर्थः ॥

अथ लग्ने ग्रहबलमाह—

प्रयाणे शुभाः केन्द्रकोणेषु शस्ता

खलाहयायपदस्वेष्टनिष्ठः शनिः खे ।

कविः सप्तमे ग्लौः षडष्टान्यलग्ने

विलग्नैश्वरोऽप्यस्तपष्टाष्टमान्ये ॥ ५८ ॥

केन्द्रे १ । ४ । ७ । १० कोणे ९ । १ च शुभग्रहाः प्रयाणे
यात्रायां शस्ताः । खलाः पापास्तृतीयैकादशषष्ठदशमेषु स्थिताः शस्ताः ।
तत्र खे दशमे शनिरनिष्ठः । तथा सप्तमे शृगुरनिष्ठः । ग्लौश्चन्द्रः षडष्ट-
द्वादशेषु लग्ने च नेष्टः । लग्नाधिपतिरपि सप्तमषष्टाष्टमव्ययेषु नेष्टः ॥

केन्द्रे वक्त्री वक्रिवर्गो लग्ने वारश्च वक्रिणः ।

कुम्भः कुम्भनवांशश्च लग्ने त्याज्याः प्रयवतः ॥ ५९ ॥

केन्द्रस्थाने वक्त्री ग्रहस्त्याज्यः । तथा लग्ने वक्रिग्रहस्य षड्वर्गस्त्या-
ज्यः । वक्रिग्रहस्य वारोऽपि त्याज्यः । तथा कुम्भलग्नं लग्ने कुम्भनवां-
शश्च त्याज्यः ॥

मीनलग्ने तदंशे वा यातुर्मार्गोऽतिदुःखदः ।

लग्ने जनुर्लग्नभेसौ सद्ग्रहौ चेच्छुभस्तदा ॥ ६० ॥

मीनलग्ने मीनांशे वा यातुर्मार्गोऽनिष्टदः । जनुर्लग्नभेसौ जन्मलग्न-
जन्मराश्योः स्वामिनौ शुभग्रहौ लग्ने चेद्भवतस्तदा मार्गः शुभः ॥

लग्ने जनुस्तनुभतोऽष्टमं तत्पतिरत्र वा ।

शत्रुलग्नभतः पष्ठं तत्पतिर्वा मृतिप्रदः ॥ ६१ ॥

जनुस्तनुभतः जेतव्यशत्रोर्जन्मलग्नतो जन्मराशितो वा पष्ठं स्थानं
तत्त्वामी वा अत्र लग्ने स्थितश्चेन्मृतिप्रदो गन्तुरिति शेषः ॥

अथो भृगोर्वकास्तादिदोषमाह—

वक्रास्तनीचोपगते विवर्णे विजिते सिते ।

शत्रुसेत्रे तदंशे वा तद्दृष्टे गमनं न सत् ॥ ६२ ॥

सिते शुके वक्रोपगते अस्तोपगते नीचोपगते विवर्णे वर्णरहिते वि-
जिते युद्धपराजिते शत्रुस्यानगते शत्रुक्षेत्रांशगते वा शत्रुनिरीक्षिते वा
सति गमनं न सत् ॥

यज्जन्मकाले यो भावः शुभयुक्तः स चेत्तर्ना ।

यात्राकाले भवेत्तस्य विजयः स्यान्न संशयः ॥ ६३ ॥

यस्य जन्मकाले लग्नादिद्वादशस्थानेषु यो राशिः शुभग्रहयुक्तः स
राशिस्तस्य यात्रायां लग्ने स्थितश्चेद्विजयः स्यात् संशयो नास्ति ॥

जन्मन्यर्काक्रान्तराशोर्द्वितीयो वेशिसंज्ञितः ।

स चेद्यात्रालग्नगतस्तदानीं व्रजतां जयः ॥ ६४ ॥

जन्मकाले सूर्याधिष्ठितराशितो द्वितीयो राशिर्वेशिसंज्ञितः । चे-
द्यात्रालग्नगतस्तदानीं व्रजतां जयः स्यात् ॥

उक्तानुवादपूर्वकं वक्ष्यमाणयोगयात्रां प्रतिजानीते—

इत्यन्यसामान्यजनोपकृत्यै

यात्रागुह्यार्ताः कतिचिन्निरुक्ताः ।

अथार्थसिद्धौ नृपतेर्जिगीषो-

रेपप्रयत्नः समरोद्यतस्य ॥ ६५ ॥

एवं राज्ञामन्येषां च सामान्यजनानामुपकाराय कतिचिद्रमनमुद्भृताः कथिताः । अथ समरोद्यतस्य जेतुमिच्छेन्नृपतेरेवार्थसिद्धये एष वक्ष्यमाणः प्रयत्नः क्रियत इति शेषः ॥

अथैकैकश्लोकेनैकैकयोगमाह—

चन्द्रोऽष्टमे गुरुर्लगे पष्ठेऽर्को यस्य गच्छतः ।

तस्याग्रे न समर्था स्यात्स्थातुं मत्पार्थिवाहिनी ॥ ६६ ॥

यस्य गच्छतो नृपतेः यात्रायां लग्नादष्टमे चन्द्रः लग्ने गुरुः पष्ठे रविरेवंविधो योगश्चेत्तस्य पुरतः स्थातुमपि शत्रुसेना न शक्नोति । शत्रुसेना पराजिता भवेदित्यर्थः ॥

गुरुर्लगे कुजः पष्ठे रविराये शनिस्त्रिगः ।

तदा जयत्परीम्राजा यदि शुक्रो न सम्मुखः ॥ ६७ ॥

स्पष्टम् ॥

लग्ने गुरुः परे लाभधनस्था यदि गच्छतः ।

खलमैत्रीव तस्याग्रे न तिष्ठेच्छत्रुवाहिनी ॥ ६८ ॥

यदि गच्छतो राज्ञः लग्ने गुरुः स्यात् । अन्ये ग्रहा एकादशद्वितीय-स्थाश्चेत्तदा तस्याग्रे शत्रुसेना दुर्जनमैत्रीव न तिष्ठेत् । व्यर्था स्यादित्यर्थः ॥

इन्दुर्दृष्टे रविलगे धने श्शगुरुभार्गवाः ।

ईदृग्योगे व्रजत्राजा न चिरेण जयत्परीन् ॥ ६९ ॥

धूने सप्तमे । न चिरेण किन्तु शीघ्रतया जयति ॥

बुधो धनेऽर्कः सहजे शुक्रो लग्ने भवेद्यदि ।

तदा यातुः प्रतापाम्नौ शलभीयन्ति शत्रवः ॥ ७० ॥

एवंविधे योगे यातुर्नृपस्य प्रतापलक्षणेऽग्नौ शलमा इव नश्यन्तीत्यर्थः ॥

शनिः पष्ठे रविलभे चन्द्रमा दशमे यदि ।

लयं धनिकमैत्रीव तस्य याति द्विपञ्चमः ॥ ७१ ॥

तस्य द्विपञ्चमः शत्रुसेना धनिकस्य मैत्रीव लयं याति । एवंविधे योग
यातुर्विजयः स्यादित्यर्थः ॥

लग्ने शनिकुजौ मध्ये रविर्दशमलाभगः ।

शुक्रयोरन्यतमस्तदानीं व्रजतो जयः ॥ ७२ ॥

मध्ये दशमे रविः । शुभशुक्रयोर्मध्ये कश्चिदशमलाभगः । शेषं
स्पष्टम् ॥

लाभत्रिरिपुगो भौमशन्योरन्यतमो यदि ।

भृगुश्रेष्ठ्याश्च बलिनो योगेऽस्मिन्गच्छतो जयः ॥ ७३ ॥

भौमशन्योर्मध्ये कश्चिद्भौमत्रिपदसु स्थितः यत्र कुत्रापि स्थिता भृ-
गुशुभगुरवो बलिनः स्युरेतस्मिन्योगे गच्छतो राज्ञो जयः ॥

तुर्ये शुक्रशुभौ लग्ने गुरुरस्ते च चन्द्रमाः ।

खलास्तृतीये योगोऽयं विजयाय महीभुजाम् ॥ ७४ ॥

स्पष्टम् ॥

गुरुस्तनौ रविलभे तृतीये शनिमङ्गलौ ।

शुक्राङ्गौ खे शशी दूने जययोगोऽतिदुर्लभः ॥ ७५ ॥

अयं जयदायकयोगोऽतिदुर्लभो ज्ञेयः ॥

बुधो बुद्धी रविः शत्रौ शनिरभ्रे कविः सुखे ।

लग्नेऽन्यतम ईज्येन्द्रोर्योगोऽयं रामवाणवत् ॥ ७६ ॥

बुद्धी पञ्चमे बुधः पष्ठे रविः दशमे शनिः चतुर्थे शुक्रः गुरुचन्द्र-
योर्मध्ये एको लग्नेऽयं योगो रामवाणवज्जयकरः ॥

लग्ने बली बुधः केन्द्रे गुरुर्निर्वलचन्द्रमाः ।

धर्मत्रिपहव्ययगतो योगोऽयं जयकृद्गणे ॥ ७७ ॥

निर्वलचन्द्रमा नीचादिस्थानस्थित्या बलरहितश्चन्द्रो धर्मत्रिपङ्क्त्य-
यगतो नवमपष्टद्वादशानामन्यतमे स्थितः ॥

अनवाष्टमदे पापा हिबुकन्यायगः कविः ।

केन्द्रस्थगुरुणा दृष्टो योगोऽयं धनलाभकृत् ॥ ७८ ॥

पापग्रहा अनवाष्टमदे नवमाष्टमसप्तमव्यतिरिक्तस्थाने स्थिताः केन्द्र-
स्थेन गुरुणा दृष्टः शुक्रश्चतुर्थतृतीयैकादशस्थानगतस्तथाविधोऽयं योगो
धनलाभकरः स्यात् ॥

लग्नारितुर्यकर्मस्थो बुधः सद्गृहवीक्षितः ।

अव्ययास्ततनौ पापा योगोऽयं विजयप्रदः ॥ ७९ ॥

यदि लग्नपञ्चचतुर्थदशमस्थो बुधः शुभमहैरबलोकितः पापग्रहा
व्ययसप्तमतनुस्थानरहितास्तर्ह्ययं योगो विजयप्रदः ॥

अथ योगद्वयमाह—

जीवस्तनौ खलाः कर्मलाभगा विजयप्रदाः ।

बुधशुक्रौ मदे चन्द्रश्चतुर्थे विजयप्रदः ॥ ८० ॥

लग्ने गुरुः दशमैकादशस्थाः पापाः एतद्योगादेते ग्रहा विजयप्रदाः।
द्वितीयं योगमाह बुधेति—मदे सप्तमे ॥

शुक्राः पष्ठे गुरुर्लग्ने चन्द्रमा अष्टमे यदि ।

योगोऽस्मिन्प्रजतां राज्ञां विजयः स्यात्पदे पदे ॥ ८१ ॥

सष्टम् ॥

हिबुके बुधशुक्रौ चेत्सप्तमे यदि चन्द्रमाः ।

योगोऽयं हन्त्यरिकुलं ब्रह्मद्वेषः कुलं यथा ॥ ८२ ॥

यथा प्रसेद्वेषः कुलं हन्ति तथाऽयं योगः शत्रुसमूहं हन्ति ॥

चतुर्थे चन्द्रमाः शुक्रबुधाभ्यां यदि संयुतः ।

लयं याति तदा शत्रुः कृतघ्नेषु यथा कृतम् ॥ ८३ ॥

लयं नाशम् । कृतं हिताचरणम् ॥

कुजः पष्ठे बुधस्तुर्ये गुरुस्ते सितस्तनौ ।

शनिस्तृतीये योगोऽयं देशसागाय वरिणाम् ॥ ८४ ॥

अस्ते सप्तमे ॥

शुक्रोऽष्टमे रविः पष्ठे बुधोऽस्ते सहजे कुजः ।

जीवस्तनौ क्षितिपतोर्विपक्षक्षयकारकः ॥ ८५ ॥

अस्ते सप्तमे । तनौ लग्ने । अयं योगो विपक्षक्षयकारकः शत्रुना-
शकः ॥

गुरुमूर्यसितास्तुर्यतृतीये शनिमङ्गलौ ।

पष्ठस्थितौ तदा गन्तुर्विजयः स्यान्न संशयः ॥ ८६ ॥

यदा चतुर्थतृतीयस्थानस्थाः गुरुविशुक्राः पष्ठस्थितौ शनिमङ्गलौ
तदा गन्तुर्विजयः स्यात् ॥

गुरुवारे पट्टिकर्मपट्टलग्नेषुकायगाः ।

क्रमेण यदि सूर्याद्या ग्रहाः सप्तातिदुर्लभाः ॥ ८७ ॥

बृहस्पतिवासरे यदि पष्ठे रविस्तृतीये चन्द्रः दशमे भीमः पष्ठे बुधः
लग्ने गुरुः चतुर्थे शुक्रः एकादशे शनिः एवं स्थिताः सप्त ग्रहा अति
दुर्लभाः । अतोऽस्मिन्योगे विजयः स्यादेव ॥

अथ साभिधानं योगत्रयमाह—

योगः स्याज्ज्ञेयशुक्राणां यद्येकः केन्द्रकोणगः ।

उभौ चेदधियोगश्चेत्सर्वे योगाधियोगकः ॥ ८८ ॥

बुधगुरुशुक्राणां मध्ये यद्येको बुधो वा गुरुर्वा शुक्रो वा केन्द्रको-
णगः स्यात् । तदा योगाख्यो योगः स्यात् । उभौ चेद्बुधगुरु बुध-
शुक्रौ गुरुशुक्रौ वा स्थानैक्येन स्थानभेदेन वा केन्द्रकोणगौ स्याताम् ।
तदधियोगाख्यो योगः । सर्वे चेद्बुधगुरुशुक्राः केन्द्रकोणगाः स्युस्तदा
योगाधियोगाख्यो योगः ॥

एषां फलमाह—

क्षेमं योगेऽधियोगे स्यात्क्षेमं शत्रुजयस्तथा ।

योगाधियोगे भवति क्षेमं शत्रुक्षयः क्षितिः ॥ ८९ ॥

योगे गच्छतो राहः क्षेमं स्यात् । अधियोगे गच्छतः क्षेमं शत्रुक्ष-
यश्च फलम् । योगाधियोगे गच्छतः क्षेमं शत्रुनाशो भूमिलाभश्च भ-
वति ॥

रिपुजन्मभलप्राभ्यामष्टमो यदि लग्नगः ।

यात्राकाले नरपतेः करपञ्जरगो रिपुः ॥ ९० ॥

रिपुजन्मभलप्राभ्यां स्वशत्रोर्जन्मराशितो जन्मलग्नाद्वा योऽष्टमो
राशिः सचेद्यात्राकाले लग्नोपगतः स्यात् । तदा रिपुर्नस्पतेर्हस्तगतः
स्यात् ॥

शशी मध्ये बुधस्तुर्ये गुरुर्लगे सितः सुते ।

रविस्त्वृतीये भौमार्का पष्ठे योगोऽयमुत्तमः ॥ ९१ ॥

मध्ये दशमे । सुते पञ्चमे । शेषं स्पष्टम् । अन्येऽपि बहवो योगाः
प्रमिताक्षरायां द्रष्टव्याः ॥

ननु क्षीणस्याष्टमस्य च चन्द्रस्याशुभत्वात्कथमत्र 'चन्द्रोऽष्टमे
गुरुर्लगे' इत्यादौ तस्य शुभत्वमुच्यत इत्याशङ्क्याह—

क्षीणोऽष्टमोऽपि चन्द्रः शुभफलदो योगमाहात्म्यात् ।

विपमपि जीवनेहेतुर्भवति मिपग्भिर्महारसे क्षितम् ॥ ९२ ॥

क्षीणोऽप्यष्टमोऽपि चन्द्रो योगमाहात्म्यादत्र शुभफलदः स्यात् ।
अत्रार्थान्तरन्यासः । विपमपि वत्सनामादि मिपग्भिर्वैद्यैर्महारसे क्षितं
सजीवनहेतुर्भवति ॥

पार्थक्येन खगानां फलमन्यद्योगजं चान्यत् ।

पीतापि पश्य हरिद्रा ताम्राभा सौधचूर्णयोगेन ॥ ९३ ॥

आदित्यादिग्रहाणां पृथक्त्वेन फलं भिन्नम् । योगवशाच्च फलं भि-

सद्वाक्यं कार्यसिद्धिरस्त्वित्यादि वचनम् । आदर्शो दर्पणः । समुत्तरी पुत्रयुक्ता । वाद्यं मर्दलादि ॥

विप्राः पूर्णवटान्नवस्त्राशिविकापद्मान्यशोकं शवं

रिक्तः सन्ननुलोमगामिकलशः पुष्पं च वेदध्वनिः ।

गीतं वद्धपशुः सुवस्त्ररजकोटीस्त्राग्नि गोरोचना-

नीत्याद्याः शकुनाः प्रयाणसमये दृष्टाः पुरोऽभीष्टदाः ॥

विप्री च विप्राश्च विप्राः न त्वेकः । अशोकं लोकरोदनरहितं शवं मृतकशरीरम् । रिक्तो जलरहितः अनुलोमगामी स्वपश्चाद्भागगामी कलशो घटः । वद्धपशुः रज्ज्वादिना बद्धो वृषभादिः । सुवस्त्ररजः शोभनानि निर्मलानि यस्माणि यस्य तादृशो रजकः । उदीप्ताग्निर्जागृत्यमानोऽग्निः । शेषं प्रसिद्धम् । इत्याद्याः शकुनाः । आद्यशब्दाः सुवासिन्यादयः प्रयाणसमये पुरो दृष्टा अभीष्टफलदाः स्युः ॥

अथापशकुनानाह द्वाभ्याम्—

नम्रासृग्धधिरान्धकुञ्जविधवावन्ध्यापरिव्राजक-

क्लीबन्ध्याधितमुक्तकेशपतितोन्मत्तक्षुधार्तोरगाः ।

तैलाभ्यक्तरजसलाऽऽर्द्रवसनव्यङ्गासुहृद्गर्भिणी-

कुद्धाङ्गारतुपेन्धनास्थिलवणं शिक्षावसाकर्दमाः ९८

नम्रोऽपरिहितवासाः कुमारव्यतिरिक्तः । असृग्धिरम् । परिव्राजकः संन्यासी । क्लीबो नपुंसकः । व्याधितोऽचिकित्स्यरोगवान् । मुक्तकेशोऽवस्त्रकेशः । पतितो मद्यपानादिना भ्रष्टः । उरगः सर्पः । तैलाभ्यक्तः कृततैलाभ्यङ्गः । आर्द्रवसनोऽशुष्कवस्त्रः । व्यङ्गश्छिन्ननासिकादिः । अमुहद्वैरी । कुद्धः कुपितः । इन्धनं काष्ठम् ॥

वस्त्रादिस्खलनं कुटुम्बकलहो मार्जारयुद्धं वृणं

कापायी सरठः स्वगेहदहनं तर्कं गुहश्चर्म च ।

तैलं मुण्डित औषधं च जटिलस्तूलं वमिर्दुर्वचः

कृष्णं धान्यमिति प्रयाणसमये दृष्टं पुरः कष्टदम् ॥९९॥

वस्त्रादेः वस्त्रकमण्डलुछादेः स्वलनं स्वहस्तात्पतनम् । कापायो
रागविशेषः तेन रक्तं वस्त्रं कापायं तद्वान्कापायी । सरठः कृन्नासः ।
मुण्डितो मुण्डितशिरस्कः । जटिलो जटावान् । तूलं कार्पासम् ।
वमिर्वमनम् । दुर्वचः स्यमुखोत्थं परमुखोत्थं वा दुष्टं वाक्यम् । कृष्णं धान्यं
मापादि । शेषं प्रसिद्धम् । इति गमनसमये पुरो दृष्टं कष्टदं स्यात् ॥

अथान्यानपि शकुनापशुनानाह—

गोधाकोलशशाहीनां नामग्रहणमुत्तमम् ।

न दर्शनं न च रतं व्यत्ययः कपिऋक्षयोः ॥ १०० ॥

गोधा सरठाकारः प्राणिविशेषः । कोलः सूकरः । शशः प्रसिद्धः ।
अहिः सर्पः । एषां नामग्रहणं स्वमुखेन परमुखेन वा नामोच्चारणं शु-
भम् । तेषां दर्शनं न शुभं रतं शब्दश्च न शुभः । कपिर्यानिः कश्चो
ऽच्छमल्लः तयोर्व्यत्ययः । कीर्तनं निषिद्धम् । दर्शनं रतं च शुभमित्यर्थः ॥

दक्षिणे भासकाकर्क्षरुवानरकुङ्कुराः ।

वामे तु पिङ्गलापल्लीशिवादुर्गापिकाः शुभाः ॥ १०१ ॥

भासः पक्षिविशेषः । काकः प्रसिद्धः । कश्चोऽच्छमल्लः । रुरुर्ग-
विशेषः । वानरः प्रसिद्धः । कुङ्कुरः श्वः । एते यातुर्दक्षिणभागे उ-
त्तमाः । पिङ्गला पक्षिविशेषः । पल्ली प्रसिद्धा । शिवा सुगाली । दुर्गा
पोतकी । पिकः कोकिलः । एते गन्तुर्गमि प्रशस्ताः ॥

दक्षिणे पक्षिणः श्रेष्ठाश्चरन्तो रुरुवर्जिताः ।

मृगाश्च विपमास्ते चेद्वन्या वामे खरस्वनः ॥ १०२ ॥

पक्षिणो रुरुवर्जिता मृगाश्च दक्षिणभागे चरन्तो मच्छन्तः श्रेष्ठा
उत्तमाः । तथापि मृगा विपमास्त्रिपञ्चसप्तादयश्चेद्वन्या अत्युत्तमाः स्युः ।
तथा वामभागे खरस्वनो गर्दभशब्दः श्रेष्ठः । क्रियतां देशकालभेदेन

नैष्कल्यमाह वराह —“न ग्रामेऽरण्यजो ग्राह्यो नारण्ये ग्रामजः क-
चित् । दिवाचरश्च नो रात्रौ न च रात्रिचरो दिवा ॥ इन्द्रोरोगार्दितत्र-
स्तकलहामिपत्राङ्घ्रिण । आपगान्तरिता मत्ता न ग्राह्याः शकुनाः क-
चित् ॥” इत्यादि ॥

अथावश्यमकार्येऽपशकुनपरिहारमाह—

कुलदेवतां प्रणम्य स्वर्णं साज्यं द्विजातये दत्त्वा ।

अपशकुनेऽपि कदाचिद्गच्छेदावश्यमे कार्ये ॥ १०३ ॥

स्पष्टम् ॥

अपशकुनेऽपि प्रथमे गच्छेत्प्राणत्रयं स्थिता ।

प्राणांश्च पद्द्वितीये न लङ्घयेद्देहलं तृतीयेऽस्मिन् ॥ १०४ ॥

आवश्यमे कार्ये सत्यपशकुने जाते प्राणत्रय प्राणायामत्रयमात्र
स्थित्वा गच्छेत् । पुनरप्यपशकुने जाते प्राणायामपट्क स्थित्वा गच्छेत् ।
ततोऽप्यपशकुने नैव गच्छेदित्यर्थः ॥ उक्तं च कश्यपेन—“यामी वि-
रुद्ध शकुनमादौ दृष्ट्वा प्रयत्नतः । प्राणायामत्रयं कुर्याद्वितीये द्विगुणा-
ध्वरेत् ॥ तृतीये पुनरावृत्त्य शान्त्या यायादिनान्तरे” इति ॥

भये प्रवेशे समरे नष्टार्थस्य गवेपणे ।

नद्युत्तारे च शकुनोऽशुभोऽपशकुनः शुभः ॥ १०५ ॥

भये भयसम्बन्धिनि कार्ये पलायनादिके प्रवेशे गृहप्रवेशे समरे
। द्धामसमये नष्टार्थस्य गवेपणे सनीक्षणे नद्युत्तारे नद्युत्तरणसमये यो
भारद्वाजमयूर’ इत्यादिना प्रागुक्त शकुन सोऽशुभः । यश्चापशकुनो
नग्रासृग्’ इत्यादिनोक्तः स शुभः । अथ शिङ्गाया विशेषमाहनारद —
‘सर्वदिक्षु क्षुत नेष्ट गोक्षुत मरणप्रदम् । अफलं तत्कृतं यत्तु वृद्धपी
नसकैतरे ॥ औषधे वाहनारोहे विराहे शयनासने । विद्यारम्भे वी-
जरापे क्षुत सप्तसु शोभनम् ॥” इति ॥

क्षीरं पञ्चदिनं पूर्वं दुग्धं तु दिवसनयम् ।

प्रयाणदिवसे स्याज्यं मधुतैलं जिगीषुणा ॥ १०६ ॥

जिगीषुणा जेतुमिच्छुना राज्ञा यात्रादिनात्पूर्वं पञ्चदिनं क्षीरं त्याज्यम् । क्षीरं तु दिनत्रयं त्याज्यम् । न पातव्यमित्यर्थः । मधु तैलं च प्रयाणदिवसे त्याज्यम् । मधु न भक्ष्यं तैलं न लापनीयमित्यर्थः ॥

भुक्त्वा तैलं गुडं क्षीरं मासं गच्छन् स रोगभाक् ।

अवमान्य स्त्रियं मान्यं विभ्रं मृत्युमवाप्नुयात् ॥ १०७ ॥

प्रयाणसमये तैलं तैलपकं गुडं क्षारं मासं वा भुक्त्वा यो गच्छति स रोगभाग्यमिति । स्त्रियं मान्यं पुरुषं ब्राह्मणं वाऽपमान्य एतेषामपमानं धिक्कारादिना कृत्वा गच्छन् मृत्युं प्राप्नुयात् ॥

अथ यात्रानिवृत्तौ गृहप्रवेशमुहूर्तमाह—

प्रवेशस्तत्परावृत्तावुत्तमो मैत्रभधुवे ।

चरक्षिमे मध्यमोऽग्निद्वीशर्ताक्ष्णोग्रभेऽधमः ॥ १०८ ॥

तत्परावृत्तौ तस्या यात्रायाः परावृत्तौ सत्या प्रवेशो मैत्रभधुवे मृगवती चित्रानुराधा रोहिण्युत्तराश्रये उत्तरः । चरक्षिमे स्वातीपुनर्वसुश्रवणत्रय हस्ताश्विपुष्येषु प्रवेशो मध्यमः । शेषेष्वधम इत्यर्थः । लग्नादि-
विचारस्तु वास्तुप्रकरणम्भगृहप्रवेशे वक्ष्यमाणो ब्राह्मः ॥

प्राच्यां गजं दक्षिणस्यां रथं पश्चात्तुरङ्गमम् ।

उत्तरस्यां तु शिविकामारुह्य व्रजतां जयः ॥ १०९ ॥

सष्टम् ॥

अथ गमनसमये विधिमाह—

• उद्धृत्य दक्षिणाङ्गिं द्वात्रिंशत्पदमितां महीं गत्वा ।

तिलघृतसुवर्णपात्रं दत्त्वा विप्राय यानमारोहेत् ॥ ११० ॥

गन्ता राजा गमनसमये प्रथमतो दक्षिणाङ्गिमुद्धृत्य गृहाद्वहिर्द्वा-

त्रिंशत्पदमितां भूमिं गत्वा भौहूर्तिर्काय विप्राय तिलवृत्तमुवर्णसहित
पात्रं दत्त्वा गजादियानमारोहेत् ॥

अथावश्यककार्यादिना गमनस्य विळम्बे सति तस्मिन्समुहूर्ते स्थ-
लान्तरे वस्तुविशेषस्थापनमाह—

यज्ञोपवीतं विप्रेण शस्त्रं क्षत्रेण मासिकम् ।

वैद्येन शूत्रेण फलं प्रस्थाप्यं वा स्थलान्तरे ॥ १११ ॥

क्षत्रेण क्षत्रियेण शस्त्रं प्रस्थापनीयम् । अभीष्टं वस्तु वा प्रस्थाप-
येत् । तदाह वसिष्ठः—“श्वेतातपत्रध्वजचामराश्वविभूषणोष्णीपगजा-
म्बराणि । आन्दोलिकारत्नमथाश्ववाराञ्छय्यासनायं मनसस्त्वभीष्टम् ॥”
इति ॥

राजा दशाहं सामन्तः सप्ताहमितरो जनः ।

पञ्चाहमेकत्र वसेत्प्रस्थितो न कदाचन ॥ ११२ ॥

राजा भूमिपालः प्रस्थितः कृतप्रस्थानो दशदिने एकत्र न वसेत् ।
सामन्तो मण्डलाधिपः प्रस्थितो न सप्ताहमेकत्र वसेत् । तदितरो
जनो ब्राह्मणादिः ॥

अथ प्रस्थाने दिग्विशेषेण दिननियममाह—

सप्त पञ्च गुण नेत्र सम्मिता-

न्वासरान् हरिदिगादिषु क्रमात् ।

प्रस्थितोऽपि निवसन्वसुन्धरा-

धीश्वरे जयति वैरिणादिनीम् ॥ ११३ ॥

हरिदिगादिषु प्राच्यादिदिक्षु क्रमेण यथा—पूर्वस्यां प्रस्थितः सप्त
दिनानि दक्षिणस्यां पञ्च प्रतीच्यां त्रीणि उत्तरस्यां द्वे दिने निवसन्
राजा शत्रुसेनां जयति ॥

अथ प्राचां मतभेदेन प्रस्थानपरिमाणमाह—

गेहाद्रेहान्तरं गर्गः सीमन्तः सीमान्तरं मृगुः ।

वाणक्षेपं भरद्वाजो वसिष्ठस्तु पुराद्वहिः ॥ ११४ ॥

स्वगृहाद्रेहान्तरं परगृहमतिसमीपवर्त्यपि तत्प्रस्थानावधिभूतमाह गर्ग इत्यर्थः अथ वा स्वग्रामसीमानमुल्लङ्घ्य सीमान्तरं ग्रामान्तरसीमां प्रस्थानावधिमाह मृगुः । अथ योघ्रा स्वबलेन क्षिप्यमाणो वाणो यावद्गूरं गच्छति तावन्मात्रं प्रस्थानं स्यादिति भरद्वाजः कथयति । वसिष्ठस्तु स्वनगराद्वहिर्गमनं प्रस्थानमाहेत्यर्थः ॥

धनुःपञ्चशतीं केचिद्यात्रां तद्विशतीं परे ।

अन्ये पुरादृष्टाद्वा तद्विशतीं गम्पदिङ्मुखम् ॥ ११५ ॥

केचिद्धनुषां पञ्चशतीं यात्रां वदन्ति । चतुः करमितं धनुः । परे तेषां धनुषां द्विशतीं शतद्वयं तावन्मितं गमनप्रस्थानमित्याहुरित्यर्थः । अन्ये तु स्वपुरास्वगृहाद्वा तेषां धनुषां दशकं प्राहुः । एतत्प्रस्थानं गम्पदिङ्मुखं गन्तव्यदिगभि मुखं कार्यम् । यस्यां दिशि गमनं चि-कीर्षितं तस्यां दिश्यामिमुख्येन प्रस्थानं कर्तव्यमित्यर्थः ॥

स्त्रीसङ्गं सप्तरात्रं यात्रायात्राहात्परिवर्जयेत् ।

यात्रा दिने तु रोगार्तः सन्निवर्तेत वा न वा ॥ ११६ ॥

यात्रादिनात्पूर्वं सप्तरात्रपर्यन्तं स्त्रीसङ्गं परिवर्जयेत् । अत्यन्तकामवशात्स्त्रीसङ्गं त्यक्तुमशक्तो यात्रादिने वा त्यजेत् । यात्रादिने तु स्त्रीसङ्गमाचरन् रोगार्तस्सन् देशान्तरगन्निवर्तेत न वा निवर्तेत किन्तु त्रि-येतेत्यर्थः ॥

अथ नक्षत्रादीनां दोहदमाह सप्तभिः—

कुल्माषाँस्तण्डुलतिलान्माषान्दधि घृतं पयः ।

मृगमांसं मृगासृक् पायसं चापकं मृगम् ॥ ११७ ॥

एतीयसोक्तान्ते हयादिति वर्तते । तत्र हयादश्विनीमारभ्यैतान्यदार्थान् क्रमेण तत्तत्तन्त्रदोहदरूपाञ्जानीयादिति शेषः । यथा—अश्विन्यां कु-

ल्मापान् धान्यविशेषान् । भरण्यां तण्डुलयुक्ततिलान् । कृत्तिकायां
मापान् । रोहिण्यां दधि । मृगे घृतम् । आर्द्रायां क्षीरम् । पुनर्वसौ
मृगमांसम् । पुष्ये मृगरुधिरम् । आश्लेषायां पायसम् । मघायां चापकः
पक्षिविशेषस्तन्मांसम् । पूर्वाफल्गुन्यां मृगमांसम् ॥

शशमांसं पष्टिकानं प्रियङ्गुकमपूपकम् ।

चित्राण्डजं फलं कौर्म सारिं गोधां च शल्यकीम् ॥ ११८ ॥

उत्तराफल्गुन्यां शशमांसम् । हस्ते पष्टिको धाम्पभेदस्तदन्नम् ।
चित्रायां प्रियङ्गुकम् । स्वात्यामपूपम् । विशाखायां चित्राण्डजं विचि-
त्रपक्षिमांसम् । अनुराधायां फलमाम्नादिकम् । ज्येष्ठायां कूर्ममांसम् ।
मूले सारिकाख्यपक्षिमांसम् । पूर्वाषाढायां गोधामांसम् । उत्तराषाढायां
शल्यकीमांसम् ॥

हविष्यं कृसरान्नं च मुद्गान्नं यवपिष्टकम् ।

मत्स्यान्नं चित्रितान्नं च दध्यन्नं दोहदं हयात् ॥ ११९ ॥

अभिजिति हविष्यं मुद्गादि । श्रवणे कृसरान्नं तिलौदनम् । धनि-
ष्ठायां मुद्गौदनम् । शततारायां यवानां पिष्टकम् । पूर्वाभाद्रपदायां म-
त्स्यमिश्रमोदनम् । उत्तराभाद्रपदायां चित्रवर्णमजम् । रेवत्यां दध्योदनं
दोहदं जानीयात् ॥

रसालां पायसं काञ्चीं शृतदुग्धं तथा दधि ।

दुग्धं तैलोदनं भक्ष्यं रवितो वारदोहदम् ॥ १२० ॥

रवितो रविचारमारम्य एतद्वारदोहदं भक्ष्यं भोक्तुं योग्यं जानीयात् ।
यथा—रवौ रसालां दधिशर्करादिभिः संसृष्टां शिखरिणीति देशभाषया
प्रसिद्धाम् । सोमवारे पायसम् । भौमे काञ्चीम् । बुधे तप्तक्षीरम् । गुरु-
वारं दधि । शुक्रे दुग्धम् । शनी तैलोदनम् ॥

अथ तिथिदोहदमाह—

अर्कपत्रं तण्डुलाम्बु घृतं श्रणा हविष्यकम् ।

स्वर्णाम्बुपूपरुचकमम्बु गोमूत्रितं यवाः ॥ १२१ ॥

प्रतिपदादितिथिषु क्रमेणैतत्तिथिदोहदं ज्ञेयम् । यथा—प्रतिपदार्कपत्रं
वृक्षनिशेषस्य दलम् । द्वितीयायां प्रक्षालितनण्डुलजलम् । तृतीयायां
घृतम् । चतुर्थ्यां यवागूः । पञ्चम्या मुद्रादिहविष्यम् । षष्ठ्यां प्रक्षालितस्वर्णजलम् । सप्तम्यामपूपम् । अष्टम्यां बीजपूरफलम् । नवम्यां जलम् । दशम्यां गोमूत्रम् । एकादश्यां यवाः ॥

पायसं गुडमखं च मुद्रान्नं तिथिदोहदम् ।

घृतं तिलान्नं मत्स्यश्च दुग्धं प्राच्यादिदोहदम् ॥ १२२ ॥

द्वादश्यां परमान्नम् । त्रयोदश्यां गुडम् । चतुर्दश्यां रक्तम् । पञ्चदश्यां मुद्गौदनम् । अथ दिग्दोहदमाह घृतमिति—प्राच्यां घृतम् । दक्षिणस्या तिलान्नम् । प्रतीच्यां मत्स्यः । उत्तरस्यां क्षीरम् ॥

नन्वैतदोहदं किं कार्यमित्यत्राह—

भक्ष्यमभक्ष्यं लभ्यमलभ्यं यदिग्वासरतिथिः क्षाणां ।

भुक्त्वा स्पृष्ट्वा दृष्ट्वा दत्त्वा गच्छेदोहदमुक्तम् ॥ १२३ ॥

दिग्वासरादिदोषे सति तदिग्वासरतिथिनक्षत्राणां उक्तं दोहदं तल्लभ्यं यदि तत्रापि भक्ष्यं भोक्तुं योग्यं चेत् दधिदुग्धादिकं तद्भुक्त्वा यद्भक्ष्यं तत्स्पृष्ट्वा वा दृष्ट्वा वा दत्त्वा वा यदलभ्यं तत्स्पृष्ट्वा वा गच्छेत् । ननु दुष्टनक्षत्रादिषु दोहदभक्षणादिना दोषापाकरणं युक्तं विहितनक्षत्रादिषु तत्कथनं व्यर्थमिति चेन्न । आवश्यकगमने महादोषाणामपि पारिघट्टणवारशूलयोगिन्यादीनामपाकरणाय दोहदोक्तेः सार्थक्यात् ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

यात्राशास्त्रमुहूर्तानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ १२४ ॥

यात्राशास्त्रसम्बन्धिमुहूर्तानां निरूपणं चक्रे कृतवान् ॥

इति सुखठाणकरोपाहमट्टरामचन्द्रमुतश्रीमन्महेश्वरभट्टविरचितायां मुहूर्तमालायाष्टीकायां सौन्दर्यबोधिण्यां यात्राप्रकरणं समाप्तमष्टमम् ॥

वास्तुप्रकरणम् ९

अथ वास्तुप्रकरणं व्याख्यायते ॥ तत्रादौ गृहनिर्माणस्य प्रयोजनं
तथ्यन्तत्प्रकरणं प्रतिजानीते—

गृहस्यस्य क्रियाः सर्वाः स्वसत्ताकं गृहं विना ।

न सिद्ध्यन्ति यतस्तस्माद्गृहप्रकरणं श्रुये ॥ १ ॥

न्यस्य सत्ता यत्र तत्त्वसत्ताकं स्वगीयमित्यर्थः । शेषं स्पष्टम् ॥

अथ यत्र नगरे गृहनिर्माणमिष्यते तत्र स्वस्य शुभाशुभविचारं ताव-
त्तह —

स्वनामराशेः पुरनामराशि-

द्व्यङ्गेशादिवपश्चमितो हिताय ।

स्यान्निर्मलेऽर्कोऽपुपभागवेज्ये

क्रपात्सयोपित्मुस्तविचहानिः ॥ २ ॥

अत्र पुरराशेः ग्रामस्याप्युपलक्षणम् । स्वनामराशेः स्वस्य व्यावहारि-
प्रनामराशितः पुरस्य नामराशिर्द्वितीयो नरम एकादशो दशमः प-
ञ्चमो वा स्यात्तर्हि तत्पुरं हिताय स्यात् । यथा—चूडामणिमंहरुद्विजना-
गराशेर्मेपाद्वाराणसीपुरराशिर्द्वितीयो भवति तन्मन्त्रनगरं तस्य वा-
स्तवयोग्यम् । यथा वा—नीलकण्ठनामराशेर्द्विधिकाचरणाद्रिन्शत्क्रामरा-
शिर्मीनालयः पञ्चमोऽनधरणाद्रिर्नीलकण्ठस्य हिताय स्यात् । अथ गृ-
हारम्भे सूर्यादीनां दीर्घ्यं निषेधति—स्यादिति । अर्कं निर्वले सति गृ-
हारम्भे न्यस्य हानिः स्यात् । उडुपथन्द्रमस्मिन्निर्वले स्त्रीहानिः । भा-
गवे निर्वले मुखहानिः । गुरौ निर्वले विचहानिः । एषां निर्वल्यं गो-
चरवन्द्यादित्यं नाचस्थानादिगत्यं च ॥

अथ ग्रामानामनोरुत्तमर्णाधमर्णव्यमाह—

द्विजः स्वर्गः पुरवर्गयुक्त-

स्ताष्टोऽष्टभिर्व्यत्ययनश्च शेषम् ।

यस्याधिकः सोऽत्र ऋणीति मैत्री

सेवा विवाहेष्वपि काकिणीयम् ॥ ३ ॥

वर्गा अकचटतपयशास्याः 'ताश्चोतुसिंह' इत्यादिना विवाहप्रकरणे प्रागुक्तास्तत्र स्ववर्गः स्वस्य गृहस्वामिनो वर्गो गरुडादिर्यत्सङ्ख्याको भवति स द्विगुणः । तत्सङ्ख्या द्विगुणा कार्येत्यर्थः । ततः पुरवर्गयुक्तः पुरवर्गस्य सङ्ख्या युक्तः कार्यः । ततोऽष्टभिस्तष्टोऽवशेषितः कार्यः । एव व्यत्ययतश्च पुरवर्गसङ्ख्यां द्विगुणां स्ववर्गसङ्ख्या युक्तां च कृत्वाऽष्टभिर्भजेदित्यर्थः । एवमुभयथा यत्क्षेपमियं काकिणी ज्ञेया । यस्य शेषमधिकं सोऽत्र ऋणी स्यात् । इतरस्तु धनी ज्ञेयः । यथा—नीलकण्ठस्य वर्गः सर्पः तत्सङ्ख्या ५ द्विगुणा १० चरणाद्वैवर्गः सिंहस्तत्सङ्ख्या ३ युक्ता १३ अष्टभिस्तष्टा शेषं नीलकण्ठस्य काकिण्यः ५ एवं ग्रामवर्गसङ्ख्या ३ द्विगुणा ६ नीलकण्ठवर्गसङ्ख्या ५ युक्ता ११ अष्टभिस्तष्टा शेषं ३ ग्रामस्य काकिण्यः । अत्र नीलकण्ठस्य शेषमधिकमतः स ऋणी । अत्र एवास्य द्रव्यहानिरित्यर्थः । उक्तं च—“स्ववर्गं द्विगुणीकृत्य परवर्गेण योजयेत् । अष्टभिस्तु हरेद्भागं योऽधिकः स ऋणी भवेत् ॥” इति । इयं काकिणी मैत्र्यां सेवायां विवाहे च चिन्तनीया । यस्तु ऋणीत्याप्तस्य हानिरितरस्य तु लाभ इत्यर्थः ॥

अथ म्यराशिषदात्पुरनिगसे निषिद्धस्यानान्याह—

पुरस्य मध्ये वृषयुग्मसिंह-

नक्रं वमेनैव ततः क्रमेण ।

न पूर्वतो वृथिकपीनकन्या-

कर्काश्च जूकाजघटा वसेयुः ॥ ४ ॥

दगुमिष्टस्य पुरस्य प्रकीर्णप्रकरणोक्तवस्त्रविभागयन्त्रधा विभागं कृत्वा मध्ये मध्यभागे वृषयुग्मसिंहनक्रं नैव वसेत् । वृषमिधुनसिंहमकरादिमन्तः पुरया न वसेयुर्नित्यर्थः । ततः पूर्वतः पूर्वार्धदिक्षु क्रमेण वृथिकादिमन्तः पुरया न वसेयुः । यथा—पूर्वस्यां वृथिकाराशि-

मान् । आग्नेय्यां मीनः । दक्षिणस्यां कन्या । नैऋत्यां कर्कः । प्र-
तीच्यां धनुः । वायव्यां तुला । उत्तरस्यां मेषः । ऐशान्यां कुम्भः ॥

अवर्गाद्याः क्रमाद्वर्गाः पूर्वादिषु बलान्विताः ।

तेन तत्पञ्चमदिशि वासो द्वारं च नोचितम् ॥ ५ ॥

अकचटतपयशवर्गाः पूर्वादिषु क्रमाद्वलान्विताः । यथा पूर्वस्या-
मवर्गः आग्नेय्यां कवर्ग इत्यादि । तेन हेतुना तच्छत्रुभूतस्य पञ्चमव-
र्गस्य दिशि वासो द्वारं वा नोचितम् । यथा—नीलकण्ठस्य तवर्गः प-
श्चिमायां बलान्वितोऽतः पञ्चमदिशि पूर्वस्यां द्वारं वासो वा नोचितः ॥

अथ गृहादीनां नक्षत्रकल्पनामाह—

विवाहवस्त्वव्यवहारनाम्न-

स्तदिष्टं येन भूकूटशुद्धिः ।

कल्प्यं गृहद्वारपुरादिकानां

विनिर्मितौ बुद्धिमता विचिन्त्य ॥ ६ ॥

स्वव्यवहारनाम्नः स्वकीयव्यावहारिकनामनक्षत्रस्य विवाहवत् विवा-
हप्रकरणोक्तरीत्या येन नक्षत्रेण सह भूकूटशुद्धिः राशिकूटादिशुद्धिर्वि-
र्तते तन्नक्षत्रं बुद्धिमता विचिन्त्य गृहादीनां विनिर्मितौ कल्पनीयम् ।
यथा—नीलकण्ठस्य नामनक्षत्रमनुराधाख्यं तस्य रोहिण्या सह भूकू-
टशुद्धिः सम्भवतीति कल्पितमिष्टनक्षत्रं रोहिणी ॥

अथेष्टायकल्पनार्थं क्रमादायानाह—

ध्वजधूमसिंहकुकुररूपखरगजवायसा अष्टौ ।

आयास्तेषां विषमः श्रेष्ठस्तं कल्पयेद्विष्टम् ॥ ७ ॥

कुकुरः श्वा । खरो गर्दभः । शेषाः प्रसिद्धाः । तेषामष्टानां मध्ये
ध्वजसिंहादिर्विषम आयः श्रेष्ठः । अतो वास्तुनिर्माणे विषमेषु कंचिदि-
ष्टमायं कलायेत् ॥

अथेष्टायनक्षत्राम्यामिष्टभूमेर्विस्तारादिसाधनार्थं क्षेत्रफलमाह—

व्येकेष्टभग्ना यमपञ्चचन्द्रा-

चन्द्रोनितेष्टायर्हतः कुनागैः ।

युताः सहात्यष्टिभिरष्टिचक्षु-

स्तष्टा भवेत्क्षेत्रफलं तदिष्टम् ॥ ८ ॥

यमपञ्चचन्द्राः १९२ व्येकेष्टभग्नाः एकोनितेष्टनक्षत्रेण गुणिताः कार्याः चन्द्रोनिताष्टा येन एकरहितेष्टायसहस्रया हतैः कुनागैः ८१ युताः कार्याः । ते चात्यष्टिभिः सप्तदशभिः सह संयुता इत्यर्थः । ततोऽष्टिचक्षुर्भिः २१६ तष्टा अत्रशेषिता इष्टं क्षेत्रफलं तस्यात् । यथा—इष्टभं रोहिणी तसहस्रया ४ इष्टभं व्येकं ३ अनेन यमवाणचन्द्राः १९२ गुणिताः ४९६ इष्टायः सिंहः कल्पितः तत्सहस्रया ३ चन्द्रोनिता इष्टायः २ अनेन कुनागैः ८१ हतैः १६२ युताः ६१८ अत्यष्टिभिः १७ युताः ६३९ अष्टिचक्षुर्भिः २१६ भक्ताः शेषं २०३ इदं क्षेत्रफलं ज्ञेयम् ॥

अथ क्षेत्रफलाद्गृहस्य दैर्घ्यादिसाधनमाह—

फलं विस्तृतिर्द्वैर्घ्यं दैर्घ्यहृदिस्तृतिः फलम् ।

फलं तदष्टभिस्तष्टमिष्टायः स्याद्भूजादिकः ॥ ९ ॥

फलं क्षेत्रफलं विस्तृतिहृत् इष्टविस्तारेण भक्तं गृहस्य दैर्घ्यं स्यात् । तथा दैर्घ्यहृत् इष्टदैर्घ्येण भक्तं फलं विस्तारः स्यात् । यथा—गृहस्यामिहमेन कल्पितविस्तारः ७ अनेन फले २०३ भक्ते २९ इदं दैर्घ्यम् । अथवा कल्पितदैर्घ्येण २९ भक्ते फले विस्तृतिरियम् ७॥ अथ कल्पितायसाधनमाह—फटमिति । तफटमष्टमिखशेषितं भूजादिः कल्पित आयः स्यात् । यथा फलं २०३ अष्टभिर्भक्तं शेषं ३ अयं कल्पित आयः मिष्टः । कल्पितनक्षत्रसाधनं तु फटमष्टगुणं कृत्वा सप्तविंशत्या तष्टं कार्यम् । यथा—फलं २०३ अष्टगुणं १६२४ सप्तविंशत्या तष्टं ४ इदं कल्पितनक्षत्रमागतं ज्ञेयम् । तत्रैव महाशास्त्रनिर्माणमोक्षितं धियोदशा-

धिकद्विशत्या हतेन इष्टाङ्केन क्षेत्रफलं युक्तं कार्यम् । यथा—इष्टाङ्कः
२ षोडशाधिकद्विशत्या २१६ हतः ४३२ अनेन फलं २०३ युक्तं
कृतं ६३९ अतो दैर्घ्यादिकं साध्यम् ॥

प्रकल्पितैर्विस्तृतिदैर्घ्यहस्तै-

र्यद्यायुद्धं न फलं गृहस्य ।

युक्तं प्रकुर्यादथवा वियुक्त-

मभीप्सितायेन फलं स्फुटं स्यात् ॥ १० ॥

अभीष्टैर्विस्तृतिदैर्घ्ययोर्हस्तैर्यदि कदाचिदभीष्टायुद्धं गृहस्य फलं न
स्यात् तर्हि अभीष्टायेन तत्फलं युक्तं वियुक्तं वा कुर्यात् । तेन फलं
स्फुटं स्यात् । तस्मादिष्टविस्तारादिना दैर्घ्यादिकं साध्यम् । अथवाभी-
ष्टहस्तागकदैर्घ्यविस्तारहतिः क्षेत्रफलं तदष्टभिरवशेषित ध्वजादिरायः
स्यात् । इष्टायसिद्धौ फलान्नक्षत्रं च प्रसाध्य तेन स्वनामनक्षत्रस्य रा-
शिकूटादिघटितं विचार्य प्रशस्तं चेत्तदैर्घ्यादिकमङ्गीकार्यम् ॥

ध्वजे द्वारं सर्वदिक्षु सिंहे पूर्वमोत्तरे ।

वृषे प्राच्यां गजे प्राचीयाम्ययोः स्यात्सुखप्रदम् ॥ ११ ॥

ध्वजाख्ये आये सर्वदिक्षु दिक्चतुष्टयेऽपि द्वारं सुखप्रदं स्यात् ।
सिंहाख्ये आये पूर्वदक्षिणोत्तरदिक्षु द्वारं कार्यम् । न तु प्रतीच्याम् ।
वृषाये पूर्वस्यां द्वारम् । गजाये पूर्वदक्षिणदिशोः ॥

कैश्चित्पश्चादुदक्पूर्वदक्षिणस्यां द्विजादितः ।

द्विजचिदशूद्रराजन्यमद्वारं पूर्वतः परैः ॥ १२ ॥

द्विजादितो ब्राह्मणादिवर्णक्रमेण पश्चिमादिमुखं गृहं कैश्चिदुक्तम् ।
यथा—द्विजराशीनां कर्कटद्विजमीनराशिमतां पुंसां पूर्वदिशि एवं वै-
श्यराशीनां दक्षिणदिशि । शूद्रराशीनां पश्चिमदिशि राजन्यभानामुत्त-
रदिशि ॥

अग्निपित्रात्पितृवसोः सप्तस्विन्दौ तथेष्टमे ।

न कर्तव्ये क्रमाद्वारे प्राक्परे दक्षिणोत्तरे ॥ १३ ॥

अग्निः कृत्तिका मित्रमनुराधा तस्मात्सप्तसु कृत्तिकादिसप्तनक्षत्रेषु अनुराधादिसप्तनक्षत्रेषु वा इन्दौ चन्द्रे सति तथेष्टमे गृहस्य दीर्घवित्सार-
वशादुत्पन्नेष्टनक्षत्रे तेषु स्थिते सति प्राक्परे द्वारे न कर्तव्ये पूर्वद्वारं प-
श्चिमद्वारं च न कर्तव्यम् । तथा पितृवसोः सप्तसु मघादिसप्तसु ध-
निष्ठादिसप्तसु च चन्द्रनक्षत्रे इष्टनक्षत्रे वा सति दक्षिणद्वारमुत्तरद्वारं
च न कार्यमित्यर्थः । तत्र हि चन्द्रो गृहनक्षत्रं च पुरः पृष्ठस्थितं भ-
वति तन्निषिद्धम् ॥

शालाधुवाङ्काः पूर्वादिद्वाःसु कुट्टियुगाहयः ।

मैकाङ्कयोगसहस्राकं गृहनाम धुवादिकम् ॥ १४ ॥

पूर्वादिद्वारेषु एते क्रमाच्छालाधुवाङ्काः । यथा—पूर्वस्यां द्वारे चिक्की-
पिंते शालाधुवाङ्कः एकः । दक्षिणस्यां द्वौ । पश्चिमायां चत्वारः । उ-
त्तरस्यामष्टौ । अथ सैषः एकयुतः योऽङ्कयोगः दिक्पक्षेन यावन्ति द्वाराणि
चिक्कीपिंतानि एकं द्वे त्रीणि चत्वारि वा तत्रतां शालाधुवाङ्कानां योगः
तत्तमङ्कषाकं धुवादिकं गृहनाम स्यात् । यथा पूर्वस्यां पश्चिमायां च द्वारे
चिक्कीपिंते तत्र शालाधुवौ १।४ अनयोयोगः ५ सैकः ६ पष्ठे गृहनाम
जानं यान्तमिति । एवं पूर्वदक्षिणोत्तरदिक्षु शालाधुवाणां १।२।८ योगः
११ सैकः १२ धनदाख्यं गृहं जातम् । दिक्चतुष्टये तु विजयार्यं
षोडशं भवति ॥

धुवादिसंज्ञा आह सार्धेन—

धुवं धन्यं जयं नन्दं त्वरं कान्तं मनोरमम् ।

सुसुखं दुर्मुखं क्रूरं विपक्षं धनदं क्षयम् ॥ १५ ॥

आक्रन्दं विपुलाख्यं च विजयं चेति षोडश ।

एताः षोडशान्वर्थसंज्ञाः ॥

अथाप्यवशाद्भुवादिसंज्ञकं गृहमाह—

चतुर्गुणक्षेत्रफलमष्टितष्टं ध्रुवादिकम् ॥ १६ ॥

चतुरिति । चतुर्भिर्गुणितं क्षेत्रफलं षोडशभिरवशेषितं ध्रुवादिकं स्यात् ॥

अथैवं शालाध्रुवाङ्गयोगादुत्पन्नगृहसंज्ञा अनायासेन ज्ञातुं स्फुटमाह चतुर्भिः—

ध्रुवाख्यमूर्ध्वद्वारं स्याद्धन्यं प्राग्द्वारमालयम् ।

जयाख्यं दक्षिणद्वारं नन्दं प्राग्दक्षिणामुखम् ॥ १७ ॥

खराख्यं पश्चिमद्वारं कान्तं प्राक्पश्चिमामुखम् ।

मनोरमपश्चिमपश्चात्सुमुखं प्रागपाक्परम् ॥ १८ ॥

दुर्मुखाम्बुमुखद्वारं क्रूरं स्यात्प्राग्दक्षिणामुखम् ।

विपक्षं दक्षिणोदग्यदनन्दं प्रागपाग्दक्षम् ॥ १९ ॥

क्षयं प्रतीच्युदग्यद्वारमाक्रन्दं प्राक्परोत्तरम् ।

विपुलं स्याद्विनापूर्वा विजयं सर्वदिग्मुखम् ॥ २० ॥

यदूर्ध्वद्वारं तद्भुवाख्यं गृहं प्रथमम् । एवं पूर्वद्वारं गृहं धन्यं द्वितीयम् । प्राग्दक्षिणयोर्मुखे द्वारे यस्य तत् । अथाक्पश्चात् दक्षिणपश्चिमसुखं मनोरमाख्यम् । प्रागपाक्परं पूर्वदक्षिणपश्चिममुखं सुमुखसंज्ञम् । यदक्षिणोदक् दक्षिणोत्तरमुखं तद्विपक्षम् । पूर्वा विना दक्षिणपश्चिमोत्तरद्वारमित्यर्थः । सर्वदिग्मुखं चतुर्दिग्द्वारम् ॥

अथ व्ययादिकमाह—

व्ययोऽष्टतष्टमिष्टर्षं नेष्टः स्यादायतोऽधिकः ।

गेहे गेहेशयोरेकमृष्टं चेत्कुर्वते क्षयम् ॥ २१ ॥

येन सह स्वनामनक्षत्रस्य घटितं विचारितं गृहविस्तारादिवशादुत्पन्नं तदिष्टनक्षत्रं अष्टमिष्टतष्टं व्ययः स्यात् । स चेदिष्टायादधिकस्तदा नेष्टः । यथा—रोहिणीभम् । अयं व्ययः ४ इष्टायां सिंहादधिकोऽनो

नेष्टः । गेहस्य गृहस्वामिनश्च नक्षत्रमेकमेव चेत्क्षयं गृहस्वामिनाशं कुरते । यथागुक्तमिष्टार्थं तदेवेह गेहनक्षत्रं ज्ञेयम् ॥

व्ययान्वितं क्षेत्रफलं समेतं

धुवादिनामाक्षरसङ्ख्यया च ।

तष्टं त्रिभिः शक्रकृतान्तराजः

स्युरंशकोस्तत्र न सन्कृतान्तः ॥ २२ ॥

प्रागुक्त क्षेत्रफलं व्ययेन युक्तं धुवादिनामाक्षरसङ्ख्यया च समेतं युक्त त्रिभिरवशेषित कार्यम् । एकद्वित्रिशेषे क्रमेण शक्रश्च कृतान्तश्च राट् च शक्रकृतान्तराजः इन्द्रियमभराजसंज्ञराजयोशाः स्युः । तत्र कृतान्तसंज्ञकोशो न सन् प्रशास्तो न स्यात् । यथा—क्षेत्रफलं २०३ व्ययान्वितं २०७ कान्तगृहस्य नामाक्षरसङ्ख्यया २ समेतम् २०९ त्रिभिस्तष्टं शेषम् २ अथ कृतान्तो नेष्टः । अथ धनदगृहाक्षरीः समेतं २१० त्रिभिस्तष्टं ३ राजसंज्ञोऽयमंशः शुभः ॥

अथ केषाचिन्मतेन गृहस्यायुरादिनयमाह पञ्चभिः—

नागनवादिनवादिपुगाङ्ग्यष्टहृतं नवधा फलमिष्टम् ।

स्वार्कगजैस्तिथिसप्तभाङ्कैरष्टभिरुणकरैरथ तष्टम् ॥ २३ ॥

नयथा स्थापितमिष्टफलं क्षेत्रफलं क्रमाज्जागादिभिरद्वैगुणितं क्रमास्वार्कैर्दिभिस्तष्टं सत् गृहस्य आयुरादिक्रमेण सिद्ध्यति । यथा—इष्टं क्षेत्रफलं २०३ नागैः ८ गुणितं १६२४ स्वार्कैः १२० भक्तं शेषम् ६४ इदं गृहस्यायुः । एवं नयमिर्हतं गजैस्तष्टमायः ३ सिंहायो जातः । अहयोऽष्टौ तैर्हतं तिथिभिः १५ तष्टम् ४ तिथिधनुर्धौ । नयमिर्हतं सप्तभिस्तष्टम् ७ वारः दानिः । अष्टमिर्हतं सप्तविंशत्या तष्टम् ४ नक्षत्रं रोहिणी । चतुर्मिर्हतं भैः २७ तष्टम् २ योगः प्रीतिनामा । अष्टैः ६ हृतं अष्टैर्भक्तं शेषम् ५ नयांशोऽयम् । एवं त्रिभिः

हैतमष्टभिस्तष्टं १ ऋणमिदम् । अष्टभिर्हतं द्वादशभिस्तष्टम् ४ इदं धनम् ॥

तदेव क्रमेण निर्दिशति—

आयुरायस्तिथिर्वारो भं योगोऽशक्रणं धनम् ।

आयुर्गृहस्याय ओजस्तिथी रिक्तामर्मां विना ॥ २४ ॥

आयुर्बर्पात्मिका स्थितिः । आयो ध्वजादिः । तिथिः प्रतिपदादिः । एवं ज्ञेयम् । अथात्र शुमानाह—आयुर्गृहेति । गृहस्येति प्रत्येकं सम्ब-
ध्यते । गृहस्य यथा यथाधिकमायुः श्रेष्ठम् । अत्राधिकपदमध्याहार्यम् ।
आयो ध्वजसिंहादिरोजो विषमः श्रेष्ठः । तिथिस्तु रिक्तामारहिता श्रेष्ठा ॥

सूर्यारवारौ तद्भांशौ विना वारोऽथ तारका ।

विपदादिं विना योगो दुष्टयोगान्विनांशकः ॥ २५ ॥

सूर्यभौमवारौ विना तद्भांशौ च विना वारः श्रेष्ठः । यदि क्षेत्रफलात्सू-
र्यवारोऽथवा भौमवार आगतस्तर्हि तं वारं तद्भांशं च वर्जयेदित्यर्थः ।
तत्र सूर्यवारस्य राशिः सिंहः स च सिंहनवांशश्च लगे निपिद्धः । एवं
भौमवारश्चेत्तद्वाशी मेघश्विकौ तदंशौ च लगे निपिद्धाविति ज्ञेयम् ।
अथ तारका विपदादिं विना श्रेष्ठा । आदिशब्दात्प्रत्यरिनिधनतारे
ग्राह्ये । अयमर्थः—गृहस्वामिनक्षत्राद्गृहभं गणयित्वा नवभिस्तष्टं का-
र्यम् । शेषं त्रिपञ्चसप्तमितं चेत्तद्गृहमशुभम् । दुष्टयोगान्व्यतीपातादी-
न्विना योगः श्रेष्ठः ॥

सन्नवांशो धनाधिक्यं श्रेष्ठं निन्द्यमृणाधिकम् ।

अमीष्टांशादिसिध्यर्थं प्रसिप्यात्राङ्गुलादिकम् ॥ २६ ॥

सतां शुभग्रहाणां नवांशो यत्र तादृशोऽशकः श्रेष्ठः । अथ मृगशी-
र्षादिगृहनक्षत्रमागतं चेत्तद्वाशिनिर्णयश्चास्मान्नवांशादेव कर्तव्यः । ऋ-
णापेक्षया धनाधिक्यं श्रेष्ठम् । ऋणाधिक्यं तु निन्द्यम् । नन्विष्टक्षेत्रफले-

ऽभीष्टांशादिकं न सिध्यति चेत्कथमित्याशङ्क्याह—अभीष्टेति । अत्र क्षेत्रफलेऽभीष्टांशादिसिद्ध्यर्थमङ्गुलादिकं परिमाणमधिकं प्रक्षिप्य वा-
ऽध्वा विशोध्य न्यूनं कृत्वा बुधैः प्रयत्नतः क्षेत्रफलं साध्यमित्यन्वयः ॥

विशोध्य वा क्षेत्रफलं बुधैः साध्यं प्रयत्नतः ।

इत्यायुरादिनवकं सन्ननः केचिदुचिरे ॥ २७ ॥

इत्येवंप्रकारेण सन्ननो गृहस्यायुरादिनवकं केचिदाचार्या ऊचिरे
उक्तवन्तः ॥

अथ गृहारम्भे मासशुद्धिं दर्शयंस्तद्वशेन द्वारनियमं चाह—

पूर्वपश्चान्मुखं कर्कसिंहनक्षत्रे रवौ ।

याम्योत्तरमुखं कुर्यादृषमेपतुलालिगे ॥ २८ ॥

कर्कसिंहनक्षत्रकुम्भगते रवौ पूर्वमुखं पश्चिममुखं वा गृहं कार्यम् ।
वृषमेपतुलादृक्षिकगते रवौ दक्षिणमुखमुत्तरमुखं वा कार्यम् ॥

घृत्ययो न शुभः शेषराशिस्थे नैव निर्मितिः ।

सहस्रसहस्र राधान्त्यश्रावणेऽपि शुभं यतः ॥ २९ ॥

घृत्ययो न शुभः वैपरीत्यमनिष्टम् । मिथुनकन्यादिशेषराशिस्थे
रवौ गृहस्य निर्मितिर्निर्माणं नैव कर्तव्यम् । तत्रापि सहा मार्गशीर्षः
सहस्रः पीपः राधो वैशाखः अन्यः फाल्गुनः श्रावणः प्रसिद्धः एते-
ष्वेव गृहं शुभम् ॥

यत्रैतत् तदिदं प्राक्तं विरोधे चान्द्रर्गारयोः ।

कैश्चिच्चित्रेऽपि मेपेऽर्के ज्येष्ठे वृषगते शुभम् ॥ ३० ॥

यतः कारणान्तौरचान्द्रमासयोर्विरोधे सति यस्मिन्दिने तयोदभ-
योरेवयं संभवति तदेव दिनं प्राक्तम् । अतश्चान्द्रेषु यत्रैव हिता इ-
त्यर्थः । कैश्चिदाचार्यैर्मेषस्थेऽर्के चैत्रमासेऽपि वृषगतेऽर्के ज्येष्ठेऽपि शु-
भमुक्तम् ॥

शुचौ कर्कगते भाद्रे सिंहेऽश्वयुजि तौलिने ।

सक्त्वा कन्यार्कमूर्जेऽपि चापार्कं पौषमाघयोः ॥ ३१ ॥

तथा कर्कगतेऽर्के शुचावापाढेऽपि सिंहस्थेऽर्के भाद्रपदेऽपि तौलिने तुलायामर्केऽश्वयुजि आश्विनेऽपि तथा कन्यार्कमात्रं त्यक्त्वोर्जे कार्तिकेऽपि चापार्कं धनुर्मासं त्यक्त्वा पौषमाघयोः शुभमुक्तम् । ननु कार्तिके कन्यार्कनिषेधो माघे चापार्कनिषेधश्च नोपपद्यते तत्र तयोः कदाप्यसम्भवादिति चेन्न । कृष्णादिमासस्य विवक्षितत्वात् । चान्द्रमासो हि द्विविधः । शुक्लादिः कृष्णादिश्च । तत्र शुरुप्रतिपदमारभ्यामास्यान्तः शुक्लादिः । कृष्णपक्षप्रतिपदमारभ्य पूर्णिमान्तः कृष्णादिः । उभयथापि शास्त्रे व्यवहारः । पृथ्वीचन्दोदये ब्राह्मे—“अश्वयुकृष्णपक्षस्य चतुर्दश्यां विधूदये । तिलतैलेन कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुणा ॥” इति शुक्लादित्थं प्रसिद्धम् । निर्णयामृते भविष्योत्तरे तु—“कार्तिके कृष्णपक्षे तु चतुर्दश्यां विधूदये । अवश्यमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः ॥” इत्यादि कृष्णादित्वे प्रमाणम् । अत एवाश्विनपूर्णिमामारभ्य कार्तिकपूर्णिमान्तं कार्तिकव्रतं प्रसिद्धम् । तत्र कन्यार्कस्य संभवान्निषेध उपपद्यते । एकमेव माघेऽपि धनुर्कर्कसम्भवान्निषेधसार्थक्यम् ॥

अथ तिथिपरत्वेन द्वारनिषेधमाह—

पौर्णमास्यादितिथिषु नवपण्णवपदसु च ।

गृहाणि प्राशुदक्पश्चादक्षिणाभिमुखानि च ॥ ३२ ॥

पूर्णिमाद्यष्टम्यन्तनवतिथिषु प्राञ्जुलं गृहं निषिद्धम् । एवं कृष्णनवमीमारभ्य चतुर्दश्यन्तपदतिथिषु उदञ्जुलं न कार्यम् । अमावास्यामारभ्य शुक्लाष्टम्यन्तनवतिथिषु पश्चिममुखं न शुभम् । शुरुनवम्यादिचतुर्दश्यन्ततिथिषु दक्षिणमुखं न कुर्यात् ॥

अथ पञ्चाङ्गशुद्धिमाह—

न दर्शरिक्ताप्रथमाष्टमीषु नार्कारवारे न चरे विलम्बे ।

न दुष्टयोगे नच दुर्निमित्ते गृहं न कुर्याद्द्विपञ्चकेऽपि ३३

दशोऽभावास्या । रिक्ताः ४।९।१४ प्रथमा प्रतिपत् एतास्वष्टम्यां च गृहारम्भं न कुर्यात् । अर्कारसारे रश्मिमौमसारे न कुर्यात् । नापि चरे लग्ने भेषकर्कोदौ न च दुष्टयोगे व्यतीपातादौ दुर्निमित्तमकालविद्युदादि तत्र तथा गदपञ्चके विवाहप्रकरणोक्ते रोगादिपञ्चके गृहं न कुर्यात् ॥

खलैस्त्रिपष्टायगतैः शुभैश्च

व्ययाष्टवर्जैरथ भूमिशुद्धौ ।

मृदुधुवार्कैज्यशतभविष्ठा-

स्वातीषु नव्यालयनिर्मितिः स्यात् ॥ १४ ॥

लग्नास्त्रिपष्टायगतैः पापग्रहेः व्ययाष्टमरहितैः शुभग्रहेरुपलक्षिते लग्ने तथा खननादिना फीटास्यादिराहित्येन च भूमिशुद्धौ सत्यां मृदुधुवहस्तपुष्यशतताराघनिष्ठास्वातीषु नव्यालयनिर्मितिर्नूतनगृहनिर्माणं शुभं स्यात् ॥

अथ वास्तुचक्रमाह—

नेष्टानि सप्त सूर्यर्क्षादिष्टान्येकादशाष्टमात् ।

दश शिष्टानि नेष्टानि चक्रे स्युर्द्वेषवास्तुनि ॥ ३५ ॥

सूर्यर्क्षात्सूर्याधिष्ठितनक्षत्रमारम्य सप्त नक्षत्राणि नेष्टानि । सूर्यर्क्षादष्टमनक्षत्रमारम्य एकादशभानि प्रशस्तानि । ततः परमवशिष्टानि दश भानि द्वेषवास्तुचक्रे नेष्टानि स्युः । उक्तं च—“त्रिवेदेवेदाम्निपुगाग्नि-वेदत्रिकेषु भानोः दशभिरे गृहेषु । दाहो विनाशः स्थिरता धनं श्रीः शत्रुत्वं च दारिद्र्यमृती क्रमेण ॥” इति ॥

सूतीगेहमदित्यां नैर्ऋत्यां ककुभि भूमिपालानाम् ।

इतरेषां तु विधेयं सुधिया पूर्वोक्तभेष्वेव ॥ ३६ ॥

भूमिपालानां राज्ञां सूतीगेहं सूतिकागृहं गृहस्य नैर्ऋत्यां दिशि पु-

नयमुनक्षत्रे विधेयम् । इतरेषां नृपातिरिक्तानां सूतीगृहं तु पूर्वोक्तनक्षत्रेष्वेव सुधिया कर्तव्यम् ॥

अथ दिक्पस्त्वैनोपकरणगृहाण्याह—

स्नानपाकशयनास्त्रभुजीनां

धान्यकोशपरुतां गृहमैन्ध्याः ।

तद्विदिक्षु मथनाज्यपुरीषा-

पीतिरोदनरतौपधसर्वम् ॥ ३७ ॥

ऐन्द्रघाः ऐन्द्री पूर्वा तामारभ्याष्टदिक्षु क्रमेण स्नानार्थगृहाणि कार्याणि । यथा—पूर्वस्यां स्नानगृहम् । आग्नेय्यां पाकगृहम् । दक्षिणस्यां शयनगृहम् । नैर्ऋत्यां शस्त्रगृहम् । पश्चिमायां भोजनगृहम् । वायव्या धान्यगृहम् । उत्तरस्यां कोशो भाण्डारगृहम् । ईशान्यां मरुतो गृहं देवमन्दिरमित्यर्थः । तद्विदिक्षु तासां पूर्वादीनामष्टानां विदिक्षु मथनादीनां गृहाणि कार्याणि । अत्र विदिक्शब्देन दिग्विदिशोर्मध्यभागो गृह्यते । यथा—पूर्वाङ्गयोर्मध्ये मन्थनं दध्वालोडनमित्यर्थः । अग्निदक्षिणयोर्मध्ये आन्यगृहम् । दक्षिणनिर्ऋत्योर्मध्ये पुरीषं विष्टास्थानम् । निर्ऋतिपश्चिमयोर्मध्येऽध्ययनस्थानम् । पश्चिमवायव्ययोर्मध्ये रोदनस्थानम् । वायव्योत्तरयोर्मध्ये रतं सम्भोगस्थानम् । उत्तरेशानयोर्मध्ये औपधस्थानम् । ईशानपूर्वयोर्मध्ये सर्वं पूर्वोक्तवस्तुव्यतिरिक्तसर्ववस्तूनां गृहं कार्यमित्यर्थः ॥

अथ देशालयादीं विचार्य राहुमुखमाह द्वाभ्याम्—

विदिक्ष्वीशदिशो वामं मीनार्त्तिहाहृषांन्मृगात् ।

त्रयं त्रयं देवगृहे गृहे वेद्यां जलाशये ॥ ३८ ॥

न्यसेत्क्रमाद्रवेस्तुर्यविदिशि प्रथमं न्यसेत् ।

यस्माद्राहोर्मुखं मध्यं पुच्छमाद्यं विदिकत्रये ॥ ३९ ॥

देवालये श्वेर्मीनात्रयं त्रयं ईशदिशो वामं ईशानदिशः सकाशादि-

लोमं विदिक्षु न्यसेत् । एवं मनुष्यगृहे सिंहसंक्रमात्रयं त्रयमीशानीतो
 विलोमं विदिक्षु न्यसेत् । एवं वेद्यां वृषार्कात् जलाशये मकरात् क्र-
 मेण न्यसेत् । ततश्चतुर्थनिदिशि प्रथमं खनेत् । यस्मात्पूर्वविधिवन्नये
 राहोर्मुखं मध्यं पुच्छं च क्रमेण वर्तते । यथा—देवालयप्रारम्भे मीन-
 मेघवृषराशिषु रवौ सति ईशानदिशि राहोर्मुखं वायव्यां मध्यं नैर्ऋत्यां
 पुच्छं अत आग्नेयां प्रथमं खनेत् । एवं मिथुनादित्रयं रवौ सति वा-
 यव्या राहुमुखं ततः कारणादीशानदिशि प्रथमखातारम्भः कार्यः ।
 एवं कन्यादित्रयेऽर्के नैर्ऋत्यां राहुमुखं धनुर्मकरकुम्भस्येऽर्के आग्नेयां
 राहुमुखं ततश्चतुर्थदिक् निर्ऋतिस्तत्र खनेत् । एवं मनुष्यगृहे सिंहादि-
 त्रयेऽर्के सति ईशानदिशि राहुमुखं वृश्चिकादित्रये वायव्यदिशि कु-
 म्भादित्रये निर्ऋतिदिशि । वृषादित्रये आग्नेयां राहुमुखम् । राहुमुखा-
 चतुर्थदिशि खातारम्भः । एवं वेद्यारम्भे वृषादित्रयेऽर्के ईशानदिशि
 सिंहादित्रये वायव्यामित्यादि । वेदिरग्निहोत्रादौ परिष्कृता भूमिः । एवं
 जलाशये मकरादित्रिराशयस्थितेऽर्के ईशानादितो विलोमं राहुमुखम् ॥

अथ खाताचारम्भे विशेषमाह—

खातं शिलान्यासमधोमुखैर्भैः

पट्टादिकान्पूर्वमुखैर्वदध्यात् ।

घातायनद्वारकपाटमार्गा-

स्तिर्यग्मुखैर्वास्तुमुखाय धीमान् ॥ ४० ॥

अधोमुखैर्भूमौलाशेषामिन्द्रोर्गैर्नक्षत्रैः खातारम्भं सूत्रधारशिलान्यासं
 च वास्तुमुखसिन्धुर्ध्वं धीमान् विदध्यात् । तयोर्ध्वमुखैराद्रौपुष्पग्रनणत्र-
 यधुवैः पट्टिकादिकं विदध्यात् । स्तिर्यग्मुखैर्गृहहस्तास्वातीपुनर्वसुज्येष्ठा-
 श्विनीभिर्गङ्गाक्षादिकं कुर्यात् ॥

न नैर्ऋत्यां न वायव्यां नाग्नेयां न च दक्षिणे ।

न मध्ये वास्तुनः कार्यं कूपस्य स्तननं बुधैः ॥ ४१ ॥

वास्तुनो गृहभूमेर्नैर्नैत्या दिशि वायव्यां वा आग्नेय्यां दक्षिणस्यां
वा गृहमध्ये वा कूपस्य खननं बुधैर्न कार्यम् ॥

अथ गृहारम्भे योगविशेषौ तत्फलं चाह—

तनुमृत्वरिपुसप्तमत्रिसंस्थे

गुरुकविसूर्यबुधार्कजे क्रमेण ।

तनुदशभवकण्टकेऽपि शुक्र-

शरविगुरौ शतमायुरालयस्य ॥ ४२ ॥

लभे गुरुश्चतुर्थे शुक्रः पष्ठे रविः सप्तमे बुधः तृतीये शनिः । एवं-
क्रमेण ग्रहपञ्चके स्थिते सति गृहस्य वर्षशतमायुः स्यात् । अयमेको
योगः । अथ वा लभे शुक्रः दशमे बुधः एकादशे रविः केन्द्रे गुरुरेव-
विधे योगेऽपि शतमायुर्गृहस्य ॥

अथान्ययोगद्वयं सफलमाह—

रविकवीज्यकुजे सहजोदया-

त्मजरिपौ शरदां द्विशती क्रमात् ।

गुरुकुजार्कविधौ तु सुहृद्भवा-

यदशमे तदशीतिरुदाहृता ॥ ४३ ॥

तृतीये रविः लभे भृगुः पञ्चमे गुरुः पष्ठे भौमः एवंविधे योगे
प्रारब्धस्य गृहस्य वर्षशतद्वयमायुः स्यात् । अयमेको योगः । अथापरः ।
चतुर्थे गुरुः एकादशे भौमः एकादशे शनिः दशमे शशी एवंविधे
योगे आयुर्वर्षाणामशीतिरुदाहृता ॥

अथान्ययोगत्रयमाह—

शुक्रस्तनौ गुरुर्वन्धौ शनिर्लोभे निजोच्चगः ।

एकोऽपि लक्ष्मीं तनुते किं पुनर्द्वौ त्रयोऽपि वा ॥ ४४ ॥

तनौ लभे निजोच्चगः शुक्रः । लग्नभूतमीनस्थः शुक्र इत्यर्थः । अय-
मेको योगः । अथवा बन्धौ चतुर्थे निजोच्चगः कर्कस्थो गुरुरयं

द्वितीयो योगः । अथत्रैकादशे तूलास्यः शनिरयं तृतीयो योगः ।
फलमाह—एक इति । अत्रैकोऽपि योगो लक्ष्मीं तनुते तत्र योगद्वयं
योगत्रयं वा लक्ष्मीं कुर्यादिति किमुत वक्तव्यमित्यर्थः ॥

अथ योगवशाद्ग्रहस्य परहस्तगामित्वमाह—

दूनेऽम्बरे वा सबलोऽपि खेटः

शत्रोर्नवांशे यदि वर्षमध्ये ।

तदा गृहं तत्परहस्तसंस्थं

बलेन हीनो यदि वर्णनाथः ॥ ४५ ॥

सबलोऽपि अत्युत्कृष्टशुभफलदातापि खेटो ग्रहः शत्रोर्नवांशे शत्रु-
स्वामिकनवांशे स्थितः सन् सप्तमे दशमे वा तिष्ठति चेत्तदा तद्गृहं व-
र्षमध्ये परहस्ते संस्था स्थितिर्यस्य तथाभूतं स्यात् । यदि वर्णनाथो ब्रा-
ह्मणादिवर्णस्वामी शुक्रादिर्बलेन हीनो निर्बलस्तर्ह्येव तथा स्यात् । यदा
तु वर्णनाथः सबलस्तदा परहस्तगामित्वं न स्यादित्यर्थः ॥

अथ द्वारचक्रमाह—

अब्ध्यष्टाष्टगुणान्धिषु भास्करभान्निर्मितं द्वारम् ।

शुभमशुभं शुभमशुभं शुभं क्रमाद्द्वारचक्रमिदम् ॥ ४६ ॥

भास्करभात्सूर्याधिष्ठितनक्षत्रादन्धिषु चतुर्षु दिननक्षत्रेषु रचितं द्वारं
शुभम् । ततोऽष्टसु भेष्वशुभम् । ततोऽष्टसु शुभम् । ततस्त्रिष्वशुभम् ।
ततश्चतुर्षु शुभमितिर्द्वारचक्रम् ॥

अथ निषिद्धयोगान्तरमाह—

मङ्गलाधिगतेरेवतीमघाहस्तपुष्यजलमूलभेषु यत् ।

मङ्गलस्य दिवसेऽपि यत्कृतं मङ्गलं भवति तत्र न कश्चित् ॥ ४७ ॥

भौमाधिष्ठितरेवत्याशुक्लनक्षत्रेषु भौमस्य चारेऽपि यद्गृहं कृतं तत्र म-
ङ्गलं कश्चिन्न भवति । अत्र जलं पूर्वाषाढा भौमयुक्तेरेवतीमघादिषु यो
भौमवारस्तत्र कृतं गृहं कल्याणकारि न स्यादित्यर्थः ॥

बुधयुक्तेषु हस्ताभिचित्रार्यमविरिञ्चिषु ।

सुतायुःसुखसम्पत्तये यत्कृतं बुधवासरे ॥ ४८ ॥

बुधाधिष्ठितेषु हस्तादिप्रोक्तभेषु यो बुधवासरस्तत्र यद्वहं कृतं तत्सु-
तायुःसुखवृद्धये स्यात् ॥

गुरुणाधिष्ठितेष्वीज्यध्रुवेन्द्रम्युविष्णुषु ।

गुरुवारे यदारब्धं तत्रोत्पन्नः सुतो नृपः ॥ ४९ ॥

गुरुणा युक्तेषु पुष्यध्रुवमृगशीर्षाश्लेषापूर्वाषाढाश्रवणेषु यो गुरुवार-
स्तत्र यदारब्धं गृहं तत्रोत्पन्नः सुतो नृपसदृशो भवति ॥

शुक्राधिष्ठितवस्तीश तक्षदीशाभिषाशिषु ।

आरब्धं शुक्रवारे यत्तद्वहं धनधान्ययुक् ॥ ५० ॥

शुक्रयुक्त धनिष्ठाऽऽर्द्राचित्राविशाखाऽश्विनीशततारकास्तु शुक्रवारे
यदारब्धं तद्वहं धनधान्ययुक्तं स्यात् ॥

शनियुक्तपुरन्दराजपाद्भरणीचुध्यसमीरमित्रभे ।

रचितं शनिवासरेऽपि तत्सदनं भूतपिशाचदूषितम् ॥ ५१ ॥

शनैश्चराधिष्ठिते ज्येष्ठापूर्वाभाद्रपदास्वात्यनुराधानक्षत्रे शनिवासरे च
रचितं गृहं भूतपिशाचदूषितं स्यात् । अत्रायं निष्कृतोऽर्थः—पूर्वं गृ-
हारम्भनक्षत्राण्यवधेयानि ततो गृहवास्तुचके विचार्याणि पश्चादिदं योग-
पञ्चकं विचार्य कृतो गृहारम्भोऽतीव शुभफलदो भवेत् ॥

केवलैस्त्वृणकाष्ठैर्या भवनस्य विनिर्मितिः ।

न तत्र मासदोषः स्यादन्यत्सर्वं तु पूर्ववत् ॥ ५२ ॥

तृणकाष्ठैरेव न तु पाषाणेष्टयादिभिर्या गृहस्य निर्मितिस्तत्र मासदो-
षो न स्यादितरतिथिनक्षत्रादिकं पूर्ववज्ज्ञेयम् । उक्तं च—“पाषाणे-
ष्टयादिगेहानि निन्द्यमासे न कारयेत् । तृणदारुगृहारम्भे मासदोषो न
विद्यते ॥” इति ॥

अथ गृहप्रवेशमुहूर्तं विवक्षुस्तावत्प्रवेशस्य त्रैविध्यमाह—

अपूर्वसंज्ञो नवनिर्मिते गृहे

यात्रानिवृत्तौ तु सुपूर्वसंज्ञकः ।

द्वन्द्वाभयोऽध्यादिभयोर्ध्वनिर्मिते

गृहप्रवेशो मुनिभिस्त्रिघोदितः ॥ ५३ ॥

अत्र प्रवेशस्त्रिविधः अपूर्वप्रवेशः सुपूर्वप्रवेशो द्वन्द्वाभयप्रवेशश्चे-
ति । तत्र नवं गृहं निर्माय यः प्रथमः प्रवेशः सोऽपूर्वसंज्ञकः । यस्तु
वृपतेर्यात्रानिवृत्त्यनन्तरं गृहप्रवेशः स सुपूर्वसंज्ञकः । अध्यादिभयोर्ध्वनि-
र्मिते अग्निभयवृष्टिभयादेरनन्तरं निर्मिते पुनः सम्पादिते गृहे प्रवेशो
द्वन्द्वाभय उच्यते । एवं गृहप्रवेशो मुनिभिर्वसिष्ठादिभिस्त्रिधा कथितः ॥

तत्रादायपूर्वसुपूर्वयोर्मासशुद्ध्यादिकमाह—

अपूर्वं सुपूर्वं च कुर्यात्प्रवेशं

तपःफाल्गुनज्येष्ठवैशाखमासु ।

विना दर्शरिक्तार्कभौमान्स्थिरेऽग्रे

दशायस्त्रिपष्ठे जनुर्लग्नभाभ्याम् ॥ ५४ ॥

माघफाल्गुनज्येष्ठवैशाखमासेषु अपूर्वं सुपूर्वं च प्रवेशं कुर्यात् ।
दर्शोऽमावास्या । रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः । अर्कवारो भौमवारश्च
एतान्विना । एतदतिरिक्ततिथ्यादावित्यर्थः । जनुर्लग्नभाभ्यां जन्मलग्नजन्म-
राशिभ्यां यदशमेकादशतृतीयषष्ठस्थानं तस्मिन्नेव लग्नगते । स्थिरे वृ-
षसिहृदधिककुम्भान्यतमे लग्ने तं प्रवेशं कुर्यात् ॥

यदिगृहद्वारमिहोड्ढभिस्तैर्मृदुधुवर्क्षान्यतमेषु कुर्यात् ।

क्षिप्रैश्चरैः स्यात्परहस्तयातं तीक्ष्णोग्रमिश्रैर्मरणं प्रवेष्टुः ॥ ५५ ॥

यस्यां दिशि गृहद्वारं इहास्यां दिशि यान्युद्भूति तैरुद्भूतिः । अयम-
र्थः । यस्मिन्गृहे प्रवेशाधिकीर्षितस्तस्य गृहस्य द्वारं यस्यां दिशि वर्तते
तस्यां दिशि यानि नक्षत्राणि 'सप्त सप्ताग्निभात्' इत्यादिना यात्राप्रक-

रणे कथितानि तेषु गृदुधुवनक्षत्रेषु च प्रवेशं कुर्यात् । क्षिप्रैश्वरैः प्रवेशे तद्गृहं परहस्तगतं स्यात् । तीक्ष्णोपमिश्रनक्षत्रैः प्रवेशे प्रवेष्टुर्नाशः स्यात् ॥

गृहेशः प्रविशेत्पूर्णा नन्दाभद्राजयासु च ।

गृहाणि प्रागपाक्पश्चादुदगद्वाराण्यनुक्रमात् ॥ ५६ ॥

गृहस्थानी प्रागादिद्वाराणि गृहाणि क्रमात्पूर्णादितिथिषु प्रविशेत् । यथा—पूर्णायां प्राग्द्वारं गृहं प्रविशेत् । नन्दायां दक्षिणद्वारमित्यादि ॥

लघुशुद्धिमाह—

त्रिपडाये खलैः सद्भिः पडष्टन्वयवर्जितैः ।

शुद्धेम्बुरन्ध्रे च तनौ विजनुर्लघभाष्टमे ॥ ५७ ॥

खलैः पापमहेच्छिपडेकादशे स्थितैः । तथा सद्भिः शुभग्रहैः पडष्टद्वादशरहितैः अर्थात्केन्द्रत्रिकोणसहजायधनस्थितैरुपलक्षिते तथा शुद्धे सर्वग्रहरहितेऽम्बुरन्ध्रे चतुर्थाष्टमे स्थाने सति तथा विजनुर्लघभाष्टमे विगतो जनुर्लघभाभ्यामष्टमो राशिर्यत्र स्वजन्मलग्नात्स्वजन्मराशेश्चाष्टमराशिः प्रवेशलघुगतो माभूदित्यर्थः । तादृशे तनौ लघ्ने प्रवेशं कुर्यात् ॥

अथ रवेर्वागतिज्ञानमाह—

रविर्वामोऽष्टमात्पुत्राद्धनाल्लाभाच्च पञ्चसु ।

स्थानेष्वन्यतमस्यश्चेत्प्राङ्मुखत्वादि विशेद्गृहम् ॥ ५८ ॥

यस्मिंल्लघ्ने गृहप्रवेशाधिकीर्षितस्तस्मादष्टमं यत्स्थानं ततः पञ्चसु स्थानेषु मध्ये कुत्रचित्स्थितश्चेद्रविः प्राङ्मुखे गृहे प्रवेष्टुर्वामो भवति । ततस्तत्र प्राङ्मुखं गृहं प्रविशेत् । एवं पुत्रात्पञ्चमस्यानात्पञ्चसु स्थानेषु रविस्तिष्ठति चेदक्षिणामिमुखं गृहं प्रविशेत् । यतस्तत्र प्रवेष्टुः स नामः स्यात् । एवं लग्नतो यद्गहनं द्वितीयं ततः पञ्चसु रवौ सति पश्चिमाभिमुखं गृहं प्रविशेत् । लग्नाचदेकादशं ततः पञ्चसु रवौ उदङ्मुखं गृहं विशेदित्यर्थः ॥

अथ प्रवेशे कालशचक्रमाह—

मृतिगतिधनलाभवैरिशोक-

स्थिरसुखिताः क्रमशोऽर्कभात्मवेशे ।

कुयुगयुगयुगाब्धिवेदरामा-

ग्निभिरुडुभिर्घट्वास्तुचक्रमेतत् ॥ ५९ ॥

रविभा सूर्याकान्तनक्षत्रात् कुयुगेत्यादिसह्यपाकैरुडुभिर्दिननक्षत्रैः प्रवेशे क्रमान्मृतिगतीत्यादिकलं स्यात् । यथा—सूर्याधिष्ठितनक्षत्रेण प्रवेशे मृतिः । ततश्चतुर्भिर्गमनम् । ततश्चतुर्भिर्धनम् । ततश्चतुर्भिर्लाभः । ततश्चतुर्भिर्वैरम् । ततश्चतुर्भिः शोकः । ततस्त्रिभिः स्थैर्यम् । ततस्त्रिभिः सौख्यम् । एतद्वटात्मकवास्तुचक्रं ज्ञेयम् ॥

अथ द्वन्द्वाभयप्रवेशमाह—

द्वन्द्वाभयान्यकृतजीर्णगृहप्रवेशा-

स्तेष्वेव मासतिथिवासरलग्नभेषु ।

सेज्याम्युपानिलवसूर्जनभःसहस्यु

नावश्यमत्र पुनरस्तविचारणास्ति ॥ ६० ॥

द्वन्द्वाभयगृहप्रवेशोऽन्यदृत्तगृहप्रवेशो जीर्णगृहप्रवेशश्चेति त्रयोऽपि प्रवेशाः । ईज्यः पुष्यः । अश्लेषः शततारा । अनिलः स्वाती । वसुर्धनिष्ठा । ऊर्जः कार्तिक्मासः । नभाः श्रावणमासः । सहा मार्गशीर्षः । एतैः सहितेषु तेषु नूतनप्रवेशप्रकरणोक्तेष्वेव मासतिथिवासरलग्ननक्षत्रेषु स्युः । अत्र पुनरवश्यमस्तविचारो नास्ति । तदुक्तम्—“ निमग्नानि गृहे जीर्णे प्राशने परिधानके । यूपप्रवेशमाह्वये न मौढ्यं गुरुशुक्रयोः ॥ ” इति ॥ अत्र द्वन्द्वाभयगृहप्रवेशादिना नष्टे सति पुनरपि नूतनीकृतम् । अन्यदृत्तं परमज्ञानम् । जीर्णं प्रसिद्धम् ॥

अत्रात्यन्तनिषिद्धमाह—

चैत्रे कुजे चरे लग्ने रिक्तायामुग्रतीक्ष्णभे ।

इदाशुद्धा तर्ना नेष्टं भाष्टमे न विशेषदृष्टम् ॥ ६१ ॥

उत्तरायणस्य प्राशस्त्येऽपि चैत्रमासे गृहं न विशेत् । एवं कुजे भौमवारे चरे मेघकर्काद्यन्यतमलगे रिक्तायां तिथौ ४।९।१४ उम-
तीक्ष्णनक्षत्रे च गृहं न विशेत् । तथा कूटाशुद्धौ स्वनामनक्षत्रस्य गृ-
हनक्षत्रेण सह राशिकूटाशुद्धौ तथा जन्मभाष्टमे लग्ने गृहं न विशेत् ॥

अथ वास्तुशान्तौ नक्षत्रशुद्धिमाह—

वास्तुपूजनविधिर्विधीयते पूर्वमेव विधिवत्प्रवेशतः ।

क्षिप्रमैत्रचरनैर्ऋतधुवैः पुत्रपौत्रधनधान्यवृद्धये ॥६२॥

प्रवेशतो गृहप्रवेशदिनात्पूर्वमेव विधिवद्वसिष्ठोक्तप्रकारेण क्षिप्रादि-
नक्षत्रैः पुत्रपौत्रादिदृष्टव्यं वास्तुपुरुषस्वार्चनविधिः क्रियते ॥

अथ नूतनप्रवेशादावपि साधारणं वसिष्ठवचनमुदाहरति—

कृत्वा शुक्रं पृष्ठतो वामतोऽर्कं

विमान्पूज्यानग्रतः पूर्णकुम्भम् ।

रम्यं हर्म्यं तोरणस्रग्वितानै-

स्त्रीभिः सग्वी गीतवाद्यैर्विशेत्तत् ॥ ६३ ॥

पूर्वप्रकरणोक्तरीत्या शुक्रं पृष्ठतः कृत्वा 'शुक्रिर्वामे' इत्याशुक्तरीत्याऽर्कं
वामतः कृत्वा पूज्यान्विमान्पूर्णकलशं च पुरतः कृत्वा सग्वी भूत्वा
तोरेणादिभिर्मनोहरं तद्गृहं स्त्रीभिः सुवासिनीभिर्गीतवाद्यैश्च सह विशेत्तत् ॥

अथात्र ग्रन्थे पूर्वग्रन्थेभ्यो विशोपोऽस्ति तं विभावयितुं प्रार्थयते—

मुहूर्तचिन्तामणिरवमाला *

मुहूर्तमार्तण्ड मुहूर्ततत्तम् ।

इत्यादिशास्त्राणि जयन्ति तेभ्यः

सम्यैर्विशोपोऽत्र विभावनीयः ॥ ६४ ॥

जयन्ति उत्कर्षेण वर्तन्ते । तेभ्यो मुहूर्तग्रन्थेभ्योऽत्र मुहूर्तमालायां
यो विशेषः स तु सम्यैर्भवद्विर्विभावनीयो ज्ञातव्यः । शेषं स्पष्टम् ॥

विशेषमेव दर्शयति—

कविताचातुरी कैश्चिच्छन्दसां चातुरी परैः ।

सल्पाक्षरैः प्रस्फुटार्थप्रकृतार्थोऽत्र दर्शितः ॥ ६५ ॥

कैश्चित्कविभिः कविताचातुरी कवित्वचातुर्यमेव दर्शितम् । परैस्तु
छन्दसां नानावृत्तानां चातुरी दर्शिता । मया त्वत्र मुहूर्तमालयां सल्पा-
क्षरैः प्रस्फुटार्थोऽभिधेयो यस्य तादृशः प्रकृतार्थः प्रस्तुतपदार्थो दर्शितः ॥

अथ कनिर्ग्रन्थान्ते स्वदेशकुलकथनपुरस्सरमात्मानं कथयति चतुर्भिः—

अस्ति सस्तिमदेकमास्पदमिह श्रीविद्ययोर्नारधे-

स्तीरे दाल्भ्यपुरादपाग्दिशि पुरं श्रीपालसेनाभिधम् ।

रामस्थापितचिचपावनकुलोत्पन्नः सतामग्रणीः

शाण्डिल्यान्वयमण्डनं गणितवित्तत्रावसत्केशवः ॥ ६६ ॥

इह पृथिव्यां श्रीविद्ययोः श्रीध विद्या च तयोर्लक्ष्मीसरस्वत्योरेकमा-
स्पदं मुख्यं स्थानम् । श्रीमन्तो विद्वांसश्च यत्र बहवः सन्तीत्यर्थः ।
तादृशं स्वस्तिमत् कल्याणयुक्तम् । यत्र सर्वदा मङ्गलानि सन्तीत्यर्थः ।
एतादृशं श्रीपालसेनानामकं पुरं नारधेः समुद्रस्य तीरे दाल्भ्यपुराद-
क्षिणस्यां दिशि अस्ति । तत्र पुरे रामेण भार्गवेण स्थापितं यद्वित्तपा-
वनकुलं तत्रोत्पन्नः शाण्डिल्यान्वयमण्डनं शाण्डिल्यगोत्रे मण्डनभूतः
सतां साधूनामग्रणीः गणितवित् गणितसिद्धान्तवेत्ता केशवोऽवसत् ॥

तस्मादाविरभून्नृसिंह इति यः काश्यां कृतावस्थिति-

स्तत्तज्जातकसंहितागणितविद्वैदगृह्यवाचस्पतिः ।

शाहाकब्बरसार्वभौमतिलकादिल्लीमतल्लीश्वरा-

ज्योतिर्वित्सरसलमाप पदवीमासेरिदुर्गग्रहे ॥ ६७ ॥

तस्मात्केशवदैवंज्ञानृसिंह इत्याविरभूत् । नृसिंहनामा देवज्ञो जात
इत्यर्थः । यो नृसिंहः काश्यां कृताऽवस्थितिर्येन सः । किम्भूतः तत्त-
ज्जातकसंहितागणितविदां तानि ज्ञानि, प्रसिद्धानि जातकसंहितागणित-